

Književna Rijeka

SUDBINA KNJIGE

ĐONI BOŽIĆ

Sušačke ljubičice

WOLFGANG VOGT

Hrvatska poezija

ENERIKA BIJAČ

Ljerka Car Matutinović:

Uzmi me na oblaku

BRANKO PILAŠ

Ljerka Car Matutinović:

Uzmi me na oblaku

ĐURO VIDMAROVIĆ

Ljubica Kolarić Dumić:

Obasjana suncem

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Gajo Bulat:

Autobiografija

IGOR ŽIC

Giovanni Stelli:

La memoria che vive

DIMITRIJE POPOVIĆ

Priča o priči

ANA HORVAT

Prosidba Predraga Vušovića

MILAN OSMAK

Falit ćeš nam...

MLADEN UREM

Janko Polić Kamov
i Antun Gustav Matoš

IGOR ŽIC

Ljeto '42 Hermana Rauchera

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Priznanje časopisu Studia Croatica

IVO RENDIĆ MIOČEVIĆ

Transkulturalno psihijatrijski
osvrt na narodnu epiku

ANTUN NODILO

Tvrdiva razvalina
hrvatskoga jezičnoga tkiva

LJERKA CAR MATUTINOVIĆ

Slušajući šum vjetra u granama

DOMAGOJ MARGETIĆ

Molim te zaboravi pjesmu

VANJA MICHELLAZZI

Mome gradu

ŽELJKA KOVAČEVIĆ ANDRIJANIĆ

Kruženje planeta

Književna Rijeka

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KNJIŽEVNE PROSUDBE

Broj 2-3, godište XVI., ljeto-jesen 2011.

NAKLADNIK

Društvo hrvatskih književnika – Ogranak u Rijeci

ZA NAKLADNIKA

Borben Vladović

UREDNIŠTVO

Igor Žic (glavni urednik),

Silvija Benković, Bože Mimica, Davor Velnić

IZVRŠNA UREDNICA I TAJNICA

Diana Rosandić

TISAK

Impress, Opatija

ADRESA UREDNIŠTVA:

Rijeka, Korzo 28/II (zgrada Filodrammatice)

Tel./fax 385-51-214-206

E-mail: dhk@inet.hr

ISSN 1331-0607

Časopis izlazi četiri puta godišnje.

Tajništvo Ogranka radi svakog radnog dana

osim petka i subote od 10 do 13 sati.

Rukopisi se šalju obvezatno u računalnom ispisu.

Rukopisi se ne vraćaju.

Cijena pojedinom broju 20 kuna.

Pretplata za jednu godinu (uračunat PDV) iznos 80 kuna, a uplaćuje se na žiro-račun: 2360000-1101361393

kod Zagrebačke banke ZAGREB, s naznakom ZA KNJIŽEVNU RIJEKU.

Časopis izlazi uz financijsku potporu sljedećih ustanova:

GRAD RIJEKA - ODJEL GRADSKJE UPRAVE ZA KULTURU

ŽUPANIJA PRIMORSKO-GORANSKA - ODJEL ZA DRUŠTVENE
DJELATNOSTI

MINISTARSTVO KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNIKA	4
PROZA	
DIMITRIJE POPOVIĆ Priča o priči	5
NIKOLA ČUČKOVIĆ Pismo	8
ANA HORVAT Prosidba Predraga Vušovića	23
MILAN OSMAK Falit ćeš nam...	30
ESEJ	
MLADEN UREM Janko Polić Kamov i Antun Gustav Matoš	54
IGOR ŽIC Mogućnost susreta - Dimitrije Popović	63
IGOR ŽIC <i>Ljeto '42</i> Hermana Rauchera	72
ŽELJKA LOVRENČIĆ Jurica Čenar	83
ŽELJKA LOVRENČIĆ Priznanje časopisu <i>Studia Croatica</i>	89
IVO RENDIĆ MIOČEVIĆ Transkulturalno psihijatrijski osvrt na narodnu epiku	94
KAZIMIR ŠĆIRAN Ivan Palčić	117
ANTUN NODILO Tvrdiva razvalina hrvatskoga jezičnoga tkiva	131
POEZIJA	
LJERKA CAR MATUTINOVIĆ Slušajući šum vjetra u granama	152
DOMAGOJ MARGETIĆ Molim te zaboravi pjesmu	157
VANJA MICHELLAZZI Mome gradu	165
ŽELJKA KOVAČEVIĆ ANDRIJANIĆ Kruženje planeta	169
SUDBINA KNJIGE	
ĐONI BOŽIĆ Sušačke ljubičice	177
WOLFGANG VOGT Hrvatska poezija	182
ENERIKA BIJAČ Ljerka Car Matutinović: <i>Uzmi me na oblaku</i>	185
BRANKO PILAŠ Ljerka Car Matutinović: <i>Uzmi me na oblaku</i>	189
ĐURO VIDMAROVIĆ Ljubica Kolarić Dumić: <i>Obasjana suncem</i>	191
ŽELJKA LOVRENČIĆ Gajo Bulat: <i>Autobiografija</i>	199
IGOR ŽIC Giovanni Stelli: <i>La memoria che vive</i>	202
DOGAĐANJA	206

RIJEČ UREDNIKA

Novi broj *Književne Rijeke* je dvobroj ljeto-jesen. To je jedna pomalo iznudaena novost, jer su se poklopile dvije važne stvari: došlo je više duljih tekstova, a ima manje novca! Dvobroj (pa i višebroj) je često rješenje kod periodike, no osobno me ne veseli. Nadam se da će kvaliteta nadomjestiti iznudaeni gubitak ritma.

U ovom dvobroju nazirem još jednu pojavu za koju nisam siguran da li bi me trebala veseliti ili brinuti... Naime, tekstove mi je poslalo, na moju zamolbu ili bez nje, niz autora relativno visoke životne dobi: ugledni grafičar, slikar, kipar i pisac sedam knjiga Dimitrije Popović, povjesničar, arheolog i pedagog, te autor niza knjiga dr. Ivo Rendić Miočević, Milan Osmak koji je izdao četrnaest romana, Kazimir Šćiran, te pjesnikinje Vanja Michellazzi i Ljerka Car Matutinović. Možda su književnici ostarili i nešto više od čitatelja, a možda studenti književnosti nisu zainteresirani za objavljivanje?! Internet je promijenio puno toga u komunikaciji među ljudima, no vjerujem da će ovaj, vrlo ozbiljan, dvobroj *Književne Rijeke* opravdati svoj klasičan, papirnati oblik.

Igor Žic

PROZA

DIMITRIJE POPOVIĆ

Priča o priči

Kako je nastala priča *Smrt Danila Kiša*

Potreba da napišem priču *Smrt Danila Kiša* javila se u Parizu. U tamošnjoj bolnici Fosh bio sam operiran 14. 02. 2007. godine zbog tumora na glasnicama. Noć prije operacije proveo sam u nekoj čudnoj mirnoći. Bez napetosti i straha.

Kada sam se oprostio od moje supruge Jagode i naše prijateljice Jasenke, kojoj dugujem neizrecivu zahvalnost za sve što su ona i njen suprug Patrick učinili za mene, ostao sam sam u sobi. Nisam želio gledati televiziju niti prelistavati ilustrirane časopise. Legao sam. Nad uzglavljem iznad kreveta bili su pričvršćeni na zidu poput nekog medicinskog friza uređaji s prekidačima, utičnicama, žicama, maskom za kisik, malim ugašenim ekranom... Sav je taj tehnički dekor bolničke sobe istovremeno ulijevao sigurnost i obeshrabriovao. Simpatična mlada medicinska sestra donijela mi je dvije sitne bijele tablete koje sam morao popiti prije spavanja. Osmjehnula se rekaviši: *Bonne nuit*. Ugasio sam svjetlo. Sterilnu sobu je ispunio mrak. Kroz veliki prozor gledao sam u parišku noć. Nedaleko od bolnice pružala se gusta Bulonjska šuma. Iza nje se prostirao Pariz. *Grad svjetlosti* treperio je u nepreglednim rojevima električnog osvjetljenja. Izgledalo je kao da se komad zvjezdanog neba spustio na Zemlju. Prizorom je dominirala elegantna i potentna/moćna silueta Eiffelovog tornja. Kao da je izrasla iz tla. U pravilnim je ritmovima bljeskala svoju atraktivnu električnu dekoraciju.

Gledajući u taj prizor kroz fiksirano staklo širokog prozora, u tu nijemu i daleku sliku grada u noći, činilo mi se da je život postao odvojen od mene. Kao da se bolnička soba pretvorila u predvorje smrti. Pomisao na smrt koja me obuzela nije donijela tjeskobu ni strah. Naprotiv, unijela je u moje biće osjećaj ravnodušnosti. To nije bilo stoičko stanje koje nužno uključuje akt volje, dominaciju snage svijesti nad nedaćom i nemoći. Prije je to bila letargija u kojoj su se poravnavali ili pomirivali život i smrt. Znak jednakosti bio je povučen.

U mislima sam jasno vidio te dvije crte kao u nakadašnjim zadaćama iz matematike. Položene jedna iznad druge bile su nalik presjeku grobne

ploče.

Kratku odsutnost mi prekide ponovno gledanje u pariška noćna svjetla. Odjednom su me počele obuzimati slike sjećanja. Dolazile su iz dubine bića, isprva nejasne a potom sve oštrije. Kao da sam fotografski papir uspomena potapao u razvijlač sjećanja. U tom sam pariškom albumu, što se počeo sam od sebe listati, vidio svoj lik iz mladosti. Vidio sam sebe kako prilikom prvog posjeta ovom gradu obilazim muzeje, galerije, trgovce, knjižare... Jasno sam vidio, kao tada, vitraže Notre Dame, njene velik rascvale rozete, ta obojena gotička Sunca što su osvjetljivala mistični prostor hrama. Vidio sam mirnu mutnu Seinu i ono Lautreamontovo *Kandilo s ljupkim andeoskim krilima umjesto drške* kako plovi njenom hladnom vodom, kako prolazi ispod mosta *Napoleon*, mostova *La Gare* i *Austrelie*, sve do mosta *Alma*. Vidio sam ponovno ulice Vivien i Faubourg Montmartre u kojima je stanovao najomiljeniji pisac moje mladosti, Isidore Ducasse, Grof od Lautreamonta.

Našao sam se načas u Madeleini u kojoj sam s Jagodom slušao Mozartov Requiem. Božanstveno djelo čiji su zvukovi odjekivali u monumentalnom prostoru crkve... *Dies irae... recordare lacrymosa...*

U listanju pariških sjećanja nakratko me zaokupio Emil Cioran. Vidio sam njegove žive izražajne plave oči kada je Branki Bogavac i meni s izrazom dobrodošlice otvorio vrata svoga stana. Misli o filozofu koji je prezirao život odvele su me na desnu obalu Seine kod Danila Kiša. Prisjetio sam se naših razgovora. Gledao sam u osvijetljeni noćni Pariz, grad u kojemu je za Danila bilo sve literatura, grad u kojemu je umro.

Popio sam tabletu pred spavanje. Razmišljao sam o sutrašnjoj operaciji. Neki su mi poznanici pričali da su proživljavali neugodan strah pred kirurškim zahvatom. Mislili su da se neće probuditi iz anestezije. Da će vječno zaspati.

Slijedom zamršenih podsvjesnih stanja, potaknut povodom i mjestom na kojem sam se nalazio, u mislima mi se projicirala Rembrandtova slika *Sat anatomije*, Sartreova i Kišova omiljena metafora. Prisjetio sam se što sam pisao u jednom eseju o toj kompoziciji, o Rembrandtovu majstorstvu.

Pomislilo sam, ne bez nekog unutarnjeg podsmijeha kao da sam na distanci od samoga sebe, kako ću ujutro ležati na operacijskom stolu kao ono bezimeno mrtvo tijelo nad kojim doktor Tulp demonstrira znanje i vještine iz medicine. Umjesto rasječene podlaktice leša na Rembrandtovoj slici, meni će biti skalpelom razrezan vrat.

Samo misli o smrti mogu isplesti ovakav mali vijenac sjećanja, složiti minijaturni intimni album slika. Nestajale su u neprozirnoj dubini sna u koju je tonula moja svijest.

Nakon operacije brzo sam se oporavljao. Jednog je jutra u moju sobu ušao prof. Shabol koji me je s dr. Jean Abitbolom operirao. Pružio je ruku prema velikom prozoru pokazujući na Pariz. *Riješili ste se problema. Sada možete uživati u životu*, rekao je osmjehnuvši se i tapšući me po ramenu.

Tih je dana moj jedini način komuniciranja bilo pisanje. Na papirima jednog bloka uz male skice koje sam crtao sjedeći na krevetu počeo sam zapisivati misli o onome što bi me zaokupljalo. Tako sam napravio nekoliko zabilježaka o naslikanom nebu posljednjih Van Goghovih slika.

Kao da mi je neki unutarnji glas koji sam osjećao i čuo u dubini svog bića nametao potrebu za pisanjem. Želio je da se njegova nečujnost otjelovi u riječi. Da zaživi kroz čitanje tih riječi u glasu nekog drugog. Potreba za pisanjem postajala je sve izraženija. Svakog sam dana ponešto zapisivao.

Jednog ranog poslijepodneva sunčeva svjetlost tako je padala u moju sobu da je prosijavala staklo obješene boce s bistrom tekućinom infuzije. Taj je prizor začas zaokupio moju pažnju. Gledao sam u smotanu plastičnu cjevčicu koja je jednim krajem visila s visokog metalnog držača.

Posredstvom asocijacije obasjana boca u sterilnom ambijentu bolničke sobe podsjetila me na Kiševu pripovjetku *Dug*. Tako me realnost bolničke sobe vratila u stvarnost Danilove literature. Koliko je, pomišljao sam, tijelu umjetnosti potrebna infuzija stvarnosti da bi ga učinila trajno živim?

“...Kapi u boci otkidale su se polako, pupile zatim naglo kliznule u cijev. I taman dok bi jedna kliznula niz providnu cijev ka njegovom organizmu dokle bi već druga počela da pupi.” pisao je Danilo u spomenutoj pripovijetki. Podsjećanje na piščevo djelo oživjelo je uspomene na njegov lik. Na susrete što smo ih imali na Cetinju i u Parizu, na san u kojem mi se javio. Postajalo mi je sve jasnije kako je u tim našim susretima, u nekim naizgled banalnim situacijama latentno titralo puno simboličkog ili metaforičkog značenja koje tako suptilno može projicirati samo smrt. Jer smrt živi kroz život i njime se potvrđuje. Umjetnost je ogledalo u kojem se najradije ogleda, u kojem se vidi na najljepši način. Smrti je stalo do estetike.

Nakon četrnaest dana napustio sam bolnicu Fosh. U kartonski plavi fascikl uz otpusno pismo s iscrpnom medicinskom dokumentacijom, stavio sam i pet listova ispisanih sitnim rukopisom mjestimično iskrižanih i prepravljanih rečenica. To su bile prve stranice priče koju sam naslovio *Smrt Danila Kiša*.

NIKOLA ČUČKOVIĆ

Pismo

Dragi druže Tito,
 Dragi drugovi,

u povodu diskusije o radu i djelovanju organa naše Udbe, za koju u diskusiji reče drug M. Minić da je bila predmet lične vlasti 20 godina, iznijet ću slučaj rada navedenih organa od prije 18 godina.

Molim vas, drugovi, da kroz ovaj moj slučaj gledate hiljade drugih, koji su prošli isto kao i ja, a i gore, kao i one koji su podlegli uslijed humanih metoda organa Uprave Državne Bezbednosti.

Ja ću u svom izlaganju biti jasna i konkretan, za svaku riječ snosim moralnu i materijalnu odgovornost, govorit ću bez upotrebe riječnika stranih riječi, hronološkim redom – kako su se stvari događale. Vjerujem da me neće nitko pozvati na odgovornost za ovo što ću iznijeti, niti će se dogoditi ono što se događalo prije 18 godina. Neću upotrijebiti ni anonimni način – da se ne desi kao onaj vic s Hruščovom i jednim građaninom koji mu je pisao i pitao ga zašto se ne potpiše na pismu koje mu je dostavio i kritikovao ga što piše protiv Staljina i govori (Hruščov), kako je Staljin umro – te je Hruščov, pošto se građanin nije javio, sam odgovorio: „Tebi je sada kao meni kad je bio živ Staljin.“

Rješenost CK da na čistac izvede zloupotrebe vlasti UDB-e probudiće kod nas malih ljudi volju da mu u tome pomognemo, a to ćemo učiniti samo pružanjem istinitih podataka.

Ne mogu se ipak oteti dojmu da za ovakve postupke o kojima ću pisati, a bolje rečeno zločine protiv čovjekove ličnosti – a kojoj vrijednosti je toliko drug Ranković (licemjerno) govorio - kako ta vrijednost mora doći do izražaja u socijalizmu – niste vi gore znali. To iznosim to više zato, jer se taj postupak sada pokreće kad su odgovorni organi UDB-e drznuli se da dirnu u ličnu sklobodu i čak i vas, druže Tito, i drugih najviših rukovodioca – vaših saradnika. Baš u tom postupku vidi se krajnji njihov vandalizam. Zar nisu riječi druga Stefanovića – da ne zna ko je instalirao prislušne aparate – tako naivne? Zar ne zna da ga odmah sleduje pitanje: „Kako si onda osigurao bezbednost tih ljudi – kad ne znaš ko je to uradio?“

Ipak, rješenost vaša, i u ovom zakašnjelom periodu daje do znanja svima onima koji su maltretirani, da je snaga SKJ jača od snage onih koji su povelili naš socijalistički humani postupak nizbrdice. Posebno mi, koji smo prošli golgotu ravnu srednjovjekovnom postupku, dočekaćemo da neko bude pozvan na odgovornost. Konstatacija na IV Sjednici Plenuma CK SKJ: „Nitko ne smije da se stavi iznad društva“, nama je goruća nada da će tako ubuduće biti, kao i to da će za svoja nedjela biti pozvani na odgovornost svi oni koji su svojim metodama surovosti i lične vlasti privremeno ubili u nama svaki pojam o socijalizmu, humanosti, čovjekovoj ličnosti, slobodi, plemenitim idejama. Dakle, te uništene plemenite vrijednosti doći će opet do izražaja, te ćemo se staviti u onaj položaj u kojem smo bili prije nego su nam te vrijednosti oduzete. Nije čudo što smo se pasivizirali, a kad pročitate ovo što vam pišem, morat ćete doći do zaključka da drukčije nije moglo ni biti. Mi do sada to nismo nikome mogli dati do znanja, tj. onom ko bi poveo o tome računa, jer su vlastodršci u UDBI bili oni „koji tuže i sude“. Ukratko ću vam iznijeti moju biografiju.

Rođen sam 1914. godine u siromašnoj seljačkoj porodici, završio sam 4 r. gimnazije. Učesnik NOB od 1941. god., u NOB od 1944. do 1946. bio u KOS-u Armije i na rukovodećem položaju do divizije, pa su mi poznate stvari o kojima (...nećitko) govoriti, tj. poznate su mi norme te službe. Sada sam penzioner sa 64.000 din. penzije, oženjen sam bez djece. Kandidat Partije od 1940., a član od 1942. godine.

Izlaskom Rezolucije IB, dvanaest dana nakon izlaska iste, uhapšen sam, jer sam u diskusiji, imajući krive predodžbe o tome svemu, pokazao kolebljivost i bojazan ako se odvojimo od Rusa. To ima svoju pozadinu. O tome, koliko sam i zašto sam kriv neću ovdje govoriti iako bi se i to moglo. To je sud konstatovao iako na isfabriciranim i forsiranim izjavama X svjedoka – koje svjedoke su obradili organi KOS-a, UDB-e itd. – Samo navodim slučaj da je jedan svjedok u istrazi pred organima KOS-a govorio, vjerovatno iz straha od tih organa, protiv mene, dok na sudu nije i zato je i on došao na moje mjesto kasnije.

Suđen sam godinu dana zatvora, ali sam se žalio i oslobođen sam. Demobilisan sam koncem siječnja 1949. i, ponovno uhapšen travnja iste godine. Suđen ponovno 7 godina strogog zatvora, od čega sam izdržao 6 godina.

Nakon pravomoćne presude, septembra mjeseca 1949., čekajući odlazak u KPD, zbog terora organa KOS-a pokušao sam izvršiti samoubistvo progutavši iglu... Prebačen sam hitno u bolnicu – i stvar je dobro prošla. Pisanje nije dozvoljeno sve do 1950. godine i to sa krive adrese tako da naše familije nisu do 1953. godine znale gdje smo. Prebačeni u Staru Gradišku pred konac decembra 1949., tek smo tada bili izloženi ličnoj vlasti i teroru.

Usljed slabe hrane i predosjećaja da će bit teror, počeli smo govoriti o tome kako da se protiv toga odupremo. Ja sam bačen u tamnicu – ćelija sa vodom i proboravio 2 noći i 2 dana, a, pošto sam došao ponovo u sobu, osjećao sam se kao na slobodi, onda možete znati kako mi je u toj „vodenoj ćeliji“ bilo.

Počelo je ono najgore:

Podjeljeni po sobama, svaka soba je imala svog „isljednika“. Dakle „isljednik“ poslije pravomoćne presude! To je neugodno zvučilo, ali se kasnije pokazalo u svoj svojoj beskrupuloznosti.

Taj „isljednik“, po činu poručnik, sobe br. 12, pronašao je izvjesne ljude koji će za porciju hrane fizički početi da se obračunavaju sa onima na koga pruži prst taj „isljednik“. On je, da bi imao bolji uvid u situaciju, imenovao „sobnog starješnu“ između nas osuđenika, mjenjajući ih dok ne naiđe na „pravoga“.

Taj „isljednik“ je pronašao izvjesnog Pejovića M., Cicovića N. i Popovića Đ., koji su počeli tući i prebijati osuđenike koji po mišljenju isljednika nisu „raščistili istragu“. Trebali su novi podaci nakon pravomoćne presude. Dakle skandal pravosuđa! Treba napomenuti da su ovi osuđenici bili kriminalni tipovi, bez karaktera, slabe i vrlo sumnjive prošlosti, a baš kao takovi, poslužili su dobro „isljedniku“. I sobni starješina, izvjesni Plećaš N., dostigao je ovu trojku – a pošto je svakodnevno bio u kontaktu sa „isljednikom“, imao je uvid u sve. Trojka je počela da tuče i prebija, stražari u hodniku – podooficiri regularne Armije, provirivali bi kroz vrata i dolazili u sobu gledajući prizor kako se batina. Na pokušaj onih koji su se tome opirali slijedila bi samica. Za porciju hrane, razna obećanja, isljednikova uvjeravanja da onaj ko „raščisti istragu“ da će biti pušten bez obzira koliko je suđen, rastao je broj Pejovića, Cicovića, Popovića i Plećaša.

Po isljednikovoj ocjeni uzimani su na nišan oni koji su u Armiji prije suđenja imali veći položaj. Počele su krvariti glave, prebijati ruke, zlostavljanja su se redala, izmiješalo se najgore i najcrnje, ono što je u Gradiški bilo i za vrijeme krvnika Pavelića. Pomenuti Pejović je zamjenio dželata tipa Ljube Miloša iz Jasenovca. Dobio je dijetalnu hranu i ostale povlastice, pisanje kući i tome slično. Usput napominjem da je isti za vrijeme istrage u N. Sadu Maršalovu sliku – zbog mržnje prema njemu – bacao namjerno u kibl u (ćeljski klozet). Sada, dolaskom u St. Gradišku, on se „pokajao“ i stupio u službu „isljednika“, zasukavši rukave. Postao je strah i trepet ne samo naše sobe br. 12, nego i ostalih soba. Ta je tučnjava bivala sve veća i veća, i isljednik je dolazio da to posmatra i da se oslađuje svojem izumu i uspjehu. Ljudi su počeli „raščišćavati istragu“, pišući izjave svakakovih sadržaja, samo da bi se rješili terora.

Najzad, Pejović i kompanija, dobivaju zadatak, od isljednika da likvidiraju u sobi br. 12 dvojicu osuđenika, koji se neće da pokaju i neće da

Staljinu psuju majku. To je jedan bivši stari komunista, navodno odak i drug Tito, Mađar, i jedan bivši kapetan JNA. Pejović ih je nagonio da psuju Staljinu majku i druge pogrde, i pošto to nisu htjeli – on ih je sa Popović Đ. odveo u jednu praznu sobu i tamo isprebijao tako da su u sobu dovedeni, jer nisu mogli hodati, i UMRLI su naočigled sviju nas.

To je bilo proljeća 1950. godine. Sada je tek Pejović i kompanija počela biti strah i trepet u St. Gradiški. Odlazili su i u druge sobe da „pomognu“ drugim isljednicima i tamo su stvarali druge Pejoviće. Ljudi slabih prošlosti (Pejović bio četnik), brzo su se prihvatili ove dužnosti, a dužnost sobnog starješine nazivali su radnu dužnost pukovnika na slobodi! Jer sobni starješina je svaki dan išao na raport da iznese kako je prošla tučnjava određenih osoba – jer tučnjava je svako večer bila obavezna, i, da li je žrtva obećala da će napisati izjave u vezi „prečišćavanja istrage“. Sobni je nosio te napisane izjave svaki dan i donosio nove zadatke.

U vezi zločina protiv dvojice gore navedenih – došla je neka komisija iz Beograda – da zamaže oči – kojoj je predstavnik bio drug Milan Mišković. On je rekao da se to ne smije činiti. Pejović i Cicović su „zatvoreni“. Nakon odlaska te komisije Pejović i Cicović su izašli i hvalili se kako su imali dobre krevete! Dakle, oni su imali krevete, a mi smo bili u ćelijama sa vodom! Dolazak ove Komisije bio je samo fol i službena dužnost. Tučnjava je i dalje nastala i još gora. Ako je neko umro od batina, umro je u bolnici, a ako se neko sam ubio, ne vidjevši izlaza iz te situacije – to je bilo prepušteno slučaju.

Počelo je od strane isljednika vrbovanje osuđenika da jedan drugoga provocira, preko sobnog starješine je naređivano da se recimo večeras dvojica osuđenika moraju tući dotle dok jedna ne padne od udaraca drugoga. Te slučajeve je isljednik tempirao tako da to uvijek budu ljudi koji su zajedno suđeni ili prije suđenja neprijateljski djelovali, tako da ih zavadi i natjera jednog da „progovori“. Sobni starješina je bio vlastodržac u sobi, on je mogao lično da odredi koga uvečer treba tući. Svukao bi čovjeka do gole kože i tukao ga čak po polnom organu. Da žrtva ne bi jaukala, dželati tipa Pejović bi krpuzamočili u kibli i žrtvi začepili usta! Dakle sadizam ravan sadizmu Ljube Miloša koji je operirao u Jasenovcu.

Po izumu isljednika stvoren je rang osuđenika zvan „banda“. To je onaj koji je dobivao batine skoro svako večer, kome je obješena tabla o vratu, na kojoj recimo piše: izdajnik, staljinovac, karijerista, četnik (ako je bio Srbin), ustaša (ako je bio Hrvat). Takovu tablu sam i ja nosio i, pošto sam zbrisao ono „četnik“, jer me bolilo do ludila, dobio sam posebnu „porciju“ od Pejovića. Dao mi je takav šamar, da mi je nakon mjesec dana iscurio bubnjić lijeva uha i postao sam nagluv. Jednom drugom prilikom pozvao me je isljednik i zaprijetio mi se s Pejovićem.

Koliko je taj Pejović imao „autoritet“ isljednika vidio sam i po tome,

kad sam bio u bolnici, poslan je Pejović kao „bolesnik“ gdje je opet „namještao rebra“ bolesnicima za koje je dao signal isljednik preko sobnog u bolnici. To je bilo najstrašnije kad on gazi po čovjeku i lomi mu rebra, i to u bolnici – gledao sam ga kako gazi pok. Savu Vukčevića, bivšeg pukovnika JNA, koji je usljed bolesti i Pejovićevog „liječenja“ ostavio kosti u St. Gradiškoj. Dakle, dragi drugovi – ako ovo stvarno pročitate, vjerujem da će vas zapanjiti „izum“ organa Uprave Državne Bezbjednosti. Uvjerit ćete se da je zakonitost i ustavnost pogažena, da su ljudi obespravljeni i ubijen svaki osjećaj u njima, da su tekovine Revolucije sramno bačene pod noge zlikovcima. Ali, to nije sve.

Došla je tokom 1951. jedna Komisija iz Beograda, u kojoj sam prepoznao druga Janeković Slavka, generala, na radu u KOS-u JNA. Ta Komisija, da bi se nasladila ovim zločinačkim postupcima, htjela je da vidi da se to na terenu odvija: Uvečer su otišli u susjednu zgradu koja je nasuprot naše zgrade i odatle posmatrali kako se tučnjava obavlja. Ja sam ih lično vidio kako gledaju svoj izum. Sjutradan su, da bi dokazali kako su protiv toga – izjavili da to ne smije biti, naredili da se poskidaju table koje su visile oko vrata, itd. Međutim, i to je bila varka. Došla je priprema za još veći masakr, na red je došao otok Sv. Grgur. Vršene su pripreme za odlazak na njega. Došla je još jedna komisija sa drugom Kapičićem na čelu, koja je pregledala zatvor, trospratni kreveti sa hiljadama stjenica koje su pile našu prestrašenu krv, grozio nam se što navijamo za Sjevernu Koreju i rekao nam: „Vi ovdje dobro živite, oni se tamo u Koreji bore pod temperaturom minus 40! Daćemo mi vama posla...“

Zaboravih napomenuti u Gradiškoj još ovaj skandal, prije nego prijeđem na otok Sv. Grgur. – Naime, nama u Gradiškoj su za radne rukovodioce dostavljeni ustaški zločinci, oni koji su bili osuđeni na smrt, pomilovani i kažnjeni na po 20 i više godina. Oni su bili poslovođe u radionicama. Spavali su u istoj zgradi u kojoj i mi. Gledali su nas isprebijane i čitali na našim tablama o vratu napisane parole, sladili se time i zamislite što su oni mogli reći o humanosti i zakonitosti??? Oni su živjeli gospodskim životom, dobijali pakete, dobivali posjete, uživali u našim gladijatorskim metodama (bez životinja). Da li se ovo može oprostiti izumiteljima ovih skandala? Sigurno ne i ne bi smjelo. Kad se govori o humanosti prema njima, o toj humanosti bi trebalo razmisliti...

Dolazak na otok Sveti Grgur

Prije polaska na Sv. Grgur vršene su pripreme time što je poslano oko 150 osuđenika na otok Goli, da se nauče rukovoditi radnim jedinicama. Izabrani su oni koji su „raščistili istragu“.

Transportovani smo u martu 1951. godine do Bakra. U Bakru su nas

dočekali UDB-a i milicija postrojeni u dva reda i mi, iz vagona, sagnute glave, vezani dva i dva – prošli smo kroz taj kordon tukući nas nogama i rukama, kud je ko stigao. Prije bacanja u utrobu broda, onako vezane, tukli su i bacali kao stoku u brod, tako da je neko razbio glavu, prebio ruku. Meni recimo je povrijeđena kičma, jer moj saputnik nije se snašao, pa je ostao na palubi, a ja sam visio, i kad sam s njim onako vezanim dolje pao, nogom me dohvatio po kičmi i danas sam invalid u nju.

U brodu je nastalo pravo krvoproliće, silazili su dole i gazili po nama i tukli nas, gore na palubi zaustavljali i tukli. Pošto je bila noć imali su zaštitu od oka. Dobio sam utisak da nas voze potopiti, jer vezani smo bili stalno u brodu, a nisam mogao drugo misliti obzirom da smo vezani, i kad bi se slučajno brod potopio, ko bi nas odvezao...

Tako isprebijani „putovali smo čitavu noć“ i ujutro došli do otoka Sv. Grgur. Tu su nas dočekali ovih naših 150 koji su ranije otišli da nauče na Golom otoku radne dužnosti, te svi osuđenici civili sa Golog otoka. Stvoren je špalir i nastala je tučnjava i prebijanje. Ko nije mogao izdržati i ko je pao, nosilima je odnešen u improvizovanu bolnicu. Nastao je linč koji ne pamti nijedan poredak na svijetu!!! Zamislite samo: proći kroz stroj između hiljadu i više ljudi da vas svako mora udariti kako hoće i može. Poslije toga stajanje do noći sagnute glave i onako isprebijan sutra na posao. Oni koji nisu nikako mogli ostali su u „bolnici“ ležati.

Nastao je rad ravan srednjovjekovnom ropstvu. Stvoreni kadar imao je iskustvo s Golog otoka. Oformljene radne jedinice, sa sobnim starješinama. Nastala epopeja St. Gradiške. Sobni preslušava, tuče, raščišćava istragu u zajednici s isljednikom. Teški rad, bez vode, i sa slabom hranom. Ja sam, recimo, da bih utolio žeđ, stavio u usta kamen. Vidio je to rukovodioc osuđenik i dao mi dva dobra šamara i morao sam kamen izbaciti. Nastao je rad i trčanje bez bez prekida uz izvikivanje parola Titi, Partiji i državnom rukovodstvu...

Onaj ko bi iznemogao i ne bi mogao nositi tragač sa kamenom, dobio bi dvojicu da ga gura jedan s jedne, a jedan mu veže uže oko vrata i vuče ga. Zamislite ovaj izum organa UDB-e! Tako čovjeka mrcvare do iznemoglosti. Nastupila je parola: raščistiti istragu, jer ono u Gradiški nije bilo ništa, kazati kad si majku ujeo za dojku!!! Došli smo opet svi na red. Nije se vjerovalo ni Pejoviću ni Pajevićima da su u Gradiškoj raščistili istragu, dobili su i oni batine i teški rad. Pejović je specijalno dobio takve batine da dugo nije mogao raditi. Nastalo je mrcvarenje ljudi do smrti. Umiralo se od batina i gladi i teškog rada. Zakopavalo se po više ljudi u jednu jamu (po partizanski) samo sa čaršafom omotan ili ćebetom – bez škrute – po muslimanskom običaju. Još jedan izum: Pošto je jedna partija iz Gradiške došla prva i nakon 3 dana došla druga. Ova prva, koju su izubijali Golootočani, izubijala je sada ovu

drugu – dakle vrhunac sadizma. Mi koji smo prvi došli, onako isprebijani, otečenih glava i prebijenih ruku i nogu, tučemo, postrojeni u dva reda, svoje supatnike, pucaju njima glave, nose ih iz stroja (one koji ne mogu dalje), a mi, koji ne može tući dobro ili neće, ubacuje se u stroj da se njega tuče – jer te su sa strane pazili oni koji su „vrbovani“ da vide kako banda tuče i da li je žali!

Može biti nešto bestidnije od ovoga. Jedino, ovdje te nisu gledali ustaše kao u Gradiškoj, pa nam je bilo s te strane malo lakše gutati ove zalogaje. Teški rad, batine, prouzrokovala su masovnu bolest jetara. Ja mislim da je svaki i danas, koji je još živ, bolestan na jetri kao i ja.

Ovdje na otoku Sv. Grgur dolazile su nove grupe, mi smo ih tukli i prebijali, učili ih kako treba „raščistiti istragu“, učili ih kako treba raditi, učili ih da pjevaju Titi i Partiji i sve ostale gluposti. Uvjeravali ih kako je Partija kao majka koja tuče svoje dijete da ga popravi i navede na pravi put, ali ga uvijek voli... Pod uslovima teškog ropskog rada i batinama, ljudi su počeli lažno optuživati makar koga, da bi isljedniku predali izjavu, da bi sebi olakšali život. Iz ovoga je nastalo hapšenje drugih na slobodi, pojavio se problem, jer su nevini ljudi hapšeni. Tada su sobni starješine dobili direktive da upozore one koji pišu lažne izjave – da će se još gore provesti, jer da su mnogi pisali za ljude na slobodi ono što nije istina.

Po novoj metodi, stvorene su 4 vrste osuđnika: banda, odloženi, član kolektiva i aktivista. Svaki je prošao ove faze. Banda, taj je bio obespravljen, nosio je izvrnut kaput sa crvenom postavom da bude uočljiv. Njega je svako mogao udarati, popljuvati i učiniti mu što hoće. Odložen, taj je bio u boljem položaju od prvog. Član kolektiva je čovjek koji ne prima batine nikako, nego daje drugome i kroz aktivnosti pokazuje da dođe do najgore ljestvice. Aktivista, to je pojam onog koji je raščistio istragu i koji se nada kući. Međutim u haosu svega ovoga dešavalo se mnogo toga da je „aktivista“ odleteo u „bandu“ i opet gurao iznova. Desilo se mnogo slučajeva da „sobni starješina“ nije radio dobro i da je on pošao od „bande“ do aktiviste. Dobiti „položaj pukovnika u slobodi“ nije bilo lako, tj. doći od sobnog. On je na radilištu imao poseban ležaj, kurira, sve udobnosti, nas ostale gledao je sa podozrenjem, a kad se desilo da uleti u rang „bande“, zna se onda kako je prošao. Tukli smo ga onda do iznemoglosti – jer smo ostali bez ljudskih osjećaja u ovom „preodgajanju“ i osvećivali mu se za ono što je on činio od nas u raznim fazama našeg „prevaspitavanja“. Tako je tekao taj život. Strepila je smrt nad svakim. Čak jedan podoficir iz Gradiške, koji nije bio za ona bezakonja, dospio je među nas. To nas je hrabrilo jer smo vidjeli da ljudi nisu svi za ova bezakonja, no to je bio „glas vapijućeg u pustinji“.

Gradili smo na otoku bunkere i videli da se milioni troše u one, za našu zemlju, ekonomski teške dane, mislili smo za koga se grade ovi bunkeri, valjda misle naši prevaspitači da smo u stanju preplivati Jadran, pobjeći, a

mi smo se jedva kretali. To su vjerojatno tražili rukovodioci UDB-e da ih se zaštiti a ne znamo od čega. Ljudi su umirali, postajali teški invalidi, bez nade u ikakav život. Žene su na slobodi proganjane i tjerane iz Partije i gubile posao ako se nisu odrekle svojih muževa!!! Opet jedan izum organa UDB-e. Ismijavani su oni koji su dobili pismo od žene da ga se odrekla. Ljudi su vidili da im propada porodica, teško razočarani bacali su se u vodu, pred stražarom pokušali bijeg – samo da ga ubije, itd, itd.

Ljudi su svaku večer prolazili kroz „sobni stroj“, a to je značilo da mi svi iz sobe tučemo večeras jednog ili dvojicu, a tako se svi izredamo da budemo tučeni. Čak su nekoji jadnici mislili da je to dobro jer će ljudi, stavljeni pod neizdržive okolnosti dati otpor. JEDAN osuđenik je na otoku pokušao pobjeći time što je uzeo korito i pošao njime umjesto čamca. Uhvaćen je i linčovan. Njega je donio isljednik Pavičević (major) u pratnji ostalih isljednika, već prebijenog među nas postrojene u cik-cak stroj, i on je bio dotučen za svojih 50 koraka koje je morao kroz stroj proći.

Kad su ljudi pretvoreni u zveri, počeli da urliču i da ga tuku, to je posebna drama. Ljudi, kukavice za svoj život, natjerani glađu, batinama, bestijalnim postupcima jedan prema drugome, obećanjima da će ići kući koji se pokaže revolucionaran, bili su u stanju i činili su to – da ubije jedan drugoga. Sjetio sam se mnogo puta knjige M. Milatovića „Nemirna svitanja“, u kojoj on prikazuje ubijanje logoraša u Jasenovcu, gdje su ustaše uspjeli da logoraše vrbuju iz sadizma da ubija svoje supatnike, a čak i svoju ženu. To su uspjeli dakle učiniti od nas organi UDB-e. Da li tome ima presedana? Što bi rekli pravnici jednog svetskog skupa o tome? Ko bi dobio bolju ocjenu – da li Pavelićev režim ili UDB-a FNRJ???

Ne mogu ja reći pojedinci, jer ne može me nitko ubijediti da su to pojedinci samo znali. To je velika grupetina ljudi a ne grupica, kako se to misli. Oni su poprskali svoj karakter i dostojanstvo našom krvlju. Postoje razni postupci vlasti i organa, ali ovakvi su prešli sve norme, ovo su divljački i još gori, ako ima kakav izraz za to.

Evo jednog primjera među hiljadama: Kad je druga grupa došla na dok, mi smo je tukli do iznemoglosti, kako sam naveo. Bio je u toj grupi jedan čovjek, invalid i pala je komanda sa začelja da ga se ne tuče – nego da svako pljune na njega. On je išao kroz stroj šepajući i svako je pljunuo na njega. Zamislite taj prizor: ide čovjek i pljuje na njega hiljada i više ljudi i naša slina visi njemu od glave do zemlje, opada slina i nova visi!!! Tko je to pronašao, tko je to izmisli. Da li ste Vi, Vi stari komunisti i revolucionari doživljavali ovako od nenarodnih režima? Pa vi ste u odnosu na ovo bili gospodski zatvorenici, imali ste zatvorsku slobodu, imali ste jesti, posjete, pisma, a ovo? Šta je ovo? Koja je ovo zemlja u kojoj se ovo legalizuje?

Zar nakon 18 godina da niko nije smio to pokrenuti, zar uzurpatori

vlasti, uzurpatori čovjekove ličnosti, slobode, mogoše ovako raditi? Zar oni, tek kad su pokušali da obezglave takoreći Partiju i njen najsvjetliji sastav, naš CK i samog druga Tita – da ih stave pod ličnu vlast, zar se tek sada otvara dosije njihovih bezakonja? Zar niko ne vidje do sada da su oni nanijeli ogromnu štetu socijalističkoj misli i idejama, pokopali povjerenje naroda u Partiju i socijalizam? Zar mogu upravitelji KP domova u kojima se to radili i radilišta na kojima su linčovani ljudi biti predstavnici organa UDB-e i socijalističke Jugoslavije koja je van svojih granica 20 godina dokazivala svoj humani odnos prema čovjekovoj ličnosti – kao glavnom elementu u samoupravljanju???

Mi do 1953. godine nismo familijama mogli pisati da znadu gdje smo. Dakle, osuđeni legalnim sudovima na određene kazne, pisali smo neke Vojne pošte i izmišljali adrese, tako da su naše familije lutale i tražile. Da li je to pojmljivo i dopustivo u jednoj socijalističkoj zemlji za koju hiljade i hiljade dadoše svoje živote, a i mi koji doživismo masakr dadismo svoj udio, svoju krv, dio tijela i sve što smo mogli i imali. Zar žrtve svih bojišta, posebno Sutjeske, padoše zato da grupa ljudi uzurpira vlast i teroriše?

Seoba na otok Ugljen

Prebačeni smo na otok Ugljen gdje je nastavljen rad i metod sa otoka Sv. Grgur.

Ovdje su „isljednici“ izumili nov način terora pored batina: Naime, ko je u rangu „banda“, taj je u veljači mjesecu vadio pjesak iz mora u vodi do pasa, pola sata vadi, a pola sata se suši na vatri koja gori na obali. Sve to da raščisti istragu, koju je već toliko uslijed terora zamrsio i da sam ne zna što je za koga napisao i kako je koga prikazao. Od toga su ljudi slabijeg zdravlja umirali. Kad bi ti „izumitelji“ bespravlja i nezakonitosti bili usmjerili svoje izume u pravcu pronalazaka atomske bombe, mi bi je imali prije Rusa. Dragi drugovi, vjerujte mi, pišući ovo, stane dah i srce tuče od uzbuđenja, pa postajem neuravnotežen, te vas molim da mi oprostite ako u nekim riječima prekrdašim. Pisati o ovakvim stvarima nije baš jednostavno, te čovjeka potresa kao da čita jezive scene iz Jasenovca, Mathauzena i dr...

Još jedan izum: zaboravio sam navesti da je na otoku Grguru, u posljednje vrijeme izumljen način „osvježavanja“ izudaranih. Kad su došli novajlije (osuđenici iz garnizona i sudskih zatvora), poslije dobivenih batina kroz stroj, na koncu su osvježavani tako da dvojica uzmu žrtvu i naglavce je bace u bačvu vode i onda izvade van, dakle osvježenje. Posljednji izum: Rano u proljeće 1953. god. prebačeni smo u Bileće. Tu smo pravili tzv. „kineski zid“ ograđivši zatvorske prostorije visokim i debelim zidom, valjda da ne bi pobjegli. Neizdržljivi i teški rad nastavljen je. Ljudi su se počeli vješati u klozetima jer su klozeti bili sa vratima (kabine). To je odmah porušeno, jer žrtva koja ide u klozet ne može se zatvoriti.

Onaj koji je bio banda taj nikad nije imao slobodno kretanje po krugu dok god je u tom stadiju. Zato i na klozet ga vodi onaj koji je „zadužen“ da ga prevaspitava. I, prije rušenja klozeta, ovaj bi čekao ispred klozeta dok žrtva izvrši nuždu. Ali to je žrtvi dalo mogućnost da se objesi i dokrajči svoj život - a da prevaspitač ne opazi to. Zato su odmah klozeti porušeni i postali kao poljski a prevaspitači su morali bolje znati i oprezniji biti od žrtava koje su im povjerene. I sam drug Ranković je dolazio u Bileće. Čuo sam da je bio i na Golom otoku i da je zajedno s drugom Stefanovićem, sa improvizovanog zaklona gledao kako se tuku žrtve međusobno do iznemoglosti i to grupa viših bivših oficira, Petričević i kompanija.

U Bileću su građani mogli svakodnevno da čuju i vide kako se „preodgajaju“ osuđenici. Kad bi došli novajlije, nastala bi vika i galama: ua banda, dolje staljinovci, dolje izdajnici itd., da se moglo čuti i na kilometre okolo. Tu je izmišljen još jedan modus, a to je da je prilikom dolaska novih odnekud nabavljena goveđa balega i bacana po novim osuđenicima. Međutim ovaj najnoviji „izum“ naših predstavnika UDB-e o kojem ću sada reći, prešao je sve dosadašnje. Kad bi došli novi osuđenici, ubacilo bi se desetak ili više starih i noću kao da su došli iz nekog garnizona i oni bi rekli da su iz garnizona N, ošišani kao novajlije do kože i dobili bi zadatak da provociraju ove nove i da im govore kako je u logoru nas pola za Staljina, a pola se pokajala. Tako su ljude navlačili da vide što misle a onda ih otkrivali.

Nije više bila u pitanju politika za Staljina ili protiv njega, ljudi su vidjeli da se radi o golom opstanku. Neki su vidjeli teror, pa su smatrali da treba dati otpor u vezi terora. Zbog toga su ocenjeni, kao staljinovci i nastala je poznata metoda „raščišćavanje istrage“. Zatim su među te nove dali nas starih koji smo kao brigadiri radnih brigada, također jedni da ubjeđuju da se treba pokajati, a jedni da ubjeđuju da „treba ostati na liniji Staljina“. Da bi se sakrili ovi stari, koji su ubačeni među novajlije i nose odijela kao i oni, tj. da ih ne bi prepoznali ostali osuđenici, svi su morali – i novi i stari – ići sagnute glave sa radilišta u svoje prostorije, držeći jedan drugoga za tur, dakle kao stoka. Taj takav „karanten“ trajao je mjesec i više dana i tako su svi došli među stare osuđenike.

Ovi novi su vidjeli tek kasnije da su im ovi bili ubačeni. Dakle krajnje nesavjesno baratanje organa UDB-e, da bi dobili podatke. Bio sam u toj službi i ona mora imati svoje metode za savjestan rad, ali ovo, ovo je krajnje nestručno. Krajnja bestijalnost! Svi ovi zajedno, kad je Marko došao da obiđe, skandiraju Tito-Marko. Pratinja oko Marka se smiješi i gleda izbezumljene ljude koliko viču, lete od ograde upravnih zgrada i kao zvijeri izbezumljeno skandiraju – i –čekaju spas. Dakle, može li se ovo nazvati ikakvim postpukom osim barbarskim? Sigurno. Ja pišem ove teške riječi na račun onih koji su ovo organizirali. Oni misle da su čovječju dušu i

karakter prevaspitali, oni misle da je čovjek i njegova ličnost njihova svojina.

Zaboravih još jedan podatak sa otoka: na 1. maj dobili smo duple porcije pasulja. Sobni traži da se pjeva. Počinje se pjesma. Jedan osuđenik, onako bez namjere, pokrene pjesmu: Kreni kolo da krenemo da Staljina spomenemo, umjesto „da drug Marka spomenemo“, kako smo to pjevali. Da nije želio to reći to je sigurno jer je znao što znači Staljina spomenuti, ali, omaklo mu se, mozak radi po svojem instinktu. Ovaj čovjek je skoro linčovan, dakle poslije pjesme batine i to takove da je ga se teško moglo prepoznati... Sjetim se nekad ovog slučaja i otmem se smjehu iako to nije za smijeh.

Dragi drugovi, vjerujem da me nećete osudit za ovo, a ako me sudite, meni neće biti teško. Ja sam već osuđen pred 18 godina. U meni je ubijen svaki osjećaj o tome da teorija služi praksi i to sa ovim što sam vam opisao jer sam dobio toliko batina kad bi se pretvorile u fizički opipljiv predmet ne bi ih mogao ponijeti.

Doživo sam masakr svog karaktera, pogažen sam fizički i psihički sa hiljadama drugih, vidio sam kako Narodni heroji i stari revolucionari gube glave pod terorom, uvjerio sam se da pravde nema, pojam Ranković i UDB-a postali su pojam straha i nesigurnosti. (Reče mi moja žena, prije dva mjeseca – čekajući u ambulanti –kako razgovaraju dva čovjeka i jedan reče: „Dok nam Tito vlada biće dobro, ali kad dođe Ranković, jao si ga nam.“). Dakle, „nasljednik“ samozvani postao je strah i trepet za one kojima bi trebalo biti vođa! Srećom, taj „nasljednik“ ostade bez nasljedstva prije nego je umro onaj koga je mislio nasljediti!

Dolaskom iz zatvora naišao sam na prepreke za zaposlenje: sekretar Komiteta u Glini, Drezga, koji ne zna gdje je obarač na pušci (jer je za vrijeme rata u pozadini slobodne teritorije proveo vrijeme, a kasnije po protekciji došao do položaja – a za stare Jugoslavije imao je ministra Leticu za kuma i bio mu je obezbjeđen život kao činovniku), reče mi: „Vi ste gori od ustaše“, misleći na nas IB-ovce. Ja sam ga ubjeđivao da sam ja mali grešnik u odnosu na ustaše, jer sam samo nešto rekao a nisam ništa učinio, ali to nije bilo dosta. Iako je drug Stefanović licemjerno govorio u Skupštini da nam se treba dati zaposlenje i da nas ne treba odbacivati, na terenu je to bilo drukčije. Morao sam bježati iz Gline i tražiti zaposlenje u Zagrebu, gdje sam nekako i uspio.

Doznao sam još jednu stvar: dok sam bio u istrazi, major koji je vršio istragu došao je sa gotovo izjavom kod zamjenika jav. tužioca NR Hrvatske, druga Mitića, da on potpiše tu izjavu u kojoj je stajalo da sam ja za vrijeme (...) bio četnički nastrojen. Dobio je dosljedan odgovor i otišao sa nepotpisanom izjavom. Kakav skandal. Ovaj mu je morao reći da ga Partija nije tako odgojila, da sam ja bio četnički nastrojen da bi me likvidirali u ratu kao što se to činilo. Otišao je i rekao to drugu Drakući, tada sekretaru UDB-e, napomenuvši da ljudima ne treba imputirati ono što nije.

Pričao sam tom čovjeku o bezakonju u zatvoru, našto se zgražavao. Rekao sam mu da mu to pričam kao čuvaru zakona a ne da bi me cinkao i stvorio mi uslove za ponovni odlazak u zatvor. Vidio sam da je nemoćan jer su organi UDB-e stavili sve pod svoju komandu i vlast. Žalio sam se saveznom poslaniku, drugu Mitić Ranku, učesniku V. Zemaljske konferencije i tražio da napišem o tome u Beograd. On mi je savetovao da je najbolje da u to ne diram...

Dakle, što onda raditi? – Ipak sam, ne mogavši se savladati pokušao preko Javnog pravobranilaštva pokrenuti postupak protiv presude kojom sam osuđen, jer sam suđen ne po dokazima nego iz sumnje, no ništa nisam uspeo. Žalio sam se na pravnu upravu Generalštaba, ali uzalud. Tražio sam od Narodne skupštine pomoć, ali ništa. Posjedujem o tome svemu dokumenta. Usudio sam se 11. XII 1957. napisati Pravnoj Upravi Dr. Sekr. Nar. Odbrane, povodom traženja prepisa presude (jer presudu nitko ne može dobiti?!), između ostalog: „U koliko je za vas materijal o mojoj krivici – dobiven za vrijeme izdržavanja kazne, a uzgred budi rečeno – tamo se taj „materijal“ davao pod cijenu opstanka života i maltretiranja kakova nema ni jedna poredak na zemaljskoj kugli – onda je to druga stvar.“ Ni na to niko nije trzao.

Dakle, sve je bilo uzalud. Povukao sam se u tešku pasivnost i gledao svoga posla. Pričao sam o ovom zvjerstvu ljudima koji su prošli Revoluciju i koji su odani stvari socijalizma. Zgražavali su se i slijegali ramenima. Opominjali su me da to ne pričam jer ću opet na Otok. Ja sam se osjećao kao tuđin. Uvjeren sam da nisam kriv za ono što sam optužen. Kriv sam toliko što nisam poznao dijalektiku u politici i ništa više. Ništa nisam učinio. Putra nemam na glavi. U ratu sam se stavio u borebene redove Partije i znam da mi je samo ona spasila život i donijela slobodu. Ali, pitao sam se sada, da li je to ona ista Partija? Pitanje do danas stoji otvoreno. Kako neće stajati kad čovjek ovo preživi?

Vidio sam kroz zatvor da su heroji revolucije postali njeni dželat, koji joj oduzimaju komad po komad njenog plemenitog tijela. Da je spasim ja sam nemoćan, jer sam i ja deo njenog napadnutog tijela (iako osuđen). Uvjeren sam bio da će ipak doći vrijeme da se ovo izvede na čistac, jer sam znao da je „svaka sila za vremena, a nevolja redom hoda“. Nisam ja bio nikakav staljinovac koji volim Staljina više nego Tita, niti volim tuđu zemlju više od svoje. I ja sam prolio svoje krvi da bih bolje živio danas-sjutra. Ja sam sin slobodarske Banije koja je takova od davnina. Pročitao sam u historijskim zapisima da je jedan Banijac za vrijeme vlade Marije Terezije dizao bunu – Kijuk Božo – bio osuđen na smrt. Preporučili su mu i obećali da će biti pomilovan samo neka napiše molbu. On je to odbio.

Došavši kući na slobodu ona je bila prividna, jer sam bio obespravljen.

Čak i vojni referent u vojnom otketu našao je za shodno da mi se „osveti“. Dao mi je vojnu knjižicu i u njoj napisao: „Lišen čina kapetana kao IB“ - znao sam, vidjevši kod drugih ljudi koji su prošli kao i ja – a nisu imali ovo napisano, da to nigdje ne stoji i u nikakvim pisanim zakonima (samo u nepisanim) da mi to mora napisati. Ovu sam knjižicu namjerno uprljao da je bila neupotrebljiva nadajući se da u drugoj neće biti to napisano. Međutim, prevario sam se. Još me umalo nije dao na vojni sud – dao mi drugu i napisao isto to.

Dobivši slobodu razmišljao sam mnogo o onom što se dešavalo i živio u uvjerenju da je teorija jedno a praksa drugo. To sam osjetio na svojoj koži i kako mogu vjerovati u drugo. U zatvoru sam sanjao samo o tome da li ću biti slobodan a da li neću biti gladan (u zatvoru sam, jednom prilikom, krijuć ispred pseta, uzeo komad kukuruznog kruha – jer ga je pseto imalo u izobilju – a ja sam bio gladan). Razmišljao sam na slobodi i razmišljam i sada – kad i ne bi bilo zakona – za koga je sloboda ugrožena od strane uhapšena i osuđena čovjeka, kad je on nemoćan da ma šta učini – pa zašto ga onda maltretira, ubija i prisiljava na nešto. Došašvi kući reče mi žena, da su je ubjeđivali da me se odreče. Ona je odbila, a sekretar Komiteta, da bi je ubijedio da joj je džaba biti tvrdoglava, rekao joj je: „Kako hoćeš, bilo bi ti bolje da ga se odrečeš. Jer, ako nešto bude – oni će biti svi pobijeni“.

Daklen na čast zakonitosti. To mi je rekao i Savezni poslanik. Dakle, UDB-a je spremala pogrom – tipa Hitlera. Tražio sam svoje ratne drugove, da mi pomognu, ali se nisu htjeli odazvati da razgovaramo. Tražio sam druga Savu Bogdanovića, rukovodioca UDB-e u NRH, mog ratnog rukovodioca KOS-a iz rata i poslije rata – nije htio ni da me primi. Jedan rukovodioc u CKH, drug „Udarnik“, kad sam išao kod njega, jer su mi oduzeli pravo na „Spomenicu“ i to iz osвете, i pričao mu stvari koje su se događale, reče mi: „Da nismo mi tako od vas napravili, vi bi nas poslali u Sibir.“ Dakle, ostao sam razočaran i takav živim. A kako je čovjeku koji se razočara u ono što voli, u ono za što je bio spreman dati sve od sebe, u ono što je sigurnost bolje i sretnije budućnosti, u ono što je dio njegovog tijela: Kad se pitanje moje „Spomenice 1941.“ ponovno rješavalo, poslije produženja roka, bio sam zadnji u redu i Komisija CK SRH, prije nego je trebala riješiti predmet, odlazi u UDB-u i traži odobrenje, da li da mi dade Spomenicu ili ne, dakle TOTALNA VLAST UDB-e!, čemu onda zakoni, pitam ga po stoti put!!!

Sjećao sam se i sjećao Bileće i velike Staljinove figure na krugu kraj koje smo svakodnevno prolazili nekoliko puta – kako Staljin u ruci drži nož i kleči na žrtvi, a s noža kaplje krv. Tada sam rezonovao tako da sam u sebi misli: „Nije meni do Staljina iz Moskve, vjerujem da je radio zlodjela od revolucionara koji su mu pomogli da dođe na vlast, i, osiljen njom, uzeo je nož u ruke, ali, rezonovao sam i tako da sam se pitao: „Pa takav Staljin

negdje je i kod nas, on reže naše glave, curi i naša krv, vlada bezakonje. Što će meni Staljin iz Moskve kojeg je osudio njegov narod i čitav napredni radnički pokret, šta će meni Staljin koji se pretvorio u ubicu!“ Dokazalo se da poslije tog Staljina Sovjetski narod kreće brzim stopama naprijed, a tako će, vjerujem, biti i kod nas, pošto se ušlo u trag našem Staljinu. Možda je ovo uvreda, ali što ja mogu, ja nisam beskičmenjak pa da kažem da su zločini dobra djela, a ovo što sam prikazao samo je dio onoga što se događalo. Ja nisam kriv što me Partija prije rata i kroz rat i poslije njega učila i naučila da budem iskren, da je istina sredstvo za oformljenje čovjekovog karaktera. Ima ljudi koji su sve ovo prošli, pa pred strahom od UDB-e kažu da je to „moralo biti“, ali opet, iz neoprezne dvoličnosti, kad je riječ o onima koji su pobjegli iz zemlje nakon što su došli iz zatvora – kažu: „Pravo su imali.“

Dragi drugovi,

da sam ovo napisao iskreno i istinito, bez straha da povučem nešto iz ovog. Nisam ja u stanju bio prikazati sve to. To bi bio u stanju jedan režiser. Vjerujem da ćete iz ovog prikaza ipak dobiti sliku o tome, a vjerujem da ja neću biti sam. Ne idem ja ovim na atak protiv UDB-e, nego protiv onih koji su to organizirali. Znam ja velike uspjehe njene, ali, uspjesima se ne mogu pravdati zločini. Nije čudo, što smo mi, ranjena srca i razočarani, zvali UDB-u, da je državna bezvrijednost, da to znači „Ubij druga bližnjega“, itd. Mi živimo duboko razočarani i čekamo da neko bude pozvan na odgovornost. I sada se rade nedozvoljene stvari. Ja znam da je mukotrpno boriti se za pravdu i istinu. Geolozi vele da rijeka ponornica vjekovima vodi borbu da izađe na površinu, a mi mali ljudi i pravnici kažemo da takovu borbu vodi pravda i istina. Ne možemo izbrisati iz glave inscenirane procese. Mi znamo, kad bi pravnici odlučili na svoj posao, da bi bilo mnogo francuskih Drajfusa. Meni je, pošto sam ovo iznio sada, pao teret i mora koji su me pritiskali. Da nije došlo do ovog – da se može iznijeti – ja bih prije smrti ovo napisao i tražio da vam se pošalje.

Prije par dana sreo sam pijana čovjeka na ulici koji kaže: „Klupko je počelo da se odmotava, jer smo mi Jugoslaveni pošten i radan narod, jer vjerujemo Titi.“ – To kažem i ja, a to kažu i milioni drugih.

Riješenost CK da stvarno klupko razmota daje nam nadu da će povjerenje koje je počelo da se gasi u najplemenitije ideale socijalizma, opet doći, i da će vrijednost čovjekove ličnosti biti stavljena na svoje mjesto. To je garancija napretka i bolje budućnosti. Pošto je naš CK u svim teškim momentima izveo stvari na bolje, spasio narod časti (1941., 1948.), to svi mi vjerujemo da će to i sada učiniti i zato smo svi uz njega.

Uz drugarski pozdrav,

Čučković Nikola, Zagreb, Zavidovička 17“

Napomena: Ovo pismo prvi put se tiska u Hrvatskoj. Svremenskim odmakom ono od svjedočanstva postaje literarni zapis o užasu. Inače, pismo je ugledni srpski filmski redatelj Živojin Pavlović - koji ga je dobio od studenata! - uvrstio u svoju knjigu dnevničkih zapisa *Ispljuvak pun krvi*. Knjiga se bavila studentskim nemirima u Beogradu 1968. godine, a pismo nema nikakve logičke, tematske, ni stilske veze s ostatkom teksta.

Živojin Pavlović (1933.-1998.) nagrađivani je redatelj petnaest filmova od kojih su najpoznatiji: *Buđenje pacova* (1967.), *Kad budem mrtav i beo* (1967.) i *Zaseda* (1969.). Objavio je i tridesetak knjiga, a za *Zid smrti* (1985.) i *Lapot* (1992.) dobio je nekad uglednu NIN-ovu nagradu za roman godine. *Ispljuvak pun krvi* objavljen je prvi put u Beogradu 1984., no tada je knjiga bila zabranjena i uništena. Drugi put knjiga je objavljena u Beogradu 1990., a pismo je otisnuto od 134 do 154 stranice.

Kako je Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja u Rijeci, u kojem radim, zadužen za Spomen područje Goli otok, onda nam je ovakvo pismo zanimljivo. Istovremeno ono se uklapa u niz logorskih svjedočanstava tiskanih u *Književnoj Rijeci* - od onog Grge Gamulina o Jasenovcu i Staroj Gradiški (br. 1/2010.) do onog Vladimira Bobinca o Golom otoku (br. 3/2010.).

I. Ž.

ANA HORVAT

Prosidba Predraga Vušovića

Kao da me više nitko od urednika i novinara ne šljivi ni za suhu, pišljivu šljivu. Predugo već govorim jedno te isto, deset godina, a ništa se ne pomiče s početne, mrtve točke. Skloništa za napuštene pse i nadalje nema, vlasnici i nadalje mirno napuštaju pse, šinteri ih marljivo love i ubijali bi ih da isprazne kaveze za nove lualice kada ne bih neprestano pronalazila za njih udomitelje. Čini se da je od sve halabuke i zgražanja javnosti na početku akcije *Spasimo pse iz šinteraja*, od onda kad sam većinu ljudi na silu suočila s istinom da napušteni pas znači mrtav pas, još samo meni i mojim volonterkama u udruzi stalo da stotine zagrebačkih pasa ne budu ubijeni godišnje iz razloga što, jednostavno, ako su ikada to i bili - više nisu voljeni. Šintersku žičanu omču navuklo im je na vrat, na primjer, to što su zasmetali gazdama jer su izgrizili ili popišali tepih ili vlasnici nisu imali kuda s njima kad su odlazili na ljetovanje ili je slatko štene naraslo i za njega više nije bilo *ljubavi*, tj. mjesta u kući, a djeca su se, napokon, naigrala do mile volje.

Udomitelje-spasitelje uhvaćenih pasa u kavezima šinteraja, zapravo, nabavljaju mediji kojima kao da je postalo svejedno, dosadilo im je pozivati ljude da dođu u šinteraj i uzmu nečijeg napuštenog psa kako, u suprotnome, ne bi bio usmrćen. Sve više ulizivački moljakam medije da objavljuju pozive udomiteljima. Činim to s bijednim ostacima svojih zoofilskih snaga. Zapomažem, ali zapinje čak i kod onih redakcija kojima je stalo do patnji životinja. Moja zaštitarska priča, koja ide svome kraju već odavno, nije vijest, ni tema. Postala je jedna od krvavih, dosadnih sapunica na koju su se konzumenti medija priviknuli! Mrtvaci u prometu, mrtvi u susjedskim obračunima, zlostavljana djeca i žene, ubijeni psi... Pa što! Svakodnevni, obični davež.

Gradski oci i stari, kao i novopostavljeni, istog su srca kamenoga i džepova podebelih. Jednako kao prije jednog desetljeća kad sam sve to započela. Novac daju šinterima za tzv. *zbrinjavanje*, kako se to milozvučno zove u proračunu, ali za izgradnju skloništa – ni kune! Golem novac ide i za raznorazna dodatna, maglovita i mutna *zbrinjavanja* napuštenih životinja slanjem u nebeske, vječne poljane. Lova nestaje poput ponornice u tko zna sve čije novčanike, ima je za sve, samo za pseće azile –ne!

Gradski tateki, kao *spasitelji*, sve su glasniji i milozvučniji u medijima, daju im sve više prostora. To je sada radi EU-a *in*. Forsiraju, nježno nasmiješeni gladeći pse u kavezima, koji će kad odu kamere i fotoreporteri biti usmrćeni, kako ih oni jako vole i brinu se svim svojim bićem za one jadne, ničije. A građanima je krasno to vidjeti i čuti i drago, jako drago povjerovati. Sve se to, eto, sretno završava, misle Zagrepčani, najbolje je kad sretnoš lualicu – pozvati šintere da ga *zbrinu*! Takva je glupa i lakovjerna, za razliku od mudre mačje i pseće, ljudska priroda.

Treba mi netko prosvijetljen, iz umjetničkog miljea, netko karizmatičan, čudan i dovoljno slavan, šarmantno namrgođen i, ujedno, zaštitnički tip. Neki mačo muški lik (previše je već uciviljenih ženskih lica, uglavnom uzalud, “potrošeno“ na životinje) koji će ih, i medije i publiku, bubnuti u savjest i vratiti priču o sudbini lualica u fokus. Netko nestašan i opasan, *enfant terrible*, tko će ih zvesti i vratiti na početnu, jedinu civilizacijski prihvatljivu ljudsku poziciju protivljenja ubijanju žrtava, svih pa i pasjih. Netko pravdoljubiv i empatičan, belmondovski skuliran tko će im na kraju sugerirati *Ja ih volim i očekujem da ih poštujuete i vi, tražim od vas da ih ne napuštate, ne zlostavljate i ne ubijate!*, ali još s mnogo detalja-dodataka: mora imati psa mješanca, kojega je negdje našao napuštenog i prigrlio, a neophodno je da mu je doista i stalo, tj. da osim svoga psa voli i druge pse, iskreno suosjećea s očajem svih pasa-lualica.

Iako su kriteriji odabira pogodne osobe vrlo zahtjevni, moj i tko zna još čiji izabranik za aktiviranje medijskog zoozaštitarškog zgarišta, sigurna sam, nikako ne bi smio biti pjevač. Što da se pjeva dok se novcem poreznih obveznika, po nalogu iz ministarstva i poglavarstva, ubijaju stotine ni krivih ni dužnih napuštenih pasa i truje na tisuće ničijih mačaka, a laže se uokolo kako to nije istina! Slikarima i kiparima baš i ne daju puno govoriti u medijima, niti im to dobro ide. Možda glumac, ne previše zadivljen samim sobom, ozbiljan, pametan i *u diru*, rekli bi Dalmatinci.

Jedne su mi noći, dok sam bila u polusnu, dva šarena, kuštrava pseća anđela spustila na jastuk kao leptira na cvijet mesojeda, kao eksplozivnu napravicu na kutiju s nakitom, kao kapetana na palubu tonućeg jedrenjaka, ime i prezime: Predrag Vušović. Otkud da znam što im/mi je bilo i zbog čega se to noću, baš te pasje zimske noći, dogodilo? Ništa nisam o Vušoviću i njegovom odnosu prema životinjama pročitala, ništa takvog čula na radiju ili ugledala na televiziji. Imam li ja to direktni telepatski kontakt sa psećim Bogom koji sve prati i zna, s duhovima mrtvih pasa ili psećim svecima i mučenicima? Ne znam, ne mogu objasniti. Pretkazanje? Katarza? Pojma nisam imala kako taj glumac izgleda, bilo mi je u dnu ušnog mora prekrivo školjkastim košćicama njegovo ime i da je glumac, pa nešto s Dubrovnikom i

Gavellom, nekakvim filmovima, no lica se nikako nisam mogla prisjetiti.

Pasji Bože, zašto predlažeš pomagače bez lica, što putem mene hoćeš? Dobro, idem na internet. Ima lica, našla sam fotografiju! Čudno i mrko, na distanci, odlučno, neprobojno, zapravo asketsko. To je dobro, baš takvo za pse treba. Nema ljepuškastu *bucibucibuc* lice kojemu nitko ne vjeruje i brzo se zaboravlja.

I što sam još saznala iz nebeske mrežaste paučine? Ništa osim uloga u predstavama i filmovima i da je rođen u Kotoru. To me odvelo u pjesmu, takva sam vam ja, sve me odvodi k poeziji. Odjednom, kao kliknuto, našla sam se u ozračju moje davno napisane pjesme u Risnu. Odvelo me u jednu ljetnu noć:

NOĆ S TEUTOM

*moj ručnik i čarape
na ogradi balkona
nagrđuju otočić
Gospe od Škrpjela*

suton u Risnu

*što radim ovdje
u ovoj najljepšoj
rupi na svijetu
dvadeset i tri vijeka
poslije Teute i Ilira
niti grob joj nisam znala naći*

*noć crna i tiha
sa slavujima
kao smrt nailazi*

*Teuto
kraljice gusara
ti si znala nemir ušutkati
loša su vremena
pomiluj me kosom
čekam te
daj mi neki znak*

Teutin grob u Boki kotorskoj još nisu našli, a hoće li se za zagrebačke lualice pronaći, moći obrlatiti, dati isprositi Predrag Vušović, rođen pokraj zatrtog Teutinog počivališta?

Otrprve baš i nije dobro krenulo. Njegov broj mobitela jedva sam nabavila. Skriva ga kao da ga goni Interpol ili muči paranoja. Okrenula sam desetak glumačkih brojeva dok Vušovićev, napokon, nisam iskamčila.

- *Ja sam Ana Horvat, dobar dan, malo ću vas zasmetati. Zapravo, nešto ću vas zamoliti...*
- *Dobro, slušam, ovdje Pređo* - odvrati on glasom prezaposlenog muškarca koji bi rado razgovor skratio, a i pojma nema (uopće ga i ne zanima!) tko je ta Ana Horvat koja ga zivka.
- *Biste li htjeli interpretirati poeziju posvećenu životinjama na jednoj tribini za dva tjedna?*
- *Ne bih, jer tada neću biti u Zagrebu, no ako je o životinjama riječ, na mene uvijek možete računati. Ako nađem slobodni termin, a to je dosta teško....*
- *Hvala vam, upamtit ću, i javit ću se, jednom, opet.*

Dragi pasji Bože ovo je, ipak, djelomično dobro zvučalo, samo treba biti strpljiv i uporan. I držati se, kako Bosanci to, čime se bavim i druge da mi se pridruže nagovaram, lijepo zovu - *sevapa**.

No, ne može se javiti *jedanput opet* osobi koja je promijenila broj mobitela. Tako sam nakon nekoliko mjeseci morala uokolo čarobirati ispočetka da otkrijem njegov novi broj mobitela.

- *Ovdje ona Ana Horvat od životinja koja vas je već zvala. Pjesnikinja koja spašava pse iz sinteraja. Biste li, možda, mogli 15. lipnja pročitati nekoliko pjesama Višnje Stahuljak posvećenih psima-lualicama na festivalu Cest is d'best?*
- *A, u koliko je to sati? Moram provjeriti u rokovniku svojih obaveza.*
- *U 22 sata, na pozornici ispred Charliea, ako ne bude padala kiša, sa Semkom Sokolović Bertok, koja će čitati mojih nekoliko pjesama na istu temu, trajat će sve zajedno oko 45 minuta, naravno, ako ne bude kiše...-petljala sam ubrzano u strahu da će me prekinuti i otkaćiti.*
- *Dobro, pošaljite mi pjesme na Kazalište Gavella. Doći ću sa psom.*

Nije zapitao: *A što ako kiše bude?* Razgovarao je kao da šalje telegram.

Takav me način govornog sažimanja uvijek preznoji i blokira.

Evo vam ga na, dragi novinari, gradski poglavari i mili moji, ubogi psi lualice, možda će se to noćno parapsihološko čaranje i ostvariti na javi! Polako, mukotrпно i s popikavanjem po nepoznatom terenu, *Per aspera ad astra!* Uspio je, makar, prvi koračić. Još samo da se Vušović i pojavi na recitalu. Pjesme sam mu poslala i javio mi je SMS-om da ih je primio. Podsjetila sam

ga dan ranije, također SMS-om, jer po svemu sudeći ne voli razgovarati, da je sutradan nastup. A ima, divnoga li čuda, i psa! Nadam se da nije čistokrvni doberman ili pudlica iz skupoga legla! To bi cijelu stvar bacilo u govna, još i gore, na prapočetak. Nije mi ni na pamet palo da ga molim da se nađemo sat ranije na probi kako bih ga mogla čuti i eventualno ispraviti ako pogrešno povezuje stihove. Taman posla, nisam blesava u tim godinama činiti takve gafove!

Kiše nije bilo, znala sam, to je za pse sređeno na nebu. Ali bilo je strašnog štropota, urenebesne buke nekog benda na pozornici koji je bio na rasporedu prije recitala. Vušović je stajao, kao da je u najvećoj tišini uz obalu morskou svitanje, sasvim do pozornice držeći na uzici psa mješanca, vitkog, visokog, šarenog, neodoljivog i, također, vrlo smirenog. Pristupila sam mu dotaknuvši ga rukom po ramenu jer govoriti nije imalo smisla. Čekali smo samo da bend završi s treštanjem. Nije tražio nikakva objašnjenja u vezi s tekstem i redosljedom govorenja pjesama, sve mu je, valjda, bilo jasno.

- *Ovo je Puto* - rekao mi je pogledavši prema svom psu, uzeo je mikrofon i hrpicu papira s pjesmama, te počeo recitirati držeći psa na uzici.

Krasan osjećaj za prečac, pomislih, baš mi takav za pseću misiju treba!

Dobro je govorio poeziju, ali to mi se činilo kao normalno – pa od snovitih je anđela! Odmjereno, ne interpretirajući previše, inteligentno, s prigušenom emocijom i razumijevanjem teksta. I bez divljenja vlastitome glasu! U pozadini publike koja je stajala oko pozornice grupica mladih počela je glasno razgovarati i smijati se, pa je Vušović pojačao glas kako bi ih utišao. Tada mu je u pomoć priskoćio Puto. Počeo je lajati na proizvođače galame koji mu nerviraju gazdu. Glumac je još malo pojačao glas, a Puto, također, još malo jače je zalajao. I tako u krug, kao kad si pas u igri lovi rep. Čitajući Stahuljakičinu pjesmu *Beskućnik* Pređo mi je dodao uzicu s Putom, koji je samo nakratko ušutio gledajući u gazdu zaštitnički zadivljeno kao svi bivši psi-lutalice. Pokušala sam, no nije se dao od gazde odmaknuti. Povremeno bi opet lajao, a publika mu je pljeskala. U takvim je uvjetima bilo pametno skratiti recital.

- *Ajmo, Semko, skratiti, izbaciti svaki po dva bloka pjesama!* - rekao je tiho kolegici (preko mene mrtve!) Predrag Vušović - *Ovo neće tako ići!*

Izbaciše nekoliko pjesama. Na kraju je, samoinicijativno, vrlo aktivistički, polako i dovoljno odlučno i glasno, ispoljivši po drugi put nadarenost za prečac i primanje vibracija publike, pročitao moj tekst s promotivnog letka:

*I onda kad je očito da ništa ne može pomoći, pjesnici vjeruju u moć poezije!
Zbog čega je samo po sebi razumljivo da se napuštena djeca smještaju u*

skloništa, a napušteni psi ubijaju? I jedni i drugi ništa nisu skrivili. I jedni i drugi žrtve su onih koji ih nisu voljeli ili su ih prestali voljeti. Napušteni psi, koji postaju očajne gradske lutilice, ružan su, necivilizirani prizor koji, smatraju nadležni, treba ukloniti s gradskih cesta i iz vidokruga Zagrepčana. Malo se tko upita gdje i kako ti psi završavaju?!

Pjesme inspirirane patnjom pasa lutilica Višnje Stabuljak i Ane Horvat, dviju rijetkih (i od književnika) koje su svrnule pogled prema dolje, suosjećajući s napuštenim zagrebačkim psima, napisane su u razmaku od 40 godina. Govore o istom – jer je sve ostalo isto!

Pjesnikinje vjeruju da će poetske strijele njihovih riječi pogoditi u neko nježno mjesto tvrdih srdaca onih koji mogu odlučiti da gradskim novcem – kojim oduvijek plaćaju šinterima za ubijanje – počnu graditi skloništa.

Nakratko smo sjeli ispred *Charliea*. Puto je prestao lajati, samo se ogledavao.

- Pogledajte kako ne gleda male, on se zanima samo za sebi ravne, veće pse! upozorio nas je Pređo.

Doista, Puto nije ni pogledao pekinzera koji je prošao tik uz njega.

Baš kad sam htjela zaustiti, Vušović se raspričao da je jedne predsezona dok je još živio u Dubrovniku (dodavši: *Ondje sam si to mogao priuštiti jer sam smatran zvijezdom!*), napravio pravi medijski lom jer su šinteri namjeravali likvidirati pse lutilice, njih četrdesetak.

Taj njegov protest bio mi je sjajan, kao naručeni foršpan za ono što sam ga namjeravala pitati, no on je naglo ustao ispričavši se da je u žurbi. Odlazeći, nakon nekoliko koraka zastao je, okrenuo se prema meni i ponovio

- Na mene uvijek možete računati kad su životinje u pitanju.

Pa računam! Što više, prosila bih vas da pomognete napuštenim psima, onima koji su imali manje sreće nego vaš Puto, ali nemam kad, ne date mi, nikako da se situacija posloži, šaptala sam si pod brk sjedeći sama oko ponoći u *Charliu* dok su oko mene lunjali gladni napušteni psi njušeći vrećice za smeće. Svi oni, koji se ne otruju ili ih ne pregazi nešto, završit će uskoro u šinteraju.

Prikazao se kondenzirano. Ukazao se kao lik iz pretkazanja, ali nije mi dao priliku! Nisam imala kad bilo što ga zaprositi, isprostiti da učini za pse! Reći mu nešto kvazipoetskoga kao: *Dajte, recite novinarima kad vam se pruži (i ne pruži!) prilika, vas će slušati, novi ste u mojoj animalističkoj priči i sve slavniji! Ja sam se medijski i ljudski - potrošila. Protestirajte kao umjetnik i*

građanin zbog toga što usmrćuju napuštene pse umjesto da im pomognu. Jeftinije im je ubijati nego graditi skloništa! Vi to možete i znate činiti baš kako treba. Vi ste taj sa svježom karizmom i urođenom predispozicijom kojega su mi, još dok niste imali lice, u polusnu na jastuk, spustili pseći anđeli čuvari!

Na moj davni SMS - *Biste li, možda i katkad, htjeli u medijima podržati ovo što godinama volonterski radim s desetak studentica? Ako imate volje i vremena, pogledajte detaljnije na www.drugaprilika.com pa me, jednom, nazovite.* - ne odgovara. Možda je, opet, promijenio broj mobitela pa poruku nije ni primio i ona uzalud kruži nebom! Moguće je da je izgubio ili bacio mobitel, a vjerojatnije da odvaguje - što je loš znak. Ne upušta mu se u nešto bolno, čuva neokrnjen, štiti kao svaki umjetnik svoj osjećajni naboj i svoju krhku auru za nove uloge.

Što dalje? Ljeto je i udomitelja sve manje. Uskoro će neudomljene početi ubijati. Ima li, uopće, više - dalje? Može li ova priča pomoći? Hoće li Teuta malo pogurati da se na brod psećeg spasenja kao glumački gusar napokon ukrca njezin daleki bokeljski potomak? Moj broj mobitela za spasitelje pasa iz šinteraja i Predraga Vušovića je: 091/582-0073.

Prošlo je muklih 5-6 godina. Broj mobitela nisam promijenila, no stišavala se nada da će se Pređo dati isprositi, tj. javiti. 17. veljače 2011. objavljeno je da je Vušović umro. Naglo. Od moždanog udara u 51. godini i da će biti pokopan u Dubrovniku. Lijepo je ploviti smrću u Dubrovniku. Kako li je zvršio njegov s ulice spašeni pas Puto?

**sevap (turcizam)- dobročinstvo, zadužbina, zaslužno djelo, bogougodni čin*

MILAN OSMAK

Falit ćeš nam...

To već postaje rutina. Neumitni, u ovoj županiji, *Autotransov* autobus iskrcava Jurja i njegovu vreću (imitacija onih u *američkih tuljana*) kraj benzinske crpke u Cresu. Tom linijom stiže na otok i u gradić već osam tjedana zaredom. Devet i trideset je, petak, 23. travnja. *Nokia* mu govori: okolna temperatura je četrnaest stupnjeva. Nikad dovoljno naspavane, njegove oči ne mogu otkriti gdje li se skriva njegov daljnji prijevoz?

Samo molim bez panike, jer bolji kršćanski običaji nalažu da ovaj hladnjikavi, južinom od Velih vrata natopljeni, petak ima njegovoj osobnosti biti poseban. Sretan! Njemu i sv. Jurju, iliti *San Giorgio*-u među starijim pučanstvom ovog otoka. U ranom srednjem vijeku na taj dan, dok je oko njih sve pupalo i listalo i skakutali janjci i kozlići, ljudi su krenuli častiti lijepog, golobradog mladića – proljetnog sveca.

Legenda još hoće da je njegova mama Sunčica prije dvadeset i dvije godine - njegovo rano srednjovjekovlje - punih osam sati čekala s rođenjem. Racionalna profesorica biologije odbila je epiduralnu da bi se budući Juraj mogao objaviti svijetu u zoru 23. travnja. Kako mu idu godine, on u legende vjeruje sve manje, a to više u provjerenu činjenicu: *tko rano rani – cijeli dan zijeva*.

Rodendanska čestitka mame Sunčice *sletila* mu je u *Nokiu N82* dok je odlučno drijemao uz najavu vozača busa: *Stojimo petnaest minuta...* na Trgu Žabica u Rijeci. Od studenata u žrvnju bolonjskog akademskog programa (taj sam) očekuje se osim izvrsnosti i odlika da mogu bez prenemaganja zaspati u svakoj prilici. Očeš između dvije vježbe iz molekularne biologije i sljedećeg predavanja, u autobusu na liniji Zagreb-Mali Lošinj ili u vlastitog *gajbi* (pardon, maminoj) kad si se stropoštao na ležaj u četiri a *vekerica* te rastura već u sedam ujutro. Kajgod. Ali vitez urednosti (nažalost opet on) uredno ustaje. Umiti se i oprati zube može i večeras - ili u nekoj usputnoj studentskoj prilici.

Uz stereotipnu rodendansku čestitku stara je priložila mutnu sliku: Jurjev poočim Toni i Sunčica u prvi plan guraju pred objektiv njenog *mobača* dvije čaše upola pune (vidite li kaj sam optimist?) nekakve ljubičaste tekućine. Živio nam ti! Ni visoka rezolucija prijema njegove *Nokije* i genijalni

spoj multimedijskog računala s kamerom i GPS-om ne mogu poboljšati loše emitiranu snimku. *Mobač* mame Sunčice pamti bolje dane. Ima u svojoj memoriji ovjekovječen snimak Jurja načinjen o njegovom desetom rođendanu. Sad ti vidi kakva je bila kvaliteta prve generacije mobilnih telefona. Njegova prijateljica-cura osobno mu je sinoć čestitala rođendan uz sve počasti, zato je prespavao veći dio autoputa do Rijeke.

Kako mu je već tri puta *esemesano*, njega u središtu Cresa očekuje smijeh-vozilo, crnobijeli *Smart*, a vlasnica vozila (razbistrilo mu se) u iščekivanju Jure očijuka s proćelavim uposlenikom crpke.

- Marija Grazia! Tu sam! Alo! Jesi već dugo...? Stigli smo u minutu, je li...

Smedokosi, besprijeckorno ušminkani komad u tri skoka napušta proćelavog. Iz zaleta utiskuje iscrtane usne (zlobne duše duž otoka Cres i Lošinj nagađaju da su ispunjene silikonom) na njegove ispucane i beskrvne. Cijelog ga obasipa bolno poznatim mirisom opasnosti.

Ne! On nikako neće malo rastvoriti usta kao što bi ovaj čas htjele njene usne. Naravno da su mu usta ispunjena trosatnim autobusnim zadahom, makar nije pušač. K tome, zorom je odgibao iz *gajbe* bez *Wrigley's Airwaves* paketića žvaka.

INA-c sa crpke pogibeljno zinuo, a Juraj ne smije spustiti svoju vreću s ronilačkim potrepštinama i rezervnim kompletom gaće-potkošulja za sutra. Da to učini morao bi zagrliti Mariju Graziju, za dobra dva centimetra viša je od njega, iako u *ribokicama*. Ona bi, milju daleko od prijateljskog zagrljaja, odmah osjetila onu izdajničku napetost iza zaporka na njegovim iznošenim trapkama. Taj mu se užas znao dogoditi i kod čestih susreta s Marijom Graziom u prisustvu njegove zagrebačke cure. Na plaži u Lošinju na primjer. Zato će ga njegova profesionalna mornarska vreća jutros spasiti od opasnog zagrljaja.

S vlasnicom *Smarta* ne moreš biti siguran – žele li mu njezine usne sretno njegovo Jurjevo ili se pak radi samo o maloj erotskoj predstavi za oči onog lika uz crpku i iznenada veoma zainteresiranog vozača u busu. Dva puta im je kratko potrubio na odlasku. To Mariju Graziju ne može zbuniti dok mu šapće prigodni klišej *Happy Birthday to You/ Stavi prste u Struju/ Ništa Ti ne brini...* stihove pobrane iz svih vrtića diljem Lijepe naše.

Da ih u ovom tren/položaju *uopće nismo intimni* može snimiti - njegova cura Adriana, vjerojatno bi izrekla ono svoje dvojbeno: *A kaj ćete...* Jer, Adriana i Juraj upoznali su ovu, jutros ajmo reć *ful napetu žensku*, prije ravno šest let. Još dok su oboje završavali osnovnjak. U Malom Lošinju. Marija Grazia tog se ljeta pripremala postati maturanticom gimnazije. I od tog ljetovanja njih troje prijateljuju. Uz povremene manje ugodne prekide. A kaj ćete... Gdje bi Adriana ljubomorila na stariju frendicu

- Jurice, lepi dečko! Jel mi ti još rasteš? Vidi mi se svaki put sve teže ugurati te u *Smart*. A i ta vreća ti je sve punija tih vaših muških igračaka i štojznam kojih sve sranja. Tu si možete dati ruke, moj Hrvatić i ti. Obojica prтите stvari kao da grete na put oko svijeta, a ne do kaveza s tunama u zaljevu podno Ustrina. Ma daj, molim te! Od te vreće u krilu nećeš me, dok se vozimo moći ne *anche*-niti pogledati. Okej! To prihvaćam – ti u vreći nosiš i preobuku, a reci mi koji svoj trpa u vreću Hrvatić? Jesi li za sutra (ona zna da sutra tune tetoši druga ekipa) planirao proslavu rođendana u Malom Lošinju? Na tvom PMF-u podučavaju i tulumarenje, ha? Još si u tim letima? Moj Hrvatić bogme neće s tobom. Kad vas sutra jedna od dvije *karampane* tih kočara *Kvarner tune* iskrca u Osoru, Hrvatić lijepo ostaje doma.

Slične pozdravne govore Marije Grazije on sluša otkako je ona prije dvije godine kupila instant pametno vozilo, a on upisao molekularnu biologiju na Biološkom odsjeku zagrebačkog PMF-a. I odabran da bude ronilac-parnjak svom frendu Mariju Hrvatiću u ribogojilištu na Cresu. Zato ga Marija Grazia znade pokupiti na ovom stajalištu. Zatim ga vozi do creskog sela Ustrine, pa makadamskom stazom, ubitačnom nizbrdicom, do seoske plaže. Tamo se nađe barka *Kvarner tune* i neki dežurni Bosanac koji ga ima prebaciti do dva broda što glavinjaju s kavezima tuna. I Hrvatić koji već odraduje svoju sihtu.

Uzgred, njegov frend Mario kvalificirani je ronilac (Juraj tek pripravnik) i - ne nužno tim redoslijedom - još ponosni otac jedne dvogodišnje Monike. Diplomirani inženjer pomorstva. Vlasnik pomoračkog dokumenta u kojem je označen kao drugi časnik palube za brodove trgovačke mornarice. Trenutno već pet mjeseci bez posla. Dakako, frend Jurine cure Adriane, iz nevinih njihovih zajedničkih, učetero, ljetovanja. Da, i još suprug 26-godišnjoj Mariji Graziji (Ovo posljednje, dragi Jurica, da nisi nikad *dilejtao* iz svog povremeno bolesnog uma).

- Možeš li malo brže s tim malim autom za bogate ljude? Opet će me Mario iskefati što kasnim na prvo hranjenje ribe!

- Daj, ne seri Jurica! Gibamo punu stotku na sat, samo kad bi ti mogao preko te vreće u krilu *luknuti* na komandnu ploču. Troši pet litri. Ako nisi znao ipak je to jedan *Daimler Benz*. Razmaženi zagrebački gospon, da te tako oslovljavam? Zar ti se toliko žuri napustiti moje društvo? Zimi nisi mi bio takav... Je li, lepi moj dečko?

Marija Grazia sigurno upravlja *Smartom* po praznoj otočkoj cesti i pri tom stigne bestidno s njim flertati. Nije joj prвина.

Zatim pametni *Smart* nevoljko napušta oglodani asfalt kroz selo Ustrine i u prvoj tetura nizbrdo prema moru koje ne kani Jurja razveseliti rođendanskom modrinom. Dva zavoja prije šljunčane plaže moraju stati, jer bi šljunci uredno progutali kotače smijeh-vozila. Oboje sad vide Marija

Hrvatića.

Preko muževno pripijene ronilačke košulje od neoprenske gume i svih onih maskirnih šara (vlasnik mora nalikovati ribama na žbun Posidonije) Mario je navukao posuđeni plavi radnički kombinezon sumnjive čistoće. I zidarske cokule su mu očito posuđene. Pozorno ih promatra, najviše suprugu u trenucima okretaja autića *u mjestu*. Malo zagleda i zelenu vreću kraj Marije Grazije. Nema veze. Mario zna tko je spljošten iza vreće. Za svaki slučaj, ajmo mu se javiti, dok ga vlasnica *Smarta* ljupko nateže van.

- Eeej!

- Ej i tebi! Di si legendo mikrobiologije? Što ima...

- Kako to izgledaš Hrvatiću? - pozdravlja Marija Grazia supruga. Između dva sočna poljupca ženi, Mario je i dalje znatiželjan.

- Jura, jesi čagod novo otkrija u genetici vrsta? Mare. Jel tebi nešto već ispričao, ha?

- Hrvatiću, svekrva mi je Mare! Tvoja mati, koju nisam imala čast upoznati na našoj svadbi. Tvojima nije bilo zgodno potegnuti čak iz Italije – sinu na vjenčanje. Znam da tamo *gastarbajtuju*, ali ipak...

Juraj odmah mora upasti s novom *telling the story* i tako u začetku ugušiti frcanje iskrica među mladim bračnim parom. U tome već ima podosta iskustva.

- Pa kad već pitaš, tamo na vježbama smo otkrili kako, na primjer, ti i plavorepa tuna, u jednoj fazi razvoja vaših embrija, potpuno nalikujete jedno-drugom. Ono, budući ste riba i ti oboje kralježnjaci. Za reć, a ne slagat, kako vi *boduli* rećete – i malo kasnije. Kad netko zagleda kako unutar kaveza natjeravaš tunu mora zamjetiti kako ste se riba i ti lijepo zaoblili... To se događa kad živite u zajednici.

- Čuj njega! A tuna i moja ženska, Marija Grazia? Jesu li i njih dve u rodu?

- Hrvatiću! Ženske ćeš imat u lukama po svijetu, samo se najprije za stalno zaposli. Nas dvoje ozakonili smo seks, nemoj to zaboravljati. Koja sam ti ja ženska! Dobro? Dečki, moji, ajde bok! Žurim na sastanak s upravom lošinjskih hotela. Razrađujemo fol zajednički nastup na stranim tržištima. Naš hotel u Cresu š njima. Obično sranje. Svi lovimo svoje goste.

Marija Grazia još pita muža kad kani doći doma u Osor.

- Znam, da znaš Hrvatiću, da će mati preuzeti Moniku u vrtiću, kad joj *fni*-završi smjena. Mene možda zadrže na toj koordinaciji do pet. A ti bi morao malo uskočiti staroj...

- *Nema brineš mama!* Samo da uhodam Juru u novi raspored hranidbe ribe. Sad su već negdje oko četrdeset kilograma. Jučer smo jednu vagnuli. Upravitelj je odobrio da je izfetiramo i podijelimo u firmi. Ubacio sam u frizer šniclu od dva kilograma. Večernju šihlu nadgleda Juraj. Kako ću odavde u

Osor? Gliserom, s nadglednikom uzgoja, našim inženjerom Sushijem. Pusti sad pravo ime našeg Japanca. Sushi i basta! Nek ti pravo ime zapiše Juraj. Njih dvojica izgrle se kad se sretnu i muljaju nešto na anglojapanskom. Student Jura žica od Sushija brošure o uzgoju tune u pokretnim kavezima. Ajde. I pazi mala preko mosta za Lošinj! Naši su jučer blatobran kamiona zabili u ogradu i naravno istresli tri kašete smrznute haringe. Gdje su skladištene? U sakramentskoj hladnjači lošinjskih hotela! Daj se *skuliraj* Marija Grazia. To samo preko zimskih mjeseci dok i vi i oni imate zatvorene hotele. Na brzaka odvozimo posljednje tone ravno do kaveza. A ono što je ispalo s kamiona odmah je sve bilo *speštano* u masnu mrlju. Zato ti govorim – oprezno vozi!

- Zagađujete moj Osor! Barbari dvadeset i prvog stoljeća. Grad je živi spomenik kulturne baštine. Ta tvoja *Kvarner tuna* iz njega dela skladište riba. Već dva leta javno govorim – vaša nazovi gospodarska djelatnost uništiti će našu turističku perspektivu...

Još jedna tema za prepirku bračnog para Hrvatić koja se može pretvoriti i u trombu marinu-pijavicu i treba ju pravodobno razvodniti.

- Inženjer Sushi je *skuliran* azijski džentlmen. Kad se sretnemo, naklonimo se dva puta jedan drugom, ne grlimo se – Hrvatiću! Tom prilikom on mi izrazi svoje zadovoljstvo što će za koju godinu poslovati sa mnom kao sa školovanim menadžerom *Kvarner tune*. Mario, prestani me udarati tim šaketinama! Ne kanim biti nikakav menadžer. Daj, prestani!

- Jesi li sad čuo Juru, ha, dragi? Jurice pozdravi mi Sushija. Pravi je! Vas dvojica, dečki, morali bi nekako objasniti mu da *dopela* sebi na Cres jednu Japanku. Kad sam ga posljednji put škicnula, je li to bilo u kafiću *Morena* u Cresu, na licu mu je bilo napisano kako mu je jedna Japanka potrebita *pod hitno*. Na otoku je već punu godinu, a nikad ne leti doma. U protivnom priženiti će ga neka naša. Kad samo pomisliš kolika mu je dolarska plaća. Idem ja... Vi – oprezno!

Neverin kiše iz pravca W-SW preskočio je stari remorker u teglju kaveza i navalio bliže obali na kočar *Dva brata* dok su vezivali barku subočice brodu. Pravi trenutak za okašnjelu jutarnju toaletu. Marija ni brige što mu kiša namače posuđenu odjeću.

- Sretan rođendan, *kišni čovječe!* Jura! To su godine, ha? Ja sam s dvadeset i dvije već bio dozreo za ženidbu, ali mi to nije dolazilo u glavu. Došapnula mi je na obali Marija Grazia kako danas slavimo tebe i Jurjevo. Ma, gdje bih ja to pamtio, znaš mene – da mi nije moje ženice, zaboravio bih na vlastiti rođendan. Ajde mrdni dupe u kabinu kormilarnice i presvuci mokru robu u ...

Nastavak rečenice nije moguće čuti jer posada *Dva brata* razvaljuje Halida Bešlića, ono *Crvena jabuka*, iz dva zahrđala metalna zvučnika na krovu kormilarnice. Otpadaju uši. Iako je pjevač u trećem životnom dobu,

uz navijene decibele, razabrali su Bešlića na pola milje od kaveza s tunama. Ovoj ribarskoj falangi jedino još fale gajbe *Karlovačkog*...

Obožavatelji Halida obožavaju se rukovati s njim. Govore mu *šefe*, pitaju *što ima*. Zapoljednik *Dva brata* sve to gleda s odobravanjem. Kaže, danas na tržištu (u svakom kafiću na oba otoka) ne možeš naći boljih ribara od ove gospode - dojučerašnjih betoniraca. Iz BiH. Što ti je siva ekonomija. Brodskog *barbu* interesira *kad student može početi*. Riba je dolje ogladnila. Ali, ne! Kormilarnica je njegova i on ne kani na kišu samo zato da bi mladi ronilac iz Zagreba imao intiman prostor za oblačenje ronilačkog odjela. Juraj neka se slobodno *ufura* u ribarske uvjete preživljavanja. Nije u metropoli. Zar je od prošlog vikenda zaboravio: potpalublje skriva golemu hladnjaču, agregat za istu, brodski motor i odjeljke smrznute hrane za tune. Na palubi su tri petstolitarska plastična kabla ispunjena inčunima, a ti se posado snadi usred toga. Čak su i ribarske mreže ima tome tri mjeseca lijepo nabacili na rivu Osora, da im ne smetaju. Turista u Osoru i onako – njet!

Okej. On će odmah skulirano pokazati goľu rit tom barbi, dok „na suho“ navlači ronilačke hlače.

- Jeste li za našu marendu? I dalje će ljubazni barba. Uprava u Cresu poučila ga je, kako unatoč sve novim i novim tisućama nezaposlenih, oni teško pronalaze autonomne ronioce po 300 kuna za dvanaestsatno dežurstvo uz kaveze.

- Nemate se ča sramiti. Već znate – danas inčuni s gradela! Dobili smo hi noćaske. Svježiiii! S kočara na kočar. Negdje tri tone. Ove beštije svakog dana moraju izisti deset posto svoje težine. Kompjutor u Cresu kaže za ovaj tjedan to je četiri kilograma po jednoj ribetini. Ali ostane i nami za marendu. Recite, oće vam kogo-kuhar nabaciti pola kile na gradele? Ma nikakvi problem! Onaj Bosanac (naravno kuhar) održava dan-noć žar za gradele pa neka samo nebo pada na brod. Vama će on odmah! Voli vas posada, pravi ste naš mornar, ča ne?

- Možda ipak ne bih. Nekako mi je jutros u želucu, kako da vam objasnim...

- Moraš jesti Jura. Barba recite kuharu neka mu u lončiću ugrije i noćajnu kavu iz moje termosice. Ne! Njemu nema bevande od onog vašeg ciknulog crnog iz Istre. Ide odmah roniti. Ajmo. Živo! Tune čekaju.

Eto u što se kroz ove godine prometnuo Adrianin i njegov frend za po ljeti. Ovdje ga se sluša. Barba *Dva broda* je u struci poručnik obalne a mladi Hrvatić kapetan duge plovidbe i završenim faksom. Hrvatić je u firmi vođa ronilačke ekipe. Ugovorni, ali ipak vođa. Njegovi roniooci ne idu gladni u more. I basta.

Obojica su uvježbano pljusnuli s broda. Na rit, da ne prebiju peraje. Mario ne će nadgledati marendu riba. Dno kaveza, kojeg simo-tamo i u

krug vuče kočar da bi se tune osjećale kao da plivaju uz struju, popušta na jednom kraju. I konopima debljine muškog palca jednom prođe rok. Njegov frend i šef novim konopom će uvezivati izderano dno u kvadrate približne veličine 30x25 centimetara. Jer vražje ribetine u kavezu učas osjete svaku slabost pokretnog svog zatvora i sklone su jurišem proširiti proderotinu do slobodnog mora.

Počinje delo. Isprati naočale. Usnik u usta. Lagano ga namjestiš među zube. Kako radi respirator zraka? Aha. Ventil na njegovoj boci na leđima dovoljno je otvoren. Juraj, sad testiraj udisaj punim plućima, nalaže mu njegovo unutarnje *ja*. Aha. Zagrljaj Kvarnerskog mora kao da je ovog tjedna hladniji? A bliži im se konac travnja i turistička predsezona. Stručnjaci kažu klima je načisto *pukla*. Južina navlači hladnu struju uz zapadnu obala Cresa. To će biti.

A moguće njegovo tijelo tako reagira zbog nataloženog velikog broja neprospavanih sati. Ali, dajte, objasnite njegovoj prijateljici-curi da profi sportaši izbjegavaju ševu uoči svake tekme. Ovo je njegova utakmica s morem i nedao ti bog ne shvatiš li je ozbiljno. Adriana uz ševu ima na umu i rezervnu primisao - bolja polovica ženskog opreza je - svog preko vikenda odsutnog dečka dobro je osloboditi iznenadnog seksualnog iskušenja sa strane...

Mutna prilika, produžena za metar i četrdeset duge profi peraje, lebdi mu u vidokrugu. Čeka. Pred starinskom Marijevim maskom on namješta kažiprst i palac u znak O.K.

Mario tone niz ogradu kaveza, a njemu je otplivati do platforme *Dva brata*.

Gore čeka neprepoznatljivi lik (kapuljačom zaklonio lice, a niz nos mu otiče mlaz kišnice). Veliku lopatu za zgrtanje snijega drži kao koplje. Čim ronilac izvoli podići ruku iz mora, on će strovaliti prvu hrpu svježih inčuna u kavez. Počinje ples.

Sve po pravilima, najprije dva para srebrnih torpeda, zamalo njegove veličine, jure ravno u njegove naočale. Glavnina tuna giba se u sredini kaveza širine 25 metara. Rubovi te kružnice označeni su na površini plutačama i niskom ogradom.

Ne! Bez zajebancije, plavorepe gubicama nišane u njegovu glavu, makar je uronjen s vanjske strane kaveza, dva metra ispod plutača. Tune vide bjelasanje njegovih ruku! Zaboravio je rukavice? Neće biti. Prvog dana dežuranja pri hranidbi riba uvijek mora sebe uvjeravati: tune u moru vide dva puta bolje od tvojih očiju. Za njih si ti samo divovski priljepak s onu stranu njihovog zatvora. Jurišaju da razgrabe prvu lopatu inčuna. Predhodnica najezde. Da, da! Tako je! Prvi par torpeda sabljastih repova elegantnim lukom izbjegavaju mrežu i njega. Plove, glava druge uz rep prve. Uvijek ulijevo od

bilo kakve prepreke. Velike nepomične oči u prolazu zagledane u njegove. Netom su ga preplivale, sve četiri ribe sinkrono otvaraju zubate gubice prema inčunima koji počinju tonuti. Dok ga prolaze osjećaji na grudima uzbibano more. Tune su zapravo sve jedan moćni mišić.

Izvidnica za sobom ne ostavlja ni komadić dobačene hrane. Mirno nastavljaju plovidbu u krug. Jer, za njima se već pokrenulo jato od 200 (ili su mu na brodu rekli da ih ima više) gladnih predatora. To zna i Bosanac na platformi i sve brže lopata inčune u more.

U plivanju jata nije uobičajeno utrkivanje. Svaka tuna drži strogo svoju poziciju u jurišnom poretku. A morska voda izmješana s manom inčuna iz gornjeg svijeta tek što nije proključala! Da njega kojim slučajem gurnu s razme broda u kavez zajedno s inčunima, bi li ga te beštije uredno rastrgale? To ne zna ni Mario Hrvatić. A bio ga je on jadan pitao. Hrvatić tvrdi - to i ne bi bila najružnija od brojnih mogućnosti umiranja. Razgrabe te moćne vilice carskih riba. U pitanju bi bile sekunde. Hvala im lijepo!

Ronioci *Kvarner tune* ulaze s noževima (pripravnici nije dopušteno) u kavez s ribama tek kad brodovi nategnu tegalj i skrenu jato za izlov u predhodno pritegnutu *vreću* u kojoj tune ne uspijevaju plivati. Japanski nadglednik i kupac izlova izričito traži da svaka tuna bude usmrćena i krv ispuštena u more. Dalekoistočni narod izmislio je harakiri i za morska bića. Tek tada Bosanci prihvataju ribu od ronilaca i nježno je izvlače na tegljače. Na koži ribe ne smije biti ogrebotina.

Njemu su danas pofrigani inčuni začudo pasali. I u studentskoj menzi petkom na jelovniku ima ribe. Najčešće štapići pohanih oslića koje bi ove tune prezirno odbile. Može im se. Kilogram tunjevine, rijetke u ponudi zagrebačkih ribarnica, zato stoje sto kuna. Nedostupno korisnicima studentskih *iksica*.

Tune ubrzavaju svoj graciozni ples *Na lijepom plavom Dunavu*. Morsku milju daleko od ritma Halida, tamo iznad površine. Na njemu je promatrati koliko komadića inčuna, sutra će biti smrznute norveške haringe, ispada iz ribljih gubica i nepovratno tone kroz dno kaveza - trideset metara do dna zaljeva.

Ovog semestra (*pazi mama što sam ambiciozan!*) sluša uz svoja i predavanja u odsjeku za ekologiju i zaštitu prirode. Ili, budimo posve iskreni, zgođušna kolegica, tamnih vlasi, malo nalik valovima kose Marije Grazie, nabavila mu je skriptu o negativnim učincima kaveznog uzgoja ribe na morski okoliš Jadrana. Dotična kolegica razjasnila mu je *bez pol frke* kako to čini jer cure na Odsjeku (a najviše ona) misle da je plavokosi, uredno po ronilački izbrijani dečko s Mikrobiologije potencijalno veoma potrošiv komad.

Aha! Ona skripta stručnim jezikom naučava (autor je okrenuo lijepu lovu) – najgori negativni učinak je grda navika uzgajnog grabežljivca

prožderati ulovljen/nabačen plijen i za sobom ostvaljati pregrizene komadiće plave ribe. Pri koncu hranjenja site tune dopuštaju da im mimo gubice utonu cijele ribice. U tim trenucima Juraj mora zaraditi 400 kuna i jedan topli obrok po smjeni (s gradela, ili u obliku lončine ukuhanog brudeta).

On odlučuje kad se site tune počinju natezati s dobačenim sardelama ili nekom drugom plavicom. Vlasnici kaveza taj nestašluk svojih gojenaca računovodstvenim jezikom još zovu – čisti gubitak. Upravo se bliži taj trenutak. On će izroniti i dići ruku visoko iznad glave. A smalaksali istovarivači riblje hrane jedva čekaju odložiti lopate. Tune se hrane najviše pola ure. Tako dva ili tri puta u 24 sata. U sretnim okolnostima - šest mjeseci.

Jurju su, još dok je potpisivao ugovor o djelu na određeno, objasnili – *Kvarner tuna* zimus se našla fino rečeno - *u banani*. U siječnju ove godine - i špici izlova tune iz kaveza - utvrđeno je (tko drugi nego nepotkupljivi inženjer Sushi!) kako primjerci tuna u tri kaveza ne dostižu zadanu težinu od 30 kilograma. Prema propisima brižljive EU, ništa od izvoza u Japan vrhunskih morskih delicija nedosegnute težine.

Uzgajivač može sebi dokinuti trošak daljnjeg uzgoja. Lijepo ispusti iz kaveza cijeli tov, a nedorasle tune brzinom do 80 kilometara na sat (sjedite li dok ovo čitate?!) zapraše *blue* Jadranom. Moguće je i kakvih šest tona dosad utovljenog visokoproteinskog ribljev mesa po jednom kavezu prodati prerađivačima u riblje brašno. I plakati! Vlasnici tunogojilišta najčešće se odlučuju na poslovni rizik i hipotekarni kredit. Toviti plavorepe još jednu sezonu. Opaka investicija na kraju koje će svaka tuna doseći dva metra i stotinjak kilograma. U *Kvarner tuni* odlučili su ovo potonje. Zato još tri lopate i *finito* podmorski valcer. Idemo van!...

- Juraj, ajmo se dogovoriti, pristaješ na noćnu *gvardiju*? - Prijatelj Mario voli utvrditi gradivo za novi posao.

- Ja sam za danas gotov. Bio sam sinoć i noćni. *Esemesao* sam našem Sushiju, pokupit će me gliserom za pola ure. Što – kako? Po engleski smo *esemesali*, usavršio sam moj engleski na prošlogodišnjem *voyageu* do Kine i nalijevo krug. Na strancu moraš progovoriti na *ingliš-moti* jeziku. Ča je mali Jurica? Ne kužiš foru! Jel te još tako zove tvoja Adriana? Malo govoriš engleski, a više tumačiš rukama. Na mote...

- Adriana je frendica. Naša. Tvoja, moja i prijateljica Mariji Graziji.

- A je, je. Ali ti se ševiš s njom. No, nećemo sad o detaljima. Slušaj stari, prebacio sam te u drugoj smjeni na naš remorker. Na ovaj kavez dolazi jedan kolega katamaranom iz Rijeke. Ti, kad odmoriš, uzmi onu barku i zavezi pred rutu remorkera, da te pokupe. Već sam im javio, nadgledat ćeš drugu hranidbu najprije kod jednog i odmah zatim kod drugog kaveza. Uvijek se drži pod svjetlima lampiona. Da dobro vidiš *šlakere* i još bolje oni tebe. Ne čuje se koju *mjuzu* oni tamo puštaju, ali poznajem ja naše *Bosance*.

Trešti na *ful*, a oni razbacuju lopate ribe i pri tom uredno drijemaju.

- Zezaš me?

- Ma, ne. Doživio sam i može biti opasno. *Šljakaju i core*. Tako mi je jedan upao u more, *drito* u jato riba. Vražja je muka čovjeka u promočenoj odjeći prebaciti preko ograde kaveza, pa na platformu. Kao da navlačiš tunu stokilašicu. Ispod trenirke skrivaju politrenku *Fante*, a unutra šljiva. Zimi ih se alkohol slabije prima, ali sad je proljeće. Da sam ja zapovjednik, ja bih... nema veze...

Odlazak na remorker ima biti prijateljska usluga Jurju.

- Na remorkeru ima *mess room** za posadu i *barbina* kabina. Kako on spava sjedeći za kormilom, plovi se ne više od milje na uru, ti mu se lijepo ubaciš u kabinu i do jutra. Ronilac mora biti odmoran pred delo.

Još ga pita, hoće li on ujutro, kad ga smjeni odmorna ekipa, navratiti u Osor.

- Maria Grazia ima slobodnu ovu subotu, a mene zorom mala Monika krene potezati za nos. Prebaci se iz krevetića k nama i počne redom buditi. Ne šljivi ju uopće nekakva jutarnja intima bračne spavaće sobe mladahnih, je li, roditelja. Što da ti pričam. Zato slobodno navrati, čim te iskrcaju u kanaliću.

- Ne mogu. Moram autostopom u Lošinj - pozdraviti mamu Sunčicu i poočima. Ubili bi me da se ne pojavim u rođendanskom izdanju.

- A ja namislio da se malo družimo? Ima dolje u kaficu kod crkve, jedna plavuša za šankom. Kaže, voli mlade dečke, pa da se upoznate, a? Dok popijemo kavicu Mare nam ispeče dva *Cekin* pilića, ona u tvorničkoj ambalaži i nas dvojica - opet pravac Ustrine. Sutra smo obojica večernji i u nedjelju ujutro prijedpnevni.

- Super si Mario! Stignem još jednom skočiti mojima i uvečer hvatam noćni bus iz Lošinja. Prije pet ujutro sam u Zagrebu.

- *Krmiš* u busu? E jebi ga, prijatelju! Ali zato odradiš četiri smjene – okruglo 1600 kuna preko putnog naloga i besplatne autobusne karte. Kome ću naštimati, ako neću prvo sebi, pa tebi. Čuvaj se večeras, mali Jura i pozdravi mi tune...

Poslije večernje hranidbe umornu posadu remorkera, u zajedničkoj blagovaonici, dočekuju duboki aluminijski tanjuri s netom ukuhanim (pogodili ste) brudetom na rijetko. Ujušak treba gutati vreo i bez puno prenemaganja, jer travanjske noći na moru daleko su od proljeća na Mediteranu.

S brudetom u želucu i sretan što domaćini nisu u jelo ubacili nekoliko masnih haringi namijenjenih tunama, on će lakše podnijeti smrad

*zajednička brodska blagovaonica

pljesnjivih deka. Kabinski luksuz *barbe* od remorkera...

Hrvatić i Marija Grazia, čim su dobili bebu Moniku, preselili su njenu staru na kat obiteljske kućerine i na juriš zauzeli najveću prizemnu prostoriju – gostinjsku sobu. Cijelo prizemlje zimi zagrijava etažno centralno, a za radijatore na katu ima zaraditi kapetan Mario. Kad dobije stalno ukrcaje na brod. Prošle jeseni Mario je uhvatio tromjesečnu plovidbu na brodu što prevozi umjetno gnojivo iz Kutine za alžirske luke. Juraj je i dalje honorarčio u *Kvarner tuni*.

Marija Grazia je, kao uvijek, bila uporna. Nema veze što joj nije muža. Ona će Juru odbaciti od Cresa do kaveznog uzgajališta kad god joj bude zgodno uz posao. A bilo je to počesto...

S glavom na svojoj vreći (čistija je od deka na krevetu) nikako da misli preusmjeri s pokretnih sličica jedne od tih vožnji *Smartom* iz prijateljske usluge. Bio bi red usuprot navirućim sličicama prizvati dvije-tri svježe scene sinočnjeg prijateljskog jebanja s Adrianom. U njegovoj studentskoj sobici. Trostruko je prostranija od ove kabine. Adriana neće da to rade u spavaonici mame Sunčice, na uredno rasporemljenom krevetu za dvoje. Juraj, osim što čuva majčin stan i brine o urednom praćanju računa, ima obvezu jednom mjesečno preći usisivačem po cijeloj *gajbi*... Adriana voli biti u njegovoj sobici, a on bi, misleći o tome, baš mogao lijepo utonuti u drijemež...

Ali mozak se inati i priziva lice Marije Grazije u prvom planu...

Još u gimnaziji isticala se organizacijskim sposobnostima. Najuspješnije je organizirala Marija, koji je stasao bez roditeljske skrbi. Sofisticiranim ženskim metodama tjerala ga je da uči i poslije upiše pomorski fakultet. Uspjela ga je preko rodbinskih vezica i zaposliti, pa privjenčati. Mala beba Monika utjecala je da njegov *frend* ne ubija besposlene mjesece sportskim ribolovom. Pronašao je unosnu ronilačku tezgju.

Adriani i Jurju nisu previše smetala očita mala lukavstva kojima cura iz Osora navodi svog dečka na put uspješnosti. Ljeti su trpili agresivnu Mariju Graziju, a s jeseni imali jedno drugo u Zagrebu. Tako od *osnovnjaka* pa kroz gimnaziju, do studentskih dana.

Lijepog listopadskog jutra prošle godine, lijepog jer su Adriana i on bili testirali treći semestar, Marija Grazia odlučila je na svoj način (noćas je toga svjestan) organizirati susret s *frendom* Jurjem petkom i njegovo *šljakanje* na uzgajalištu tuna...

- Dobro si stigao! Ali dragi Jurice, ne gremo mam do vaših kaveza! Odgodilo ti prijepodnevenu šihitu. Roniš večeras. Pitaj me, zašto? Imaju moj broj *mobača* i nazvao me *barba* s *Dva brata*. Tvoj broj da mu se slučajno zbrisao, pa je nazvao mene. *Delaju* sranja kad im nema mog Hrvatića! Petljaju s rasporedima, te netko ne dođe na posal, drugi dobi zakašnjelu gripu. Sranje, kažem ti.

- I što bih ja trebao sad...? - pitao je svoju dragu *frendicu*. A koga bi drugog na stajanki busa u Cresu? Hoće li ga ona odbaciti možda u Osor, pa da u luci traži čim će otploviti do Ustrina? Ili da se po običaju spuste smijeh-vozilom na plažu Ustrina i on ostane tamo iščekivati hoće li se netko smilovati i pokupiti ga na posao.

Usred problema unutarnji njegov *ja* uključuje alarm!

- Čekaj! Marija Grazia? Što to moje oči vide! Skratila si kosu? Super ti stoji. Upola je, kažeš, kraća? I meliraš pramenove... Sad si mnogo, mnogo...

- Primjetio si! Zar mi prije nije bila lijepa, - pita strogo Marija Grazia. Ali, unutarnji *ja* ga umiruje - ona radosno prihvaća komplimente.

- Ma, ne! Bila je. Bila! Daj me ne lovi na te vaše ženske *fore*! Volio sam kad bi ljeti smotala kosu u punđu, pa ti se u moru otpusti, čim te ja i Mario zagnjurimo.

- Juraj, jel ti voliš biti samnom?

On opet udiše poznati miris opasnosti. Nevidljiv oblačak između njih dvoje...

- Naravno. Zašto me to uopće pitaš...?

- Reci: *V o l i m !*

- Volim.

- Takvog te hoću, Jurice dragi! Smijem li te zvati *Jurica* kad ne čuje Adriana? Ili je to još uvijek njeno pravo, a ti samo Adrianin...?

- Ja i ona smo *frendovi*. Kako da ti bolje... Prijatelji...

Studenti, poslije osam godina boljeg kućnog odgoja reći će: *Adriana i ja*.

- Okej! Adriana, ja, ti, Mario – *frendovi* smo! Ups! Nema veze. Naravno, pamtim da ste Mario i ti već dvije godine zajedno. Mislim, ono u braku i to. Jesam li sad sve dobro rekao?

- Reci mi, Juraj, hoćete li se Adriana i ti vjenčati? Recimo: brakom okruniti svoje diplome?

- Pa, ne znam. Nismo pričali što ona o tome... Marija Grazia, jel ti to mene *Early in the Morning* lagano zaje....? Ne znam ni kako ću do kaveza i tuna, a ne...

- Naravno! Ne kužiš više svoju *s t a r i j u* prijateljicu. Ali raščistili smo pojmove: kad zagrebačka gospodična nije na otocima, može proći da si meni *Jurica*. I *dragi*. *Dragi plavi dečko*, jedna li sam s tobom! Kad ćeš više izrasti iz tog *osnovnjaka*.

Ugurava njega, pa vreću u *Smart*, a smijeh-vozilo pozdravlja ga ljuljanjem amortizera.

- Vozimo okolo grada do hotela *Kimen*. Imam još nešto obaviti, prekinula sam prevoditi jedan dopis na engleski, da točno stignem pred tebe.

Smjestit ću te na pola ure u *lounge bar*, a vreću u garderobu. Inače smo ga zatvorili zbog recesije. Ono malo penzića što su pustili korijenje u hotelu, štede eurske mirovine, imaju lobi za piti čaj i čitati *Kleine Zeitung*. No, budući sam nekakva šefica marketinga, mogu srediti da te jedna naša zgođušna plavuša, nalik Adriani po *blajhanaj* kosi, ponudi osvježanjem. Znaš kako cure u *Kimenu* uletavaju? Kažu: *Von Ju Kofi, Ti... Mi?* Da ne bi. Uvalit će ti koktel kuće na račun reprezentacije...

Njeno uletavanje... A lijepo bi večeras mogao osluškvati umirujuće nabijanje brodskog stroja i dok je još neuzbuđen – zaspati...

Uru vremena oprezno je srkao specijalitet hotela i svakih pet minuta pogledavao na svoj ronilački sat. Tako on i na predavanjima... Zatim mu se iza leđa materijalizirala Marija Grazia. Vodi ga u turistički obilazak hotelskog kompleksa.

Završili su u apartmanu koji menadžment izvan sezone koristi za dnevni odmor. *Jeste li znali da zaposlenike hotela kronično bole noge...?*

On je prvi put svršio u njoj na parketu sobe. I nepopravljivo joj izgužvao tamnoplavu usku suknju. Još dok su mu vlastite *trapke* bile zaglavile na *adidasicama*. A povrh svega i ne baš čiste gaće. Bez kondoma! Sva je sreća, što je rano jutros navukao tamnoplave gaćice.

- Sva je sreća, Jura, da sam na tableticama! Hrvatićev brod stiže u Rijeku za tjedan dana. Ne. Neće ranije, zar već paničariš?

Marija Grazia, nije da nije malkice zadihana, razložno mu tumači – za mjesec dana njegove plovidbe na liniji Rijeka – Alžir nema smisla prekidati s mjesečnim kurama kontracepcijskih pilula.

- A ti si začudo sav divlji! Eno, poderale su mi se hulahupke...

- Možda je neka *špranja* od parketa... (Blesaviju post-orgazmičku repliku malo koje muško bi moglo smisliti).

Marija Grazia tog se petka prvi put iz grla nasmijala.

- Jurice dragi, u ladici imam rezervne. Kao i sve uposlenice u hotelu. Čak i one u kuhinji. Zamijenit ću i suknju, imam dva kompleta odore.

Zatim su se oboje svukli do kraja i stisnuli pod mlazom u tuš kabini.

- Ovo je komora opernih arija. Ne čuje se iz kupaonice, preko sobe – na hodnik. Tome su me poučili, čim su me uposlili, a nadaju se i mojoj diplomu. Da papirnato sve bude u redu. Malo mi se diplomski odužio, ono trudna s Monikom, ne moreš u mojim letima žicati materu za džeparac. A pomorački budući tata brodi po Tihom oceanu. Zaposlenje mi je bilo pravi izlaz iz *banane*...

Prštavi, vreli mlazevi nabijaju blagotvorne ione u njegova ramena (*možda ne dobijem opekline prvog stupnja*), a misli muku muče paničnim pitanjem:

Je li ova, uz njega, između njegovih nogu, s oba dlana na njegovoj da oprostite riti, što opako tamne kolobare oko bradavica na poštenim trojkama namjerno polaže malo iznad njegovih i to ga dodatno nadima, do malo prije *ful* poslovna Marija Grazia: *ZAKLJUČALA OVU HOTELSKU SOBU!?! IZNUTRA!?!*

Hoće li je to pitati i sve pokvariti. Zadovoljeni osmijeh sjenča joj kutove usana, mogla bi njega, golog i mokrog, odmah hitnuti iz tuš-kabine. Idi i provjeri! *Na koju je stranu okrenula prokleti ključ na vratima ove proketo opasne sobe?* U kojoj je on upravo pojebao mamu jedne dvogodišnje Monike i ženu njegovog prijatelja. I u tome je pravi ključ njegove panike. Žena što se uigrano tušira u njegovu zagrljaju još bi mogla protisnuti kroz zube jedno *sranje*. Takva je Marija Grazia.

U smradnoj kabini remorkera može sebi priznati: *U takvu nju je zaljubljen.*

- Oduvijek sam htjela znati što je ona mala plavokosa balavica otkrila u tebi.

Netom ljubavnica mlađeg ronioca (to mu je kategorija) igra se kažiprstom s njegovim dugim mokrim čupercima oko uha i mrmlja neka samo zadrži frizuru nepatvorenog klinca. Njoj je to skroz *kul*.

Marija Grazia briše velikim ručnikom malo sebe do pasa, a malo njega do, zna se... Zatim u toj ljupkoj igri slijede niži dijelovi. Za kosu će svatko dobiti svoj ručnik. Ona će ga fenirati, kani mu udariti gel po kosi, ponijela je jedan Hrvatićev.

Kako da student druge godine veoma egzaktnih nauka izvuče još neki kompliment iz Marije Grazie. Ljubavnice. Može pokušati polušaljivim pitanjem:

- I? Jesi doznala što si htjela znati?

- A što ti misliš?

Kad je izguran iz zaparene kupaonice njegov unutarnji *ja* predlaže mu: *Budi idealno muško u njenim očima i pokupi s poda svoje prnje. Možeš ih složiti u kakovu-takvu urednu hrpu, eno tamo, na taburetu pokraj sobnog ogledala.* Ali, da! Iz ogledala fiksira ga na tamnu crtu potiššan njen pubis veneris. Nišane ga stršeće bradavice. *Bože, izlaze li iz ogledala i pravo k njemu...?*

Ma, jebeš sad slaganje odjeće! I njena je svuda oko kreveta. Stropošтали su se istovremeno na njega. Dočekuje ih rezignirani *jauk* federa u madracu. Hotel *Kimen* bilježi godišnje 63 posto iskorištenosti krevetskih kapaciteta.

...Gospodine umorni ronioče, jel bi sad bilo dosta sanjanja o Mariji Graziji? Ali nije...

Leže jedan do drugoga, on ju, kako se pristoji, zaneseno ljubi niz luk vrata, do ramena i najbliže mu sise. Dok vlasnica leži na leđima, sisa

joj se malo raskvasala, nije onoliko napeta, kao pod tušem. A unutarnji ja opetovano najavljuje: *Apsolutna je frka!* I on se malo opustio. Njegov je prestrašno mlohav. Gdje mu je muški ponos...?

- Jurica dragi... nećeš mi zaspati? Jura! Daj, dečko. *Ne spikaš se mobačem.* Pogledaj me!

Gleda je u oba oka. U očima ni traga o postkoitalnoj sanjivosti. Žene su zmajevi. Kad to požele. Ne moraju rigati plamen, dovoljno je da nastave pitati:

- Juraj, jel se ti mene bojiš?

- Aha.- Van s istinom, gore ne može biti.

- Plaši te mogućnost da se zaljubiš u mene, mislim, nakon ovoga...?

- Pa ne znam, tako...- (Ovo je primjereno, neutralno. Samo naprijed).

- Neugodnjak ti je, jer oboje znamo da voliš Adrianu, onu 170 kilometara sjevernije.

Njeni prsti, vilini konjici, lagano povlače cijelu ruku na kratkom putu do njegovog... Što sad? On može fiksirati crne kratke dlačice na toj ruci. Za dan dva Marija Grazia kao i sve rasne žene uokolo Sredozemlja opet će se depilirati. Oni prsti nježno su zaobišli kurac, ni da ga opipaju. Nakanili su najprije obzirno pomaziti mu desno bedro. Prijeko je potrebno dobiti malo na vremenu.

- Adrianu volim.

- Da li ju ljubiš?

A što sad? Nije li joj upravo odgovorio. Ili se ova tu Marija Grazia upravo prometnula u lik sveženske mame/učiteljice. Kojima moraš reći sve što znaš i još više – što ne znaš.

- Pa, kako bih to sažeto opisao...

- Riječima. Jesi li zaljubljen u Adrianu? Ima te, kod tebe ili kad ste kod nje? Hrvatić mi je pričao da joj je stari unajmio garsonijeru.

- A to pitaš? Je, otselila je od svoje stare još dok smo bili bručoši.

Odemo k njoj nakon kina ili je otpratim doma poslije partijanja s ekipom. Malo *surfamo* po satelitskim programima ili se *zekamo na fejsu*. I tako...

Očima ga potiče: *pričaj dalje.*

- Onda završimo u krevetu. Stvarno si *beštija* Marija Grazia! Ujutro ja odem sebi doma, presvući se, pa na *faks*. Ona *fura* svoj program. Kako da ti bolje objasnim, Adriana i ja nismo uobičajeni, baš me daviš, nismo cura i dečko. Više – dobri prijatelji. Eto ti!

- Juraj, voliš li m e n e ?

Ona opasnost na djelu! Gdje je izlaz za bijeg od tog pitanja svih pitanja još iz vremena poznatog kao završna faza njegovog puberteta.

- Zaljubljen sam u tebe otkako te poznam! I dok volim Adrianu i

frenda Marija i tvoju malu Moniku. U tebe sam neprestano zaljubljen, a nisam prolupao. Moja stara - *ne bože sačuvaj!* - ne zna za tebe, samo za Adrianu. Stara zna reći kako imam ambivalentne karakterne osobine. A što očekivati kad ti je mati *profa* u *osnovnjaku*.

- Ajde ti meni objasni na hrvatskom. Moj pametni dragi.

- Gdje bih ja, ne zna to ni moja stara. Ne može ona tek tako kliknuti u moju glavu kao u internet. Ja si umišljam da to znači - mogu voljeti Adrianu i tebe.

Marija Grazia odjednom doznaje pravi odgovor na svoje pitanje: *...Što je Adriana otkrila u njemu?* Uspravljen je i stisnut njenim dlanovima. Sad ga može izvježbano uzjahati. Poslije, oboje su znali - jata tuna u oba kaveza te večeri bezbrižno će se igrati viškom hrane (sjeća se – bile su sardele).

U subotu poslijepodne njega je odredilo u dežurstvo na *Dva brata*. Poslije posla *frend* Hrvatić spava na remorkeru. Maloj Moniki probija, on više ne zna, koji zub. Sve je budila plačem svakih pola ure. Mario već sad priželjkuje smrdljivu kabinu remorkera.

Dežurstvo počinje – ukrivo! Nije dospio navući vlažno ronilačko odijelo, brod valja bura, što je u hipu smjenila kišu, pukla je sajla na koloturi kojom posada izvlači smrznutu haringu iz utrobe kočara. Hranidba kasni sat i pol. Za to vrijeme sretniji Hrvatićev konvoj uspio je odraditi prvo dežurstvo. K tome, Hrvatić mu *esemesa*: *u njegovoj vreći ostalo je pečeno pile što ga je njegova ženica namijenila malom Jurici za rođendan*. Njemu je poći u more.

Hladno mu je i na platformi ribarice, s koje će skliznuti u vodu. Neispavan je, a želudac prijeti nasilnim povratom pretjerane količine hrane. Eto, što matere čine svojim jedincima za rođendan...

- Halo, vi gore! Palite lampione, slabo vidim vlastite peraje. Može?

Ljudi u smjeni rukama pitaju: *Što bi ti, jer Halid opet stvara šumove u komunikaciji?* Ipak su ga zagušili.

- Ste dobro? Da mi počnemo?

Što mu fali. Počinje mu treća smjena od 400 kuna, Halid opet likuje iz oba brodska zvučnika, a dvojica s lopatama navalili bacati hrpe haringi. Da što prije završe. Dežurni ronilac (t.j. on) običi će reda radi oplošje kaveza. Usput gleda iskrivljenu sliku trbuha tuna koje predvidivo iskaču kroz pjenu na površini, loveći ponuđenu večeru. Možda pametne ribetine vide vijenac tisućvatnih žarulja u lampionima nad krmom broda kao ponovno izašlo sunce. Bolji od njega podvodni snimatelj s ovog bi mjesta uslikao decenijsku *fotku*... Adriana voli *fotkati* sve u moru. Dok su u Zagrebu ona izmišlja vlastite riječi pohvalnice lošinjskom moru. Nisu uzalud mantrali dajući joj doživotno ime *Jadranka*. Od Osorke ovdašnje, Marije Grazije, nikad da čuješ lijepu riječ za more. Njegova cura-prijateljica zna reći da u ljetnje predvečerje more u škrapama – grgoće. Marija Grazia gleda na more kao na najbliže susjede.

Rodbinu i susjede ne možeš birati. Samo podnositi. Adriana u Zagrebu sanja morske čarolije. Zaviduje njemu na radnim morskim vikendima...

Glavnina jata upravo tutnji usuprot njemu, s druge strane mreže. Plivajući sagore toliko energije da su neprestano gladne. I što je ono htio... Pitanje, na koje već pet mjeseci, danomice, traži odgovor. *Love Story* – on sa ženom prijatelja - ili je bilo obrnuto? - u hotelu *Kimen* nikad se nije ponovila. U glavi vrti tu jednu i jedinu. U dane kad je *ful* nezadovoljan sobom (*svaki drugi dan*, riječi su mame Sunčice) njegovo unutarnje *ja* misli o nezaboravnoj ševi s Marijom Grazijom još zove *osobni pornić za laku noć*...

Tog poslijepodneva, u vožnji iz Cresa u Osor, Marija Grazia nakanila ga je prizemljiti.

- Juraj, opako si zabavan. Dok tako šutiš. Što je, već te hvata mala grižnja savjesti?

Neće odgovarati na provokacije. I što bi trebao reći? Upravo se seksao neuporedivo uzbudljivije nego ikad s prijateljicom-curom. A Marija Grazia kao da to zna. Žene imaju nepogrešiv instinkt koji im govori kad se neki muškarac u njih zaljubio. Gdje li je to pročitao. Posebice ako je to muško – *lepi dečko*, a žena – Marija Grazia. Nada ti se da je i njoj bilo bar upola dobro kao njemu. Ali ostaje činjenica – to nije u redu prema *frendu* Mariju. Nije ni prema Adriani, iako ona sve ove godine ustraje u tvrdnji kako Juraj i ona imaju *otvorenu vezu*. Što god to značilo. Njene *frendice* joj se dive – to je *these days* tako *in*...

- Jura, i tvoj prijatelj Hrvatić trošio je Adrianu.

- Lažeš!

- Zašto bih? Ne moram se ja tebi, dečko, opravdavati što smo se malo jebali. Daj, molim te! Njih dvoje, još dok smo išli u školu malo su muljali. Ja to nisam zaboravila, iako u to doba još nisu izveli ništa. Zbilo se to u posljednje dvije godine. Hrvatić se bio vratio s plovodbe i morao je u Zagreb – rješavati preko neke ambasade neke posle s inozemnim brodarom. Isplata zaostalih plaća, to je pomorcima uvijek problem. U to vrijeme možda je mala Adriana s tobom bila samo u *prijateljskoj vezi* ili kako vas dvoje to zovete? Ja – s Monikom svake dvije ure na prsima. A između toga u panici zbog njenih kolika. Tko će još paziti na muža?!

- Čekaj! A kako ti znaš za ... ? - dalje ne može izgovoriti.

- Iz prve ruke, dragi! Od muža, koji voli žene. Hrvatić mi kasnije, malo po malo, sve prizna.. Po toj osobini ne spada u najgori tip muških. Mario ne zna tadržati tajnu. Tako znam da je, dok smo studirali u Rijeci, bio s jednom konobaricom u studentskom restoranu. I još s nekima, koje bi ga bile rado privjenčale. Adriana i Hrvatić malo su se trošili, pa prestali. Ti i ja također više nećemo. Nemoj da ti se to isplahne iz glave. *Lepi, mići, plavi*. Ostat će ti lijepo sjećanje na mene. - Još mu je rekla, što zna ponoviti pri

svakom novom susretu: *Pazi se u moru...*

Ma koje more! Mora paziti da nikad, ni u kakvom trenutku ne baci u lice Mariju Hrvatiću što mu je onomad otkrila Marija Grazia. Dakako – ni Adriani, nije on Hrvatić, niti mu je prijateljica supruga. Niti prava cura.

Oprez! Nešto nije u redu. Četiri metra ispod površine ne smije se sanjariti. Kontrola statusa! Respirator ispušta dovoljno zraka pri svakom usisu. To nije frka. Što? Nema šanse da je utonuo prema dnu. Čak se rukama pridržava za kavez. Tjednima ne mijenja količinu olovnih utega na pojasu. Tijelo mu uredno pluta na ovoj dubini i nije mu hladno. Prsti u rukavicama pokretni – osjeća grubo vlakno konopa kaveza. Na činjenicu da njegovo *ja* u svakoj prilici hoće reprizirati sve u vezi s Marijom Graziom – na to je sviknuo. *Što ne valja?*

Daleko je potegao od svjetala s krme *Dva brata...* I da ne povjeruješ...

Mutna sjena iz smjera kaveza brzo promiče i s p o d njegovih peraja! Pogled poslije, nema je, stopila se s crnilom dna. Otkako *Kvarner tuna* ovdje tegli kaveze, nitko nije ugledao morskog psa! Što bi to moglo... Neka divlja riba? Privučena otpacima hrane iz kaveza. *Priberite se d e č k o !*

Unutar kaveza tune i dalje u ritmu valcera kruže oko večere. Eno! Opet nešto ludo brza ni pet metara od njegovog tijela. Idemo van! Njegovo iznutra *ja* ne kani više biti nadzornik ribljeg kaveza za 400 kuna. Nema love za koju bi...

Osiguraj si bok i prilijepi se uz kavez! To je dobra odluka. Što je u tunogojilištu opet pošlo naopako? Iznad njega plutače okvira kaveza stvaraju male vodene virove kako ih *Dva brata* sad povlači protiv vjetra. On nije u panici. Eto, izviđati će još malo dalje. Čemu inače služi reflektorka uredno obješena za pojas.

Odjednom pod rukavicama nema goleme mreže. Ničega. Tamnozeleno dubina. *Odmah da si se izdisao! Ponovno usis! Tako. Gdje je nestala stijenka kaveza? Diši staloženo i usporeno. To je već bolje. Gdje li su kvadrati mreže?* Kroz crnilo što zjapi pred njegovim naočalama istodobno bi mogla proplivati dva ronioaca. Eno je, mreža se nastavlja nakon dva zaveslaja perajama. On lebdi nad zastrašujućem ništa. Nije rupa, prodor niz stijenku kaveza. To je nemoguće!

Ali stvarno. Tuna dužine njegova tijela izravnala se s njim. Oko ribe ukućeno svjetluca dok odmiče iz njegovog vidokruga. Tune bježe kroz prodor! Što bi sad poduzeo Mario Hrvatić? To mora i on. Odmah.

- Hrphphhh! Ljudi! Barba! Phahh! (*Ne možeš zazivati kroz usnik!*)
Alo, vi! Rupa na kavezu. Velika!

Prestajemo hraniti, pitaju ga rukama. Zašto njihov ronilac guta uzdasima mrzlu slanjaču, kad mu je bog dao stlačeni zrak iz boce. Uvijek

samo mahne, što bi sad.

- Ne to! Bacaj dalje! Dalje lopatajte!

Ako glavnina jata primijeti da hrana više ne pada s neba mora, potražiti će novu zabavu uzduž svog zatvora. I kad otkrije prodor... Užas! Zasad kroz onu rupu bježe samo tune što su već site zaostale za glavninom.

- Odmah mobitelom, hitno Hrvatića! – To je na palubi uspio pribrano zapovjediti. Ali iznanađenoj faci krmeljavog *barbe* nužno je dodatno objašnjene. On to može. Može kontroliranim glasom studenta na usmenom ispitu izložiti najbitnije:

- Imamo havariju na kavezu. Prodor na stijenci dva puta dva metra. Dobro čujete. Ribe nam kroz to bježe pojedinačno. Hranidbu nastaviti da ne uzbunimo glavninu!

I neka *barba* odmah dogradi njegov mobitel, iz vreće. Gdje je? Pa u kormilarnici, gdje bi bila. Zar su svi na brodu napušeni, na šljivi ili žiži. Barba mora s *mobačem*, njemu su prsti mokri i ukočeni.

- Stisni čovječe na tražilici pod Hrvatić!

Nakon što je saslušao njegov izvještaj o pogibelji (sad već sređen i precizan), Mario odlučuje:

- Ti i ja to možemo! Odmah ćemo. Jura, idemo malo plivati. Ti vodiš do rupe. Vi, *barba*, u barku. Ovu kojom sam dojurio, nema druge. Na najmanjem gasu *Yamahe* vozite za nama. O tunama neka brine samo jedan. Drugi odmah mora izrezati od novog konopa komade od četiri metara. Neka vam u barku nabaci pet-šest komada. I poslije koliko bude potrebno. Pokrpat ćemo prodor i uvezati mrežu kaveza. Da izdrži *almeno*-bar do jutra. Ti, Juraj, plivaš iznad mene. Dodavat ćeš mi nove konope.

Barba *Dva brata* sluša Hrvatićev plan, a za svoju dušu spominje ponižavajuće seksualne radnje u vezi s nečijom majkom. Čak tri puta zaredom.

- Da vas utješim, *barba*! I ja sam za to čuo u upravi. Prljave igrice. Netko nas hoće srediti. Da se maknemo od ovog otoka. Oni u Cresu već su primali takve *mejlove*. A kad će to prijaviti policiji – nije moja briga.

- Kome on spominje majku? Zaigrala se neka vaša konkurencija, ha? Ali onako izbušiti kavez? Malo ste pretjerali, svi vi morski vukovi!

- Juraj, ti si ovdje gostujući ronilac. Student, me *kapiš*-shvaćaš li mili? Manje pitaš – manje znaš. A oni u firmi neka smišljaju u koje smo upali... (Marija Grazia bi na tom mjestu dodala jedno *sranje*.) Nema veze. Idemo svi sad na delo. Zaradit plaću! A muziku, tu balkansku zvijezdu, odmah!... .

Hrvatić svima znanom kretnjom dlana siječe popreko grla.

Mario je u prvom pokušaju novi komad užeta protegnuo preko rasječenih krajeva mreže koje on uredno osvjetljava reflektorkom.

Velika tuna izdvaja se iz jata i plovi *drito* na njegovog *frenda*. Je li

to znak da će cijelo jato za njom, a Hrvatić se mora ukloniti? Ma kakvi. On ratoborno maše prema tuni i perajama se odgurno unutar otvora. U svjetlu reflektorke lijepo se raspoznaju njegovi blijedo zeleni dlanovi. Ni rukavice da je navukao. I gle čuda morskog! Ribetina zastaje pred čudno išaranim neprijateljem. Nevoljkim pokretom sabljastog repa skrenula je dublje u kavez. To je za legendu – *Hrvatić-tuna 1:0!*

Nešto kasnije on čuje prodorni pisak snažnog propelera. Ni nalik njihovoj *Yamahi*. Neko iz daljega plovi bez pozicionih svjetala uokolo kaveza. Ima li to veze s crnjakom zbog kojeg je maloprije provalila bujica psovki na kočaru? *Prestani udisati!*

Crni lik pliva postrance snopa svjetla reflektorke. Usmjeren na leđa zaposlenog Hrvatića. *Smireno, dečko, nije li ipak samo obris još jedne odbjege tune?* Odlučila se vratiti u kavez. Ne.

Nepoznati objekt ukazao se kao još jedan ronilac. Ne sluti na dobro. U isturenoj ruci ima podvodnu pušku-*laštikaču*. A podvodni lovci nikako ne smiju roniti s bocama. I Mario je osjetio napadača! Usporenom kretnjom maše nožem...

Kasnije je ronilac-pripravnik (osim njega nemaju drugog!) ispričao na palubi ribarice detalje neočekivanog podvodnog sukoba. Čim se harpun, hitnut iz puške neznanca, zabio u Marija, on rukama privlači ranjeno koljeno i ostaje skvrčen. Lažno zaklonjen u oblaku svojih izdihanih mjehurića.

U jednom zamahu on se stvorio nad glavom napadača. Zabljesnuo ga svjetlom reflektorke i njom udario po ramenu. Istovremeno vitez Juraj (tako će ga još tjednima častiti!) ronilačkim svojim nožem prekida mu dovod zrake iz boce. *Snadi se, đubre i plivaj površinom! Dalje od kaveza!*

Dok Hrvatića navlače na brod svi vide: šipka harpuna ušla je u *Maresovo* odijelo iznad njegovog koljena i probila se na drugoj strani hlača. Krv navire iz nevidljive rane.

- Nije frka, dečki! - stenje Mario. Zatim je utihnuo...

Paraju mu nogavicu i konopom podvezuju bedro iznad posjekotine, što se raširila na dva centimetra. Ne zna kako je uspio, ali iz kutije prve pomoći, s tri zihericice (*jebesh sterilne uvjete!*), privukao je rubove rane. Mariju navire krv iz usta, ali svi su shvatili: umjesto jauka - zagrizao je u vlastiti jezik.

Dva sata kasnije, dežurni liječnik u lošinskom Domu zdravlja zašio je stručnije posjekotinu. Nitko neće izvjestiti policiju o podvodnom incidentu. Liječnika su na šutnju nagovorili gazde *Kvarner tune*. Tjedan kasnije ranjeniku su izvadili konce iz pedalj dugog ožiljka. Mario, naravno, neće roniti još dva tjedna, a ni njegovog parnjaka za to vrijeme ne pozivaju na podvodna dežurstva.

Na radost Adriane izašao je na prvi rok kolokvija iz dva glavna predmeta.

Sunčani je utorak prije podne. Zagreb zazelenio travnjacima, a studenti molekularne biologije hoće isplakati oči u okulare elektronskih mikroskopa. Njegova *Nokia N82* vibrira pozivom Marije Grazije. Ni vrag da se Hrvatić toliko ulijenio na bolovanju pa mu sad preko žene hoće dojaviti jesu li njih dvojica opet u igri?

- Frka je na faksu! Zovi u četrnaest. Ciao, bella! J. - Kratki *esemeses* – pametnom veselje.

Nazvala je, a glas uopće nije njezin.

- Juraj? Si ti? Juraj! Mario... on je... Ja još ne mogu to...

- Marija Grazia! Što je? Jel se nešto dogodilo... A zvučnik *Nokije* prenosi mu kako Marija Grazia hripavo izdiše progutani zrak. *Nokia* najavljuje da se upravo događa (već se zbilo?) nešto grđe od grdog. Hrvatić je saznao za njega i nju? Netko ih je vidio skupa, a Cresom usmene informacije kruže brže od elektronskih...

- Halo, daj mi, polako ... Riječ po riječ! Možeš ti to. Mario je – što?

-... Tamo, uz barku... U moru je stradao! Ne morem to niti reći Jura!

On to nije čuo. Neće čuti. Neka se odmah izgubi njen 091 signal. Ili, nek se ta žena smilostivi i objavi opaku novost koju možeš prihvatiti. Bilo koji svakodnevni užas. Pokleknula Hrvatiću već ozlijeđena noga. U šetnji rivom, okliznuo se i pao u more uz neku barku. Napukla mu neka kost u gležnju noge. Gadno ali izlječivo.

- Marija nam nema više. Juraj, nema! Utopio se brižan...

Drugi put Hrvatić je umro u *mailu* Mame Sunčice. Iznenada kao i u glasu Marije Grazije. Mati hoće da on odmah dođe dolje. Kako god zna. Najprije u Lošinj. Onda će svi njenim autom u Osor – izraziti sućut mladoj gospođi Hrvatić i svim ukućanima. Uzrok smrti je utapanje uslijed iscrpljenosti podvodnog ribolovca. Možda mu je netko to već dojavio. Mario se htio rekreirati poslije one - ona misli kriminalne nezgode. Sretna je u ovom tužnom času što se Juraj ne bavi još i podvodnim hvatanjem riba. Ona poznaje Marija još dok je imao kratke hlačice (mama *mejlanje* uvijek pretvori u pismo za papir). Mariju da je pozlilo kad je posljednji put izronio. Viđen je kako se rukom drži za čamac. Izgleda da je samo licem opet klonuo u more. On neka u Zagrebu odmah kupi crnu košulju dugih rukava. Naravno da takvu nema u garderobi. I da ne zaboravi - i cipele. Crne, kakve također nema. Neće doći na pogreb u svojim tenisicama. Roditelji Hrvatići stižu iz Italije. Dok Juraj doputuje na otoke, znat će se gdje će sutra biti pogreb...

U busu preko Krka 25-godišnji pomorski kapetan Mario Hrvatić umro je u njegovj *Nokiji* treći put. *Esemes* mu je naslovio Upravni odbor *Kvarner tune*. *Gospodinu Jurju, prijatelju i ronilačkom kolegi preminulog oni izražavaju duboku sućut*. Cresom i Lošinjem munjevito se proširila vijest o toj

tragediji, a njegovi sumještani isprva u nevjerici i šokirani. Kapetan Hrvatić svima će ostati u trajnom... On je ronio s puškom nadomak tunogojilištu. Posada remorkera u sporom teglju dalekozorom je uočila da se s roniocem događa nešto čudno. Kad su došli na mjesto tragičnog događaja i izvukli njegovo tijelo iz mora, sve je već bilo prekasno. Kolega je, to je utvrđeno, osjetio nesvjesticu. Bio se čak oslobodio olovnog pojasa i odbacio pušku. Pronađeni su na dnu, na dubini od kakvih petnaestak metara...

Marija Grazia prva ga grli. I nesvjesno ostavlja mu s obje strane brade razmrljanu šminku. Kad ga muškarci i žene u dnevnom boravku prestanu postrance zagledati, on mora rukavom vjetrovke ukloniti s lica tragove njene tuge.

Rođaci Marije Grazije imaju za najboljeg prijatelja gospodina Hrvatića dodatne informacije. Najbolje će ih čuti, ako izađu pred kuću. Kažu: nesretni čovik, a dobar je i pametan bio, za reć a ne slagat – još mladić – otel je sam sebi pokazat ča je kapac-u stanju. Poslije one rane, je li. Svi ovdje znaju da pokojnik nije zaglavio još, ono prošlog mjeseca, baš zbog hrabrosti gospodina Jurja. E, baš mu ime govori kakov je vitez. A još dečko. Jučer je bila bonaca i suprug njihove rođake nadao se u blizini onih kaveza naletiti na velu ribu. Zna li Juraj kako se oko kaveza skuplja divlja riba na hranu bez muke? Nesreća je htjela da naleti na gofa. Praćnuo je ribetinu u prolazu i navraga uspjelo mu je zgoditi plijen u čvrsto meso. Ribetinu su njegovi drugovi našli u barki. Uspio je onoliko divljač ubaciti preko razme, a onda mu je pozlilo. Gof, kako kažu oni koji su ga bolje znali, ima biti pokojnikov lovački rekord. Na vagi je pokazao – trideset kilograma! Oni na žalost ne znaju kamo je završila tolika ribetina. (Juraj zna: u brudetu).

Iz vrta, gdje se dosad skrivala, stiže Monika i njemu donosi pahuljastu zečicu Mifi. Mifi je njegov poklon za Božić. Na Mifi se vidi - u međuvremenu je s Monikom pregrmila mnoge doručke i užine.

Monika velikim maminim očima zagleda mu svježe izbrijanu facu (na vrijeme je čučnuo) i gura mu igračku.

- Baš si zlatica! I Mifi me hoće pozdraviti, ha? – uspio se nekako nasmiješiti.

- Luja! Kaže Hrvatićeva kćer.

- Zlato tatino i mamino – to je Mifi. Mifi! Tvoja mama mi je rekla - ti imaš i lijepu slikovnicu o Mifi?

- Luja! Luja!

- Monika i Mifi zajedno papaju i spavaju. Tebi kaže: Jura. Jura. Čuje kako Hrvatić i ja o tebi pričamo, Jura ovo, Jura ono. Ajde dušo lijepo reci barbi: J u r a ?

- L u j a !

- Nema frke. Za ovako dragu curicu ja ću biti „Luja“...

Marija Grazia zbog male napokon kontrolira svoje suze. Pogreb je sutra u Lošinj. To izričito hoće njegova mati i otac.

- Na pogreb dolazi i Adriana. Večernjim busom će ...

- A, da ? Draga cura. Doći će i pet-šest Marijinih kolega s faksom... Što sam ono, da... reci mi Jura, što ti kao muško misliš? Jer svi ste vi muški šašavi na isti način... Je li mom Mariju onaj trofejni gof, u posljednjim njegovim mislima, bio vrijedan vlastitog života?

Šutnja je zlato... Iz koje je to knjige...

- Juraj, ti ćeš se oprostiti od našeg Marija na groblju. Pred, pred... – dalje ne može izgovoriti. On je razumio.

- To te prvo molim. Znam – bit će ti teško. Ali to moraš biti ti.

Ostatak dana on bludi olujom prigodnih posmrtnih riječi u laptopu koje nikako da se uklupe u nekrolog najboljem frendu.

U njenom kućnom vrtu osjećao je kako ga guše opasni proljetni mirisi. Tamo je Marija Grazia rekla - nekrolog je p r v o što ga moli. A što još? Mora li joj on na primjer ponuditi – sebe? Ne baš primjerenu ali, s vremenom, logičnu zamjenu za njen gubitak. Ali, odmah slijedi novo pitanje: *Hoće li ga ONA htjeti?* Naravno, poslije njene korote. Nekog razumnog razdoblja. Godine, dvije? Čak najbolje – za tri.

Koliko on poznaje sebe, moglo bi se dogoditi, da se on u mislima opraštajući se od Marija, njemu na nešto slično obveže. Ono, čim bude inženjer molekularne biologije mogao bi se dostojno brinuti o Hrvatićevoj udovici. Biti Moniki dragi *Luja*.

...Neizostavno sutra na groblju treba reći: *Bio si uvijek nasmijan i spreman na šalu i kad ti život nije donosio ono najbolje...*

Dok Marija Grazia žaluje za mužem, ona neće htjeti imati ništa s njim. Je li u redu da se i on kroz to vrijeme ne seksa s Adrianom? Ono, samo smo prijatelji...

...Dvije prekratke godine bio si oženjen Marijom Grazijom i bogatiji za divni plod vaše ljubavi – malu Moniku. Obje će zauvijek čuvati lijepu uspomenu na tebe...

Može dodati: Svi koji smo imali čast upoznati te, znamo da si volio žene i one tebe.. Naravno da to ne prolazi, iako će se tako šušcati već na pogrebu. Ali, zato zna završne riječi koje kani uputiti prijatelju Hrvatiću:

Falit ćeš nam. Svima.

Milan Osmak (Pančevo, 1940.) pripovjedač je i romanopisac. Školovao se u Puli i Rijeci, što će uz pomorsku tradiciju njegovih predaka bitno odrediti autorove motivske i tematske literarne izvore.

Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu komparativnu književnost i dva svjetska jezika u klasi dr. Ive Hergešića.

Trideset je godina radio kao novinar i urednik na različitim dužnostima na Radio Zagrebu, te edicijama novinske kuće *Novi list* u Rijeci i *Vjesnik* u Zagrebu. Pokrenuo je u kući *Vjesnik* specijaliziranu reviju *Fokus* i prvu istoimenu novinsku biblioteku. Bio je u jednom mandatu direktor izdavačkog poduzeća *Stvarnost* u Zagrebu. Kao urednik i nakladnik knjiške produkcije uredio je više od stotinu knjiga hrvatskih i stranih autora.

Član je strukovnih udruženja DHK, HDP i HDK za djecu.

U književnosti se javlja u časopisima koncem pedesetih prošlog stoljeća, a prvu knjigu objavljuje 1965. (roman *Krvotok broda*, Rijeka) nakon plovidbe po Africi i Aziji. Maritimna tematika prisutna je u svim njegovim romanima kao snovno tematsko nadahnuće ili bar kao karakteristična naznaka. M. Osmak uredio je i prvu antologiju hrvatskog pjesništva o moru *Mare nostrum*, Zagreb, 1971., s M. Grakalićem. Objavio ukupno 14 romana i knjigu priča.

MLADEN UREM

Janko Polić Kamov i Antun Gustav Matoš

Jaz što nas dijeli od Evrope i budućnosti treba da bude zatrpan mrtvima: to je tajna rane smrti J. Polića i nestrpljivoga groba Matoševa.

Tin Ujević: *Em smo Horvati*, esej tiskan u *Savremeniku*, br. 5, 1914. i u zborniku *A. G. Matoš In memoriam o 20-godišnjici smrti*, Zagreb 1934.

Kada danas proučavamo opus hrvatskih književnika s početka ili bolje rečeno iz prve polovice prošlog stoljeća, što vremenski koincidira s rađanjem moderne umjetnosti na Zapadu, prvenstveno mislimo na Antuna Gustava Matoša, Janka Polića Kamova, Tina Ujevića i Antuna Branka Šimića. Nameće se zaključak kako su imali nevjerojatnu intuiciju za bitne međunarodne dosege u književnosti, podjednako sposobni doći do najznačajnijih osoba i njihovog književnog opusa u vremenu kada ta djela nastaju, ali su ujedno imali i odličan uvid u časopisnu produkciju toga doba i to onu produkciju koja i danas, cijelo stoljeće nakon pojave modernističkih i avangardnih kretanja u europskoj i svjetskoj literaturi, zauzima najviše mjesto.

Sva četvorica su bili i izuzetno talentirani književni kritičari i polemičari, pa iako bez formalnog književno-kritičkog obrazovanja, u hrvatsku su književnost uveli novi senzibilitet i nove tematske sadržaje. Time je nacionalna literatura bila obogaćena u toj mjeri da danas, kada radimo sinteze onoga što je iza nas, bez straha možemo reći kako hrvatska književnost toga doba vibrira na svjetskoj frekvenciji. Njezina tadašnja najznačajnija djela mogu se uvrstiti u svaku antologiju europske i/ili svjetske književnosti. U širem smislu, ovoj znamenitoj četvorki mogli bismo dodati i Josipa Kosora, Milana Begovića, Vladimira Čerinu, Božu Lovrića, Ljubu Wiesnera, Josipa Baričevića, Miroslava Krležu, Miju Radoševića i još nekoliko imena, međutim, dakako u puno manjoj mjeri jer je opseg njihova djelovanja na navedenim područjima ipak bio bitno uži od navedene četvorke.

Kao svojevrsna digresija, zapisana na marginama interesa za književno stvaranje navedenih književnika, uvijek se provlači kao tema (su)odnos (u

dosezima!) znanosti i stvaralaštva. Anegdotalno može zazvučati teza koju ponekad čujemo, kako s rastom znanosti propada autentičnost, apartnost i spontanost u umjetničkoj kreaciji, ili kako s rastom različitih mogućnosti raščlambe dolazimo do novih spoznaja i uvida u širi značaj područja kojim se bavimo ali iz toga proizlazi kako sve to guši slobodu recentnog stvaranja. Zašto?

Novu književnost poticanu masovnim medijima, često vrlo male umjetničke vrijednosti, ne stavljam u kontekst relevantnih dostignuća koja ulaze u obzor ozbiljnije prosudbe. Standard nam više ne diktiraju samo umjetničke norme vremena i politički kontekst već i nova pravila društvenog života. Mreže pravila uništavaju talente, pa je marginaliziranost, neimaština i siromaštvo, paradoksalno, bolja podloga za talentirane stvaratelje od novih društveno-socioloških uvjetovanosti koje se bave pitanjima tipa da li je ovo ili ono korektno, da li se netko na ovo ili ono može uvrijediti, da li su svi u fikcionalnom ravnopravni.

I zato mislim da književna djela moraju biti autentična, umjetnička i istinita, kako bismo se na temelju pročitanog mogli zamisliti i nad problemima vremena u kojem živimo. Pod istinitim ne podrazumijevam realno i doslovno - već pošteno i iskreno. To, nadalje, znači da se ipak treba otisnuti u stvaralački život na način kako su to napravili Matoš, Kamov, Ujević i Šimić. Jer sloboda je bitan preduvjet stvaranja. Ali tko za to ima hrabrosti danas, zapitao se jednom prigodom Ujević!?

Danas, rekao bih, nitko ili gotovo nitko. Pojavljuje se i još jedan bitan problem naše znanosti koja je desetljećima rasla u sustavu koji je ciljano usmjeravao književnost i umjetnost u jednom ideološkom smjeru, radilo se o kulturi koja je bila planirano sufinancirana, bez uvažavanja građanskih kulturnih tradicija (njezinih logičkih i pragmatičkih nazora u kulturnoj prezentaciji) i koja u mnogočemu nije došla do cjelovite spoznaje o stvarno značajnim djelima nacionalne literature, koja korespondiraju ne samo s čitateljskim ukusom već imaju i biranu publiku, te zaista nešto mogu značiti i u međunarodnom kontekstu.

Tako ni danas nemamo relevantana ogledanja sa svijetom, najveći broj stvarno relevantnih djela hrvatske književnosti nije doživjelo međunarodnu recepciju - nisu prevedena i plasirana izvan prostora u kojem su nastala. Ne bih želio omalovažiti tuđi rad, jer je svaki prilog na književno teoretskom području važan i zasigurno pokriva dio cjelokupne, vrlo obimne problematike, ali baš zbog svega toga čini se da je ipak važno procijeniti bitno od manje bitnog, te važno od nevažnog. Zato je i ogledanje sa svijetom, pri čemu u našoj književnosti spomenutu četvorku uzimam kao vrhunski uzor, čiji rad i sudbine pratim i proučavam dugo godina, jedna od bitnih pretpostavki oslobađanja nacionalne književnosti iz lokalnog konteksta,

te vodi stremljenju prema planetarnim dosezima koji već odavno postoje i samo traže svoj put, pokazujući težnju k afirmaciji pravih i u mnogo širem kontekstu provjerljivih, vrijednosti.

Povijest odnosa između Antuna Gustava Matoša i Janka Polića Kamova problematizira sve ovo što sam u uvodu napisao, čak i mnogo više od toga. Kao autor brojnih istraživanja vezanih uz Kamovljevi život i djelo, osjetio sam bezbroj puta kako se Matoš uvijek diskretno provlačio kroz njegovo djelo. Danas bih mogao napisati cijelu knjigu o povijesti odnosa te dvojice književnika.

Mnogi će reći kako se radi samo o jednoj polemici s velikim srazom različitih koncepcija i po sudbinu Kamovljevog djela interesantnim opservacijama, međutim tomu nije tako. Posebno je interesantan odnos na relaciji Kamov-Matoš jer se kroz analizu njihove polemike zrcale svi ključni problemi moderne hrvatske književnosti, koji su na prijelazu u dvadeseto stoljeće našli svoj odjek u krugovima različitih hrvatskih književnika koji će anticipirajući nadolazeće tendencije više ili manje uspješno amalgamirati recentnu europsku književnu praksu u svjetove svojih književnih tema i intelektualnih stremljenja.

Polemika u trokutu između Antuna Gustava Matoša, Mije Radoševića i Janka Polića Kamova vjerno ocrtava njihove osobnosti. Matoš je, iako povrijeđen njihovim stavovima i ne cijeneći njihov rad - kojeg smatra preradikalnim i nerazumljivim - opširan u napadima, sarkastičan i doista na trenutke duhovit, te će se čitatelj od srca nasmijati njegovim polemičkim razmišljanjima i usporedbama; Mijo Radošević, autor romana *Karikature* (1908., kojeg je napisao tijekom zajedničkog boravka s Jankom Polićem Kamovom u Rimu 1907.), je nesavitljiv, neprijateljski raspoložen, oštih i uvrijedljivih riječi, čvrst u svojim uvjerenjima i u borbi protiv svojih oponenta, dok Kamov, čini se, pomalo žali što Matoš ne razumije njegov stil i stremljenja, polemiku smatra nepotrebnom i na neki način želi je prekinuti, ne zato što u toj razmirici nije u pravu ili zato što se osjeća slabijim, već zato što vidi da se polemikom nepotrebno gubi energija, da se tu radi o borbi različitih taština, čemu on, po svom temperamentu i pogledu na svijet, ne pripada.

Treba također reći kako Matoš, koji je pravaš i hrvatski orijentiran intelektualac, prilično bjesni na Miju Radoševića, koji je zastupao jugoslavensku ideju, pa u isti ideološki krug svrstava i Kamova koji je, premda najbolji Radoševićev prijatelj, politički puno bliži Matošu. Ali, Matoš to nije znao, a u polemici i kasnije u mnogim svojim publicističkim i novinarskim tekstovima više ili manje negativno, ali u svakom slučaju često, spominje Radoševića i Kamova, po čemu se vidi da je taj sukob ostavio dublji traga u njegovim emocijama.

Jednom sam napisao kako je interesantno kod Kamova, koji je, kao svojevrsni idol i autoritet svoga naraštaja, bio isključivo okrenut hrvatskoj ideji samostalnosti i neovisnosti, dok su se gotovo svi njegovi najbliži prijatelji i suradnici priklonili nadolazećoj jugoslavenskoj ideji. Pred Prvi svjetski rat ta je ideja bila pomalo pomodna u jednom dijelu intelektualnih krugova u Hrvatskoj, jer iz Austro-Ugarske uređene perspektive, bilo je teško predvidjeti što donosi bliska budućnost i koje će joj biti posljedice. Matoš i Kamov ostaju kao glasovi hrvatske slobode, a obojica nisu doživjeli novu državu u kojoj bi sigurno, poznavajući njihov karakter, bili njezini kritičari. Kako bilo, Matoš će tek u nekrologu Kamovu priznati sve kvalitete koje je imao.

U nekoj budućoj knjizi o Kamovu i Matošu jedna velika i zasebna cjelina bilo bi poglavlje o Matošu i Hrvatskom primorju. Malo je koji književnik tako nadahnuto opisao susret s morem i primorskim kršem kao što je to učinio Matoš. Fini, domoljubni ton koji se provlači kroz stranice koje je ispisao, s rijetkim osjećajem za pejzaž, gdje se dodiruju opisi predjela s metafizičkom potrebom za dostignućem onostranog, gdje more simbolizira fluidnu materiju koja vodi na drugu obalu transcendentnog, Matoš je kao pravi Mediteranac (iako to nije bio) ocrtao osjećajni okvir ljudi koji žive u tome kraju.

Kada se tome pridodaju njegovi eseji o Kraljevici, Grobniku, Sušaku, Rijeci i Opatiji, promotre osobe s kojima se u Primorju susreo, te analiziraju političke prilike na tome području, vidi se na koji način Matoš razmišlja o Hrvatskoj, svjestan bremena kojeg nosi njegov narod. U tim je tekstovima Matoš proširio hrvatske domoljubne horizonte, stavom i argumentima produbio je svijest o postojanju na tim prostorima. Njegov susret s Franom Supilom je značajan i inspirativan. Matoš s njim uljudno i građanski polemizira, opisuje ga kao složenu i značajnu ličnost i opisuje njegove zablude. Sve što je Matoš napisao o Supilu i danas je aktualno.

Ne valja zaboraviti i Matoševe dolaskе u Opatiju, gdje je njegova vjerenica Olga Herak bila zaposlena kao učiteljica. U Opatiji se s Olgom fotografirao 1909. godine, a kako u isto vrijeme posjećuje i Rijeku i Sušak (danas istočni dio Rijeke), te boravi u hotelu *Kontinental* (on sâm krivo piše *Imperial*), čini mi se da fotografija s Olgom Herak ipak nije napravljena u Opatiji, već u nekom sušačkom fotografskom atelieru.

Fotografije Katarine Radošević i njezine šogorice Josipe Gazvoda Radošević sa sinom Mladenom, te fotografija Paule Julije Kaftanić, sve slikane na Sušaku (objavio sam u knjizi *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda*, 2006.) odaju isti atelier u kojem je slikan i Matoš sa Olgom Herak, pa mi se čini da se ipak radi o Sušaku.

Također za Matoša je važan Sušak jer je tu, s prekidima i na relaciji

Sušak/Rijeka i Samobor/Zagreb živio i veliki Matošev prijatelj - a Jankov brat! - Nikola Polić (1890.-1960.). Nikola se s Matošem često sastajao i izvan Zagreba i Samobora, a u Rijeci su se posljednji puta sreli 1913. godine. O tom susretu čitam u knjizi *Nad ukočenim gradom* (1961.) Nikole Polića, na stranici 115, sljedeće rečenice iz Nikoline kronologije života:

„1913. – Kao vojnik bio na dopustu u Rijeci i tu se posljednji put u kavani *Panahof* sastao s A. G. Matošem, a 6. listopada vratio se poslije odsluženja vojnog roka u Rijeku... 1914. – U *Riječkom novom listu* objavio 19. ožujka, u povodu Matoševe smrti, feljton *A. G. M. (Žalostni dojmovi)*...

O vezama Matoša s Ljubom Wiesnerom i s braćom Polić objavio sam esej *Braća Polić i Ljubo Wiesner, jedna paralela* (*Dometi*, Rijeka, br. 1-2/2010. str. 9-35) i tu sam opširno opisao veze Nikole Polića s Matošem i njegovim krugom. O Matošu su pisali mnogi autori, pokazujući kako je slojevit i višeznačan AGM. Njihovi tekstovi dokazuju kako se Matoša može uvijek na novi način čitati, koliko je uvijek aktualan, te kako je svojim umjetničkim senzibilitetom trajno obogatio hrvatsku kulturu.

U knjizi *Matoš* Dubravka Jelčića (*Globus*, Zagreb 1984.) objavljen je rijetko dobar sintetski prikaz Matoševa života i djela u kojem autor pokazuje izniman osjećaj za detalje, koji su bitno utjecali na stvaranje ovoga velikoga pisca, rekao bih, europskog formata. Takav je sažeti presjek kroz Matoša kontekstualizirao ovog autora na svim bitnim razinama za povijest hrvatske književnosti. Jelčić je u predgovoru navedene knjige, između ostaloga, napisao i sljedeće:

„Matoša moramo upoznati i tumačiti kompletno, takvoga kakav jest. Jedino takvoga, punog protuslovlja, možemo ili prihvatiti i zavoljeti – ili otkloniti. Jedino takav, uostalom, on i zaslužuje da ga volimo: jer u toj složenosti i u tim protuslovljima jest znak, da bijaše širok, potpun čovjek, pravi čovjek, *čovjek nazbilj*, otvoren svemu što život svakodneвно i nepredviđeno, pa i kontradiktorno, donosi i afirmira. Nikada ne bijaše dogmatik, nikomu i ničemu rob. Vjeran samo slatkom vicu i dobrom ukusu – kojima nije robovao jer je njima vladao.“

Mijo Radošević kao njegov suvremenik, polemički protivnik i na kraju čovjek koji se, zajedno s Jankom Polićem, izmirio s Matošem, gdje su ta dvojica mladića prvi pružili ruku starijem kolegi - zbog čega ih je kasnije Matoš i oduševljeno pohvalio! - rekao je nakon Matoševe smrti, kako je on bio čovjek kojeg se istodobno i voli i mrzi i to je jedna od istina koje vežemo uz Matoševe suvremenike koje je on *pegla*o svim svojim znanjem i polemičarskim sposobnostima.

S druge strane, nitko od njegovih protivnika nije mu mogao osporiti njegove vrijednosti i vrhunski književni talent, te veliku simpatiju koju je stekao kod publike svojim načinom pisanja. Ocjenu cjelokupnog Matoševa

opusa, također je izvrsno sažeo akademik Ivo Frangeš u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* (*Nakladni zavod Matice hrvatske i Cankarjeva založba*, Zagreb – Ljubljana, 1987.) koja predstavlja jednu od nekoliko najbolje napisanih povijesti naše književnosti.

U svojoj knjizi *Janko Polić Kamov, Dora Maar i hrvatska avangarda* (2006.) jedno poglavlje posvetio sam i odnosu između Antuna Gustava Matoša i arhitekta Josipa Markovića (1873. – 1969.), oca Dore Maar (1907.-1997.), slikarice i fotografkinje, Picassove muze i ljubavnice. Zajedno s Dolores Čikić Oštrić i Borisom Zakošekom, pred više od deset godina sam za francusku genealošku kuću *Andriveau* iz Pariza istraživao rodoslovlje obitelji Marković; Dore Maar (Teodore Marković) i njezinog oca Josipa.

Dugogodišnje prijateljstvo Matoša i Markovića, te zajednički boravci u Genevi, Zagrebu, Münchenu, Parizu i drugdje, a napose veza obojice sa Stjepanom Radićem, otkrivaju puno dublje veze Matoša s obitelji Janka Polića Kamova. Naime, Josip Marković, kao izvanbračni sin Ante Polića, Jankova oca, nosio je prezime svoje majke Barbare Marković. Najvjerojatnije je Matošu ispričao priču o svome porijeklu i o svome pravome ocu.

Činjenica da se 1903. Josip Marković vjenčao za Francuskinju Louise Voisin u crkvi Sv. Jurja, na Trsatu (u Rijeci), koja je bila i župna crkva obitelji Polić, dovoljno govori koliko je Marković barem na takav način htio pokazati svoje podrijetlo. Jer, zašto bi se jedan arhitekt stalno nastanjen u Parizu - koji je rođen u Sisku (gdje je Ante Polić tada bio vlasnik jednog riječnog brodarskog poduzeća), srednju graditeljsku školu završio u Zagrebu, a studij arhitekture u Parizu - došao oženiti u doduše svjetski poznat hodočasnički Trsat, ali ne u glavnu crkvu u koju su svi išli, već u jednu manju u blizini koja je i ujedno crkva Polićevih, a u kojoj su krštena sva djeca Ante i Gemme Polić!?

I sam Matoš je o njegovom vjenčanju izvijestio u jednom od svojih novinskih prikaza za zagrebački tisak. Ante Polić je umro 1905. i pitanje je u kakvim je odnosima bio sa svojim izvanbračnim djetetom. Pretpostavljam, obzirom na činjenicu da je Josip Marković kao siromašan đak i izvanbračno dijete završio fakultet u Parizu, da je odnos s ocem Antom Polićem morao biti jako dobar i da je njegov otac brinuo za njega, a sin mu se odužio vjenčanjem u obiteljskoj crkvi kao znak zahvalnosti koja se nije mogla javno izreći.

Iz cijele se priče vidi (sve se može pronaći u dvadeset knjiga *Sabranih djela Antuna Gustava Matoša: 1873-1914-1973*, urednik Marijan Matković sa suradnicima, nakladnici JAZU, Sveučilišna naklada *Liber* i i Izdavačko poduzeće *Mladost*, Zagreb 1973.-1976.) da Matoš dobro poznaje cijeli Markovićev obiteljski i socijalni kontekst i da ne želi o tome govoriti javno. Već i sama činjenica da u svojim *Bilježnicama*, Matoš u natuknicama spominje Antu Polića već 1895. godine, što koincidira s početkom druženja s Josipom

Markovićem u inozemstvu, dodatno potvrđuje pretpostavku kako je Matoš dobro informiran o obiteljskom okruženju Janka Polića Kamova.

Iz cijelog istraživanja nameće se, također, pretpostavka da je 1903. godine, kada je mladi Janko Polić Kamov demonstrirajući u Zagrebu protiv Khuena zaradio nekoliko mjeseci zatvora, gdje je upoznao Stjepana Radića i od njega saznao činjenicu da ima polubrata arhitekta Josipa Markovića. Njegova pisma otkrivaju želju da otputuje u Pariz, a brat Nikola Polić u *Iskopinama* (1953.) opisuje kako mladi Janko traži po korespondenciji roditelja kada i gdje se dogodila bračna nevjera. Treba reći da je mnogo obiteljskih dokumenata i korespondencije izgubljeno, te je teško bez toga rekonstruirati stvarne događaje koji su tako formativno djelovali na Kamova i na njegov književni rad. Ipak, i ono što nam je dostupno pokazuje evidentne veze i kontakte između navedenih osoba.

„Opet sam dobio od sestara Polićeve rukopise: novele, kozerije, drame, romane. Bogami to je bio snažan talent. Tu on nije onaj laki feljtonista i dopisnik sa svojih skitanja. Velika bi korist bila, kad bi se našao kakav čestit nakladnik. Društvo Hr. Knj. se ponudilo njegovom bratu, ali ovaj nije pristao. Imaše pravo: za života pustiše ga da skapa, *Bitangu* mu štampaše nakon godine i pò /nije dobio ni honorara!!!!/ i još danas čami jedna njegova divna i duboka psihološka novela *Žalost* kod Br. Livadića. Ja ću moju studiju o njemu da izdam pa makar i vlastitom nakladom!“ napisao je Vladimir Čerina iz Firence 23. travnja 1913. Antunu Gustavu Matošu u Zagreb.

Mjesec dana ranije, točnije 9. ožujka 1913., Čerina će u pismu Matošu napisati i sljedeće: „Da li mi možete dati kakve informacije /privatnom životu/ o Poliću kakvo njegovo pismo ecc. Bit ću Vam vrlo zahvalan. Papini je pokrenuo jedan ultra modernistički tjednik; samo Vam ime sve govori *Lacerba!* Na ustuk juče izađe novi tjednik u istom formatu: *Vaglia*. I ovdje vlada manija u pokretanju listova.“

Citirane rečenice po tko zna koji put ilustriraju kako je interes za književno djelo i fascinantn život Kamovljev bio intenzivan kako za njegova života, tako i neposredno nakon njegove smrti, pa sve do današnjih dana, sto godina nakon njegove prerane smrti u Barceloni. Istina, taj interes vrlo često, štoviše ponekad i cijelo desetljeće nije nalazio svog odjeka u tisku, knjigama i časopisima, međutim, kada s razmakom od cijelog stoljeća napravimo svojevrsnu bibliografsku inventuru, slobodno možemo zaključiti kako je njegov rad formativno utjecao na najveće naše književnike, na cjelokupni naš kulturni i na javni život.

Pa čak i pored činjenice da se danas Janko Polić Kamov smatra jednim od najznačajnijih hrvatskih književnika uopće, slobodno se može reći da je nevjerovatan broj netočnih podataka koji se i danas provlače kroz tiskane medije, dnevne novine, časopise, knjige a također i na radiju i

televiziji. Zbog toga sam u eseju tiskanom pod naslovom *Kamov u svjetlu krivih interpretacija* pokušao popisati kakvi se sve netočni podaci o njemu objavljuju (vidi časopis *Novi Kamov*, Rijeka, br. 3, sv. 36, god. X, 2010. str. 43-49), nadajući da će se barem dio toga ispraviti. Rekao bih da se kod Matoša, Nazora, Krleže i mnogih drugih naših književnika, tako veliki broj netočnih podataka ne pojavljuju.

U već citiranom eseju o Matošu, Ujević je napisao i sljedeće rečenice: „Francuski kritičari (kao Brunetière) moraju mijenjati stan i traže novi, jer je soba premalo, a knjiga odviše; njihovi hrvatski drugovi mijenjaju stan, jer im se otkazuje, a knjige kupuju zaštednjom od ručka. To je nevolja, to je oskudica. Nemati novca znači nemati jedne slobode; život obrazovana proletarca je vječno tegljenje robijaša.“

Znamenite smrti hrvatskih pjesnika ostavile su dubok, formativan trag na književno stvaralaštvo. Frano Alfirević je u svom eseju pod naslovom *Antun Branko Šimić*, tiskanom u knjizi *Putopisi i eseji* (Zagreb 1942.), napisao o svome prijatelju i velikom pjesniku sljedeće:

„Otišli smo dva sata poslije njegove smrti nas trojica, da ga vidimo posljednji put, u bolnici na Zelenom brijegu, odakle se vidi groblje i kamo bolesnici ulaze s teškim predosjećajem. Kad sam ugledao s vrata bjelinu kreveta, učinilo mi se, kao da i nema ništa pod plahatom, a ipak je tu ležalo od bolesti strašno utanjeno tijelo pjesnikovo, maleno, toliko izmučeno tijelo jednog jakog duha. Pogledao sam uzbuđen, kao ne vjerujući, da nikad više ne će progovoriti, to žuto izobličeno lice, s tragovima očajne borbe, a odmah zatim opazio sam strjelovito jednu knjigu na stoliću do uzglavlja: *Le poete assassine* (*Ubijeni pjesnik* od Appolinaire-a). Kako je sudbina ironična. Žalosnom asocijacijom rekao sam sam sebi u tom času: *Antun Branko Šimić je ubijen*. Baš ta knjiga morala je tu da se nađe, kraj njega, koji je podlegao kao žrtva naših socijalnih prilika, u kojima je vrlo teško i gotovo nemoguće živjeti kao samostalan književnik.“

Navedeni citat, kao i ovaj sljedeći kojeg donosim u nastavku, u širem smislu opisuje atmosferu smrti sve četvorice navedenih hrvatskih književnih velikana; Matoša, Kamova, Ujevića i Šimića. I ti citati govore sami za sebe o velikim i tragičnim sudbinama naših pisaca, njihovom životu i djelu, njihovom često nadljudskom trpljenju i o njihovim djelima koja su ostavila trajan i neizbrisiv trag u hrvatskoj kulturi. Čitam dalje:

„Kako je poznato, Matoš umrije od gladi ne mogavši iza operacije primati kroz instrumenat dostatno hrane. Prisustvovao sam jednom takvom hranjenju, pohodivši bolesnog pjesnika s V. Čerinom, kratko vrijeme iza prve operacije. Milosrdna sestra trudi se uliti mlijeka u cijev, što najprvo prolazi kroz nos pa onda dalje, ali to ne ide ter ne ide! Mašina, koji li djavo, ne funkcionira ter ne funkcionira! Pjesnik nam gestom razapetoga tumači

svoj očaj i zanimivši već prije povodom napredovanja bolesti piše nam na papiriću iza toga uzaludnoga pokušaja hranjenja: „Evo, sad je opet mašinu pokvarila, pa jesti ne mogu.“ (...) Kao dim iščezava čovjek, kao duhan fine egipatske cigarete propušio je svoju materijalnu sastojinu dionizijski taj čovjek.“ (Karlo Häusler: *Nevermore!* napisano 1914, objavljeno i u *A. G. Matoš In memoriam*, 1934.

I na kraju želim reći o Kamovu i Matošu, te o sudbinama navedenih četiri književnika, da samo velike teme imaju ovako velike priče. Da li smo ih znali prepoznati i koliko su nam bile poticajne i motivirajuće za postizanje barem dijela onoga čemu su navedeni akteri težili, ostaje u našoj osobnoj spoznaji i vrijednosnom sustavu kojeg smo dostigli. Dakako, put kojeg je prema Europi ucrtala ova znamenita četvorka (uz cijeli niz drugih relevantnih književnika) ostaje kao jedan od najvećih dosega hrvatske književnosti dvadesetog stoljeća.

IGOR ŽIC

Mogućnost susreta - Dimitrije Popović

(inspirirano knjigom Dimitrija Popovića *Kazališni plakati 1990.-2010.*, Zagreb, 2011.)

Ponekad mora proći zaista puno vremena prije (neizbježnog?) susreta dvojice ljudi. Do danas on se još nije dogodio, iako je bilo najrazličitijih prigoda. Ova duga priča započinje prije točno šezdeset godina, kad se, 4. ožujka 1951., na Cetinju, u Crnoj Gori, rodio Dimitrije Popović. Deset godina kasnije, u tada uspješnoj, no odbojno sivoj, industrijskoj Rijeci, 25. veljače 1961. rodio se autor ovog teksta. Vrlo slaba, horoskopska veza, mogla bi biti tek konstatacija da smo obojica ribe...

U idućih nekoliko godina ja sam stao na svoje noge i postao svojeglav. Igrao sam se u velikom, građanskom stanu, okružen knjigama i slikama. Objašnjenje je prozaično: djed je bio profesor, pisac, arhivist i kratko, intendant riječkog kazališta - ali i zatvaran zbog političkih uvjerenja i duga jezika u Kraljevini Jugoslaviji i NDH, dok je u Titovoj Jugoslaviji jedva izbjegao Goli otok, ostavši *tek* 18 mjeseci bez posla. Otac je bio akademski slikar i povjesničar - te prekaljeni alkoholičar - i obojica su se, na neki metafizički način, borila za moju dušu, pokušavajući sve (brojne!) neuspjehe svojih života ispraviti preko moje, ubrzano rastuće i neprovjereno talentirane osobnosti. Nesvjestan nevidljivog bremena vozio sam tandrkvu trokolicu šestorosobnim stanom, spretno zaobilazeći raštamani, dostojanstveno šutljiv, crni klavir. Ubrzo sam počeo otkrivati svijet.

Prvi susjed, vrata do vrata, bio mi je Milan Zinaić, puno stariji *dečko koji obećava*, uvijek prigušeno, čak *mekušno* pristojan, no ambiciozan na pomalo konfuzan, ali i nevjerojatno uspješan način. Njegov vrlo mračni otac - barem je meni ostao u takvom sjećanju! - bio je pukovnik UDB-e i ponekad mu je znao jednostavno otvarati različita vrata. Tako je Zinaić već u sedamdesetim godinama postao ozbiljan povjesničar umjetnosti, likovni kritičar, te ključni čovjek u časopisu *Dometi*. Ako ćemo biti malo precizniji, od broja 9 za 1974. godinu glavni urednik bio je Željko Grbac, no prave uredničke poslove obavljao je Milan Zinaić. Od tog broja grafički urednik bio je neumorni i nenadmašni Ivo Marenić, koji će tijekom radnog vijeka opremiti oko 600 knjiga i svezaka časopisa(!).

Slijedi okretanje *Dometa* marksizmu, teoriji umjetnosti i naučnoj

fantastici. U tom razdoblju objavljuju se izvadci iz knjige Jakova Blaževića *Tražio sam crvenu nit*, a jedan od suradnika bio je i Zoran Đinđić, mladi beogradski filozof školovan na Heidelbergu, a kasnije nesretni srpski premijer. Ovo navodim kao odraz duha vremena, ali i vrlo zamršene, pa i proturječne prirode samog Zinaića.

Istovremeno, 1976. godine, Dimitrije Popović završio je studij na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu. Milan Zinaić bio je opsjednut tom institucijom i pokušao je u Rijeci pokrenuti nekakav kompromisni studij koji bi s vremenom izrastao u Akademiju.

Samo zahvaljujući njegovoj upornosti - i dobrom političkom zaleđu! – Rijeka je dobila vrlo zanimljiv, čak i hrabar studij likovne umjetnosti. On je uspio okupiti vrlo solidan profesorski kadar, te još zanimljivije studente, od kojih je većina već nešto studirala. Ja sam, na primjer, izronio na istom smjeru, poslije dvije sumorne godine na književnosti, koja me je razočarala svojim posvemašnjim, neprobavljivim anti-intelektualizmom. Te 1981. godine život mi je izgledao poput omotnice ploče *Parallel Lines* grupe *Blondie* – malo crn, malo bijel, no s plavušom u prvom planu! Krajem iste godine dogodile su se tri nepovezane, no za mene bitne stvari...

Milan Zinaić objavio je važan zbornik *Plastički znak* o teoriji vizualnih umjetnosti, u kojem je objedinio niz tekstova raznih autora tiskanih ranije u *Dometima*. Zbornik je korespondirao sa svjetskim zbivanjima i izvršio je na mene utjecaj ravan posjetima biennialima u Veneciji, odnosno jednoj velikoj izložbi suvremene umjetnosti u pariškom *Gran Palaisu*.

Dalje, dana 29. prosinca umro je Miroslav Krleža i pridružio se već preminulom Josipu Brozu. Ta smrt bila je pravi početak kraja Jugoslavije, što su tada shvaćali tek malobrojni. S Brozom je prestala postojati *personalna unija* vrlo različitih država, a s Krležom je nestalo intelektualno opravdanje *balkanskog baroka*. Njegova *Enciklopedija Jugoslavije* borgesovski je pokušaj stvaranja veličanstvene, gotovo opipljive, opsjene.

Nešto ranije, 16. prosinca 1981., bila je u riječkom *Malom salonu* na Korzu otvorena senzacionalna izložba crteža Dimitrija Popovića inspirirana Leonardom i motivima *Erosa i Thanatosa*. Milan Zinaić bio je promotor tridesetogodišnjeg autora, koji se već nametnuo kao ozbiljno ime i na širim prostorima. Može se spomenuti da je Popović 1978. izlagao u Parizu s Dadom Đurićem (1933.-2010.) – umjetnikom također rođenim na Cetinju, školovanim u Beogradu, no tada već dugo u Francuskoj - koji je bio svjetsko ime unutar nadrealizma. Slijedile su izložbe u Beogradu, Titogradu (Podgorici), Zagrebu i Genevi. Početkom 1981. Igor Zidić predstavio je Popovićev *Omaggio a Leonardo* u zagrebačkoj galeriji *Schira*. Izložba je, nekoliko mjeseci kasnije, prenesena u Rijeku.

Nisam bio na otvorenju izložbe u *Malom salonu* - vjerojatno zbog neke

plavuše! – no potom sam je obišao u više navrata. Fascinirala me je sposobnost autora da olovkom u boji ostvari tako snažan utisak, rastvarajući poznate Leonardove motive na jedan svoj, vrlo prepoznatljiv način. Fascinirala me je i sposobnost poručnjavanja lijepog na način da postane lijepo/zastrašujuće! Za sve nas na prvoj godini likovne umjetnosti izložba tih velikih crteža bila je pravi događaj i bitno je utjecala na naše poimanje likovnosti – iako nitko nije doslovno krenuo za Popovićem. O važnosti riječke izložbe govori i njeno uvrstanje među deset najvažnijih likovnih događaja u Jugoslaviji 1981. godine, prema tada uglednom beogradskom *NIN*-u (Kadijević, Đ.: *Deset najboljih*, 31. 01. 1982.). Milan Zinaić mi je poklonio katalog s dva originalna bakropisa otisnuta u 25 primjeraka. Od tog trenutka te grafike su me slijedile, prilikom svakog seljenja iz stana u stan...

O važnosti riječkog likovnog događaja govore indirektno i slijedeća dva podatka. Popović je u sklopu velikog jubileja *Leonardo a Milano – 1482.-1982.* izlagao svoje radove u milanskoj Palazzo Sormani, a u Pforzheimu je imao zajedničku izložbu sa Salvadorom Dalijem, svjetski najekspoziranijim slikarom i grafičarom nadrealizma. Tonko Maroević, autor milanskog predgovora, ali i svjedok brojnih važnih likovnih događanja u Hrvatskoj, zapisao je u knjizi *Dimitrije Popović – Judita* iz 1986. godine:

„Grafički ciklusi *Korda* i *Tačka otpora* (1978.-80.) označili su apogej silovitosti i žestine: sudari i srazovi, stisci i zagrljaji, lomovi i zahvati pokreću tijela u nejasnim i dvosmislenim parovima pražnjenja čistog nasilja... Dva *hommage*-a, Leonardu i Rafaelu, i nehoteć su približila Dimitrija klasičnijem polu svojih mogućnosti... Popovićeve intervencije na *Mona Lisi* i *Fornarini*, na madonama i svecima nisu se svele na karikaturalne, groteskne dodatke već su predstavljale cjelovitu reinterpetaciju njihova fizičkog naboja i duhovne aure – dakako, u sasvim novom ključu...

Ciklus *Corpus mysticum* ne bi trebalo shvatiti kao kompromis između mladenačke agresivnosti i uzvišenog tematskog okružja posuđenog od Leonarda i Rafaela. On je zapravo sinteza Popovićevih trajnih sklonosti prema mimezisu i transcendenciji. Ikonografija Bogočovjeka razrađuje do paroksizma fizičku patnju i sublimaciju, poniženje i iskupljenje.“ (str. 26-32)

Ovu lijepu knjigu objavio je Milan Zinaić, tada direktor Grafičkog zavoda Hrvatske, urednik je bio Božo Biškupić, kasniji dugogodišnji hrvatski ministar kulture, a recenzenti su bili Marko Grčić i Igor Zidić. Ja sam, pak iste 1986. diplomirao s grafikom kao izbornim predmetom, te s pretencioznom - i obimnom! - radnjom *Teorijska konkretna estetika*, koja se bavila revalorizacijom Schellingovih ideja. Mentor mi je bio povjesničar umjetnosti i filozof Andrej Medved (1947.) iz Kopra - koji je, uzgred budi rečeno, 2010. godine dobio nagradu za najbolju zbirku poezije u Sloveniji!

Vrlo utjecajni Predrag Vranicki (1922.-2002.), poznat po knjigama tipa *Historija marksizma* u tri toma, prelistao je moju diplomsku radnju i prilikom dužeg razgovora na terasi njegove kuće u Hreljinu - s koje se pružao veličanstven pogled na Bakarski zaljev - zaključio da u njoj *nema dovoljno Marxa!* Filozof Vjekoslav Mikecin (1930.-2009.), pak, smatrao je da bi je trebalo *razlomiti* i potom razrađivati dio po dio. Od tada je redovito *lomim* i od krhotina gradim novu stvarnost. Tada sam zapisao slijedeći ulomak, koji mi se čini suštinskim za cjelokupan Popovićem umjetnički trag:

„293. Zaista postoje sličnosti u osjećajima koje pobuđuju muzika i apstraktno slikarstvo, no način na koji djeluju na čovjeka posve je različit. Ljepota muzike proizlazi iz njene, često zamršene, organiziranosti, a ljepota apstraktnog slikarstva iz njegove neorganiziranosti (neorganiziranosti u smislu prepoznatljivih simbola koji bi omogućili komunikaciju između umjetničkog djela i promatrača).

294. Zaključak: Dijelovi umjetničkog djela mogu biti apstraktni, ali cjelina mora biti konkretna, odnosno

295. Umjetnost mora težiti apstraktnosti, ali ne apstraktnosti forme (kao apstraktno slikarstvo – koje pokušava biti Ideja neizrečena riječima), već apstraktnosti sadržaja (boja nije apstraktan, već konkretan sadržaj).

296. (Boja sama po sebi nije ideja. U najboljem slučaju je tek začetak ideje; ili kao što bi to rekao Plotin:

297. „Ljepota jedne jednostavne boje nastaje zahvaljujući formi koja svladava tminu materije i prisutnosti jednog netjelesnog svijetla, koje je logos ideja.“)...

302. Apstrakcija je negiranje Čovjeka, a nadrealizam je negiranje Prirode.

Objašnjenje: Apstrakcija negira čovjekovo osjetilo vida time što ne određuje gledište, jer je osnov tog osjetila jasno gledište. Za razliku od apstrakcije, nadrealizam usavršava to osjetilo – priznajući mu sposobnost jednog gledišta, obogaćuje tu sposobnost pružajući mu mogućnost da iz tog gledišta doživi predmet istovremeno s nekoliko strana (što se u realnom životu može dogoditi samo prilikom igre s nekoliko ogledala).

Primjedba: U realnom životu sve se doživljava s nekoliko gledišta i zahvaljujući kretanju.

303. Pojednostavljeno: Realizam je nastao iz straha od sutra, apstrakcija iz straha od jučer, a nadrealizam kao reakcija na nepromjenljivost bitnih odnosa.“ (str. 105, 108)

Za tih svojih davnašnjih *godina uzaludne mudrosti* izlagao sam svoje nadrealne grafike/cртеže velikog formata, no bez prizivanja Popovića. Od 1987.

godine radio sam u Pomorskom i povijesnom muzeju, smještenom u impresivnoj, neorenesansnoj Guvernerovoj palači u Rijeci. Zahvaljujući Viktoru Snoju ušao sam u čarobni svijet restauracije, zahvaljujući Grgi Gamulinu (1910.-1997.) u metafiziku atribucija, zahvaljujući Radovanu Ivančeviću (1931.-2004.) u svijet pisanja, uređivanja i tiskanja ozbiljnih knjiga, a zahvaljujući svojestivosti u niz više ili manje uzbudljivih polemika (Valušek, Maković, Vandura).

Godine 1990. poduzetna Ružica Abramović, voditeljica galerije *Laval* na Trsatskoj gradini, priredila je manju retrospektivu Dimitrija Popovića. Koordinator projekta i autor predgovora bio je Milan Zinaić. On je napisao:

„Dimitrije je upravo slikar kojem ljubitelji njegova djela pobožno pripadaju, autor povijesne rezonance, i umjetnik one rijetke ekskluzivnosti i karizme. To je, vjerujemo, određenje o kojem valja govoriti i u povodu današnje njegove komorne restrospektive na Trsatskoj gradini. I čudesno objavljenje njegovih crtačkih zapisa u mediju skulpture i niska njegovih klasičnih radova koji u ovakvome slijedu i naboju djeluju impresivno i razorno i u miljeu stoljetne Gradine, čine nam se u ovom trenutku oplemenjeni činjenicom vjerničkog obožavanja njegova djela. Nema, međutim mjesta čuđenju. Mistično ishodište imaginacijskih vrtloga iz kojih se oslobađa nepoznati svijet nadrealnih prijetvorbi ljudske figure, tenzija nadnaravne snage i kolosalnog energetskog naboja njegovih oblika, te ezoterična spiritualnost pripovjedne spirale koju slijedimo kroz njegov opus sačinjavaju taj amalgam začudne izražajne moći. Promatrač pak, prisustvuje nekom imaginarnom liturgijskom obredu u kojem je sam svećenik i vjernik, djelo pred njim je dar Neba, čin božanske volje i dokaz besmrtnosti njegova – Stvaraoca.“

Jugoslavija, bez Broza i Krleže – odnosno, intimnije, *Tita* i *Frica!* - nije imala niti jedan razlog postojanja i pretvorila se u krvavu monotipiju koja je preuvjerljivo oponašala umjetničke užase Dimitrija Popovića. Sreo sam Milana Zinaića u proljeće 1991., no bio je sjenka samog sebe, izgubljen u postvarenju košmara i urušavanju države u koju je vjerovao više no što je bilo pristojno. Od tada ga više nisam vidio - no tu je negdje! - pa je čak u proljeće ove, 2011., godine otvorio izložbu slikara Zorana Tokovića u Umagu!

Ja sam organizirao dvije ozbiljne izložbe 1991. godine: skulpturalnu *Canova-Fernkorn* u Trsatskoj gradini, te *Stari majstori s Trsata* u klasturu franjevačkog samostana na Trsatu. Na potonjoj su bile izložene slike vrhunskih umjetnika talijanske renesanse i baroka, koji su manje ili više utjecali na Popovića, poput Tiziana, Veronesea, Giorgionea, Correggia, El Greca, Lorenza Coste, Leandra Bassana...

Gvardijan samostana, crkveni povjesničar Emanuel Hoško, ubrzo je otišao u Vatikan na položaj jednog od pet generala franjevačkog reda. Rat je

neke stvari učinio jasnijima, a druge je odbacio prema obzoru. U tom razdoblju imao sam i nekoliko inspirativnih razgovora s ambicioznom povjesničarkom umjetnosti Majom Razović, tada novinarkom *Danasa* i *Vjesnika*, a već niz godina savjetnicom predsjednika Mesića i Josipovića za kulturu. Razgovori su ostali nedorečeni...

Tijekom ratnih dana, u *vremenu nemogućih mogućnosti*, stigao sam otvoriti, u renesansnom dvorcu Nova Kraljevica, izložbu grafika Dubravke Babić, Popovićeve kolegice još iz studentskih dana.

Od 1991. do 1993. u više navrata ozbiljno sam surađivao s Antom Sorićem, koji je pokušavao riječke slike starih majstora (Tizian, Giorgione, G. B. Piazzetta, Palma mlađi, Francesco Albani, Salvator Rosa...) plasirati u Muzejsko galerijskom centru u Zagrebu (koji je objedinjavao muzej *Mimara* i *Klovićeve dvore*), no rat je imao prvenstvo. Dimitrije Popović imao je više uspjeha – kod Sorića je izlagao vrlo zanimljive skulpture 1994. i *Misterij muke* 1998. godine.

Jasam, pak, u muzeju *Mimara*, predstavio sjajnog slovenskog umjetnika Leona Zakrajšeka i njegove kaligrafske *sumi* grafike u listopadu 2007. godine. Dimitrije Popović izložio je 2008. u *Klovićevim dvorima* ciklus posvećen Mariji Magdaleni. Potom se 2009. spustio na Kvarner i u Opatiji, u Hrvatskom muzeju turizma, izložio izbor iz ciklusa *Corpus Mysticum*. Povjesničarka umjetnosti i ravnateljica muzeja Mirjana Kos (koja mi je pet godina bila kolegica u Pomorskom i povijesnom muzeju) nadahnuo je napisala:

„Duhovnost je put što vrluda misterioznim vrlutama životnih stranputica do trajnih i neprolaznih vrijednosti. Duhovnost Dimitrija Popovića, koju iščitavamo iz njegovih radova, polje je pomirenja, nadrealne dobrote, izvanredne ljepote, suptilnih uzbuđenja, mirisa i strasti koje još nismo okusili. Umjetničko nadahnuće pretočeno je u prostor neopterećen svakodnevicom, u fluid čežnje i težnje, nevin i čist od svekolike pomame što ustrajno rastače uzvišeno – *ono svega vrijedno*. Podsjeća nas da je sakralno prečesto i beznadno zamagljeno nevažnim, ništavnim i prizemnim.“

Iz najnovijeg razdoblja posebno treba istaknuti ciklus *Kafka* izložen u Zagrebu i Osijeku (2009.), te Pragu i Dubrovniku (2010.). Taj ciklus još jednom je pokazao kako je za mračne likovne iskaze poželjan i podjednako mračan predložak, koji ukupnom utisku podaruje onu apsolutnu crninu.

I tako stižemo do povoda za ovaj tekst, raskošnog kataloga *Kazališni plakati 1990.-2010.* (Zagreb, 2011.). Na crnoj podlozi naslovnice prikazana je Hamletova ruka koji podiže lubanju, a ukupno je reproducirano trideset radova. Povjesničarka umjetnosti Iva Körbler napisala je u (pre)kratkome uvodu:

„Cijeli niz plakata koji su, primjerice, rađeni za premijere zagrebačkog Hrvatskog narodnog kazališta pokazuju kako je upravo Dimitrijeva likovna poetika idealna za predočavanje kompleksnih, najčešće arhetipskih i podvjesno uvjetovanih zapleta u dramama, operama i baletima. I dalje, ponekad se nećemo moći oteti dojmu kako Dimitrijeva likovna ideja možda čak sveobuhvatnije i dublje prati glazbenu razradu libreta ili fabule i karakter glazbe od jednodimenzionalne likovne pratnje samoj temi opere ili drame. Zaista se iz plakata ovog umjetnika može jednako snažno dešifrirati kompletna atmosfera pojedinog kazališnog komada, jer on crtežom hvata, sažima i predočava totalitet doživljaja pisanog predloška i karaktera glazbene strukture.

Velika tema Dimitrijevog slikarstva – tijelo kao pozornica i prizorište cjelokupnih emotivnih i mentalnih procesa, ali i tijelo kao ispisana sudbina pojedinca u određenoj vremensko-prostornoj datosti, u nizu plakata funkcionira kao sjajna metafora teme koju umjetnik predočava.“ (str. 2)

Katalog je dobar podsjetnik na različite opsesije umjetnika koji se nije dao (posve) zatočiti u vrlo uspješnu maniru *sado-mazohističkog nadrealizma*. Ima plakata lijepih u svojoj nasilnosti: *Pjesme ljubavi i smrti, Carmina Burana-Trijumf Afrodite, Samson i Dalila, Tosca, Don Carlos*; potom izrazito mračnih: *Muka po Mateju, Američka papisa, Requiem*, te, meni najdojmljiviji, Goetheov *Faust*. Kod Fausta je sve vrlo jednostavno i čisto, a opet nekako teško i zagonetno! Veličanstvena vizualizacija najdubljih sumnji i strahova!

Za razliku od *Fausta*, kod kojeg su forma i sadržaj zaista efektно povezani, neki plakati pokazuju određenu sklonost pretjeranoj ilustrativnosti ili čak nezainteresiranosti za ozbiljniju razradu motiva. Mogu samo pretpostaviti da je riječ o radovima kod kojih su mu naručitelji dali odviše kratak rok za izvedbu. Ipak, sam Popović je napisao:

„U koncepciji plakata za određenu predstavu prvenstveno me je zanimala izražajnost kompozicije inspirirane djelom koje se izvodi na pozornici. Kroz likovnu se interpretaciju artikulira ono što čini suštinu djela određenog dramskog teksta, odnosno libreta. Ono što se izražava dinamičnom radnjom na teatarskoj sceni uobličava se u statičnu formu slike. Režiser predstave ima svoju interpretaciju komada kojeg artikulira kroz rad glumaca na pozornici sa svim rekvizitima potrebnim da se predstava izvede. Slikar interpretira djelo na svoj način, transponirajući tekst u likovni oblik, a ne ilustrira režiserov koncept.“ (str. 6)

Popović nam je podario jedno lijepo, raskošno i pomalo

sentimentalno izdanje, koje će štovatelji uzimati u ruke s posvećenom usredotočenošću. Svaki plakat donosi nam sjećanje na ambiciozne kazališne inscenacije – ili trenutke pauza između činova i neobavezna čavrljanja! U svakoj velikoj povijesti postoje zrnca one znatno životnije, *male*, one koja se sastoji od šaptanja tračeva na uho dragoj osobi. Odbacivši pompoznost pronašao je ljubav...

Listajući knjigu i iščitavajući riječi autora osjećam njegovu potrebu za zapisivanjem vlastitih promišljanja, ali i traženja samog sebe iz umjetnosti u umjetnost, što je vidljivo u širini njegovih interesa, prilikom *osvajanju prostora slobode*. Tu njegovu spremnost da traži inspiraciju na različitim, pa ponekad i posve neočekivanim mjestima dobro je uočio Tonko Maroević pišući predovor Popovićeve knjige *Veronikin rubac* (Zagreb, 1996.):

„Štoviše, očito ga prilično privlači (i) moderna likovna praksa, od Gaudija i Klimta, preko Picassa i Le Corbusiera, Duchampa i Fontane, Bacona i Pevsnera, pa sve do Cesara i Beuysa, De Andree, Indiane i Basquiata. Za Dimitrijevo sazrijevanje i shvaćanje umjetničkog stvaranja presudan je bio nadrealizam, posebice onaj dalijevskog i magritskog tipa, koji mu je omogućio pogled u onostrano ili, pak, preobrazbu predmetnog motiva. Nadrealistička kombinatorika i sloboda značile su i mogućnost promatranaj tardicije u novom ključu, povremene obrate uobičajene logike ili kronologije, pa i inverziju vrijednosti.“ (str. 7)

Moja veza s kazalištem slaba je ali zanimljiva, čak i ako zanemarim djeda. Zagrebačko kazalište projektirali su ugledni bečki arhitekti Fellner i Helmer, a bilo je dovršeno 1895. godine. Deset godina ranije, 1885., isti atelje dovršio je riječko kazalište. Najvrijednija dekoracija u zgradi niz je od devet velikih ulja na platnu (!) Gustava Klimta, njegovog brata Ernsta, te Franza Matscha. Ja sam prvi (!) koji je objavio tekst o tim umjetnicima, koje danas vrijede više od same zgrade (*Rival*, br. 1, Rijeka, 1996., str. 65-69).

Što se tiče kazališnih plakata i tu sam dao mali, prilično zanimljiv, no do sada posve neiskorišten doprinos. Pišući o Vatroslavu Cihlaru, mlađem bratu znatno poznatijeg književnika Milutina Cihlara Nehajeva, *pronašao* sam u riječkom Državnom arhivu, u Cihlarovoj osobnoj ostavštini, cijelu kutiju (!) nepoznatih riječkih kazališnih plakata tiskanih od 1833. do 1945. godine. Tih plakata nema u ozbiljnoj monografiji Ervina Dubrovića *Riječki kazališni plakat 1833.-1996.*

Objašnjenje je banalno – Cihlar je, kao zaposlenik kazališta, radio na uspostavi Kazališnog muzeja, koji je trebao biti otvoren 1954. godine. Kako se posvađao s tada moćnim književnikom i direktorom drame, odnosno intendantom Dragom Gervaisom, jednostavno je odnio dio originalne građe sa sobom i čuvao je sve do smrti!

Vjerojatno nije slučajno da knjiga Dimitrija Popovića završava s plakatom *Janko Polić Kamov* - za izložbu Zavoda za povijest hrvatske književnosti koja je bila otvorena u studenom 2010. godine na zagrebačkom Gornjem gradu. Gledajući jednostavan, ali sjajan rad moramo se prisjetiti da Kamov prethodi Kafki i Joyceu, kao razbarušeni, ali raspisani genij avangarde, onaj s kojim je hrvatska, ali i europska literatura zaista ušla u XX. stoljeće.

Idući putevima avangardnosti Popović se odlučio i za jednostavnu kazališnu predstavu – *performance* - s pjevačicom Severinom Vučković kao Salomom u muzeju *Mimara*, krajem 2010. godine. Taj *performance* izazvao je podijeljene komentare i vjerojatno je bio sjajan marketinški trik, no vrlo rizičan uvod u izložbu. Ipak, Popović je Salomom dovršio triptih biblijskih, jakih, erotičnih žena, koji je započeo s Juditom, a nastavio s Marijom Magdalenom. Na neki način to je bila samo još jedna varijacija izvornog ciklus *Eros i Thanatos*, no sada personaliziranog.

Davne 1986. godine zapisao sam nešto što važi samo za rijetke umjetnike:

„64. Prema Kantu: „Genijalnost je talent (prirodni dar) koji umjetnosti daje pravilo.“

65. Genijalnost je razina na kojoj se odvija djelovanje. Ono što ono jeste unutar sebe moglo bi se pobliže odrediti prema Hegelu: „Genij se sastoji u općoj sposobnosti za pravo stvaranje umjetničkog djela i u energiji usavršavanja te sposobnosti i njenog dokazivanja djelom.“

Dvije najvažnije stvari koje proizlaze iz ovog su:

1. da je genijalnost dinamički kvalitet;
2. da se genijalnost iskazuje samo kroz opredmećeno djelovanje, odnosno

66. Genijalnost je sposobnost opredmećivanja ideja kroz umjetnička djela koja svoj duhovni sadržaj ne duguju pravilima, već su ona sama po sebi pravila.“ (*Teorijska konkretna estetika*, str. 35-36)

Ne znam da li je Popović genij, no njegov trag je vrlo prepoznatljiv i pamtljiv. Ponekad mi se čini da olako, gotovo prostodušno, pokazuje sve faze procesa traženja najboljih rješenja, razgolićujući time svoja slaba mjesta. Teško je biti discipliniran i odmjeran prilikom klesanja velikog komada mramora, jer to zahtijeva čistu strast i snagu, no prilikom poliranja potrebna je strpljivost i nježnost. Umjetničko djelo dovršeno je kad umjetnik u njemu osjeti sazvučje Vječnosti, čak i ako običnom promatraču izgleda *nonfinito*. No lakoća stvaranja i veličina opusa ne smiju umanjiti kritičnost umjetnika. Naprotiv! Genij uvijek najviše sumnja u sebe i vlastitu genijalnost – iako je u svakom trenutku posve svjestan da je poseban, drugačiji, jedinstven...

IGOR ŽIC

Ljeto '42 Hermana Rauchera

- ili kako napisati *veliki američki roman* u tri tjedna, kako ga prevesti i preživjeti njegov uspjeh

U neka davna vremena, prije nesretnih i besmislenih Warhalovih *15 minuta slave za svakoga*, američki pisci bili su opsjednuti stvaranjem obimnih romana, tražajući za duhom vremena - želeći biti moralno ogledalo društva. *Veliki američki roman* bio je *posuda puna zlata na kraju duge*, besmrtnost kao veličanstvena nagrada za godine i godine odricanja i mukotrpne borbe s bjelinom papira i pohlepom izdavača. No život se ubrzavao i profanizirao, a duh vremena se razlomio poput kubističkih slika. Tek dijelom je Stephen King, komercijalno nevjerojatno uspješni mag *horror*a, malo pojednostavio stvari upozoravajući, ponovno, da je pisac zaista postao pisac onog trenutka kada čekom dobivenim od izdavača može plaćati svakodnevne račune. Naravno, ne dobar ili loš pisac – već samo pisac. Takvim, nužnim, pojednostavljivanjem problema, dramatično je proširen krug mogućih tvoraca idućeg *velikog američkog romana*, jer su u krug ušli i autori žanrovskih djela, do tada uglavnom daleko od blistavih svjetla pozornice. Više pisaca – više prevaranata, no i posve različitih umjetničkih pristupa!

Jedan od američkih romana koji je na mene izvršio najveći utjecaj, rijetko se - ili nikad! – spominje na listi najvažnijih djela te književnosti. *Ljeto '42* za većinu srednjovječnih ljudi tek je sentimentalni film o odrastanju, vezan znatno više uz sedamdesete godine XX. stoljeća, no uz drugi svjetski rat, tijekom kojeg se odvija radnja. A maestralna glazbena tema *Summer Knows* Michela Legranda, koja sažima svu molsku tugaljivost prolaznosti na lakopamtljiv način, čak se izdigla i iznad filma i ne iznenađuje da je osvojila nagradu *Oskar* 1971. godine. No, poneseni sentimentalnim zvukom klavira, klizimo iz umjetnosti u umjetnost i odviše se udaljavamo od ishodišta, od stvarnih događaja i njihovog literarnog uobličjenja.

Herman Raucher, zvan Hermie, rođen 13. travnja 1928. u Brooklynu, New York, bio je četrnaestogodišnjak kad je, tijekom ljeta 1942. godine, došao provesti školske praznika na otoku Nantucket, na istočnoj obali Sjedinjenih Država. Tu se družio s vršnjacima Oscarom i Benjiem, daleko od drugog svjetskog rata koji je bio *negdje tamo*, s druge strane nepreglednog i prohladnog Atlantika. U osjetljivom razdoblju odrastanja, *strašna trojka*

borila se u prvom redu protiv dosade i obiteljskog autoriteta, da bi se potom, neizbježno, okrenula djevojkama.

Pomalo neočekivano Hermie se zaljubio u oženjenu, *stariju*, dvadesetjednogodišnju Dorothy, koja je praznike provodila sa suprugom Peteom, višestruko odlikovanim vojnikom. Nakon što je on otišao na bojišnicu, Hermie se zbližio s usamljenom ženom. Posjetivši je neposredno nakon što je, iz telegrama, saznala da joj je suprug poginuo, proveo je s njom noć ispunjenu *tužnim seksom*. Već idući dan Dorothy je napustila otok, ostavivši kratku oprostajnu poruku i zbuđenog Hermia s brojnim neodgovorenim pitanjima.

No, događaj koji je Hermiana Rauchera natjerao da oživi to *slatko-gorko* ljeto bila je tragična smrt narednik Oscara *Oscyja* Seltzera, koji je bio ubijen dok je kao bolničar pružao pomoć na bojištu u Korejskom rat. Kako se to zbilo 13. travnja 1952. godine, na Raucherov dvadesetčetvrti rođendan, on je zauvijek odustao od proslava – nezavisno od toga što nikad nije bio intelektualno blizak s izrazito prostodušnim prijateljem. Dva slabašno povezana, no emotivno razorna događaja natjerala su ga da napiše scenarij tijekom pedesetih godina, u onom razdoblju dok je intenzivno radio za televiziju i... spremi ga u ladicu. Osjećao je da ima odviše veliku i važnu stvar da bi je olako prepustio rutinskoj televizijskoj produkciji.

Ozbiljna prilika za realizaciju ukazala se tijekom šezdesetih godina, nakon što je upoznao redatelja Roberta Mulligana (1925.-2008.), koji je 1962. dovršio *Ubiti pticu rugalicu*. Taj slavni film nastao je po istoimenom, jedinom romanu spisateljice Harper Lee, nagrađenom Pulitzerovom nagradom. Roman, koji se u Sjedinjenim Državama smatra najutjecajnijim književnim djelom poslije *Biblije*, bavio se suđenjem crncu lažno optuženom za silovanje bjelkinje, a zbivao se u vrijeme *Velike depresije* tridesetih godina. Autorica nevjerojatno spretno opisuje svoje odrastanje u Alabami, prijateljevanje s podjednako mladim Trumanom Capoteom (*Hladnokrvno ubojstvo, Doručak kod Tiffanyja*), hrabrog i nepotkupljivog oca odvjetnika, te zastrašujuću licemjernost svijeta odraslih.

Film se obično navodi kao najbolja američka sudska drama, te kao jedan od 25 najboljih američkih filmova uopće. Osvojio je i tri *Oskara*: za najbolju mušku ulogu – Gregory Peck, za adaptirani scenarij, te za cjelokupni umjetnički dizajn filma.

Mulliganov uspjeh s ozbiljnim predloškom i provokativnom temom bio je presudan za realizaciju *Ljeta '42*. On je, poslije duže vremena, uspio ubijediti upravu kompanije *Warner Brothers* da može, za samo milijun dolara, snimiti film koji bi mogao ponoviti umjetnički uspjeh *Ubiti pticu rugalicu*. Kako su menadžeri bili sumnjičavi prema komercijalnosti filma bez zvijezda, ponudili su Raucheru, umjesto uobičajenog fiksnog iznosa, 10%

zarade filma. On je, vjerujući i u svoj scenarij i u Mulliganovu sposobnost da ga adekvatno vizualizira, spremno prihvatio ponudu.

Glavni problem, tijekom priprema za snimanje, bilo je pronalaženje odgovarajuće glumice za ulogu Dorothy. Studio je inzistirao na ženi starijoj od trideset godina, no agent ih je uspio uvjeriti da je poznata dvadesetdvogodišnja manekenka i glumica Jennifer O'Neill, prava osoba za ulogu svojom kombinacijom ljepote, svježine, blagosti, sveameričke prisnosti, ali i odgovarajuće životne dobi. Producent Richard A. Roth pristao je i na zahtjev manekenke da scena u spavaćoj sobi bude snimljena bez eksplicitne golotinje.

Film je realiziran za osam tjedana snimanja, na lokacijama na Zapadnoj obali, jer je otok Nantucket bio urbanistički devastiran. Redatelj je, pak, inzistirao da Jennifer O'Neill bude smještena izdvojeno od ostatka ekipe - naročito od tri mlada glumca! - kako bi mogla i na filmskom platnu zadržati uvjerljivu distanciranost i neuhvatljivu zagonetnost. Tek kad je snimanje završilo, producent Roth postao je zaista zabrinut za povrat novca - i našao je jednostavno, gotovo genijalno rješenje. Inzistirao je da Raucher brzo, ali zaista brzo, napiše roman po svom scenariju - i već snimljenom filmu! I tako je za samo tri tjedna nastao *veliki američki roman!* Remek-djelo rođeno iz straha i pohlepe!

Cijeli roman, nastao dijelom pod utjecajem pročišćenog stila Harper Lee i *Ubiti pticu rugalicu*, sjajan je u svojoj poetičnoj jednostavnosti, a uvod je antologijski.

„Uvijek se namjeravao vratiti, opet vidjeti taj otok. No nikad se za to nije ukazala prilika. Ovaj put, međutim, s prazninom u rasporedu i s nizom događaja koji su mu išli u prilog, odvezao se daleko gore duž obale Nove Engleske, kako bi provjerio da li čarolija još uvijek postoji. Na palubi starog trajekta njegov je *Mercedes* kabriolet izazvao ledeni prijezir kod malobrojnih otvrdjelih otočana, jer su novi automobili dolazili posve iznimno. Automobili koji stižu na otok Packett obično su već pri kraju svog života i kao takvi su prilično ravnodušni kad će se i da li će se vratiti na kopno. *Auti dolaze umrijeti na ovaj jebeni otok*. Oscy je to bio rekao. Dubokoumni, gotovo filozof, Oscy. I to je bilo točno 1970., kao što je bilo i 1942. godine.

Proučavao je lica oko sebe, sva okrenuta vjetru, primajući povjetarc cijelim licem. Bilo je očigledno da ga se na palubi nitko ne sjeća. Ali tada, imao je jedva petnaest godina kad je prvi put platio prijevoz dvadeset i pet centi. A tijekom proteklih godina puno se toga promijenilo, uključujući i dvadeset i pet centi koji su postali dolar, dok je sam postao četrdesetdvogodišnjak. Kako bi ga se dakle mogao itko sjetiti? Nervozna grimasa.

Mercedes je nezainteresirano gmizao duž onog što je trebalo biti

obalna cesta otoka Packett, uz ograničenje brzine na trideset milja, što nije moglo biti izazov ni za olupinu od *LaSallea*, a kamoli za posve novi *Mercedes Benz*. S lijeva su mu bili poznati pješčani sprudovi, skriveni u travi, nepravilno prekriveni različitim odbačenim stvarima i izbljedjelim drvom, koje je more naplavilo i na cestu, gdje god je moglo. A s desne strane, more, uzburkano i sivozeleno. I veliko. Zapravo, vrlo veliko. Jedno od najvećih na svijetu.

Luksuzni automobil glatko je klizio preko brojnih neravnina, dok je gledao kroz široko vjetrobransko staklo u neobičan odraz pred sobom. Jutro je bilo poodmaklo, no sunce nije marilo i krpe magle vukle su se naokolo, odbijajući propustiti svjetlo za ono što se ovdje nazivalo danom. Vidljivost je bila svedena na udaljenost od pedesetak metara u bilo kojem pravcu. No morski vjetrovi su puhali i magla se nevoljko povlačila u unutrašnjost u malim pramenovima. Mogao je vidjeti maglu kako se kreće, povlačeći svoju teturajuću sjenu, kao i slabašnu najavu podizanja teškog sivog zastora kako bi propustio plavetnilo. Pojavili su se obrisi nečeg na vrhu pješčane dine, nedaleko prema moru. Neuništiva kuća prekrivena cedrovom šindrom. Davnašnja kuća, koje se tako dobro sjećao da ju je, u mašti, mogao nanovo sagraditi čavao po čavao. Dorothy. Volim te, Dorothy.“ (Raucher, H.: *Summer of '42*, New York, 1978., str. 1-2)

Raucherov roman, koji klizi preko neravnina poput njegovog skupog *Mercedesa*, postao je velika uspješnica i u idućih nekoliko godina doživio je 23 izdanja i prodao se u više od dva i pol milijuna primjeraka! Producent Roth tako je došao u priliku da u najavama filma navede da je *snimljen prema nacionalnom bestselleru* – što je bila bezočna laž, no marketing ionako često počiva na izvrtanju činjenica!

Zahvaljujući odličnoj prihvaćenosti romana i film je izazvao veliki interes i postao četvrti najuspješniji projekt 1971. godine, zaradivši 25 milijuna dolara. Kako je još toliko zaradio i u idućih nekoliko godina Raucher je, s 10% zarade postao, neočekivano, vrlo bogat pisac! Uslijedile su i značajne pohvale kritičara, pa je film bio nominiran za *Zlatni globus* u kategorijama *Drama* i *Najbolji redatelj*, te za *Oskara* za najbolji originalni scenarij. Kao što je već spomenuto dobio je *Oskara* za najbolju glazbenu temu.

Uvod romana nesumnjivo je napisan filmski i on nas emocionalno uvlači u radnju kojoj istovremeno daje vremenski odmak i okvir. Time je Raucher pridobio vrlo različitu publiku: mlađe muškarce kojima je zanimljiva tema prvog seksa, muškarce srednje dobi – koji se i sami sve više zagledavaju u vlastitu prošlost nesigurno je idealizirajući, ali i žene različite dobi, koje je *zaveo* melankolijom i romantičnim ugođajem.

„Zaustavio je automobil i izašao, slušajući prigušeni zvuk zatvaranja

vrata na *Mercedesu*. Pogledao je dolje prema *Gucci* mokasinama od četrdeset i pet dolara. Prešao je dug i naporan put, ali je on bio toga vrijedan. Okrenuvši se prema plaži, sišao je s ceste kako bi koračao duž visokih dina. Kad su mu se mokasine napunile pijeskom, skinuo ih je, kao i čarape, koje je, potom, ugurao u svoju skupu obuću. Isto to već je bio napravio, tu negdje, jednom davno. Stopala su mu uronila u ugodni pijesak i prsti su mu se savili poput mačjih pandži. Skinuo je lagani tamno plavi sako, prebacio ga preko ramena i koračao na isti način kao i nekad prema kući na obzoru – i istovremeno natrag prema posljednjim, bolnim, ali i veličanstvenim danima vlastite nevinosti.

Zrak je donio kratak zapuh jeseni, iako je bio kolovoz, a ocean se teško valjao kao na uljanim slikama u bostonskom muzeju. Spustio se do same plaže, hodajući po skorenom blatu do kojeg su morski valovi dopirali koliko i šljuke, koje su im se radovale, istovremeno ih najavljujući. I samo su se jedan ili dva galeba usudila iskazati optimizam da će sunce, još iščekujući svoj svečani trenutak, zaista uskoro pronaći put kroz tmurnu naoblaku.

Kuća na pješčanjoj dini sad je bila gore, s njegove lijeve strane, počivajući na istih dvanaest potpornja, a čuvalo ju je istih četrnaest drvenih stepenica niz koje je jednom davno sišao posve konfuzan. A niska i nakrivljena ograda stajala je još uvijek dobroćudno nemoćna, kao slabašna odbrana pred neagresivnim morem, veličanstveni primjer ljudske samoobmane. I nezavisno od toga da li je glazba zaista bila tamo ili je jednostavno navirala iz njegovih sjećanja – to nije bilo važno. Jer on ju je mogao čuti. Tiha i tužna, nostalglična i vatrena, sentimentalna i posvećena.

Vidjeh te prošle noći

I opet me ispunio onaj nekadašnji osjećaj...

I potom glasovi koji su dozivali iz udaljenosti od gotovo trideset godina, nošeni vjetrom, probijajući se kroz izmaglicu. Dječaćki glasovi, odlučni, nervozni, škripavi u pijesku, gubeći se u klikčaju morskih ptica.

Hej, Hermie...

Dodi, Hermie, za ime Krista...

Negdje gore na plaži tri dječaka izbila su iz magle i pognuti su se uspinjali uz pješčanu dinu prema kući. Napredovali su kao da izvode složeni vojni manevar; prvi je dao znak rukom, a druga dvojica su ga slijedila u kratkim razmacima, škripći, vukući se potrbuške po pijesku. I što god da su gledali preko izdignutog ruba pješčanog nanosa, to je bilo nevidljivo za njega koji je gledao s plaže.“ (isto, str. 3-4)

Upravo elegantni vizualni trik sa srednjovječnim Raucherom koji promatra sebe od prije trideset godina ostaje u sjećanju. Iz izmaglice izranja potisnuta, no uvijek živa prošlost i emocije nedoljive u svojoj ogoljenosti. U tom pretapanju sadašnjosti i prošlosti započinje jednostavna priča o

mladenačkoj ljubavi i vječnoj potrazi za srećom.

Hrvatsko izdanje romana objavila je zagrebačka izdavačka kuća Zora 1974. godine. Pogovor je napisao Zvonimir Majdak, urednik izdanja, no taj tekst podjednako je neuvjerljiv kao i prijevod Ljubice Topić, koji me je oduvijek iritirao, a sada me i natjerao da se vratim izvorniku. Imam utisak da su oboje podcijenili ozbiljnost prividno ležernog romana.

„Najopširnije je osvijetljen doživljaj Hermia koji upoznaje mladu ratnu udovicu Dorothy, za njega više božicu nego ženu. On joj pomaže nositi robu iz trgovine, podiže teške predmete na tavan, pije njenu lošu kavu, htio bi s njom razgovarati o pastoralnim stvarima, a zapetljava se i muca o – vremenu...

...Na kraju Hermie na jedini mogući način saznaje da Dorothy nije nezemaljsko, eterično biće već iznenada sama žena od krvi i mesa. I dječak i mlada žena oslobađaju se psihofizičkog tereta, dječak gubi nevinost uz asistenciju Dorothy koja tako u neku ruku stavlja točku na dane žalosti. Roman je pisan jednostavno, jezgrovito, sa sigurnošću koja proizlazi iz dubokog poznavanja teme, uz prisutnost blage ironije koju nameće već sama vremenska distanca. Pisan je također s razumijevanjem za to delikatno razvojno razdoblje u životu mladog čovjeka kad radoznalost i puno fantaziranja zamjenjuju stvarni doživljaji za koje smo držali da su rezervirani samo za idole. Ostaje otvoreno pitanje da li ćemo biti sretniji pošto smo uvedeni u odaju o čijoj smo uzbudljivoj tmuni, nabijenoj erotskom munjinom, samo sanjari li videći seksualne simbole na svakom koraku kroz svakodnevicu na relaciji od kuhinje do pješčane plaže...“ (Raucher, H.: *Ljeto '42*, Zagreb, 1974., str. 202)

Majdak je bio vrlo dekoncentriran dok je ispisivao ove retke jer Dorothy nije bila udovica kad ju je Hermie upoznao, a sigurno je i da nije *stavila točku na dane žalosti* jer je upravo saznala, iz telegrama, da joj je muž poginuo, kad je Hermie ušao u njenu kuću! Uglavnom, pogovor je nedopustivo površan, vrlo udaljen od suštine ovog čarobnog romana. Kao i njezin urednik, tako postupa i prevoditeljica, podcijenjujući obrazovanost, načitanost i emocionalnost autora.

Zbog toga se događa da unutar teksta koji se bavi američko-židovskom, europeiziranom, istoočnoobalnom elitom uporno prevodi automobil *s kola*, te napiše *...raskošna su kola glatko zaobilazila okuke...*, dok je Raucher zaista napisao *...luksuzni je automobil glatko klizio preko brojnih neravnina...* Ona prevodi *...kuća pokrivena cedrovinom...*, a on je napisao *...kuća pokrivena cedrovom šindrom...*, ona prevodi *...sivoplavo more...*, a on je napisao *...sivozeleno more...*, ona prevodi *ocean se valjao u uljem obojenim*

valovima kao na krajolicima u bostonskom muzeju..., a on je napisao *...ocean se teško valjao kao na uljanim slikama u bostonskom muzeju...*, ona je prevela *...veličanstven primjer ljudske samoobrane...*, a on je napisao *...veličanstven primjer ljudske samoobmane...* itd., uz beskrajn niz nezgrapnih, stilski neuvjernih i ponekad besmislenih rečeničnih konstrukcija.

Samo zbog aljkavosti urednika i prevoditeljice išao sam ovako detaljno kroz tekst, jer niti jedan autor ne zaslužuje takvu dozu podcijenivanja kao što je doživio Raucher s davnašnjim, jedinim hrvatskim izdanjem svog remek-djela. U osnovi ja sam prevoditelj iz nužde, a ne zbog nekog unutrašnjeg nagona. Prevodim ulomke književnih, povijesno-umjetničkih i povijesnih tekstova koje želim citirati, no pri tome sam uvijek u strahu da nisam dovoljno oprezan, da nisam posvetio pažnju svim nijansama originala, da jednostavno ne slijedim krivo od više mogućih značenja. Prevodim sporo, rastavljujući tekst na sastavne dijelove, da bih ga potom, dio po dio, rekonstruirao, poštujući stil i duh izvornika, ali i logičnost cjeline.

U Raucherovom tekstu ima jedan zanimljiv problem za šire promišljanje prijevoda. On se inteligentno - i zapravo neprevodivo! - poigrava riječima koristeći dva značenja riječi *sandpiper*. Bukvalno *sandpiper* je *pješčani gajdaš*, a u stvarnosti ptica vivak, iz roda šljuka, koja se kreće plažom po rubu do kuda dosežu valovi i svojim glasanjem najavljuje svaki novi val. Sve ovo moramo znati da zaista razumijemo njegovu rečenicu:

„He had come down to beach level, walking on the hard mud where the surf came up as far as the sandpipers that blithered ahead of it, announcing it.“ (str. 3)

Prevoditeljica Ljubica Topić prevela je točno ovu jednostavno-kompliciranu rečenicu, naravno uz neizbježni gubitak one duhovite nijanse *pješčanog gajdaša*.

„Sišao je do razine žala idući po tvrdom blatu gdje su morski valovi dopirali upravo toliko koliko i vivci, koji su im se radovali najavljujući ih.“ (Raucher, H.: *Ljeto '42*, Zagreb, 1974., str. 9)

Kad sam prvi put pročitao ovu rečenicu na hrvatskom uopće mi nije bilo jasno o čemu je zapravo riječ, niti što su *vivci*. Radeći na tekstu imao sam dilemu da li prevesti s malim proširenjem *ptice vivci*, no odlučio sam se za *šljuke*, jer je ta namjerna, djelomična nepreciznost, jasnija hrvatskom čitatelju, a poštuje autorov stil. Još jedna mogućnost bilo je daljnje proširenje sa *ptice vivci, ti svojevrstni pješčani gajdaši*, no tako se mijenja ritam, misao postaje poetičnija, ali i pomalo nadrealna, na način koji odudara od

autorovog stila. Posljednja mogućnost bila je da se ispod teksta objasni sva zamršenost nečeg što izgleda tako samorazumljivo. Upravo zbog čitavog niza takvih višeznačnih riječi, fraza i rečenica, Rauchera treba čitati na njegovom toplom, blago ironičnom američkom engleskom, a za ozbiljno prevođenje nužno je potrošiti dosta vremena.

Raucherov stil direktna je posljedica njegovog rada za televiziju, jer on je morao do savršenstva dovesti razumljivost rečenog, ne zaboravljajući pri tom na ironičan odmak kojim se privlače inteligentniji gledatelji. Zvonimir Majdak donio je tek sažetak njegove radne biografije.

„Autor ovog romana Herman Raucher rođen je 13. IV. 1928. u New Yorku gdje je završio i istoimeni fakultet. Dugo je vremena gradio svoju karijeru radeći u velikim reklamnim firmama pa se tako njegovim uslugama koristio i pokojni Walt Disney. Obavljao je razne funkcije na širokoj skali od pisca reklamnih tekstova do odgovornog direktorskog položaja. Kroz to vrijeme pisao je originalne televizijske drame. Dvije njegove drame *Sweet November* i *Can Hieronymus Merkin Ever Forget Mercy Humppe and Find True Happiness?* Izvedene su na Broadwayu. Prvi roman s kojim je postigao zapažen uspjeh i koji je također filmovan bijaše *Watermelon Man*. Posljednje njegovo djelo, također roman, zove se *Glimpse of Tiger*.“ (isto, str 202)

U ovom ulomku sam ispravio način pisanja naslova, pa i same naslove, ne želeći da se površnost razlije poput nabujale blatnjave rijeke među hrvatske malobrojne ozbiljne čitače. Kao nužna nadopuna, radi stjecanja cjelovitije slike o zanimljivom i inteligentnom autoru, treba navesti još nekoliko podataka.

Davne 1960. Herman Raucher oženio se s Mary Kathryn Martinet, plesačicom s Broadwaya. S njom je dobio dvije kćeri, a živjeli su u braku sve do njene smrti 2002. godine. O ranim zajedničkim danima napisao je roman *There Should Have Been Castles* (*Trebali su biti dvorci*, ili malo ležernije *Gotovo bajka*). Knjiga je bila velika uspješnica u Sjedinjenj Državama, ali i u Italiji i Poljskoj. Nezavisno od toga, zbog Raucherove svađe s izdavačem, prestala se dotiskivati. Tijekom osamdesetih godina uspio je prodao autorska prava za 250.000 dolara. Kompanija mu je ostavila taj novac, iako film nikad nije snimljen.

Treća njegova velika uspješnica bila je *Ode to Billie Joe*, scenarij i roman naručeni od *Warner Brothers* 1976., bazirani na sjajnoj pjesmi country pjevačice Bobbie Gentry iz 1967. godine. Pripremajući se za početak pisanja susreo se s pjevačicom, ne bi li mu pojasnila motiv samoubojstva u pjesmi. Odgovorila mu je da nema pojma zašto je Billie Joe skočio s mosta Tallahatchie, u delti Missisipija, jer se njena pjesma bavi u prvom redu

obiteljskim razgovorom za stolom tijekom večere.

U romanu Raucher je vlažnu ljepljivost Juga, prekrivenog prašinom, poljima pamuka i jakim emocijama razorio pijanim, homoseksualnim iskustvom osamnaestogodišnjeg Billia Joea i njegovom nesposobnošću da se nosi s tim.

Film je ponovio komercijalni uspjeh *Ljeta '42*, donijevši na milijun uloženi 27 milijuna od ulaznica prilikom prikazivanja u kinima, te još desetek u idućih nekoliko godina, no ipak riječ je o nešto neuvjerljivijem ostvarenju.

Raucherov, pak, najveći neuspjeh scenarij je za nastavak *Ljeta '42*, koji je napisao pod naslovom *Generacija '44*. Rezultat je bio katastrofalan, nepotreban, trenutno zaboravljen film. *Chanel 4* nazvao je film *velikim razočaranjem*, a *The New York Times* je konstatirao da je *jedina stvar vrijedna pažnje autentičnost detalja*.

Od brojnih drugih ostvarenja mogu se navesti televizijske serije: *Studio One*, *Goodyear Television Playhouse*, *The Alcoa Hour*; scenariji za filmove: *Sweet November*, *Follow the Dream*, *Can Hieronymus Merkin Ever Forget Mercy Humppe and Find True Happiness?*, *Remember When*, *The Other Side of Midnight*, *The Great Santini*; romani: *The Night the Sun Came Out on Happy Hollow Lane* (kasnije promijenjeno u *Watermelon Man*), *Glimpse of Tiger*, *Maynard's House*, *Sublime Amor Juvenile*, te dramski tekstovi: *Harold, Ginger, Kitty Hawk: The Musical*.

Sam kraj romana *Ljeta '42* najbolje zatvara poglavlje o jednom podcijenjenom, no plodnom autoru, koji je svojim ključnim ostvarenjem dosegnuo neočekivanu razinu.

„Što se tiče pisma, imao ga je još uvijek, negdje u ladici. I od vremena do vremena kad god bi svijet bio nemilosrdan prema njemu, zastao bi bez obzira na to što bi radio u tom trenutku i nanovo bi čitao riječi ohrabrenja, oživljujući poznati glas.

*Sjećat ću se tebe,
i molit ću se da budeš pošteđen,
svih besmislenih tragedija. Želim ti
samo dobro, Hermie, samo dobro.
Uvijek,
Dorothy*

Čovjek se okrenuo od kuće i pošao u pravcu iz kojeg je bio došao, dok je pijesak davno prošlih vremena prekrivao njegove prste, jutarnje hladan i vlažan. I razmišljao je o jednoj skromnoj istini za koju je Hermiu trebalo tako

puno godina da je shvati. Život se sastoji od malih dolazaka i odlazaka i, za sve što čovjek ponese sa sobom, nešto mora ostaviti. Sve u svemu to nije ništa novo, ali je nekako utješno, vrlo utješno. Pogotovo za brojne osobe koje su ušle u njegov život, a više nisu bile među živima, osim u njegovoj svijesti, gdje je ponovno mogao biti s njima, kad god bi one to poželjele. Njegova majka, tako zaštitnička i puna ljubavi. Njegov otac, čiji je život prošao u teškom radu i posvemašnjoj anonimnosti. I Oscy. Luđački hrabar Oscy, ubijen u Koreji na Hermijev dvadeset i četvrti rođendan, čije je odlikovanje, *Srebrnu zvijezdu*, preuzeo njegov brat zubar. Magla se ponovno zgušnjavala, ali glasovi su bili posve jasni, dajući potvrdu drevnoj teoriji da je zvuk uvijek živ i da se kreće u koncentričnim krugovima, te da je moguće, zavisno od mjesta gdje se stoji, čuti riječi iz nekog drugog vremena kao da su sad izgovorene.

Hej, Hermie
Dodži, Hermie! Isuse!
Hermie! Hej, Hermieeeeeee

I opet su bili tu, pred njim, krećući se oko njega, nemirni i nezaustavljivi. Oscy, Hermie i Benji žestoko su se udarali. Trčali su i vikali, stalno mijenjajući smjer. Prvo u magli, potom na čistini, prolazili su tako blizu da ih je gotovo mogao dodirnuti. No, ipak to nije pokušao, znajući da nisu zaista tu. Gledao je kako je Hermie izbjegao jedan pogibeljan blok i kako se zaustavlja gledajući kuću na pješčanoj dini, upijajući njenu sliku, kako bi je točno zapamtio, da je, jednom u budućnosti, može prizvati. A onda je Hermie nestao u magli, a Oscy i Benji za njim, vraćajući se u prošlost, a za njima je ostao smijeh, koji se nikad neće posve izgubiti.

Čovjek je nastavio koračati. Trebao je još toliko toga napraviti, a cijeli ovaj trenutak bilo je svojevolumno skretanje s puta. No i dok je hodao, stare slike unosile su nemir. Tijekom ljeta '42 godine četiri puta su napali osmatračnicu Obalne straže. Vidjeli su pet filmova, a devet dana je kišilo. Benji je razbio svoj sat, Oscy je odustao od usne harmonike, a Hermie je, na jedan teško objašnjiv način, bio zauvijek izgubljen.

Vrativši se do *Mercedesa*, vidio je usamljenog galeba kako leprša i kriči u zraku, dok se veliki komad njegovog izmeta stvrdnjavao na vjetromotorskom staklu. Netko ga se ipak sjetio. Plakao je cijelim putem kući. (Raucher, H.: *Summer of '42*, New York, 1978., str. 273-275)

Ispisujući ove stranice Raucher je svjesno od posvete Oskaru Seltzeru, prijatelju iz djetinjstva, otklizao prema magično-neuhvatljivoj, idealiziranoj Dorothy. Njeno ime priziva *Čarobnjak iz Oza*, te budi određenu sumnjičavost da je stvarne događaje literarizirao nešto više no što je to ikad priznao. No,

činjenica je da je stvorio novu, izrazito senzualnu Dorothy, gotovo božicu o kojoj sanja svaki *teenager*. Mene ona malo podsjeća i na Modesty Blaise, legendarnu strip junakinju iz šezdesetih godina, koja je emocionalno bila podjednako neuhvatljiva, zagonetna i samodovoljna.

Dorothy se može doživjeti i kao naličje Lolite i nesumnjivo je da ju je nedorečenost i neobjašnjivost postupaka učinilo tako privlačnom. U stvarnom životu Herman Raucher nikad je više nije sreo. Gostujući u *The Mike Douglas Showu*, realiziranom nakon što je film bio prikazan diljem Sjedinjenih Država, ispričao je kako je dobio petnaestak pisama od različitih *Dorothy*. U jednom je prepoznao rukopis i gotovo zaboravljene detalje - i bio siguran da je to napisala ista žena. Iako joj je bilo drago zbog uspjeha filma, nije željela da se i fizički susretnu, vjerujući da su im životi otišli odviše različitim putevima.

On je, pak, i u razgovoru 2002. godine lamentirao o tome kako mu se potom više nikad nije javila i da se samo može nadati da je još uvijek živa. Filmska pak Dorothy – Jennifer O’Neill, postala je veća od života i zapravo jedina stvarna Dorothy! Ta manekenka, rođena 1948. godine u Brazilu od oca, poslovnog čovjeka španjolsko-irskog porijekla i majke Engleskinje, već 1962., s četrnaest godina, bila je zvijezda. Snimila je bezbroj naslovnica, reklamnih spotova, nekoliko TV-serija, te, između 1968. i 2002., dvadesetak filmova - uključujući i *Rio Lobo* s Johnom Wayneom i *Nevini*, posljednje ostvarenje redatelja Luchina Viscontija (nastalo po poznatom D’Annunzijevom romanu).

Godine 1997. objavila je autobiografiju *Preživjeti sebe* u kojoj je vrlo otvoreno pisala o obiteljskom nasilju, seksualnom zlostavljanju, depresijama, pokušaju samoubojstva, devet brakova, devet spontanijeh pobačaja i tri iskustva bliske smrti. Posljednjih desetak godina putuje Sjedinjenim Državama prenoseći Božju poruku o bezuvjetnoj ljubavi, praštanju i ozdravljenju. Njen život donosi nam odgovore na sve ono što je ostalo nedorečeno tijekom *Ljeta '42* i logično zatvara ovaj prilično zamršeni spoj stvarnog i izmišljenog, prizemnog i umjetničkog, profanog i spiritualnog. Posrnula boginja koja je našla smirenje u sutonu života... Ona i Herman Raucher mogli bi još jednom svratiti do neuništive drvene kuće na plaži, stvarne ili filmske - jer *Dorothy* je oblikovala njega - a on nju!

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Jurica Čenar

začetnik novih smjerova u gradišćansko-hrvatskoj književnosti

Baveći se proučavanjem kulture i književnosti Hrvata izvan domovine naišla sam na mnoga imena afirmirana ne samo u zemljama u kojima su rođeni nego i izvan njih. Kod gradišćanskih Hrvata, posebno me je zainteresirao književnik Jurica Čenar, koji zahvaljujući prije svega profesoru Đuri Vidmaroviću, kod nas nije nepoznat i kojega se bez razmišljanja može uvrstiti među vodeća imena hrvatske književnosti rasute po svijetu.

Čenar je rođen 25. kolovoza 1956. godine u Doljnoj Pulji. U gimnaziji mu je profesor hrvatskoga jezika pjesnik Vladimir Vuković koji je kod njega probudio zanimanje za novija strujanja u austrijskoj književnosti. Studirao je gospodarstvo u Beču i istodobno radio u Hrvatskome akademskom klubu (HAK) te obavljao odgovorne dužnosti u omladinskim organizacijama. Prvim pjesmama javlja se 1976. godine.

Od 1982. suradnik je gradišćansko-hrvatske redakcije ORF-a, a od 1987. član Društva hrvatskih književnika. Godine 1989. učlanjuje se u austrijski P.E.N. Te iste godine dobiva austrijsku nagradu za literaturu i publicistiku.

Pripadamlađem naraštaju gradišćansko-hrvatskih pjesnika poznatom pod nazivom „Jastrebovi i slavuji“ zajedno s Dorotejom Zeichmann, Petrom Tyranom, Andyjem Novoselom, Herbertom Gassnerom, Ewaldom Höldom, Fredom Hergovićem i drugima. Književnost tih pisaca značajno se razlikuje od dotadašnje književne tradicije jer oni u nju unose nove elemente i otkrivaju nove književne putove. To je naraštaj koji studira u Beču i izvrsno je uklopljen u svoju sredinu. U književnosti ih karakterizira inovativnost i progresivnost, za razliku od starijeg naraštaja čije je obilježje tradicionalizam. Svoju poeziju pišu i na engleskome i njemačkom jeziku kako bi je čitalo što više ljudi.

Jurica Čenar je pjesnik post-modernizma koji u potpunosti raskida sa starijom književnosti i radikalno kreće novim putovima. Začetnik je novoga publikacijskog medija jer pjesme (kao i roman *Svojemu svoj*) objavljuje na svojoj web stranici. Objavio je poetske zbirke *Kolo slavuj* (1981.), *Mi svi* (1992.) i *Misi misli* (1983.) te uredio djelo *Bog u Dabavi*, memoare Matijaša Semelikera (1988.). Najnovija mu knjiga nosi naziv *Posvete* (2010.).

U poetskoj zbirci *Misi misli* koju je sam izdao razvidan je prekid

s tradicionalnom gradišćansko-hrvatskom poezijom kakvu su pisali Mate Miloradić, Sinković ili Augustin Blazović. To je neobična poezija u kojoj se pjesnik igra riječima, sadržajem i formom. On pojednostavljuje vanjski svijet i čitatelja uvodi u novu pjesničku dimenziju, u kojoj je lik pjesnika sporedan, samozatajan. Teme su mu stvarnost koja nas okružuje, stara i nova domovina, mašta i očekivanja, svakodnevna borba za opstanak. Pjesnik govori o svojim osobnim doživljajima, te opisuje svakodnevicu igrajući se formom i riječima. Nikola Benčić kaže da je njegova zbirka *Misi misli* „zaokret prema socijalnim narodnim temama što u potpunosti odgovara i smjeru austrijske književnosti samo što u manjinskoj gradišćansko-hrvatskoj tematika ostaje jezik, narodno održavanje, socijalni odnos u obliku sociolingvističke vizualne igre. Svakako njega možemo smatrati *medašem* u kojem se još ne nazire *struktura kretanja*.“

Njegova je prva poetska zbirka jako dobro primljena. Stariji je naraštaj pomalo razočaran zbog razvidnog prekida s tradicijom, a mlađi oduševljen novim pogledima na svijet i novim načinima gledanja na stvarnost koja nas okružuje. Jedna od dojmljivijih pjesama je pjesma

pinez

ovde
onde
svagdir
pinez

novina
knjiga
krčma
pivnica
pinez

auto
jilo
pilo
pinez

djelo
prodaja
švercanje
kradnja
pinez
pinez

*dobar
človiuk
prez pinez
osudjen
čovik*

Položaj hrvatske manjinske zajednice na svoj način opisuje u pjesmi *brojidba*:

*brojidba
kravov
bikov
volov
guskov
svinjov
hrvatov*

*krave
bike
voli guske
svinje
nas kanu
brojit
a nabrojiti ćedu
samo
ljude
ljude
ljude
ljude
ljude*

*ar
hrvati
nisu
krve
bike
voli
guske
svinje*

Zanimljiva je i refleksivna pjesma *misi misli* u kojoj se na sebi svojstven način

igra riječima

misi

misi

misli

misene misli

misene

misenimi misli

misli

misene misenimi misli

mišljenje

misena misao

misena misenimi misli

misene misenimi misli

misi

misi

misi misli

i misli

misiš misli

U drugoj zbirci *Mi svi*, Čenar produbljuje svoj pjesnički izraz, a osobito je zanimljiva njegova najnovija zbirka naslovljena *Posvete*. To nije klasična knjiga već je, prema riječima prof. Đure Vidmarovića, riječ o pedesetak pjesama „složenih poput kraka širene 6 cm i visine 17,5 cm. Ovako oblikovane stranice pri dnu su pričvršćene sponom, tako da se mogu pomicati lijevo i desno, a svaka od njih sadrži jednu pjesmu. Sve imaju naslov *Posvete*.“

Teme o kojima piše u toj zbirci su: poštovanje prema tradiciji i baštini, igra jezikom, te razvidni manjinski problemi. I u ovoj zbirci koju odlikuje prije svega misaona lirika, pjesnik pjeva o našoj svakodnevnicu, o stvarima koje nas okružuju. I ovdje se susrećemo s problemima hrvatske manjinske zajednice, njezinom tradicijom, značajnim gradišćansko-hrvatskim pjesnicima.

Izdvajam kritičko-satiričnu pjesmu *Euro 96* -

londonski wembey

škotska protiv engleske

McAllister

McCall

*McCoist
i McKimmie
protiv
McManamana*

*McDonalds
se uz liniju stao i
si ruke ribao*

*pjesmu
Gradišće
prez vina
i
hrvatskoga sina
bilo bi
pustina*

te onu posvećenu Mati Meršiću Miloradiću, Ignacu Horvatu o
Augustinu Blazoviću naslovljenu *Pjesnička troika*

*mate
ignac
augustin
imena
kot
rosa i dim
ali miloradić
horvat
i
blazović
s njimi su
virostovali
i s licem prema narodu
stali*

Izdvajam i pjesmu u kojoj ovaj vrsni pjesnik obrađuje pitanje vlastitog
identiteta - *gdo sam ja?*

*čeznara
šćecnar
scenar
ili*

jurička
juritca
jurika
jucrika
juriza
sva imena poznam
još
i pisma
na gospu juricu
otvaram
 a uz pjesme *Zlatna dob*, *Bratić Toni* zanimljiva je i ona naslovljena *Daj*
ruku mi daj
daj
za kraj
aj, aj
uz čaj
ne
za kraj
daj za raj

I u ovoj zanimljivoj lirici prepunoj igara riječima, dubokih refleksija i kritika društva u kojemu pjesnik živi djelomice i zbog položaja zajednice kojoj pripada, treba izdvojiti i pjesme u kojima je razvidno pjesnikovo poštovanje tradicije i hrvatskoga nasljeđa. Čenarova se poezija odlikuje i izvrsnim poznavanjem jezika na kojemu piše.

Jurica Čenar je i prozni pisac - za roman *Svojemu svoj* dobio je 1993. prvu nagradu na „Književnom natjecanju Ignac Horvat 1991.“ U tome djelu opisuje životni put osamljena, samosvjesna moderna gradišćansko-hrvatskoga mladog čovjeka zaokupljena tehnikom i svojim hrvatskim korijenima. On je dobro uklopljen u moderno društvo, vrsni je stručnjak za kompjutore i menadžer. Tajanstvenom smrću majke postaje sve osamljeniji, ali pronalazi svoju rodbinu u staroj domovini, u gradu Koprivnici, i odlučuje odreći se stresa i pronaći sklad između sebe i svijeta oko sebe. Shvatio je da više ne želi biti rob tehnike. U ovaj roman koji je odraz okrutnoga i bezosjećajnog društva u kojemu živimo, pisac unosi nešto atmosfere klasičnog krimića ili detektivskog romana što je također znatan odmak od tradicionalističkih formi i sadržaja i daje romanu određenu dozu napetosti.

Sva ova djela dokazuju da je Čenar pripadnik modernog naraštaja gradišćanskih Hrvata dobro uklopljenih u sredinu u kojoj žive, ali isto je tako razvidno da je svjestan svojih hrvatskih korijena te da jednako uspješno predstavlja i jednu i drugu domovinu.

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Priznanje časopisu *Studia Croatica*

Dana 2. prosinca na prigodnoj svečanosti povodom 50-te obljetnice izlaženja časopisa *Studia Croatica* hrvatska veleposlanica u Argentini Mira Martinac njezinome uredniku mr. Jozi Vrljičaku uručila je Povelju Republike Hrvatske za osobiti doprinos u promociji hrvatske kulture u Republici Argentini. Povelju mu je dodijelio predsjednik prof. dr. Ivo Josipović. Na prigodnoj svečanosti održanoj u Hrvatskome domu u Buenos Airesu bili su nazočni brojni suradnici toga časopisa koji je značajan ne samo za hrvatsku zajednicu u Argentini već i za mnogobrojne čitatelje španjolskoga (i ne samo španjolskoga) govornog područja. Znači, u 2010. godini proslavljeni su jubileji dva značajna časopisa koje Hrvati izdaju izvan granica Hrvatske - stote obljetnice izlaženja *Hrvatskih novina* i pedesete obljetnice *Studije Croaticae*.

Izdavanje toga časopisa pokrenuo je 1959. Institut za hrvatsku kulturu. U njemu su djelovali mnogobrojni hrvatski intelektualci, politički emigranti koji su u središtu iseljene Hrvatske, Buenos Airesu, odlučili promijeniti svoje političko djelovanje do tada usmjereno na hrvatski narod i okrenuti se prema svijetu koji ih je okruživao. Ti su hrvatski rodoljubi shvatili da je potrebno imati glasilo na nekome svjetskom jeziku kako bi se na objektivan način izvještavalo o događajima u komunističkoj Jugoslaviji i širilo pravu sliku o hrvatskome narodu i njegovoj vjekovnoj težnji da živi u vlastitoj i nezavisnoj državi. Također su shvatili da je potrebno da Hrvati imaju svoju kulturnu instituciju koja bi izdavala časopis i osnovan je Hrvatsko-latinsko-američki kulturni institut. Njegov prvi predsjednik bio je Božidar Latković, a uredništvo i suradnici radili su besplatno. Troškove tiskanja i distribucije snosio je uglavnom Ivo Rojnica, a u početku djelomično i dr. Mate Luketa. Ivo Rojnica je aktivno sudjelovao i u djelovanju Instituta i časopisa. Uredništvu je dao na raspolaganje jedan svoj ured u središtu Buenos Airesa. Časopis su financijski pomagali i drugi - primjerice, g. Miro Kovačić. On počinje izlaziti 1960. i bavi se povijesno-političkim, socijalnim, ekonomskim i kulturnim aspektima vezanim uz hrvatski narod. Besplatno je dostavljan odabranim ustanovama u 37 država svijeta među kojima se ističu *American Library of Congress* i *University Library of London*.

Osnivači časopisa (to jest prvo uredništvo) sačinjavala su značajna imena hrvatske emigracije - Ivo Rojnica, dr. Anđelko Belić, dr. Milan Blažeković, Ivo Bogdan, prof. Danijel Crljen, dr. Ivo Hühn, Branko Kadić, Srećko Karaman, prof. Vinko Nikolić, braća dr. Božidar i dr. Radovan Latković, dr. Mate Luketa, kojima su se kasnije pridružili dr. Franjo Nevistić, Vjekoslav Paver, Ljeposlav Perinić i dr. Pero Vukota. Na inicijativu Ive Rojnica, ta se skupina počela sastajati u uredu dr. Radovana Latkovića. Nakon što su detaljno proučili razne mogućnosti, odlučili su da će časopis izlaziti na španjolskom jeziku svaka tri mjeseca. Naravno, za španjolski su se odlučili zbog mjesta u kojemu je počeo izlaziti list, ali i zato što je to jedan od najrasprostranjenijih svjetskih jezika. Ime časopisa trebalo je upućivati na izdavački program kojemu je bio cilj na znanstveni i dokumentirani način prikazati povijesne, političke, kulturne, društvene i gospodarske aspekte hrvatskoga naroda.

Prvi glavni urednik časopisa bio je Ivo Bogdan, a glavni tajnik i prevoditelj Branko Kadić koji je za vrijeme NDH bio dopisnik lista *Hrvatski narod* iz Madrida i koji je jako dobro govorio španjolski. Prvi broj časopisa *Studia Croatica* pojavio se u studenom 1960. i imao je 96 stranica. Na naslovnici je pisalo "Ova je publikacija namijenjena javnom mnijenju ibero-američkih zemalja, osobito onima koje zanima ili im je posao baviti se proučavanjem situacije u Središnjoj i Južnoj Europi, područjima podvrnutim komunističkom pritisku. U toj publikaciji koja je autentičan izričaj izgnanih Hrvata među kojima ima puno intelektualaca, žrtava komunističkih progona, potiče se osnivače da obavijeste slobodan svijet o povijesno-kulturnom nasljeđu svoje stare domovine, osobito o svojim patnjama, doživljajima i borbi koju vode za slobodu i nezavisnost. Jednako tako, pokreće ih zahvalnost prema američkim državama u kojima su našli novu i gostoljubivu domovinu, što uzvraćaju priopćavanjem o svojim iskustvima s komunizmom koji je danas zajednički neprijatelj čitavoga slobodnog svijeta."

Izdavački odbor sastajao se svake srijede, analizirao političke događaje i spremao novi broj. Ljudi okupljeni oko Instituta i časopisa *Studia Croatica* bili su pravi primjer hrvatskoga jedinstva što naglašava i dr. Radovan Latković u svojoj knjizi *Živjeli smo i borili se za Hrvatsku* (Zagreb, 2001.).

Prvi broj *Studije Croaticae* objavljen je u godini smrti hrvatskoga mučenika kardinala Stepinca i bio je posvećen njemu. Između ostalih, o njemu su pisala i dvojica uglednih autora koji nisu bili Hrvati - Francuz Ernest Pezet i Argentinac Martin Aberg Cobo.

Snažan udarac časopisu *Studia Croatica* i hrvatskoj zajednici u Argentini zadali su agenti UDBE (Ozne) koji su 1971. u Buenos Airesu ubili Ivu Bogdana koji je na čelu časopisa bio od 1960. do 1971. Zamijenio ga je dr. Franjo Nevistić (1971.-1984.), a nakon njega urednikom *Studije*

Croatice postaje dr. Radovan Latković (1984.-1994.). Latković je do 1994. bio i na čelu Hrvatsko-latinsko-američkog kulturnog instituta. Kao glavni urednik časopisa proširio je krug suradnika i dopisnika i na one iz domovine (primjerice, Dubravko Horvatić). Među njima je i bivši hrvatski predsjednik Franjo Tuđman koji je u tome je časopisu 1988. objavio tekst *Stjepan Radić i hrvatska povijest*.

Zanimljiv je podatak da šestero predsjednika latinsko-američkih zemalja koje su među prvima priznale Republiku Hrvatsku redovito primaju *Studiju Croaticu*.

Od 1995. časopis uređuje mr. Jozo Vrljičak, a u uredništvu je niz poznatih imena iz Argentine, Čilea, Španjolske, Hrvatske, Francuske i Kanade.

Od prosinca 1996. *Studia Croatica* se zaslugom Joze Vrljičaka može čitati i na internetu, to jest, časopis je dostupan na *webu*, blogovima, *youtubu*, itd., a danas izlazi na španjolske, engleskom, francuskom i hrvatskom jeziku.

Web stranica *Studije Croaticae* je najveća od svih stranica koje objavljuje hrvatska dijaspora. Mjesečno stranicu posjeti oko 100.000 čitatelja iz svih zemalja svijeta, a osobito iz Španjolske, Meksika, Argentine, Hrvatske, Čilea i Kolumbije. Časopis *Studia Croatica* nije samo medij iz kojega međunarodna zajednica dobiva mnoštvo informacija o Hrvatskoj već i poveznica iseljenih Hrvata i njihovih potomaka u Latinskoj Americi s kulturom zemlje njihova podrijetla. U tome povezivanju izuzetno je značajna uloga sadašnjeg urednika Joze Vrljičaka. Taj ekonomist, prevoditelj i dobar poznavatelj informatike, rođen je u Buenos Airesu 1947., a studirao je u Kanadi na *Université de Montréal - Loyola College* i na *Concordia University*. Često putuje u Hrvatsku, dobro je povezan s intelektualnim i kulturnim krugovima u Argentini i inozemstvu. Više je puta bio potpredsjednik Udruženja hrvatskih zajednica u Argentini.

Tajnica uredništva do svoje smrti 2004. bila je Mira Dugački-Vrljičak, a danas je to Adriana Smajic. Među suradnicima ističu se brojni znanstvenici, akademici, političari, povjesničari, novinari i pravnici, te uvažene osobe iz vjerskog života, ponajviše iz redova franjevac i isusovaca. Govori se o broji od 550 suradnika iz raznih zemalja Južne i Sjeverne Amerike i Europe. Iako je to bilo zabranjeno, *Studia Croatica* je ipak dolazila i u Hrvatsku. Njezinu djelatnost godinama su podupirale domovinske i izvan domovinske institucije poput Hrvatske matice iseljenike, Hrvatskoga svjetskoga kongresa i Udruženja Hrvata u Argentini. Časopis *Studia Croatica* svoje je ideale i ciljeve dijelio s nekim drugim listovima kao što su *Hrvatska revija - La revista croata* na španjolskome, *Journal of Croatian Studies* na engleskome ili *Kroatische Berichte* na njemačkome. I danas je značajna suradnja s listom *Journal of Croatian Studies* što je olakšano otkako postoji internet. U pedeset

godina *Studia Croatica* objavila je oko 11 000 stranica, a prije nekoliko mjeseci čitav je časopis objavljen kao e-knjiga. U 2011. predviđeno je tiskanje knjige u kojoj će biti obuhvaćena povijest toga časopisa kao i povijest instituta koji ga izdaje.

Osim časopisa *Studia Croatica*, Hrvatsko-latinsko-američki kulturni institut i uredništvo *Studije Croaticae* objavljuju i knjige na španjolskom jeziku. Značajna izdanja *Studije Croaticae* su: *La tragedia de Bleiburg – documentos sobre la matanza masiva de croatas en la Yugoslavia Comunista en el año 1945* (*Bleiburška tragedija – dokumenti o masovnom ubojstvu Hrvata u komunističkoj Jugoslaviji 1945. godine*) - 390 stranica, *Bosnia y Hercegovina – aportes al esclarecimientos del origen de la Primera Guerra Mundial* (*Bosna i Hercegovina – prilozi razjašnjavanju uzroka Prvog svjetskog rata*) - 344 stranica, *Croacia y la crisis actual en Yugoslavia* (*Hrvatska i aktualna kriza u Jugoslaviji*) koju je napisao i objavio dr. Franjo Nevistić u vrijeme Hrvatskoga proljeća tj. 1971.), *Croacia y su destino* (*Hrvatska i njezina sudbina*) nedavno preminulog dugogodišnjeg suradnika *Studije Croaticae* Michaela McAdamsa objavljena 1977., knjige *Estatuto de Poljica* (*Poljički statut*, objavljen 1955.) te *Estatuto de Dubrovnik del año 1272* (*Dubrovački statut iz godine 1272.*) koje je na španjolski preveo dr. Radovan Latković i objavio 1995. i 2000. godine. Valja istaknuti i posebno izdanje časopisa *Studia Croatica* posvećeno Marku Maruliću.

Knjiga *La tragedia de Bleiburg – documentos sobre la matanza masiva de croatas en la Yugoslavia Comunista en el año 1945* objavljena 1963., imala je posebnu ulogu jer je u njoj detaljno i opširno analizirana povijesno-politička situacija koja je prethodila događajima na Bleiburgu kao i dokumentacija o njima te o marševima smrti. To je bila prva knjiga koja je na nekome svjetskom jeziku govorila o masakrima koje su nad Hrvatima izvršili komunisti. Sažetci u knjizi napisani su na njemačkom, francuskom, engleskom i hrvatskom jeziku.

Knjiga *Bosnia y Hercegovina - aportes al esclarecimientos del origen de la Primera Guerra Mundial* iz 1965. objavljena je povodom 50-te obljetnice atentata na austrijskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu. Knjiga se sastoji od tri velike studije *La cuestión de Bosnia y la Primera Guerra Mundial* (*Pitanje Bosne i Prvi svjetski rat*) autora Ive Bogdana, *Bosnia y Hercegovina - provincias croatas* (*Bosna i Hercegovina - hrvatske pokrajine*) Dominika Mandića i *Historia política de Bosnia* (*Politička povijest Bosne*) Pere Vukote.

Institut je osim bleiburške tragedije, također istraživao sudbinu sjeverno-američkih pilota čiji se zrakoplov srušio na teritoriju NDH i koji su bili ratni zarobljenici za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Rezultate toga istraživanja nadopunio je sjeverno-američki povjesničar Michael McAdams i

kasnije objavio knjigu *Allied Prisoners of war in Croacia 1941-1945*.

U posebnom izdanju *Studije Croaticae* (u broju 142) objavljen je *Dubrovački statut iz 1272*. odnosno njegova sedma knjiga (ima ih osam) koju je na španjolski preveo dr. Božidar Latković. Knjigu koja govori o pomorskom pravu Latković je podijelio na pet poglavlja. U njima piše o brodovima, posadama, trgovini, pomorskim ugovorima i brodolomima. Dubrovački statut izvorno je napisan na latinskom jeziku i dr. Latković je prvi koji je jedan njegov dio preveo na neki strani jezik.

Broj 145 posvećen je obljetnici rođenja Marka Marulića (1450.) i objavljivanju njegove *Judite* (1501.). Za to je zaslužan jedan od istaknutih suradnika *Studije Croaticae* španjolski slavist i kroatist, filolog i marulog te profesor s madridskog Sveučilišta Complutense Francisco Javier Juez Gálvez koji je taj broj uredio.

Od posebnih izdanja valja istaknuti i broj 146 koji u cijelosti donosi diplomski rad Cristiana Šprljana iz Córdoba naslovljen *Historia de la inmigración croata en Córdoba* koji je obranio na Pravnom fakultetu u Córdoba. U tome radu mladi istraživač donosi podatke o Hrvatima koji su došli u Córdoba kao dio gospodarske (stara emigracija) ili političke emigracije (nakon Drugoga svjetskog rata), koje je prikupio iz svjedočanstava pojedinaca, te iz knjiga i drugih dokumenata.

Časopis *Studia Croatica* pratio je sve aktivnosti Hrvatsko-latinsko-američkoga kulturnog Instituta, osobito ako se radilo o djelatnostima na međunarodnom planu kao što su Prvi svehrvatski kongres održan u New Yorku 1962. i djelovanje Hrvatskoga nacionalnog vijeća od 1975. do uspostave suvremene Republike Hrvatske.

Danas je ovaj značajni časopis uglavnom posvećen potomcima Hrvata koji više ne govore hrvatski jezik, ali se još uvijek smatraju Hrvatima. Izlazi u nakladi od 500 primjeraka i šalje se na 4500 elektronskih adresa u čitavome svijetu (od toga na 2100 u Argentini, 750 u Čileu, 350 u Peruu itd.). *Studia Croatica* posjeduje adrese svih potomaka Hrvata u Argentini s hrvatskim prezimenima (njih 120 000).

U povodu 45- obljetnice izlazenja časopisa objavljena je knjiga i CD-ROM *Historia cultural de los croatas de Argentina 1947-2005 (Kulturna povijest argentinskih Hrvata 1947-2005)*.

Uredništvo časopisa također se brine o širenju informacija vezanih uz aktivnosti hrvatskog veleposlanstva u Argentini, osobito onih o našem iseljeništvu.

Na kraju, ne preostaje nam ništa drugo nego od srca čestitati uredniku časopisa *Studia Croatica*, mr. Jozi Vrljičaku na jubileju i primljenoj povelji te mu poželjeti puno uspjeha u daljnjem radu, na dobrobit sviju nas.

IVO RENDIĆ – MIOČEVIĆ

Transkulturalno psihijatrijski osvrt
na narodnu epiku^{1[1]}

I.

Interakcija društvenog ponašanja i eko sustava Ilirika. Okvir za nasilničku ideologiju

Hrvati su ušavši u doba seobe u «ilirički lonac» (danas bi netko kazao: u «balkanski lonac») morali prihvatiti socijalno ponašanje uvjetovano značajkama ekološkog sustava. Pri proučavanju dolaska Hrvata u Ilirik valja uočiti gospodarske uvjete tog područja u «tamnom» razdoblju seobe. Naime, valja uzeti u obzir da Hrvatska, ali i druge političko-teritorijalne cjeline (Paganija, Zahumlje, Travunja, Duklja) obuhvaćaju sektore primorskog prostora, zimskih ispaša i sektore planinskog prostora. U staroj hrvatskoj državi jasno se zapaža dvojna politička teritorijalna jezgra. S jedne su strane Ravni kotari povezani s današnjom srednjom Dalmacijom kao važan sredozemni prostor zimske ispaše, a s druge je strane Lika, gornje Pounje, Posanje, Povrbasje i Završje. Uz transhumantnu povezanost planinskog i priobalnog područja, postojala je takva povezanost između planinskog i pripanonskog prostora.^{2[2]}

Praćenje kontinuiteta stočarskih putova na Velebitu od prapovijesnih razdoblja upućuje nas kako su se na «dinarskom» masivu ljudi morali privikavati surovim uvjetima i klimatskim godišnjim promjenama, što je u bilo kojem povijesnom razdoblju do XX. stoljeća dovodilo uvijek do gotovo istog načina života iz kojeg uvijek nastaje patrijarhalno društvo. Sociobilološki činioci su vrlo važni za razumijevanje ponašanja stanovnika planinskog područja Ilirika (stara Dalmacija) gdje je do modernog doba prevladavalo polunomadsko stočarstvo. Ti su činioci djelovali od najstarijih vremena do modernog vremena. Stočarsko - ratarske sredine uvijek su zahtijevale stvaranje proširenih obitelji (zadruga) u kojima postoje čvrste veze među braćom i udaljenim rođacima iste generacije. Trajne društvene jedinice s autoritarnim ocem na čelu formirale su se po muškoj nasljednoj liniji, a svrha im je bila stvaranje savezništva protiv vanjskih neprijatelja i definiranje životnih normi

1 [1] U ovaj članak uključene su sažete analize autora iz knjiga izdanih 1996., 2000. i 2006.

2 [2] ROGIĆ, V., 1982., str. 73-75.

na temelju običajnog prava u zadanim uvjetima eko sustava.

Patrijarhalno društvo razvilo se na području koje obuhvaća Crnu Goru, planinske oblasti Srbije i Bosne, Hercegovinu, gorsku Dalmaciju i Liku. a narodna epska poezija, kojom ćemo se ovdje baviti, otkriva nam sociopatološke sliku tog društva koju karakteriziraju odsijecanje glava, mučenje, obljuba, pljačka, paljenje i rušenje.^{3[3]} Osjećaji što ih bude tumačenja junačke povijesti imaju duboke i trajne posljedice, a prelijevajući se u moderni nacionalizam sudjeluju u povezivanju raznih naraštaja što istraživači zanemaruju.^{4[4]} Inače hrvatski su psihijatri upozorili na transgeneracijski prijenos emocija.^{5[5]} Dugo trajanje ovih prijenosa zahtijeva transkulturalna psihijatrijska istraživanja^{6[6]} koja omogućuju da se shvate i destruktivna ponašanja u XX. stoljeću.

II.

Krvavi narodni stihovi kao ideologija i transkulturalno – psihopatološka kategorija

Patrijarhalno društvo razvilo se na području koje obuhvaća Crnu Goru, planinske oblasti Srbije i Bosne, Hercegovinu, gorsku Dalmaciju i Liku. Na «dinarskom» masivu ljudi su se, kako je već rečeno, od davnine morali prilagođavati teškim uvjetima života, a posljedica je bila formiranje i očuvanje patrijarhalnog društva. Ideologija patrijarhalnog društva jasno je izražena u epskoj poeziji na temelju koje je moguće definirati jedan sindrom koji slikovito može biti nazvan sindromom Kraljevića Marka^{7[7]}. Ovaj sindrom, koji je općeljudski te je stoga vrlo poučan, iskazuje se u «nasilju svakidašnjice»^{8[8]}, a glavni su mu simptomi projekcije, kastracijski strah, paranoja, narcizam, eksternalizacija agresije i negativne emocije poput mržnje koje se prenose s generacije na generaciju. Ovim simptomima valja dodati i traumatsku neurozu koja je posljedica raznolikih konfliktnih situacija koje subjekt doživljava kao ugrožavanje života. Takve su situacije bile toliko česte (ratovi, četovanja itd.), te je moguće pretpostaviti da su postojale traumatske neuroze u stanovnika tog područja. Zapažanja V. Erlich o nervoznoj

3 [3] O motivima narodnih pjesama Južnih Slavena vidjeti u: B. KRSTIĆ, 1984.

4 [4] SMITH, A., 2003, str. 43, 44.

5 [5] 1996. godine u Opatiji je održan međunarodni psihoterapijski seminar *Intergeneracijski prijenos emocija* u organizaciji *Klinike za psihološku medicinu* u Zagrebu. Autor ove knjige održao je referat *Prijenos emocija u Iliriku*.

6 [6] JAKOVLJEVIĆ, V.1984. Autor navodi istraživanje u Gani (str. 99-176).

7 [7] N. dj. str. 126, 127.

8 [8] Koristim se terminom R. KORDIĆA (1980).

dispoziciji dinaraca valja sagledati u svjetlu suvremene biološke psihologije koja smatra da na psihosomatske poremećaje utječu genetski činioci.^{9[9]} Psihotraume i emocije (mržnja, osveta, krivnja, sram) imaju svoje dugo trajanje na prostorima Ilirika, a prenosile su se intergeneracijski^{10[10]11[11]}. Ovdje se moramo podsjetiti mišljenja da u društvima s dominantnom ulogom rodbinstva rodbinski odnosi funkcioniraju kao proizvodni odnosi, politički odnosi te kao ideološka shema koja se izražava u mitovima, pjesmama i pričama. Srodstvo je, dakle, baza i nadgradnja.^{12[12]} Prevlast rodbinskih odnosa djeluje na svijest te ona zamišlja idealna društva u kojima žive mitski likovi. Ovdje ne smijemo zaboraviti da su mitovi važni u strukturiranju suvremenog, posebno južnoslavenskog, društva.

Kao argumentaciju za nazivanje sindroma imenom Kraljevića Marka navodimo neke napomene o njemu. On se kao herojsko simbol borbe protiv tuđina izdiže kao vrlo kompleksna ličnost, što je dobro zapazio V. Dvorniković:

«Naš Marko ne pridržava se zapadnjačkog viteškog kodeksa, njegov temperament razbija ne samo sve te okvire nego čak i propise našeg patrijarhalno-herojskog morala. Njegova dinarska rasna kolerika sva je psihološki gola, nesputana. Zašto? Takvog i samo takvog trebao ga je narod da sebi da oduška. Nema čojstva i viteštva prema Turcima krvopijama. Međutim, on nama može da bude i pust i pijan, i intiman i humorističan, ali lice okrenuto dušmaninu ima da bude strašno.»^{13[13]}

Pjesme o Kraljeviću Marku koje susreću u Srbai Hrvata z bogočitih patoloških naznaka izazov su suvremenoj psihijatriji. Što znače stihovi koji slijede?
.....

Trže Marko buzdovana svoga,
Pak udari Arapina crna;
Kako ga je lako udario,
Iskide mu iz ramena glavu!
Nasmeja se Kraljeviću Marko;
Bože mili, na svem' tebi hvala,
Kad brž' ode sa junaka glava!
Kanda nije na njemu ni bila!

9 [9] PINEL, J., 2002, str. 486, 487, 499.

10 [10] KLAIN, E., L. PAVIĆ, 2002. Autori navode relevantnu literaturu o transgeneracijskom prijenosu trauma i emocija. Ta bi literatura za antropologijski usmjerenog povjesničara mogla biti vrlo korisna.

11 [11] FROMM, E., 1980, str. 90-91.

12 [12] GODELIER, M. 1982, str. 208-209.

13 [13] DVORNIKOVIĆ, V., 1939., str. 564.

Trže Marko sablju od pojasa,
 Pak zaređi Arapove sluge,
 Iseče mu četrdeset slugu,
 A četiri ne htje' pogubiti,
 Već ih Marko ostavi za pravdu,
 Koj' će svakom pravdu kazivati,
 Kako j' bilo Arapu i Marku.
 Sve s avlije poskidao glave,
 Pa je glave saranio lepo,
 Da j' ne kljuju orli i gavrani.
 Pa avliju pustu nakitio,
 Nakiti je arapskim glavama.
 Arapovo blago pokupio.^{14[14]}

Pjesme o Kraljeviću Marku simboliziraju rušilačku bratstveničku ideologiju koja ima obrambenu ulogu ali se ostvaruje tek kada uništava. Prema R. Kordiću, koji je psihoanalitički pokušao objasniti crnogorsko patrijarhalno društvo, ta ideologija bratstvenika obezličuje, a kako se bratstvo stvara na nasilju, ideologija je odraz tog nasilja.^{15[15]} Bratstvenik u junaštvu zadovoljava rušilačke želje, ali u isto vrijeme ispunja rušilačke zahtjeve ideologije.^{16[16]} Kordićeva psihoanaliza nudi ključ i potiče interdisciplinarnu raspravu za razumijevanje rodbinskog društva koje se u svojoj statičnosti i nepovijesnosti održava na prostorima starog Ilirika od pradavnih vremena do najnovijeg doba. Zbog duga trajanja patrijarhalnog društva Kordićeve analize mogu se koristiti pri proučavanju daleke prošlosti, ali i sadašnjosti.

Iz dijelova pjesme o Kraljeviću Marku koje smo naveli zapaža se zločin koji bi psihoanalitičari mogli povezati s Edipovim kompleksom odnosno sa zaštitom od oca (strah od kastriranja). U tom strahu neprijatelj postaje objekt simboličkog kastriranja – odsijecanja glava. Ali Marko je i pljačkaš Arapova blaga, a pljačkati izvan plemena nije nemoralno. Slijedeći psihoanalizu, možemo pretpostaviti da Marko izražava svoju falusnu moć strašnim buzdovanom.

Valja napomenuti da su razni manipulatori oživljavali u narodu mitski uvećane tzv. odabrane traume iz nacionalne povijesti kako bi izazvali

14 ^[14] Pjesma *Kraljević Marko ukida svadbarinu* u: T. ČUBELIĆ, 1972., str. 54 – 61. Mit o Kraljeviću Marku usvojili su čak i Hrvati čakavci (Krojević Morko u hvarskim pjesmama, O. DELORKO, 1976.). U pismima rektora s kraja XVI. stoljeća navodi se kako u Splitu jedan vojnik «*in schiavone*» pjeva o Kraljeviću Marku. S njim je pjevao i okupljeni narod (V. SOLITRO, 1989., str. 225).

15 ^[15] KORDIĆ, R., 1980., str. 189.

16 ^[16] N. dj., str. 192

instrumentaliziranu agresiju.^{17[17]} Na duševni života pojedinaca uvijek su utjecale socijalne i kulturne sastavnice njegova društva i postajale su dijelom tog života^{18[18]}. Taj utjecaj je ponajviše nesvjestan, a kako se preko nasljeđivanja roditeljskog superega prenosi na djecu, on postaje nosilac tradicije i vrednovanja^{19[19]}. Definiranje sindroma Kraljevića Marka ne smije biti samo jednostavna shema koja bi mogla protumačiti destruktivno ponašanje stanovnika Ilirika do najnovijeg doba. Problem je daleko složeniji i valja mu pristupiti interdisciplinarno pri čemu je važno otkrivanje patoloških poremećaja u ovisnosti o sociokulturnoj sredini. Ti poremećaji nastaju u konfliktnim situacijama koje su u prošlosti bile česte na tom području. Stoga se valja koristiti saznanjima socijalne patologije i usmjeriti se prema transkulturno-psihijatrijskim istraživanjima.^{20[20]}

Da bismo ukazali da tematika pjesme o Kraljeviću Marku nije usamljen slučaj, navodimo stihove iz pjesme «Na megdanu dobio djevojku».^{21[21]} I ova pjesma, a ima mnogo sličnih, ima istu tematiku, a govori kako je Ivan Senjanin odsjekao glavu Bišćević Alilu, ali ga je usput opljačkao i oteo Ajkunu djevojku:

.....

Te pobježe Bišćević Alile
I poleti k Gebeli B'jeloj.
Al se za njim Ivo otisnuo.
Na trku ga junak dostigao;
Gdje ga stiže, tu mu glavu diže.
S Turčina je od'jelo skinuo
I dobra mu konja uhvatio.
Odnese mu krilo i čelenku
I odvede Ajkunu djevojku.

Epska poezija osobito je duboko ušla u psihu srpskog naroda^{22[22]} J. Cvijić u svojoj analizi dinarskog tipa (dakako to su Srbi) objašnjava kako funkcionira narodna poezija:

«...Pogubiti mnogo Turaka za dinarskog čoveka znači ne

17 ^[17] N. dj. Dobar primjer odabrane traume je srpski kosovski mit i manipuliranje s njim.

18 ^[18] DEVEREUX, G., 1990, str. 171.

19 ^[19] FROMM, E., 1980, str. 90-91.

20 ^[20] JAKOVLJEVIĆ, V., 1984.

21 ^[21] MIJATOVIĆ, A., 1974., str. 50-53.

22 ^[22] DVORNIKOVIĆ, V., 1939, str. 547.

samo osvetiti svoje pretke već i ublažiti njihove bolove koje i on oseća... Značajno je da svi dinarski Srbi, od onih u severnoj Hrvatskoj, na granici Kranjske, pa do skadarskih Srba, poznaju najglavnije događaje iz srpske istorije koji se narodnim pesmama i pričama prenose s kolena na koleno... Nacionalni moral i nacionalna misao nasleđe su duge istorijske prošlosti: oni su se učvrstili kao instinkti koji automatski određuju ponašanje svakog građanina i čitavog naroda. Iskrnsne li kakav bilo događaj, svaki dinarski Srbin zna što treba da čini i čini to tačno; svi rade u saglasnosti... Svaki je Srbin prožet nekolikim kao kristal jasnim mislima: hoće slobodu i samostalnost svih zemalja za koje se zna da su bile deo njegove države i da u njima živi 'sirotinja raja'. Pod ovim imenom on razume svu onu svoju braću koja ne žive u granicama Srbije i prema tome nemaju potpunu moralnu i intelektualnu slobodu. Njih treba osloboditi stalnim junaštvom, neprekidnim požrtvovanjem i krvlju. Mlaki, nepotpuni i oportunistički način ne dolikuje ponosnom narodu...Kao što je napred rečeno, ova duboka narodna svest nije ograničena samo na oblast srednjovekovnih srpskih država. Ona je vrlo živa kod svih dinarskih Srba, do granice Kranjske, pa čak i izvan dinarskih oblasti...»^{23[23]}

U svoja gledišta Cvijić uvodi elemente kosovskoga mita/zavjeta (junaštvo, požrtvovanje, krv, obnova srednjovekovne srpske države). On je rasist koji Srbima pripisuje posebne odlike, ali on, slijedeći Vuka Karadžića, u Srbe svrstava i ne-Srbe. Međutim, u tom veličanju Srba Cvijić razotkriva poguban utjecaj narodne poezije koja se kao ideološka shema prenosi s koljena na koljeno i potiče na «junaštvo» i «borbu za slobodu». Valja naglasiti da su u tursko vrijeme junačku epiku prihvatili i Hrvati. Ta je epika svojom tematikom bez sumnje pridonijela transgeneracijskom prijenosu emocija, posebno mržnje.^{24[24]}

Povijesna vrela puna su prizora odsijecanja glava^{25[25]} pa tu surovost, uz mnoge druge, mora imati duboko psihijatrijsko značenje. Radi bolje ilustracije navest ćemo neke stravične motive iz narodne poezije koja se slaže s vrelima,

23 ^[23] CVIJIĆ, J., izdanje 1966., str. 366-371. Vidjeti također u: M. GRMEK i dr. 1993., str 86 i I. RENDIĆ – MIOČEVIĆ 1996., str 83.

24 ^[24] RENDIĆ - MIOČEVIĆ. I., 1996, str. 82, 83.

25 ^[25] Evo primjera iz *Kronike* T. Arhidakona Tada Splitski, postigavši pobjedu nad svojim neprijateljima, s veseljem vraćajući se odsijeku glavu samog preopakog vojvode i objese je na Pisturi. (Toma, 1977. prijevod V. Rismondo, str. 64, 65)

Evo nekih motiva iz narodne poezije:^{26[26]}

Ubojstvo čovjeka

1. Ubojstvo ranjenog ili bolesnog čovjeka.
2. Ubojstvo taoca.
3. Kralj peče djevere i daje ih svatovima za ručak.
4. Hajduci sijeku živa čovjeka i njegovoj ženi daju njegovo meso da ga jede

Itđ.

Ubojstvo žene ili djevojke:

1. Nevjesta živa uzidana u grad ili most.
2. Kad vidi da je crna, junak ubija Arapkinju koja ga je oslobodila iz ropstva.
3. Ubojstvo trudne žene.
4. Momak obljudi djevojku pa je zakolje.
5. Momak peče nevjernu djevojku.

Itđ.

Ubojstvo djeteta

1. Djevojka rodi kopile i ubije ga.
2. Majka odsiječe sinu glavu kako ne bi kazao ocu da ima ljubavnika.
3. Baka mrzi snahu pa zakolje unuke.
4. Hajduk zakolje dijete i natjera oca, majku i sestre da ga ispeku i jedu.

Itđ.

Okrutno ubojstvo

1. Čovjek živ bačen u vapno.
2. Hajduk zatvori crkvu i zapali ju, a ljudi u njoj izgore.

Itđ.

Neljudski i okrutni postupci (mučenje)

1. Loženje vatre na prsima, stavljanja zmiđe u njedra, udaranje klinaca pod nokte i dr.
2. Navlačenje usijane obuće i stavljanje u ruke usijanog štapa.
3. Deranje kože sa živa čovjeka.
4. Čovjek odsijeca djevojci ruku kao dokaz da je s njom noćio.
5. Žena zbog ljubomore iskopa djevojci oči.
6. Momak iskopa djevojci oči jer je pošla za drugoga.
7. Rezanje dojki (vrlo čest motiv).

Itđ.

26 ^[26] KRSTIĆ, B., 1984.

Nasilje

1. Odmetnik zatvara putove i pljačka putnike i trgovce.
2. Turčin poručuje kršćaninu da mu spremi konak i trideset djevojaka za njegovih trideset pratilaca, a za njega kćer i ženu.
3. Nasilnik otima i ljubi žene i djevojke (vrlo čest motiv).

Itd.

Okrutne kazne

- Odsijecanje i lomljenje ruku i nogu (vrlo čest motiv).
- Vađenje očiju (vrlo čest motiv).
- Istovremeno odsijecanje i lomljenje ruku i nogu i vađenje očiju (vrlo čest motiv)
- Čupanje jezika.
- Odsijecanje usta.
- Odsijecanje uha.
- Siodanje oglavine (skalpiranje?)
- Potkivanje tabana.

Itd.

Smrtna kazna

1. Odsijecanje glave, klanje.
2. Ubojstvo iz puške.
3. Vješanje.
4. Nabijanje na kolac.
5. Spaljivanje. Kazna se obično izvršava nad nevjernom ženom koju muž namaže lojem i katranom te je spali.
6. Pečenje na ražnju
7. Davljenje u vodi.
8. Bacanje s velike visine.
9. Kamenovanje.
10. Zakopavanje živog čovjeka ili žene.
11. Vezivanje konjima za repove.
12. Uziđivanje.

Itd.

Mnogi od ovih motiva kao da su oživjeli u novije doba. Stoga suvremenu okrutnost i masakriranje možemo shvatiti samo ako analiziramo ideologiju patrijarhalnog društva koja još uvijek živi, a potiču je «specijalisti» za to područje od psihijatarata do raznih drugih velikosrpskih «znanstvenika». Koliko su epski motivi živi do nanovijeg doba potvrđuju zločini koje su ustaše, četnici i partizani počinili za Drugog svjetskog rata. Ti zločini često imaju ritualno obilježje. Na tablici su prikazani ustaški i četnički zločini za svjetskog rata. Ustaški zločini navedeni su prema M. Bulajiću koji je inače

nepouzdan autor. S druge strane, četnički zločini koji su se prešućivali, a prešućuju se i danas, navedeni su na temelju povijesnih vrela koja su objavili M. Sobolevski i Z. Dizdar.

Oblici ustaškog (hrvatsko-muslimanskog) i četničkog (srpskog) zločina u NDH 1941. do 1945.

Ustaše	Četnici
(nepouzdan zvor M. Bulajić, 1988.; prešućeni velikosrpski planovi i četnički zločini)	(pouzdan izvor Z. Dizdar, M. Sobolevski, 1999. Z. Dizdar, 2001. spominje se ustaški zločini)
Logori (Jasenovac i dr 1941.) Ubijanje svećenika	Četnički logor u Kosovu (1943.), zatvori Okrutno ubijanje svećenika i časnih sestara
Ubijanje ranjenika (posebno pripadnika NOV)	
Bacanje u jame	Bacanje u jame
Odsijecanje glave	Odsijecanje glave i njeno nabijanje na kolac
Ubijanje sjekirom i maljem, klanje	Klanje
Strijeljanje, vješanje	Ubijanje noževima i bajunetama, rezanje vrata, strijeljanje
Rušenje pravoslavnih crkava	Paljenje i rušenje zgrada i crkava, pljačka Masovna ubojstva u Lici, Dalmaciji i Bosni
Mučenje užarenim željezom i «lot» lampom	
Vađenje očiju, odrezivanje ušiju i nosa	Guljenje kože, rezanje ušiju nosa, noktiju prstiju, ruku i nogu, vađenje očiju
Silovanja, odsijecanje dojki	Silovanje, odsijecanje dojki Izgon ne-srba Nabijanje na ražanj i pečenje čovjeka (svećenika)
Paljenje ljudi u zgradama	Spaljivanje živih ljudi
Ubijanje žena i djece	Ubijanje žena i djece
Prijelaz na katoličku vjeru	Prisilni prijelazi na pravoslavlje

III.

Dugo trajanje epskih motiva

Epska poezija nije proizvod turskih vremena, njeni su temelji daleko stariji. Strahovi, traume, transgeneracijski prijenosi emocija i drugi činioci utjecali su na stvaranje posebne «dinarske» ideologije koja ima svoje dugo trajanje od predilirskih i ilirskih vremena, a svoj je izraz našla u narodnoj epskoj poeziji iz osmanskih vremena. Poučno je što o tome kaže M. Zaninović:

«Bili su to sve razni helenski utjecaji, koji su izraziti i na duhovnom planu, posebno u prihvaćanju helenskih božanstava Dioniza, Artemide, Pana i drugih, ali u domaćoj interpretaciji. Po tome su Iliri dio uljuđenoga sredozemnog svijeta, u kojem su u visokom stupnju nazočni. Na žalost, zasigurno bogata, njihova usmena književnost i drugo narodno stvaranje, najvećim su dijelom izgubljeni. Njihova imena, kao *Aplus, Plator, Maximus, Vescleves* i dr., svojim značenjem govore o kultu snage i junaštva te daju naslutiti postojanje junačkih spjevova koji su slavili junake ilirske prošlosti. Kasnije hrvatsko narodno pjesništvo daleki je odraz i onih duhovnih shvaćanja koje su hrvatski i drugi brđani po dinarskim planinama naslijedili od tih ilirskih predaka..»^{27[27]}

Zaninovićevu tezu podupire činjenica da današnja tradicionalnu kulturu karakterizira dugo trajanje još od ilirskih vremena. Narodni glazbeni izraz ima «ilirsko» porijeklo,^{28[28]} a uz glazbu idu i mnogi ilirski plesovi koji su se sačuvali do našeg vremena.^{29[29]} Ovdje valja spomenuti i prastaru ojkavicu koja je ušla na UNESCOV popis nematerijalna baštine Danas očuvana nošnja stanovnika dinarskog područja podsijeca na onu koju su nosili Iliri, a najbolji je primjer lička kapa s resama koje je vjerojatno nastala od japodske metalne kape.^{30[30]} Ostaci tradicionalne kulture jasno upućuju da je u prastara vrenena postojala i pripadajuća epika koja nije zapisana, ali se kao i drugi izrazi narodne kulture neprekidno nasljeđivala do našeg doba.

Međutim naslućena narodne epike ne nestaje s antikom, već oživljava i u srednjem vijeku. Motivi junaštva i nasilja jasno se uočavaju u *Hrvatskoj kronici* koja se često naziva *Ljetopis popa Dukljanina*.^{31[31]} Analiza Krešimira Mlača prikazuje nam *Kroniku* u novom svjetlu. On smatra, naime, da je

27 ^[27] ZANINOVIĆ, M., 1997., str. 66.

28 ^[28] RIHTMAN, C., 1958., str. 99-104. Autor je istraživao porijeklo narodnog glazbenog izraza u Bosni i Hercegovini.

29 ^[29] STIPČEVIĆ, A., 1989., str. 190

30 ^[30] SUIĆ, M., 1958., str. 15.

31 ^[31] O problematici Hrvatske kronike vidjeti u: I. MUŽIĆ 1998.¹, 2001.²

latinski tekst pisan oko 1180, dok je hrvatska redakcija - *Hrvatska kronika* nastala vjerojatno i prije XII. stoljeća^{32[32]}. Pozivajući se na stih od osam do oko dvadeset slogova starih engleskih pjesma koje su pisane *in continuo* te ukazujući na sličnost tih pjesama s nordijskim baladama, španjolskim epom *Caritar de mio Cid* iz XIII. stoljeća i ruskim epskim pjesmama, Mlač zaključuje da je hrvatska redakcija, mada je pisana *in continuo*, slična pjesmama iz tog vremena^{33[33]} te da predstavlja hrvatske pjesme. Ipak, nije čitav hrvatski tekst pjesma, već početak, te dio od XIX. do XX., zatim dio XXIII. i dio XXVII. koji govori o Zvonimirovoj smrti (a zapravo se radi o svrgnuću Miroslava)^{34[34]}.

Evo što se, između ostalog, moglo čitati u *Kronici*:

- U sukobu Gota i kršćana borci su se “teško ranjavali i ubijali”, a mnogo je kršćana “poginulo od mača” i “odvedeno u ropstvo” (1 MIJUŠKOVIĆ, S.,^{35[35]} 78.179. dalje se navode samo stranice).
- Totila u Italiji pustoši i pali gradove (180).
- Ostroilo vodi u Iliriji “okrutne bitke”. Kada je ubijen “carevi ljudi, uzevši svoj plijen” vraćaju se u svoju zemlju (181).
- Hranimir sakupi vojsku iz Raške i Bosne da uguši pobunu u Bijeloj Hrvatskoj, ali pogine (206).
- Protiv Predislava pobuniše se velikaši Bosne, ubiju ga i bace u rijeku. “Krepimir, njegov sin, i ban, pošto ih sve pohvataše, unište ih i pogube najstrašnijom smrću” (207,208).
- Kralj Radoslav guši bunu bana Bijeje Hrvatske, ali ga zbacio sin Časlav (209, 210).
- Tihomil koji je bio u službi Časlava pobijedi ugarskog kneza Kiša, odsiječe mu glavu i preda ju knezu. Ugri su “cviljeli kao svinje” kad su ih ubijali. Kao nagradu Tihomil za ženu dobiva kćerku bana Raške (212,213).
- Kišova žena od ugarskog kralja zatraži vojsku da se osveti. Časlav i srodnici bačeni su u Savu. To je Časlavu kazna za grijeh počinjen prema ocu. Poginuo je “on i sav njegov dom” (213,214).
- Kralj Belo napada Rašku, a njegovi ljudi mačem posijeku župana Ljutomira (219,220).

- Prelimirov brat Krešimir imao je sina Stjepana, a ovom se “od vanbračne žene rodi sin šepav na obje noge” nazvan Leget. Leget je imao sedam

32 ^[32] MLAČ, K., 1980. V. također: I. MUŽIĆ, 1989, str. 203-211.

33 ^[33] MLAČ, K., 1980, str.372-374. I. MUŽIĆ, n. dj.

34 ^[34] Mlačevo pismo Mužiću u: I. MUŽIĆ, 1989, str. 204.

35 ^[35] MIJUŠKOVIĆ, S., 1967, str. 173-174.

sinova s djevojkom koja je posluživala njegova rođaka Boleslava u Travunji. Legetovi sinovi kasnije ubiju sinove kralja Prelimira. “Od najmlađeg do najstarijeg pobiju mačem”. Spasio se samo Silvestar. Legetovi sinovi izvršili su “bratoubojstvo i čovjekoubojstvo”. Bog kugom i pomorom kažnjava oca i sinove. Zavladao je Silvestar (229, 231).

- Dobroslovov sin Radoslav oružjem siječe Grke. Nad njima je “izvršeno veliko tamanjenje i ranjavanje” (247).
- Kralj Dobroslav i njegovi vojnici su ranjavali, sjekli i ubijali Grke, a kraljev sin Gojislav greškom je napao oca. Bog je pomogao da sin ne ubije oca (251, 252). Gojislav i njegovi vojnici “digavši ratni plijen”, vrata se kao pobjednici” (254).
- Poslije Dobroslovove smrti sinovi su podijelili zemlju predaka, a njegova je žena vladala s prvorođenim sinom Gojislavom. Kada su Travunjani ubili bolesnog Gojislava i njegova brata Predimira, ostala tri brata uhvate ubojice “podvrgnu ih raznim mukama i ubiju najgorom smrću” (257).
- Bodinova žena Jakvinta traži od muža, bojeći se da rođaci ne preuzmu vlast, da se Radoslovov sin Branislav, koji je imao šest sinova, te njegov brat Gradislav i sin mu Berinja zarobe. To se i dogodilo, a Bodin je “pobijeden od žene kao Herod od Herodijade”. Konačno je Branislavu, njegovu bratu i sinu odsječena glava pred Dubrovnikom (267-269).
- Kralj Georgije naređuje da brata pobunjenog Gradinje Dragila i njegova nećaka Mihalja “liše nebeskog svjetla”. Gradinja navali sa vojskom na kraljev tabor te mnoge pobiju i rane (278-279).
- Pošto su se sastala plemena, postave za kralja “bogobojažljivog i bogoljubivog” Gradinju koji je bio “zaštitnik i branitelj udovica i siročadi”. Bog ga je spašavao od zlih ljudi (280).

Analiza *Hrvatske kronike* omogućuje da se jasno uoči mentalitet starog plemenskog društva Ilirika u kakvom su živjeli i Hrvati. Predstavnici gentilnih vladavina su u stalnom sukobu oko vlasti koja se nasljeđuje prema primogenituri, ali je moguće da narodna skupština izabere drugog vladara. Vladarevi sinovi mogu dijeliti zemlju što je u očitoj suprotnosti s nastojanjem da se održi cjelina posjeda na zapadu, a česti su sukobi u obitelji oko vlasti. Ugledni ljudi žene se iz odličnog roda što je blisko ratničkom mentalitetu na zapadu. Pripadnost uglednoj obitelji znači u etnopsihološkom smislu pripadnost idealnoj grupi u kojoj Nad-ja preuzima ulogu Ja provjeravajući funkcioniranje same grupe i sprečavajući pojedinca da djeluje drukčije nego je to u njoj propisano^{36[36]}. Vladaru prijeti stalna pobuna gentilnih struktura, a obračuni s protivnicima su vrlo surovi te su popraćeni odsijecanjima glava i potpunim istrebljenjem neprijatelja što govori o krvnoj osveti koja ide do

36 ^[36] KORDIĆ, R., 1980, str. 49.

kraja. Ratovanje je popraćeno pljačkom i surovošću, a osim odsijecanja glava, što je prema psihoanalizi simbolično kastriranje, u mentalitet gentilnih struktura spada osljepljivanje. U obračunu s članovima druge grupe ide se “do kraja” te se ubijaju “od najmlađeg do najstarijeg”. Ovdje se očito radi o krvnoj osveti kakvu se zapaža u povijesnim izvorima.^{37[37]} Psihoanalitičko tumačenje ovog mentaliteta je neobično jednostavno! Pripadnike druge grupe ubija se jer se na njih prenose vlastite namjere. Uz te projekcijske identifikacije, jasno se zapaža paranoja i strah. Sve to rezultira mogućnošću da se agresija naglo eksternalizira. Dakako, uz psihoanalitička objašnjenja koja su vrlo korisna ne smiju se zanemariti i sasvim praktični razlozi surovih obračuna. Jasno je na primjer da slijep čovjek ne može biti vojskovođa. *Kronika* jasno ocrtava ideologiju onog “divljeg vremena”. Valja napomenuti da je ova ideologija vrlo bliska motivima kasnijih epskih pjesama na istom prostoru... Ovo “nasilje svakidašnjice,” dakle, ima svoje dugo trajanje u Iliriku, a prati se s gotovo istim manifestacijama od dolaska Slavena do najnovijeg doba^{38[38]}.

Uporeba motiva *Kronike* i sličnih motiva kasnijih narodnih pjesama iz turskog vremena razotkriva ideologiju patrijarhalnog društva Ilirika u dugom trajanju. O sličnosti motiva *Kronike* i epike iz turskih vremena, uz mnoge druge, govori sljedeći odlomak:

»... Tekomil ovdje upadajući poput lava među grupe neprijatelja i iskačući iz njih razbijao je protivnike i tjerao ih u bijeg sad ovoga, sad onoga. Neumorni njegov mač je naplaćivao račune jedne ranjavajući a druge odmah ubijajući. Pošto je većinu napokon natjerao u bijeg, počeo je proganjati i samog kneza i zadavši mu ranu s konja ga je oborio na zemlju i dok je knez padao odozgo mu je glavu odrubio i odrubljenu glavu je darovao kralju koji je već bio pobjednik...»^{39[39]}

Podsjetimo se epike iz osmanskih vremena. Navodimo stihove iz junačke pjesme o Baji Pivljaninu (XVII. st.)

...obori ga u zelenu travu,

od ljutine zubima ga zakla...

...udari ga mačem na do'vatu,

do ramena ods'ječe mu glavu...

...Bajo skide bega Ljubovića,

skide s njega ruho i oružje,

37 ^[37] Na primjer Bornin obračun s Gačanima. Vidjeti u: I. RENDIĆ - MIOČEVIĆ, 2000., str.69.

38 ^[38] RENDIĆ - MIOČEVIĆ, I. 1996, passim.

39 ^[39] MUŽIĆ, I., 2001²., str. 218, 219. Prijevod U. PASINI.

na njem' nađe tri čemera blaga,
 sva tri puna žutih dukata,
 s njegov' otpasa, a sebi pripasa...

Sličnost opisa iz *Hrvatske kronike* i pjesmome o Baji Pivljaninu je očigledna.

Učeni hrvatski pisci XVIII. i XIX. stoljeća (F. Grabovac, A. Kačić Miošić, I. Mažuranić i dr.), ali i pisci drugih južnoslavenskih naroda (npr. Petar Petrović Njegoš^{40[40]}) slijedili su narodni izričaj i nisu prikrivali tužnu i krvavu sliku o patrijarhalnom društvu koje je, u svojoj zatvorenosti i statičnosti, u stalnom sukobu sa samim sobom i s drugima.^{41[41]} Kačić Miošić u *Razgovoru* ovako pjeva:

Deliju je porodila majka,
 vira moja, silenog junaka,
 po imenu Perković Šimuna,
 koji siče odže i adžije,
 velikoga rata od Kandije.
 Plino goni, tursko roblje vodi,
 prodaje ga na duždevo more;
 krajinu je tursku porobio
 majke turske u crno zavio.^{42[42]}

Kačiću Miošiću pop Dukljanin bio je omiljeni autor jer su obojica, usprkos vremenskoj udaljenosti, stvarali u okolini čije su ideološke, sociobiološke i biopsihološke značajke bile slične. Nepoznati narodni pjesnici, ali i poznati književnici utjecali su na transgeneracijski transfer mržnje stvarajući pogubne predrasude i uvriježena mišljenja koja u kolektivnoj svijesti žive do naših dana.^{43[43]}

Na kraju rasprave o epskoj poeziji valja napomenuti da se, za razliku od epike gorštaka, na temeljima liburnske kulture i njihova društva koje je imalo matrijarhalna obilježja, u čakavaca razvila pretežno lirika koja svjedoči o potpuno drukčijoj ideologiji.^{44[44]}

40 ^[40] *Gorski vijenac* bio je proglašavan najvećim misaonim djelom južnoslavenske književnosti, ali današnje čitanje tog djela omogućuje da se proglasi "brevijarom međuetničke mržnje" (M. GRMEK). O drukčijem tumačenju *Gorskog vijenca* vidjeti u: I. RENDIĆ - MIOČEVIĆ. 1996, str.86-90.

41 ^[41] RENDIĆ - MIOČEVIĆ, I., 1996, str. 84.

42 ^[42] KAČIĆ MIOŠIĆ, A., 1967, str. 229.

43 ^[43] RENDIĆ - MIOČEVIĆ, I., 1996, str. 87-91

44 ^[44] RENDIĆ – MIOČEVIĆ I., 2006.c, str. 243,245

IV.

Utjecaj kosovskog mita na narodnu epiku

Kosovski mit ili vidovdanski kult^{45[45]} njegovi štovatelji nazivaju kosovskim zavjetom kako bi istaknuli da su Srbi dužni ispuniti njegove poruke. To je dug prema pradjedovima. Ovaj je kult prihvaćen u srpskom narodu u vrijeme nacionalnog buđenja u 19. stoljeću i pretvoren je u državotvorni mit, a imao je tragične posljedice za same Srbe, ali i za susjede. Prateći djelovanje kosovskog mita tijekom XIX. i XX. stoljeća nema sumnje da se sa stajališta socijalne psihologije u pripadnika vlastite (srpske) grupe mogu kao posljedica jasno zapaziti sljedeće pojave: grupna zasljepljenost, iluzija grupne jednoglasnosti, traženje žrtvenoga jarca u vanjskoj grupi, automatsko nesvjesno razmišljanje, deindividualizacija, grupna kohezija, iluzija neranjivosti i nepogreivosti vlastite grupe i brz prijenos emocija (socijalna zaraza). Socijalni scenarij odnosno način ponašanja koji je oblikovao kosovski mit očito je naučen iz vlastite kulturne tradicije. Ovdje valja dodati da su istraživači zapazili kolektivnu halucinaciju izazvanu arhetipom kosovskog mita. Kao primjer navodi se halucinacija cijele srpske brigade koja je 1912. vidjela junaka iz kosovskog ciklusa Kraljevića Marka kako vodi napad na Prilep.^{46[46]}

Kosovski mit je najmanje utemeljen u povijesnim činjenicama, a najjače ga je oblikovao kosovski ciklus srpskih epskih pjesama Kako je ovaj mit koji je konsolidirao srpski narod, ali je svojim osvetničkim i osvajačkim idejama u 19. stoljeću ugrozio sve susjede pa i Hrvate, valja ga tretirati kao dio hrvatske povijesti u kojoj se iskazao kao izrazito neprijateljski i destruktivan činilac.

Prema Lj. Trgovčević kosovski mit ima ove elemente:

- *odmazdu*, odnosno “osvetu za Kosovo”, što podrazumijeva obnovu srpske države na teritorijima gdje je nekada postojala i protjerivanje “nevjernika”, odnosno Turaka i muslimana.
- *mučeništvo i žrtvovanje* za vjeru i slobodu, što podrazumijeva potpunu žrtvu, sve do smrti, a zauzvrat nudi obećanje “nebeskog carstva”, vječnu slavu i sjećanje. Podstiče se smrt na bojnopolju, nasuprot životu sa neprijateljima.
- motiv *izdaje*, koji služi kao opravdanje za poraz, jer sugerira da neprijatelj nije bolji ni hrabriji, već je uzrok poraza izdaja. Za izdajnika je proglašen Vuk Branković, što nema nikakvo historijsko

45 ^[45] Kosovska bitka odigrala se na Vidovdan 15. lipnja po julijanskom odnosno 28. lipnja po gregorijanskom kalendaru) 1389. Odatle naziv vidovdanski kult.

46 ^[46] ZIROJEVIĆ, O., 2002., str. 258.

utemeljenje. Ovaj motiv je upozorenje savremenicima da treba pripadati većini, u suprotnom slijedi anatema i trajno isključenje iz zajednice.

- *slavu* i vječno pamćenje, kao obećanje svima koji slijede legendarne primere: junacima koji prihvaćaju žrtvu i heroizam (poput kneza Lazara i Miloša Obilića), majkama koje podižu sinove za rat (kao majka braće Jugovića), djevojkama i sestrama koje liječe junačke rane (kao Kosovka djevojka, itd).^{47[47]}

Postoje mnoge ocjene kosovskog mita od onih koje ga nekritički veličaju do onih koje jasno izražavaju njegovu pogubnost kao temelja nacionalne kohezije, ali i svetog srpskog prava na dominaciju na Balkanu (v. Moljevićev program o homogenoj Srbiji) što vodi prema genocidu, ali i zaboravu odnosno opravdanosti vlastita zločina. Zločinci su uvijek drugi poput «genocidnih» Hrvata. Ovdje je nemoguće ulaziti u detaljan prikaz mišljenja mnogih autora, pa ćemo navesti zanimljivo mišljenje srpskog književnog povjesničara Miodraga Popovića. On je jednog od mnogih srpskih autora koji su shvatili bit kosovskog mita, ali nažalost nisu bili dovoljno jaki u odnosu na mnogobrojne činioce od Srpske pravoslavne crkve do programera velike Srbije koji su kosovski mit ili kako oni kažu kosovski zavjet iskoristili kao odabranu traumu^{48[48]} koja je u narodu poticala negativne reakcije te su tako ti činioци zasljepljujući vlastitu grupu razvijali instrumentaliziranu agresiju. Kritičari mita nisu imali dovoljno snage da njegove zablude i pogubnost potisnu iz narodne svijesti. Popović o kosovskom mitu ovako razmišlja:

«Vidovdanski kult, koji meša istorijsku zbilju sa mitskom realnošću, stvarnu borbu za slobodu sa sačuvanim poganskim sklonostima (osveta, klanje, prinošenje žrtve, oživljavanje herojskog pretka), potencijalno sadrži u sebi sve osobine sredina sa neukroćenim mitskim impulsima. Kao određena faza u razvitku nacionalnog mišljenja, on je bio istorijski neophodan. Ali, kao trajno stanje duha, vidovdanski kult može biti i koban po one koji nisu u stanju da se išćupaju iz njegovih pseudomitskih i pseudoistorijskih mreža. U njima suvremena misao, duh čovekov, može doživeti novo Kosovo, intelektualni i etički poraz.»^{49[49]}

Nažalost rijetki su hrvatski autori koji se bave kosovskim mitom. »^{50[50]}

47 ^[47] TRGOVČEVIĆ, Ljubinka, 1999.

48 ^[48] KLAIN, E., L. PAVIĆ, 2002.

49 ^[49] POPOVIĆ, M., 1976., str. 131 – 132.

50 ^[50] ŽANIĆ, I., 1999., str. 191, 192. ANZULOVIĆ. B. 1999.

Kosovska legenda i junaci iz epskog kosovskog ciklusa prihvaćeni su rano u Hrvata. Posebno se isticao lik Kraljevića Marka kojeg su kao simbol borbe za slobodu prihvatili i čakavci za koje ja karakteristična lirika.^{51[51]} Intenzivno širenje kosovskog mita zapaža se u Hrvatskoj u drugoj polovici XIX. stoljeća u svezi s razvijanjem srpske nacionalne ideje snažno ojačane tim pokretačkim mitom. Važan zadatak u širenju mita i velikosrpske ideje uopće imala je srpska štampa u Hrvatskoj. Kao ilustraciju navodimo stihova objavljene u *Srpskom domu* 1899.:

Gde Kosovo ono tužno,
 Gde je srpsko carstvo palo,
 Gde pogibe car – Lazare,
 Gde nam sunce pomrčalo,
 Gde padoše sokolovi,
 Gde stekoše večne slave
 Gde se Srbin kleo verom,
 Da će svetit' njine glave,
 Gde se srpski uvek zbori,
 Srpski diše dušom svom,
 Gde je vera, gde je nada –
 Tu je srpski dom.^{52[52]}

M. Artuković napominje da u je listu *Srpski dom* u kojem su objavljeni ovi stihovi zastupljena ista ikonografija koja se susreće u svim drugim srpskim listovima s kraja XIX. stoljeća, a to ja prije svega kult Kosova. Autor zaključuje da je mašta iskazana u listu umjesto prema Hrvatskoj okrenuta prema Srbiji svetoj zemlji.^{53[53]}

Kosovska mitologija održala se na životu u monarhističkoj Jugoslaviji u kojoj se osim ovog mita slavio, posebno u školama, dan sv. Save. U

51 ^[51] Mit o Kraljeviću Marku usvojili su čakavci (*Krojević Morko* u hvarskim pjesmama, O. DELORKO, 1976.).

52 ^[52] *Srpski dom* od 1. siječnja 1889. Ovaj srpski list koji je mobilizirao srpsku svijest u Hrvatskoj počeo je izlaziti u Zagrebu 1. siječnja 1889. Vidjeti u: M. ARTUKOVIĆ, 2001., str. 210, 211.

53 ^[53] N. dj.

komunističkoj Jugoslaviji neki ocjenjuju da je odnos prema kosovskom mitu bio indiferentan. Mađutim, slijedeći Staljinovo veličanje likova iz prošlosti (Aleksandar Nevski, Ivan Grozni i dr.) kao svjetlih primjera žrtvovanja za domovinu, i jugoslavenski komunistički ideolozi tražili su primjere boraca za slobodu iz prošlosti. To je vidljivo iz Zaninovićeve čitanke za srednju školu iz 1945. godine. Sinovi Stojanke – majke Knežpoljke u poemi S. Kulenovića su tri Obilića. Oni su Đurđev dan, Vidov dan i Ilin dan. U poemi koja je očito obilježena i kosovskom simbolikom traži se osveta: krv za krv, smrt za smrt. U čitanci se veličaju hajduci i likovi iz epske poezije kao borci za slobodu.^{54[54]} Odraz kosovskog kulta zapaža se u partizana, posebno onih iz Crne Gore. Sava Kovačević upoređuje se s kosovskim junacima (Tu Obilić drugi spava/crnogorski heroj Sava^{55[55]}). Kosovski mit snažno je oživio krajem XX. stoljeća u pripremi velikosrpske agresije. Osamdesetih godina moći sv. Lazara koje su nekada bile prenesene na Frušku goru, pa u Beograd^{56[56]} prenošene su na Kosovo po «srpskim» zemljama sugerirajući da one pripadaju starom Dušanovom carstvu. Taj je makabrični prijenos moći organizirala Srpska pravoslavna crkva. U Hrvatskoj se probudila stara hajdučija («balvan» revolucija) u kojoj se isticala obnova Dušanova carstva (koje nikada nije dosegalo do ovih krajeva). Moderni srpski hajduk je i dalje junak iz narodnog deseterca. On je junak koji i dalje živi s prastarim strahovima i zebnjama, a nemoćen je da svoj život uskladi sa životom vanjske grupe – svojim susjedima. Stoga on opterećen prastarim strahovima i zebnjama 1992. pjeva o Dušanovim rafalima koji kose ustaše:

... Pored doma na selo kidišu

Dušanovi rafali ih brišu.
Medo kaže povlači se brate
Ko će pobit tolike Hrvate.
Dule reče čekaj još ovoga,
Da osvetim djeda voljenoga....^{57[57]}

Motiv pjesme je osveta za ono što su ustaše napravili za Drugog svjetskog rata. Suvremena vanjska grupa – Hrvati su ustaše te ih treba ubiti. U ovakvim pjesmama i uopće u ovakvoj ideologiji vlastiti zločin ne postoji. Nije čudno da

54 ^[54] ZANINOVIĆ, M., 1945.

55 ^[55] ZIROJEVIĆ, O., 2002.

56 ^[56] Srbi su krajem XVII. stoljeća Lazareve moći prenijeli u Austriju u Vrdnik (Srijemska Ravanica) bježeći pred Turcima. Moći su za Drugog svjetskog rata sa Fruške gore koja je bila u sastavu NDH u pratnji ustaške vojske (!!!) prenesene do Save, a zatim u Beograd.

57 ^[57] Pjesma je objavljena u *Novom listu* 2. svibnja 1992. u prilogi I. KIRIGINA «Hvalospjev četničkim zločinima».

su u ratnim okolnostima i u Domovinskom ratu počinjeni zločini s hrvatske strane. Te zločine nitko ne poriče.

V.

Zaključak

U patrijarhalnom društvu transgeneracijski su prenošene negativne emocije (strah, paranoja, projekcije i dr.) koje su bile izražene u epskoj poeziji, koja uostalom nije karakteristična samo za Srbe već ju njeguju i patrijarhalni Hrvati. Ta epika ima svoje dugo trajanje, a naslućuje se da je ona daleki odraz prastare ilirske epike koja nije sačuvana, a koja je mogla postojati u istim sociobiološkim uvjetima u kojima su kasnije živjeli patrijarhalni Južni Slaveni pod vlašću Habsburgovaca, Osmanlija i Mlečana.

Da se ne bi krivo shvatio sadržaj ovog članka i da ga se ne bi eventualno optužilo za rasizam prema patrijarhalcima, na kraju valja kazati nekoliko riječi o «dinarskoj» sastavnici. Očito je da se i u stanovnika priobalja u kriznim situacijama iskazivalo nasilje i destruktivno ponašanje o kojem smo raspravljali analizirajući epiku najčešće se pripisuje „dinarcima“, a zanemaruje se činjenica da su takva ponašanja opći izraz ljudskog biopsihološkog ustroja.^{58[58]} Nasilje mediteranskih Splićana, na primjer, ukazuje da je buđenje arhajske destruktivnosti moguće i izvan «dinarskog» područja. Toma Arhiđakon opisuje surove sukobe Splićana i stanovnika zagore koji su popraćeni odsijecanjem glava.^{59[59]} Destruktivna ponašanja zapažaju se i u «kulturnoj» Europi do modernog doba. Sjetimo se samo krvoprolića u Bartolomejskoj noći krajem XVI. stoljeća u Francuskoj. A koliko je surovosti (uz neizbježno odsijecanje glava) bilo u Francuskoj revoluciji? Kakvo je tek ljudsko ponašanje iskazano u XX. stoljeću (holokaust, komunistički zločini, saveznička bombardiranja, američki zločini u Vijetnamu i drugdje)? Naša «dinarska» sastavnica je realnost, ali na nju se još i danas rasistički gleda kao na dio nepromjenljivog karaktera naših gorštaka ne uzimajući u obzir stabilne sociobiološke činioce i nepovoljan smještaj Ilirika na periferiji velikih sila koje su spriječavale društveni razvoj i nisu dozvoljavale da se s promjenom okoline mijenjaju društveno ponašanje ali i genetski činiooci.

Mišljenja iznesena u ovom članku ne smiju se shvatiti kao optužba Srba (ili Hrvata) za genocidnost već ona moraju, kao prilog uspostavljanju društvene dijagnoze, trasirati put prema samospoznaji i ozdravljenju društva u kojem

58 ^[58] FACCHINI, F., 1996., str. 269.

59 ^[59] Vidjeti bilj. 25.

bi se izmjenom okoline (stvaranje demokratskog društva) utjecalo na izmjenu negativnog genskog nasljeđa. Socijalna nas biologija upućuje da je to moguće.^{60[60]} Rasprave o patrijarhalnom društvu čiji su predstavnici bili u sklopu mletačkog ili habsburškog vojničkog društva ili su bili u rajnskom položaju na osmanskome području, često se svode na isticanje negativnih sastavnica. One dakako postoje, ali su posljedica stoljetnih procesa koji su oblikovali karakterne crte stanovništva. Kako se ne raspravlja o pozitivnim značajkama ovog stanovništva, koje se označuje dinarskim atributom, stvara se o njemu odbojna slika. Međutim, već je Dvorniković zapazio kako se u «Dinaraca» dobro pretvara u zlo. Autor je ustvrdio da etos borbe i solidarnosti patrijarhalaca imaju dva pola: s jedne strane su nesumnjive vrline razvijene u solidarnom porodičnom životu, ali se s druge strane iskazuje divljaštvo i pljačka u najgorem obliku.^{61[61]} Ovu pojavu koja očito kao predmet istraživanja pripada etnopsihijatriji, valja objasniti kako bi se utjecalo na izmjenu mentaliteta u smislu napuštanja balasta nataloženog tijekom teške prošlosti.

Uvriježena negativna mišljenja o našim «dinarcima» koje danas zovu «ognjištarima» spriječavaju nas da otkrijemo veliko bogatstvo koje tinja ispod «nasilja svakidašnjice». Međutim, velik je problem patrijarhalnih Hrvata, Crnogoraca, Srba i bosanskih muslimana - Bošnjaka što pri stvaranju demokratskog društva nemaju «rezervni model» već u demokraciju unose svoj plemenski model smatrajući ga jedinim pravim društvenim modelom. Ali taj je model popraćen svim negativnim arhetipovima razoran za stvarnije nečeg novog što se kosi s plemenskom ideologijom. Stoga se ponavlja stoljetna logika o uzaludnoj borbi za slobodu.^{62[62]} Pobjeda u ratu za patrijarhalca može značiti i velik poraz jer mu protivnik ostavlja traumatsku neurozu kao posljedicu rata. Stoga je patrijarhalac sklon manipulacijama raznih „vođa“ koji ga u svom interesu uvode u nove tragedija. Očito je da je put prema ozdravljenju društva težak, a moraju ga trasirati mnogi činioci (odgojni sustav, roditelji, književnici, vjere i dr.).

Razvijajući demokraciju, razbijat će se prastari strahovi stanovnika patrijarhalnog područja, te će se konačno poslije toliko stoljeća pokazati ljudski lik tragičnog patrijarhalca kojemu je nesvjesno (sindrom Kraljevića Marka) gušilo onu njegovu etičku stranu koja se iskazivala u gostoljubivosti,

60 [60] MAYR, E. 1998., str. 52.

61 [61] DVORNIKOVIĆ, V. 1939, str.796.

62 [62] N. dj., str. 116-124.

seoskoj solidarnosti⁶³[63], narodnoj kulturi⁶⁴[64] i mnogim drugim pozitivnim značajkama, a posebno u mudroj samoupravnoj i, možemo slobodno kazati, demokratskoj organizaciji narodnog života te u čuvanju okoliša. Iz tog su društva nikli mnogi velikani (N. Tesla, I. Meštrović, J. Gotovac i mnogi drugi) što ukazuje na velike intelektualne potencijale poniženih „ognjištara“.

BIBLIOGRAFIJA

- ANZULOVIC, Branimir (1999). *Heavenly Serbia: from Myth to Genocide*. London: Hurst.
- ARONSON, Eliot, Timothy D. WILSON, Robin M. AKERT (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate
- ARTUKOVIĆ, Mato (2001). *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest.
- BULAJIĆ, Milan (1998). *Ustaški zločin genocida*, I., II. Beograd: Rad.
- CVIJIĆ, Jovan (1922¹, 1966²). *Balkansko poluostrvo i južnoslavenske zemlje*. *Osnove antropogeografije*, knj. I. Zagreb: Hrvatski štamparski zavod, 1922, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1966.
- ČAPO ŽMEGAČ, Jasna, Aleksandra MURAJ, Zorica VITEZ, Jadranka GRBIĆ, Vitimir BELAJ (1998). *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ČUBELIĆ, Tvrtko (1972²). *Junačke narodne pjesme*, IX. Zagreb: Školska knjiga.
- DELORKO, Olinko (1976). *Narodne pjesme otoka Hvara*. Split: Čakavski sabor.
- DEVEREUX, Georges (1990). *Komplementaristička etnopsihologija*. Zagreb: A. Cesarec.
- DIZDAR, Zdravko, Mihael SOBOLEVSKI (1999). *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945*. Zagreb: Dom i svijet.
- DIZDAR, Zdravko (2000). «Četnički zločini nad Hrvatima jugozapadna Bosne tijekom rata 1941.- 1945. « U zborniku *Hrvati Dinare – život, opstojnost, stradanje, nauk i pouka*, Bosansko Grahovo, Zagreb: Udruga «Pset-Grahovo, Hrvatski informativni centar, str.121-287.
- DVORNIKOVIĆ, Vladimir (1939). *Karakterologija Jugoslovena*. Beograd: Geca Kon.
- FACCHINI, Fiorenzo (1996). *Stazama evolucije čovječanstva*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

63 ^[63] ČAPO ŽMEGAČ, J. i dr., 1998, str. 280-287. Ista u: Z, VITEZ, A. MURAJ, 2001, str. 527.

64 ^[64] N. dj., passim.

- FROMM Erich (1975). *Anatomija ljudske destruktivnosti, knj. II*. Zagreb: Naprijed.
- FROMM, Erich (1980). *Autoritet i porodica*. Zagreb: Naprijed.
- GODELIER, Maurice (1982). *Marksizam i antropologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- GRMEK, Mirko, Marc GJIDARA, Neven ŠIMAC (1993). *Etničko čišćenje, Povijesni dokumenti o jednoj srpskoj ideologiji*. Zagreb: Globus.
- JAKOVLJEVIĆ, Vladimir (1984). *Prilozi za socijalnu patologiju*. Beograd: Sloboda.
- JOVANOVIĆ, Bojan (2002), *Karakter kao sudbina: eseji iz etnopsihologije*. Kraljevo: Stefan Prvovenčani.
- KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija (1967). *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (prvo izdanje Venecija, 1756.), *Korabljica* (prvo izdanje Venecija, 1760.). Zagreb: Zora, Matica hrvatska.
- KIRIGIN, Ivo (1992), «Hvalospjev četničkim zločinima». *Novi list*, Rijeka, 2. svibnja 1992.
- KLAIN, Eduard (1998). «Intergenerational Aspects of the Conflict in the Former Yugoslavia». U:
- KLAIN, Eduard, Ladislav PAVIĆ (2002). «Psychotrauma and Reconciliation». *Croatian medical journal*, god. 42, br. 3, str. 126-137.
- KORDIĆ, Radoman (1980). *Nasilje svakidašnjice*. Beograd: Slovo ljubve.
- KRSTIĆ, Branislav (1984). *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slavena*. Beograd: SANU, Pos. izdanja 555, odeljenje jezika i književnosti, knj. 36.
- MAYR, Ernst (1998). *To je biologija - Znanost o živome svijetu*. Zagreb: Hrvatski prirodoslovni muzej, Dom i svijet.
- MIJATOVIĆ, Anđelko (1974). *Uskoci i krajišnici narodni junaci u pjesmi i povijesti*. Zagreb: Školska knjiga.
- MIJUŠKOVIĆ, Slavko (1967). *Ljetopis popa Dukljanina*, Titograd: Biblioteka "Luča", Grafički zavod.
- MLAČ, Krešimir (1980). „Postanak i razvoj hrvatskog tradicionalnog, a posebno epskog pjesništva“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 48, 351-413.
- MUŽIĆ, Ivan (1998¹, 2001²). *Hrvatska kronika 547. - 1089*. Split: Matica hrvatska.
- PINEL, P. J. John (2002). *Biološka psihologija*. Zagreb: Naklada Slap.
- POPOV, Nebojša (prir.) 1996¹, 2002²). *Srpska strana rata: Trauma i katarza u istorijskom pamćenju*, I. i II dio. Beograd: Samizdat B92.
- POPOVIĆ, Miodrag (1976). *Vidovdan i časni krst, ogledi iz književne arheologija*, Beograd.

- RENDIĆ MIOČEVIĆ, Ivo (1996). *Zlo velike jetre: Povijest i nepovijest Crnogoraca, Hrvata, Muslimana i Srba*. Split: Književni krug.
- RENDIĆ MIOČEVIĆ, Ivo (2000). *U potrazi za hrvatskom kolijevkom*. Split: Književni krug.
- RENDIĆ - MIOČEVIĆ, Ivo (2002). "Retracing the past to the cradle of Croatian History". *East European Quarterly*, 36(1), str. 1-6.
- RENDIĆ - MIOČEVIĆ, Ivo (2006a). *Hrvatski identitet: trajnost i fluidnost: uporedba Kvarnera i gorske Dalmacije*. Rijeka: Adamić.
- ROGIĆ, Veljko (1982). *Regionalna geografija Jugoslavije*, knj. I. Zagreb: Školska knjiga.
- SMITH, Anthony, D. (2003). *Nacionalizam i modernizam*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- SOLITRO, Vicko (1989). *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*. Split: Književni krug (I. izdanje na talijanskom 1844.).
- STIPČEVIĆ, Aleksandar (1989²). *Iliri*. Zagreb: Školska knjiga.
- SUIĆ, Mate (1958). "Važnost izučavanja etničke stratigrafije naših krajeva u predslavensko doba." Poseban otisak, Zadar, Filozofski fakultet u Zadru 1956/1957 (1958).
- TOMA (1977). Toma Arhidakon, *Kronika*, prijevod Vladimir Rismondo. Split: Čakavski sabor.
- TOMAŠIĆ, Dinko (1937). *Društveni život Hrvata*. Zagreb: Hrvatska naklada; članak Plemenska kultura i njeni današnji ostaci pretiskan je u: *Društvena istraživanja* 6, 1992, 889-906.
- TRGOVČEVIĆ, Ljubinka (1999). „The Kosovo Myth in the First World War“. Izvor: Wikipedija – Kosovski mit ili kosovski kult; elektronska biblioteka *Projekt Rastko – Kosovo i Metohija*.
- VITEZ, Zorica, Aleksandra MURAJ (urednice) (2001). *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*. Zagreb: Barbat, Galerija Klovićevi dvori, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- ZANINOVIĆ, Marin (1997). «Iliri u antici na hrvatskom tlu». U: SUPIČIĆ, Ivan (urednik) (1997). *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost; sv. I. Srednji vijek (VII-XII. stoljeće)*, Rano doba hrvatske kulture, Zagreb, HAZU, AGM. str. 55-71.
- ZANINOVIĆ, Vice (1945). *Čitanka za niže razrede gimnazija*. Zagreb: Školska i pedagoška izdanja nakladnog zavoda Hrvatske.
- ZIROJEVIĆ, Olga (2002). « Kosovo u kolektivnom pamćenju». U: N. POPOV, 2002. I., str. 234 –264
- ŽANIĆ, Ivo (1999). "Kosovski mit i jugoslavenska mentalna sukcesija". U: J. ČAČIĆ-KUMPES, 1999., str. 191-203.

KAZIMIR ŠĆIRAN

Ivan Palčić – vječita borba svjetla u sjeni

(Novalja, 25. XI. 1892. – Novalja, 29. V. 1969.)

1.

Ivan Palčić bio je istaknuta, markantna osoba Novalje, svima poznata, na osobit način zanimljiva pa i voljena.

Rodio se na Caski. Imao je tri brata, Josipa, Jurja i Anta, i dvije sestre, Jelenu i Pericu. Otac Josip im je umro 1908., a majka Katarina 1952.

Ivan i njegov stariji brat Josip bili su među rijetkim mladim Novaljcima koji su se početkom 20. st. otisnuli od otoka radi stjecanja znanja, izobrazbe. A bilo im je i dano. Njihovi su roditelji posjedovali velike rodne vinograde na Caski i prostrane pašnjake u Špitalu, Prozoru i na Maunu, gdje su se napasala brojna stada ovaca. Dakako, trebalo je tu mnogo mladih i zdravih težačkih i čobanskih ruku, novaljskih i barbatskih. Uz to imali su opremljene ribarske brodove, visoku, uspravno zidanu tuneru. A bavili su se i trgovinom, imali i dućan u Novalji. Otkupljivali su domaće vino, sir, vunu, a zapadni dio otoka opskrbljivali svakodnevnim kućnim i drugim potrepštinama (sumpor, modra galica, poljodjelski alat, posuđe i dr.). Stjecali su kapital koji je omogućavao da se neki članovi obitelji i školuju, a drugi da u miru uspješno vode obiteljsko gospodarstvo.

2.

Upravo stoga Josip je postao svećenik, rimski doktor crkvenog prava i tajnik zaslužnog krčkog biskupa Antona Mahnića.

Ivan se pak po završenoj šestogodišnjoj osnovnoj školi u Novalji, po odluci obitelji, upisao u zadarsku hrvatsku gimnaziju, gdje je maturirao 1912. god., a najbolje ocjene imao je iz risanja i tjelovježbe. Po želji obitelji u Pragu je iste godine upisao i završio prvi semestar prava, a onda ga nastavio u Zagrebu, no pravo ga je sve manje zanimalo, a sve više se okretao slikarstvu i glazbi. I umjesto da na susjednom fakultetu sluša predavanja iz prava, njega neodoljivo privlači društvo mladih, nadarenih i ambicioznih ljudi što se u susjednoj *Kazališnoj kavani*, odnosno kavani *Bauer* okupljaju oko velikog A. G. Matoša. I baš tu, Ivan Palčić 28. lipnja 1913. portretira neusporedivog maga hrvatske riječi i hrvatskoga duha. (Matoš je Palčićev rad, kako svejdoči

Ljubomir Maštrović, ocijenio riječima:...*vrlo uspjela stvar*. I preporučio da Palčić studira slikarstvo.) Taj je portret olovkom barba Ivan držao svojim prvim slikarskim nastupom.

Iduće je godine dignut u vojsku, kao austrijski vojnik upućen je na krvavu talijansku bojišnicu u Prvom svjetskom ratu, gdje je uskoro dospio u talijansko zarobljeništvo, potom boravio u više zarobljeničkih logora, pa i u onom u Cataniji, na Siciliji, gdje je, tvrde, čitao filozofa i estetičara Benedetta Crocea i crtao sudionike katanijske pobune. Rodbini je pak u Novalju stigla, na sreću, netočna vijest o njegovoj pogibiji na bojnopolju.

U rujnu mjesecu 1919. Ivan se Palčić napokon vratio roditeljskoj kući. Bio je još uvijek mlad, nadaren darovima srca i duha, uz to vedre naravi, društven, siguran u sebe i svoje mogućnosti, čvrsto vjerujući da će upravo u umjetnosti naći smisao i ljepotu svoga života. No čovjek je i sam sebi nedokučiva tajna i nikada se ne zna što ga sutra čeka.

Je li dakle Ivan Palčić dokraja razvio i realizirao svoje umjetničke potencijale, primjerice slikarske?

Slikari Bela Čikoš-Sesija i Marino Tartaglia cijenili su ga kao prijatelja, čovjeka i kao nadarena slikara, a Vlaho mu Bukovac na kraju drugog semestra studija slikarstva u Pragu (1920.) nije dao prolaznu ocjenu! Već pomalo konzervativni i prezahtjevni profesor, koji je tražio strogu disciplinu i sistematičnost u radu, očito, nije imao razumijevanja prema samouvjerenu mladiću sklonom novim likovnim tendencijama. Možemo tek zamisliti kakva je to destimulativna i ponižavajuća pljuska bila Palčiću na samom slikarskom startu, rušilačka i gotovo ubitačna. Sve njegove ambicije srozale su se u trenu.

Još jedan pokušaj.

Ivan je 1921. primljen na bečki konzervatorij na temelju prirodnih pjevačkih sposobnosti. „Njegov je glas bio kristalno čist, sonoran, zvučan, lijep, upravo zanosan“ – tvrdi 1993. akademik Andro Mohorovičić (u pismu publicistu Ivanu Palčiću), bas-bariton izvanredno snažan. Pjevački su mu pedagozi proricali pjevačku karijeru.

A što se dogodilo?

Kada je prvi put trebao nastupiti pred publikom – obeshrabrio se, „...sломio i nije mogao pjevati“ – zapisao je Andro Mohorovičić. Bio je to drugi teški, gotovo neizdrživi udarac Palčićevoj samosvijesti i sigurnosti. Očito, on se teško podvrgavao svakodnevnom, discipliniranom, upornom radu i na području umjetnosti. Njegov temperament to jednostavno nije mogao podnositi, izgubio je viziju i svaku nadu.

3.

Obeshrabren i ogorčen, digao je ruke od svega, vratio se početkom 20-ih godina minulog stoljeća k svojim u Novalju, na Casku – bez likovne diplome, bez gromoglasna pljeska glazbene publike!

Bio mu je, nakon svega – Zagreba, Praga, Beča i rata – potreban mir, dugotrajni odmor, toplina zavičaja i ljubav doma. Protjecali su mjeseci, novaljska proljeća, ljeta, jeseni i zime, godina za godinom. Ivan je tumarao Palčićevim vinogradima, ledinama, sjenokošama, pašnjacima, kantima, susretao se s Palčićevim čobanima i težacima, veslao morem, uživao u čestim šetnjama do Novalje, do Lože i *butige* gdje bi pripomagao u poslu i usput *na običnu kartu čapival* kupce i prolaznike.

Tako je u svojoj arkadiji obnavljao svoj duh i krijepio svoje tijelo; postupno mu se vraćala ona karakteristična, vedra i nasmijana *vizura* njegova temperamenta te je napokon gromko i vjerodostojno kriknuo stihom:

Rušio sam Carstvo,
zgrabio sam pušku.
Ruku pružih čovjeku,
dobio sam čušku.
.....
Ostala je vedrina,
sunce i kamen u meni
i vječita borba
svjetla u sjeni .
(Autoportret)

4.

Ivan Palčić vraća se slikarstvu, ali i pjesmi. I inače je volio umjetničku poruku iskazanu riječima, dakle onu umjetnost riječi što je nalazimo u dobrom romanu, dobroj priči i dobroj pjesmi. (U njegovoj sam prostranoj sobi, u Palčićevoj kući na Loži, među ostalim knjigama, našao 1960., kada počinje naše prijateljstvo, i roman *Ognjište* Mile Budaka koji na fakultetu nije mogao dobiti ni student hrvatskog jezika i hrvatske književnosti.)

60-ih godina, u poodmakloj životnoj dobi, počeo je prikupljati i sređivati svoje kojegdje zapisane i porazbacane pjesme u posebnu bilježnicu koja je bila namijenjena njegovim zadarskim prijateljima radi eventualnog objavljivanja, što je žarko želio i molio, strahujući od anonimnosti i zaborava. To su u prvom redu bili Antun Brkan, njegov zadarski gimnazijski kolega i

prijatelj, štovatelj A. G. Matoša te ljubitelj književnosti i umjetnosti uopće, potom njegovi sinovi Ante i Zvonimir, majstori umjetničke fotografije svjetskoga ugleda, u čijem su se atelijeru u Varoškoj ulici desetljećima okupljali ljudi zadarske kulture i umjetnosti; zatim ravnatelj Galerije umjetnina i Moderne galerije, akademski slikar Alfred Petričić i direktor Narodnog muzeja Valentin Uranija koji su mu obećavali i planirali, ali zbog nedostatka novca godinama odgađali izdavanje jedne pristojne monografije o njemu kao slikaru i pjesniku, to prije što je barba Ivan u Zadru imao dvije samostalne izložbe (1960. i 1966.), a sve izložke potom donirao Galeriji umjetnina, gdje su i danas. U grad svojih gimnazijskih godina Palčić je i inače rado odlazio i uvijek bio srdačno primljen u *bunkeru*, kako je on nazivao atelijer braće Brkan, gdje zbog naravi posla nije bilo danjeg svjetla te si se osjećao kao u bunkeru. Monografije, na žalost, nije dočekaao. No ona se ipak pojavila, ali tek 1997. god., dakle dvadeset i osam godina nakon Palčićeve smrti, iz ruku povjesničara umjetnosti Antuna Travirke, a u izdanju Grada Novalje i Matice hrvatske Novalja.

5.

Ivan Palčić bio je složena, kompleksna umjetnička osobnost. Jest, u prvom redu bio je slikar, no i samosvjesni pjesnik, nadaren i kultiviran pjevač, izvrsni interpretator svojih stihova, ekspresivan u izrazu, gesti, pokretu, grimasi, u intonaciji i ritmu srca, s vrlinama iskusna glumca. I sve su te njegove osobine u čvrstu suodnosu – neraskidive i nerazdvojne – i to je očito i nepobitno, pogotovu ljudima koji su ga osobno poznavali, družili se s njime i pratili ga.

Napisao je, koliko se dosad zna, sedamdeset i nešto pjesama. Počeo ih je, izgleda, pisati 30-ih godina prošloga stoljeća. Rijetko je koja datirana, npr. *Glumcu Mirijevu* (1946.), *Rodendan* (12. XI. 1966.). Dvadesetak pjesama napisao je na poledini dopisnica ili u pismima što ih je slao meni u Zadar, gdje od jeseni 1964. god. živim i radim.

Pišući svoje pjesme, Ivan se Palčić nije previše opterećivao zahtjevima poetike, stilistike i metaforike, pitanjima versifikacije – dakle stihom, vezanim i slobodnim, strofom, rimom, cezurom... Formalno, njegova strofa jest i nije uočljiva cjelina, njegov stih jest slobodni stih, ali na njegov način, diktira ga Palčićev neukrotivi temperament što odbacuje sva pravila, sve što ga sputava i ograničava u izrazu. On je rezultat njegovih životnih lomova i nemira, ali i njegove dobrodušne razdraganosti i otvorenosti čovjeku i svijetu.

Odatle, valjda, i Palčićevo formalno zanemarivanje pravopisa. Ne mari za svaku točku, za svaki zarez, veliko i malo početno slovo, no njegovu temperamentu odgovara uskličnik, upitnik i uskličnik, čak dva uskličnika...

A što je Palčićev pjesnički jezik? On je upućen i obrazovan intelektualac pa kad se pjesnički hvata društvenih tema i motiva, etičko-moralnih i socijalnih, služi se, dakako, hrvatskim standardnim jezikom. Kad je pak vezan za zavičaj, njegov svijet i prostor, ne može, naravno, iznevjeriti *domaću čakavsku besedu*, ne bi bio vjerodostojan svom iskonu, duhu i srcu. Da bi u tome bio što dosljedniji, udari, kad mu se čini da je potrebno, i čakavski naš naglasak, no gdjekada pogrješnim znakom (piše nemòjte mu zamirit umj. nemojte mu zamirit, bodac umj. bodac, dica umj. dica, munjera umj. munjera, vik vikov umj. vik vikov...). Ponekad mu u štokavsku pjesmu spontano uleti čakavski leksem, stih, čak strofa, a da to čitatelj odnosno slušatelj u prvi mah i ne zamjećuje. U pjesmi *Zadar 1945.*, primjerice, prva je strofa čakavska, druga, treća i četvrta štokavska, posljednja *mišana*.

Sa suzom u oku
tu sliku san prati.
Ja ne vidih svoga grada,
to anatomski su preparati!

Antun Travirka dobro primjećuje: "Palčićeva poezija proizlazi iz njegova svakodnevnog komuniciranja s ljudima koje je bilo puno različitih dosjetki, od kojih su mnoge bile izrečene u stihu." (A. Travirka, *Ivan Palčić*, str. 50.)

6.

Paleta njegovih pjesničkih tema i motiva razgranata je i zanimljiva. Često je to upravo stih, pjesma, iskustvo pjesnika slikara, pjesnik sâm.

Moje su grudi
krletka mala.
Stihovi skromni
tanano je pruće
po kojem tičić
slobodno skakuće.

(Krletka)

Ili je cesarićevskog ugođaja:

Tek kadjad-kadjad
strese me neka
nostalgija tiha
pa zagrijem ruke

na dva topla stiha.
(Uz 60. godišnjicu)

A ponekad je to zgodna paralela:

Pjesnici imaju kadkad
žustru riječ,
slikari mastan kist,
al oboje žude jedno –
da ton im bude čist.
(Čizma)

Iznova proživljava Matošev udes i sudbinu njegove Croatiae.

I batinu su negdje
sklonuli u kut
jer A. G. Matoš
ne ide više na put.

...

Sve je u redu,
samo jedno kvari:
On nije nikada
volio namještene stvari,
pa Njegova Croacija
i dalje krvari.

(Post scriptum uspomeni A. G. Matoša)

Pjesnici i pisci, domaći i strani, ponekad su mu tek prilika da iskaže neke svoje misli, sumnje i aluzije na ljudske slabosti ili neprihvatljive društvene pojave. Tako se je s dozom ironije epigramatski okrznuo o Krležu.

Rušio je sve oltare,
al jedno ga stalno ždere:
nije se sjetio mudrosti stare
da tiha voda brijege dere.

(M. K.)

Slijedi i druga strofa od četiri stiha koja je pisana mojom rukom, vjerojatno mi ju je barba Ivan diktirao, no ona se ni ritmom ni rimom pa ni skladom ne podudara s prvom, a sadrži zapravo aluziju na moguću Krležinu zavist što 1961. Nobelova nagrada nije dodijeljena njemu, nego Andriću.

O tragičnoj sudbini pjesnika u komunističkom totalitarnom režimu piše jezgrovitu satiru za sva vremena i sve prostore.

Pjesnik Boris Pasternak –
za ljudsku sreću koban znak.
Teško zemlji koja nema umjetnika,
a blago onome koji to nije –
uštedio je barem suze dvije!
(Epitaf)

Pa onda, na sličan način, i o čovjeku u jugoslavenskom *samoupravnom socijalizmu*, dakako, i u svim demagoškim sustavima s naglašenom ironijom.

Samoupravljanje –
to vir je u krugu.
Drug se veseli drugu,
zaboravili starog osla.
„Čovjek“ – nekad gordost,
danas – taman posla!
(Usluge)

Svijet i dom u antitezi Palčičevo je bolno iskustvo, svijet privida i laži, prijetvoran i himben; dom pak topao kao majčin zagrljaj, u skladu svega datoga, u ljepoti i sigurnosti.

Navrime san pobigal
na more i sunce.
Meni bure, meni bonace,
a vama brda vrhunice,
i sve one magle,
i smrznuti puti
i one jurnjave nagle
ča vam pogled muti.
(Povratak domu)

Antologijske je ljepote i vrijednosti čista čakavska *Jablanovka*, snažna u svojoj aforističkoj ekspresivnosti i jasnoj poruci.

Jadan moj stari panj,
 zgrčen, sprčen.
 Ča ni svega pretrpil!
 I ki sad mari za nj
 kad je i zadnju
 kap scidil
 da bi svit razveselil?!

Lako je jablanu jablanovat
 i jalovu mudrovat,
 vik vikov na visoku,
 visok, tanak na boku
 kadi ga s tloha
 ne ćuškaju,
 nego sunce topli
 i vetri šuškaju!

Pa ča da ga prasne
 kadigod i nevera
 pa zagega
 poput balunera?!

Ivan Palčić, poznato je, nije se ženio, nikada nije osnovao vlastitu obitelj. Imao je, navodno, jednu veliku ljubav, no kako se nije dokraja ispunila, ni jedna druga više nije dolazila u obzir. Tako je Ivo ostao mladić za sva vremena. Je li se pribojavao obiteljskih obveza koje bi, vrlo je vjerojatno, ograničavale njegovu osobnu slobodu, njegov svjetonazor, još uvijek njegove neuništene umjetničke mogućnosti i ambicije, ne bi se moglo zasigurno reći, to prije što njegov socijalni status člana najimućnije novaljske obitelji nikada nije dolazio u pitanje. Pretpostavimo da je ipak čuvao osobni umjetnički individualitet kao najveću vrijednost života. „*Grihota, a tako šestan i pametan!*“ – uzdahnulo je, zasigurno, mnogo mlado djevojačko srce.

Možda o cijelom slučaju ponešto govori i ova čakavska pjesma:

O Marija, Marija!
 Da sam se barem
 ja rodil potli

ili ti prija,
 bil bi mi se
 brk nasmija.
 A ovako me
 ona kuga od brica
 za nos pelje
 i krije te puste želje.
 (Marija)

Ali tko da obuzda nagon i krv mlada čovjeka sa zelene Caske i sunčana Zrća što bujaju životom i ljepotom? Pa i onoga u zrelim godinama. Mladost ga je do konca uzbuđivala, motivirala i poticala, kako u slikarstvu tako i u pjesništvu. I, naravno, uz crtu humora i smijeha uz te motive ide najčešće i pokoja erotska čežnja ili aluzija, a s njom i ironija na vlastiti račun.

Ah te curice!
 Kako zliču,
 kako peteljini
 u proliću!
 A srce im jedno
 misal mori.
 E, a ča ćete
 kad mlada šuma
 na kominu gori?
 (Curice)

Ponekad će se duhovito i neposredno narugati i samome sebi, opravdavajući se i moleći – oprostjenje.

O curice moje male,
 kako ste već
 vele, zrele,
 a ja stari ditesina!
 Pa ako mu kad kâ
 i frkne 'z ust,
 nemojte mu zamirit
 jer pjesnik je

srca mlada
 pa misli
 da je uvik mesopust.
 (O curice)

Jest, ima dosta istine u augmentativu *ditesina* – ta zauvijek je ostao, recimo, veliko i naivno dijete što na sve gleda sa svoje razigrane i vedre životne naravi, a opet, paradoksalno, vjerodostojne.

Kad ne bi bilo
 ovo malo humora,
 ne bi nikada zalanpalo
 sunce odozgora
 jer doli su same provalije,
 same tmine
 pa čovik lako zabasa,
 a lako i zgine!
 (P. S.)

I još će žerveoskom blagošću i ljubavlju dočarati zbilju obiteljskog života i rada.

Brontulaju neverini
 u planini.
 Cela famelja teče
 u polje
 da seno pokupi.
 Baba stara čuva
 dite u zikvi,
 previja ga,
 a ča burini
 kadkad zapušu,
 moraju –
 da se plene osušu!
 (Neverini)

I nešto duhovito i poskočno za dječju pedagošku antologiju, za čitanku početnicu.

Bit ću marljiv
kao mrav,
tada bit ću
dečko prav.

Svaki dan
pomalo učit.
Kad naučim,
onda van!

Na sunce pusto
i čisti zrak,
al odmah doma
kad padne mrak!
(Dečko)

Turizam je 50-ih i 60-ih godina bio prvorazredni novaljski trend, u nj se kraće vrijeme bio uključio i barba Ivan, no nije mu bio poticajnija pjesnička tema mada mu je posvetio nekoliko pjesama, ima se dojam, da u prvom redu *reklamira* zavičajne ljepote.

Posjetite naše selo,
o vi ljudi strani!
Sunca, vjetra i vina
imate sigurno u planu.
Posjetite naše selo,
tu ravno sve je ko na dlanu.
Poljem našim, kršom našim
miriše divan cvijet.
Kad seljak radi, seljak ima –
ima i cijeli svijet.
(Zov turizmu)

Sve je teže podnosio svoje godine, svoju nemoć, samoću, sve češće boljetice, a ta je proživljavanja najčešće izražavao kontrastirajući starost i mladost.

Blago tebi, moj Cine,
 letiš u planine!
 Sve se može
 kad si mlad.
 Jer htjeti moći –
 to je pjesma,
 to je sklad.
 Ali doli, na razini,
 pogotovo kad sve klima,
 svejedno je starcu,
 bila oseka ili plima.
 (Prijatelju planinaru)

7.

Ovdje je zanimljivo podsjetiti na činjenicu da je pjesnik Palčić cijenio najpoznatijeg novaljskog pučkog pjesnika Ivana Šuljića Ivešu koji je kao petnaestogodišnji siromah napustio Novalju i otišao u grad (Rijeku), radio sve i svašta, oženio se i podigao djecu. Pa što bi zajedničko mogli imati jedan novaljski siromah i jedan novaljski, recimo, Palčić imatnik? Imaju, ali ne na imovinskoj razini, nego na onoj drugoj, dubljoj – unutarnjoj i duhovnoj.

Nikola Crnković, autor *Paške pučke poetike*, piše: „Iveša duhovno nikada nije napustio Novalju. Ostao je zauvijek vezan s njom, opterećen njome, svim njezinim nenaklonostima i ljubavima, ... surovostima i ljepotama,... idilama i nesmiljenostima. (...) Nema autentičnijeg Novaljca od njega, iako u Novalji nije proboravio... ni punih petnaest godina.“ (N. Crnković, *Paška pučka poetika*, str. 284. i 285.).

Dakle, Ivan Palčić i Ivan Šuljić Iveša poznavali su se, susretali, poštivali, štoviše, dopisivali. 24. siječnja 1967. Iveša je barba Ivanu iz Rijeke poslao pismo s ovom adresom:

Molin lipo listonošu
 od Novalje, PIHA,
 da pronajde i ovoga
 čovika, bez smiha.

On je BOEM, umjetnik je, i s olovkom slika,
 on bez kista bit ne može, na to je navika,
 šeće se po LOŽI, a IVAN mu ime,
 ali samo ljeti, kad je lipo vrime,
 a po zimi kvoca, šparheta se drži
 da mu b u r a mrzla nosa ne oprži.
 A P A L Č I Ć se zove od dana rođenja,
 ni se nikad ženil, nema pokoljenja.
 Nos mu brzo pismo, v e l i k a je preša,
 ovo pismo – reci – šalje mu Iveša!
 N O V A L J A

U pismu je pak osam Ivešinih humoristički intoniranih pjesama o jednoj novaljskoj jučerašnjici i vedro planiranoj turističkoj sadašnjosti i sutrašnjici, dakle, pjesama neepskih tema pa onda ni epskog deseterca. One su ispjevane u Ivešinu slobodnom stihu koji se rimuje, i tu su se formalno našli Iveša i Ivan, potom u izboru tema, u pristupu, odnosno ugođaju pa i poruci: *Nasmij se, pukni od smiha, narugaj se, ali bez zlobe i uvride!*

Unatoč svemu dakle – i materijalnoj bijedi, neuspjesima, porazima i poniženjima – ljudi se dižu i nalaze u snazi duha i vedrini srca, kao Ivan Palčić i Ivan Šuljić Iveša.

8.

Ivan Palčić umro je ne dočekavši ni najskromnijeg rezimea o svom slikarskom i pjesničkom radu. Potpuno se obistinila Matoševa crna prognoza o njegovoj umjetničkoj budućnosti, kao sudbini tolikih hrvatskih talenata.

Posljednih je godina bivao sve zabrinutiji za sudbinu svojih *pužića*, likovnih i pjesničkih uradaka; bojao se da će sve zauvijek propasti, nestati. Želio ih je pohraniti na sigurno mjesto, a nije zapravo znao ni gdje ni kamo bi s njma. Bio bi sretan da mu je tko od povjerenja došao – iz Rijeke, iz Zagreba, iz Zadra, ma otkuda – sve bi bio porazdavao badava, bez naknade i računa.

Tek je postumno, kako je rečeno, izašla solidna monografija Antuna Travirke o Ivanu Palčiću kao slikaru. U knjizi je, doduše, i dvadeset pjesama kojima je posvećen tek posljedni ulomak knjige. Autor je prikaz i ocjenu Palčićeve poezije s pravom prepustio kompetentnijoj stručnoj osobi u nekoj idućoj prigodi.

Je li došlo vrijeme da Grad Novalja i njen Ogranak Matice hrvatske pristupe objavi i jedne dolične knjižice ponajboljih pjesama našega barba Ivana? Držimo da jest. On je još u sjećanju mnogih Novaljaca i to je zaslužio.

Među posljednjim njegovim pjesmama je i *Požurnica* s datumom: Nevolja 13. IV. 68.

Molim te,
 prijatelju, požuri!
 I vrijeme se
 na me tmuri,
 tabani mi gore,
 suše mi se prsti.
 E, pa ne ćeš
 da ti se čelo
 ne mršti
 i oči ne pomute!
 A sve je
 moje ufanje u te.

Vrijeme je dakle da se udovolji barba Ivanovoj usrdnoj molbi.

ANTUN NODILO

Tvrdiva razvalina hrvatskoga jezičnoga tkiva

Prvi koji je predložio utvrđivanje „književnoga jezika“ Hrvata nije bio jezikoslovac nego dubrovački trgovac Marin Temperica (1534 – 1618). Njegov je prijedlog bio stvoriti jezik na širokoj slavenskoj osnovici razumljiv što većem broju osoba i naroda¹. Na poticaj jednoga pronicljivoga isusovca upoznao je generala Reda Claudija Acquavivu i tu je počelo zanimanje isusovačkoga reda za slavenske jezike što je usmjerilo jezikoslovce na izradbu rječnika i gramatike.

Prvi koji se u okviru katoličke obnove odvažio na taj korak bio je Faust Vrančić (1551 – 1617)² koji je objavio svoj DICTIONAR(IUM) 1595, a **drugi** odvažnik bio je Bartol Kašić (1575 – 1650) sa svojom gramatikom 1604. godine (INSTITUTIONES LINGUAE ILLYRICAE).

Pa da vidimo što nam je kao rječničku tvrđinu „razvalio“ taj šibenski Faust? Ništa drugo do jezik kao „jezičac na vagi“ u odmjeravanju snaga Istoka i Zapada³, jezik kao povijesni zid, jezik kao „tvrđalj“, kao otjelovljenje okorjela tvrdokorna htijenja moći koja kroz njega sve i sva normira kao gipko mekoputo tijesto vlastita utvrđivanja. Zato valjda pred naslovnom stranicom Vrančićeva „Dictionariuma“ stajasma postojano poput aveti u osvit dana zagrnuti velom djelatnoga negativiteta koji prikriva mršave kriške duše oglodane glazbom što sveudilj je proizvodi delirij lire verbalizma. Tako rasplinutima u sumračnim izmaglicama organiziranoga kaosa, kako se naziva „faustovski bitak“ kroz kojega se za ljubav Božju paktira s mrakom⁴, učinilo nam se preuzetnim išta zvati „tvrđinom“. Kao komad oguglaloga glagolskoga gloga čovjek i nije više u stanju išta ustvrditi. Sve što mu preostaje je rogoborno opovrgavati tvrđnje protiv prevage omnipotencije jezikoslovnih redatelja. Rječnik kao „tvrđjel“ i gramatika kao „tvrđaljština“ učiniše nam se, stoga, više nego igda jezikokosnim. Uzgrušćeni zlopatnom i zaplotnom potmurom praznoglave mrkline jezikovnika zavapismo za žrtvom živoga govornika pa makar on bio i kajkavac.

1 Stjepan Krasić, Počelo je u Rimu, MH, Dubrovnik, 2009, str. 36.

2 ibid. str. 36.

3 ibid. str. 20.

4 Branko Despot, Sitnice, Demetra, Zagreb, 1991, str. 53.

To nas odvodi u Dubrovnik četrstotinjak godina nakon Vrančića gdje nas guši promet. Proklješćina, priklopio bi napol mrtvi zajik. Da je promet u Dubrovniku veliki problem, nitko ne poriče. Ali da se išta na tome radi, vrlo je dvojbeno, premda će nas u Poglavarstvu glede naše dvoumice vatreno razuvjeravati. Prokšena prukljanica, dodao bi Vrančić. E pa da se sve ne bi prometno zagušilo, pribjegli smo prometnim policajcima, kajkavcima. Oni će nam, kažu, pokazati kako se poštuje prometne propise. Već sam o tome nešto bio načuo, ali jao, nisam vjerovao. Ta mi smo se na Pilama, tijekom više desetljeća, naslušali kojekakvih prijaznivih šćucanja, pa se ipak nismo ustresli. Otejen reć (reci ćaća), propisi se poštuju, ali se pritom, valjda, poštuje i čovjek. No, u stresnim okolnostima prometa na Pilama u kojima je ljeti „priliv vozila“ nalik bujici na Stradunu nakon svake jače kiše, za policajce, posebice spomenute kajkavce, čovjeka više nema. On je samo „dio vozila“. Na moju nesreću, i ja i supruga radimo u „povijesnoj jezgri“ grada pa se moram zaustaviti na Pilama ne bi li se skupa zaputili doma. Tomu našem „domaćemu zadatku“ suprotstaviti će se odlučno jedan punašan kajkavac, policajac. Kasnije sam doznao i ime mladoga gospodina: Simeon Klasan, broj službene značke 31122.

17. je rujna, 2010., 13 sati i 45 minuta. Vrućina. Priliv autobusa za turiste je sve veći. Ipak stanem. Računam, pola minuta, negdje sa strane... Pomalo zguren, viri me dotični „dečec“ kroz prednje cklo. U autu je i moja mala djevojčica (3 i po godine). I ona je očito, za naočitoga uočljivu, samo „privjesak uz vozilo“. Upozorava nas nervozno, bahato i razmetljivo, u vlastitome narječju, da se parkiramo negdje drugdje, negdje dalje. Priznam, malko mi se zamaglilo. U megli sem videl, u megli sem videl da je svemu kraj, rekao je jednom prigodom Krlježa osvrćući se na Gajev dogovor kojim je „kaj“ postalo „što“, pa se i meni nesretniku, onako stisnutom u vrućemu limenome autu, prištampalo da nam se to „kaj“ sada sveti, grize i ujeda.

U međuvremenu, policajac nas još jednom upozorava, još bahatije, još drskije. Je li stvarno dubrovačka književnost glede prelaska na štokavski prevagnula, mota se meni po glavi i miješa se s još jednom mišlju dolutalom odnekud iz studentskih dana u Zagrebu iz tramvaja: kaj se rivaš frajer jedan, bum te šupil, buš se zasral. Niste baš nešto ljubazni, podviknuh ja, napadnuti štokavac. I tada kajkavac emocionalno reagira. Ljut je. „Vozilo“ je progovorilo. Gundā nešto štokavski. Vozačku i prometnu dozvolu, zatraži on, i napiše mi prekršajnu prijavu na 500 kn. Jasno, dok je „pisao“, ja sam ostao parkiran tu barem 10 minuta, ali što smeta. Jezična prenja su najvažnija.

Supruga, koja je u međuvremenu stigla, zgranuto pita što se događa? Kaj se zbiva, ne znam prav, kažem ja i sine mi da i u Vladi govore kajkavski, tj. smanjuju nam plaću zato što smo štokavci. Ne budali, veli ona, svima smanjuju plaću. Oni 2000 kn, ovaj ovdje 500 kn ... U međuvremenu uručena mi je prijava. Nisam je potpisao. Nisam bio parkiran. Motor je bio upaljen. Spremao sam se otići. Nazovem voditelja smjene u prometnoj policiji i kasnije ga posjetim u uredu. Nema elemenata za pritužbu na čovjeka, tvrdi on, samo možete prigovoriti na prekršajnu prijavu. Tako dakle, on je čovjek, a ja samo „dio vozila“. Ponižen i uvrijeđen, a vjerojatno i glup, pođoh doma pognute glave. Htio, ne htio, malo po malo obuzmu me one magle krležijanske, ona nemoć i osjećaj gubitka ljudskosti što svrdla u dnu duše. Prosim lepo, gospon Moretić, dovedite nam dogodine čakavce, možda su još gori, ali barem nemaju s Gajevim dogovorima ništa.

U to ime, vratimo se čakavcu Kašiću. Čini se da je već pojava njegove gramatike bila korak prema normiranju (standardizaciji) hrvatskoga jezika s usmjerenjem prema štokavskoj kao najširoj dijalektalnoj osnovici⁵. „Osnove hrvatskoga jezika“ će završetak ostaviti hrvatskoj književnosti živi dokaz da i „ča“ može bit „borbeni sin“ (Bartolomej). Ali i tu nastupa požrlost gramatičkoga tipa: govoreći o aristoteličkoj, stoičkoj, aleksandrijskoj, novoplatoničkoj ili srednjovjekovnoj tradiciji koja je utjecala na Kašića prilikom pisanja gramatike, upliće se Zvonko Pandžić, koji je priredio, na hrvatski jezik preveo i komentarima popratio drugo izdanje „Osnova hrvatskoga jezika“, u nesuvislosti otkrivajući pritom dublju nesuvislost svake gramatike uopće, ne samo one Kašićeve.

Kaj se rivaš, Zvonkec? Co se tiskas moli? Što se buskaš čoviče? Oštroplit ću Te! Ali zaludu. Goropadno govorkalo sveudilj se banilo kao rasplodna ljudina što užgala se geslom: „nasrni na srnu“. Uzmimo jedan primjer. „Za razvoj tradicionalnoga gramatičkoga pojmovlja u antici, uz Aristotela je posebno važan bio intelektualni pokret stoika (od 300. pr. Krista), često zvanih „gramatičari bez gramatike“. Oni su izvorno kozmos vidjeli ponešto različito od Aristotela, kao jedno **čitavo** (HOLON) okruženo beskonačnim vakuumom. Kako u samom holističkom kozmosu nema vakuuma on je čitav radikalno kohezivne tjelesne strukture, i aktivni princip (Bog, logos, pneuma) i pasivni (tvar). Ta dva načela su pomiješana (SYNKRISIS DI' HOLON) neprekidnim lancem uzroka. Polazili su dakle od kozmičke kohezije i od radikalno kontinuirane, a ne individualizirane tjelesnosti, tj. od tzv. antikorpuskularijanizma. Ipak, za njih ne postoji samo tijelo. Ono što nije tijelo (TO ON) jest nešto (TO TI). Takve su netjelesnine: mjesto,

5 Počelo je u Rimu, str. 210.

vrijeme, vakuum i izrecivo (LEKTON)⁶.

Doduše, za ovakvo bezdušje u stvarima duha kriv je i Diogen Laertije čije izvješće o stoicima mjestimice graniči s budalaštinom. Ono za stoike navlastito tjelesno, sâmo eterično tijelo svega jest LOGOS sam! To eterično „tijelo“ je „slovo“ (GRAMMA). PNEUMA, dah koji sve prožima, oslovljavanje je svega kroz LOGOS, a to omogućuje KENON, praznina, koja nije vakuum, nego NOUS kao FONE, kao PYR: **duh** kao **glas**, kao **vatra**. Ono izrecivo (LEKTON), zapravo ono **slovljivo**, jer LEGEIN znači „sloviti“ (LOGOS = GRAMMA), je duh kao netjelesnina. **Sve oslovljeno postaje tjelesnim**. Kako nas oslovljava slovo? Slovo je „vrijeme“ kao „sjeme“, a glas je „praznica“ kao „maternica“. Oslovljeni glas je „otjelovljenje po duhu“. Duh se otjelovljuje kao jedan od „samoglasnika“ (TA FONEENTA) ako je u logosnoj vatri naglašen vatreni, duhovni dio, a jedan od suglasnika (TA AFONA), ako je naglašen logosni dio. Ili drugim riječima, samoglasnik je NOUS POIETIKOS, a suglasnik NOUS PATHETIKOS. Logosni dio je „trpan“ (PATHETIKOS), jer je LOGOS pramjesec, a duhovni dio je „proizvodan“ (POIETIKOS), jer je tu na djelu prasunce. Samoglasnik osvjetljava mrak iskonske patnje (PATHOS) razapinjanja eteričnoga tijela na križu iskonskoga života. Usuglašavanje samoglasnika kroz suglasnike proizvodi alfabet kao „križni put“ iskonske trpnje. Taj križni put je značenje ili znamenovanje.

U tome kontekstu Prostor je Prasunce, Vrijeme Pramjesec, Praznina je Duh kao ono Slovljivo (LEKTON). Prostor je Iskon (ARHE), a Vrijeme Kon (LOGOS). Izvorno, Prasunce i Pramjesec su eterični. Tek na vatrenoj razini Prostor postaje Praznina, a Vrijeme Sjeme kao logosni oganj ili logosna vatra. Su-imanje (SYN-EHEIA) Prostora i Vremena kao eterična sveudilnost je iskonska FANTASIA (fantazija). Zato je ono slovljivo (LEKTON) podvrgnuto (podloženo) logosnoj fantaziji (TO KATA LOGIKEN FANTASIAN HYFISTAMENON), tj. glas kao duh podvrgnut je „internoj koherenciji“ slova (LOGOU SYNEHEIA).

Fantazija je iskonski udar (TYPOSIS) u duši, duševna patnja koja proizvodi „predočbu“, „predstavu“ koju je onda moguće govorom „predstaviti“ (LOGO PARASTESAI). To logosno predstavljanje osvjetljavanje je mraka iskonske patnje. Kako je iskonska osjetilnost (AISTHESIS) duhovne pojave estetska stopljenost s bezgraničnim protokom predočbi kao slika,

6 Bartul Kašić, Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena (Semantika tradicionalne gramatike), Tusculanae editiones Zagreb & Mostar, 2002, str. 72.

7 Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena, str.76.

upravo logosno „predstavljanje“ ograničava taj protok, okupira ga, shvaća ga (KATALAMBANEI), čini ga uzdušnim. To znači da NOUS, duh kao vatra, postaje EPINOIA kao uzduh, glas postaje „fonem“, razlikovni glas, a slovo postaje „grafem“, oslovljena razlika. I tek tu postaje moguć „slog“ kao EPISTEME, „pristoj uz“ stvari jer je sada LEKTON kao stvar (PRAGMA) određeno granicom (PERAS) po „uzdušju“ (KAT’EPINOIAN). To KAT’EPINOIAN odgovara onome KAT’ENNOIAN u samim stvarima, „uzdušno“ odgovara „udušnom“ u stvarima, tj. „misao“ kao „granica“ u samim stvarima je ENNOIA, a ne „naša“ misao. To se shvaća kroz DIANOIA-u, razdušje. Osjetivost i mislivost (kroz AISTHESIS i DIANOIA-u) otkrivaju stvarnost stvari.

Stvari su utoliko proizvodi iskonske fantazije i očituju se u duši kao patnja, trpnja koja proizvodi „predočbe“, predstave koje je onda moguće govorom „predstaviti (LOGO PARASTESAI). Kako je LOGOS svrha (TELOS), oslovljavanje svega kroz LOGOS kao dah, PNEUMA, koji sve prožima, je HO AUTOTELES LOGOS, sebe dovršujući LOGOS što omogućuje NOUS (duh) kao KENON („praznina“). Kongruentni ustroj duhovninâ⁸ zapravo je usuglašenost samoglasnika kroz suglasnike kroz koju se ustrojuje značenje, znamenovanje. FONE SEMANTIKE APO DIANOIAS EKPEMOMENE, „značenjski glas od razdušja izaslan“ zaokružuje sve u cjelinu: nicanje (FYSIS) stvari njihovo je poslanje da kroz razdušje (DIANOIA) „svjedoče za svjetlost“, da logosno prezentirani osvjetle iskonsku patnju te da tako oslovljavajući beslovesnu bestjelesnost, cjelinom svega raspnu dašni napon (PNEUMATIKOS TONOS).

U tome kontekstu „ime i glagol (padež i kategorema) kao najproduševljeniji⁹ dijelovi govora, dostatni su za izraziti po sebi kompletna značenja (lecta)¹⁰“. Zašto su imenica i glagol „najdašniji“? Zato što oni raspinju duševni napon (PNEUMATIKOS TONOS). Ono što pogađa NOUS, ono što vidi duh je AUTO TO PRAGMA (sama stvar) kao „ono pogođeno“ (TO TYNHANON). To znači da duh kao označnik (TO SEMAION), kao glas (FONE), označava označenika (TO SEMAINOMENON) koji je AUTO TO PRAGMA (sama stvar). Duhom pogođenu stvar oslovljava LOGOS. Tako stvar postaje „ime“ (ONOMA). Drugim riječima, „dodir“, pogodak duha „udar“ (TYPOSIS) je iskonske fantazije koji proizvodi „patnju“, trpnju (PATHOS) i stvar ničē, buja, jesta (FYEI). U tome smislu dodir duha „proizvodi“ (POIEI) stvar, tj. zapaljuje LOGOS, čiji se naglašeni vatreni dio

8 ibid. str. 76.

9 Valjda: „najdašniji“.

10 Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena, str. 78.

otjelovljuje kao samoglasnik, kao NOUS POIETIKOS, a naglašeni logosni dio kao suglasnik, kao NOUS PATHETIKOS. Osvjetljavanje trpnoga duha od proizvodnoga udar je iskonske fantazije kao faostazije, kao svjetlostaja koji osvjetljava vatrenu noć. Tako je uzrok stvari njezin prirok. **Stvar se pririče sama sebi kroz svoje nicanje.** Imenovanje kao rađanje stvari uvijek je FYSEI, po naravi, po jestanju. Stvar niče otjelovljena po duhu kao „ime“, „pada“ u „bitak“ kao iskonski „padež“, kao „nominativ“. Ili: iskon dolazi do bitka bića fantazirajući, faostazirajući. Priricanje kao KATEGOREMA osvjetljavanje je „imena“ glagolom. Predikabilnost se zbiva u obzoru uobraziljne sveudiljnosti. Tako nastaje „rečenica“. No ona je „ontologijska“, a ne „ontička“ tvorba (POIESIS) iskonske fantazije. Rađanje stvari (PRAGMATOGONIA) započinje od iskona (HYPARHEIN). Fantazija kao su-imanje (SYNEHEIA) Iskona i Kona urastanje je njihovo u Skonu. Skona je „sredina“ kao ono što prosijeca, što ranjava, naprsli Iskon što udara u dušu, patnja kroz koju se stvar „rađa“, niče, buja, jesta (FYEI). Neuspjeh LOGOSA da o-kon-ča izkon-ski život koji se raz-kon-čava kroz duh (NOUS) izravno je ontogoničan, pragmatogoničan u smislu hyparhijskoga pokretanja duhovnoga dohvaćanja (KATALEPSIS), shvaćanja stvari koje proizvodi stvar jer je duhovni dodir udar iskonske fantazije: TO KATALEPTIKEN KINOUN FANTASIAN, „ono što pokreće stvar-dohvatnu, stvar-rađajuću pred-očbu“. Utoliko je rađanje stvari osvjetljavanje mraka iskonske patnje, dovođenje stvari „pred oči“ duha čime ona niče otjelovljena i „pada“ kao „padež“ u bitak. Kriterij toga bitka je upravo HE KATALEPTIKE FANTASIA (KRITERION EINAI TON PRAGMATON, D.L. VII, 46, 2-3) U tome smislu sama stvar je TO HYPARHON, „ono započeto od iskona“.

Tako smo stigli do „rečenice“. „Svaka se, naime, gramatika, posebice sintaksa, trudi oko **ispravnosti** slaganja dijelova govora u rečenicu po inteligibilnom ustroju¹¹“. Tradicionalna gramatika, pa tako i Kašićeva, ne zna ništa o subjektu i objektu, predikatu i atributu, jer ona ne pita kako se gradi rečenica, i koji su elementi rečenice, nego samo: kako se povezuju riječi u rečenici¹², što dakako proizlazi iz iskonskoga ustroja logosa, mišljenja (duhovanja) i jezika. „Umjesto subjekta i objekta, predikata i atributa pojavljuju se samo nominativ i akuzativ, glagol, prijelaz, tj. odnosi riječi“¹³. Nezgoda nastaje kada se ti odnosi riječi i ustroj govora gledaju puko ontički, tj. u stoičkom „epistemologijskom sustavu“¹⁴ pa se usklađivanje „s kongruentnim ustrojem

11 Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena (Heymann Steintal, Geschichte der Schprachwissenschaft ..., 1891, str.341) str. 78.

12 ibid. str. 78.

13 ibid. str. 80.

14 ibid. str. 84.

značenja iz općega logosa¹⁵ događa nesuvislo. Na primjer, rečenica nije neposredni „sud“, nego posredovani sud ili „zaključak“. Ono što posreduje je „sredina“ kao „skona“. Skona je ono što prosijeca, ranjava dušu, udara u nju, proizvodi patnju, a ova „predočbu“, predstavu koju onda logos predstavlja, tj. ograničava bezgranični protok predochbi kao slika, okupira ga, shvaća ga (KATALAMBANEI) iza čega stoji pretvorba duha kao vatre u EPINOIA-u kao uzduh.

Drugim riječima, vatreni udar iskonske fantazije u duši kojim stvar istom niče, tek na uzdušnoj razini pokazuje slaganje, sudar „esencije“ i „egzistencije“, fonema i grafema. U tome sudaru kao kršenju bitka (koji je „zemlja“ kao svenosivi bezdan) na jestvâ (OUSIA), zbiva se inspiracijom iskonske glas-be, tj. udahom kao uzduhom posredovan, zrcalni umnožaj „jednoga“. Tako se vatrene slike kojima odgovaraju glasovi preko uzdušnih slogova preoblikuju u „riječ“: uzduh se gusne (dichtet) do vode, do tekuće glas-be metafora koja ispjevava (dichtet) svijet. „Odnosi riječi“ posredovani su stoga „odnosom elemenata“. „Sud“ je „zaključak“ kao sudarom elemenata iznjedrena homologija. Jer što se zbiva u rečenici? Preplet značenja! Značenje je „križni put“ iskonske trpnje koji se očituje kroz usuglašavanje samoglasnika kroz suglasnike što proizvodi alfabet. Preplet značenja je preplet uglazbljenih slova. Uglazbljena slova su vezana uz elemente. Primjerice ALFA je vatreno, BETA uzdušno, GAMMA vodeno, DELTA zemljano, EPSILON vodeno, ETA zemljano, ZETA uzdušno, IOTA uzdušno itd. Svaka riječ je dakle već homologija elemenata. Rečenica je utoliko homologija homologije, simfonologija (SYN-FONO-LOGIA). U njoj je na djelu duhovno osjetilni (intelektualno zorni) suhvat bitka kao istovjetnost istine (ALETHEIA) i pojave (FAINOMENON). To je moguće zato jer je HYPOKEIMENON (podmet) duh koji je ono HOMO u homologiji.

Duhom pogodenu stvar oslovljava logos. Tako stvar postaje „ime“ (ONOMA). OMEN EST NOMEN (obrnuto nego inače: NOMEN EST OMEN). Znamen „imenuje“. Znak znači „ime“. Ime, ONOMA, prvi je stupanj spoznaje, a istovremeno deveti elementarni stupanj:eneada. Na razini eneade, svako slovo je imenica unutar imenice, grom-ada što ranjava „nebo“. Početak spoznaje ranjavanje je neba, praneba, koje je logosni oganj. Tim ranjavanjem (dodir duha kao udar iskonske fantazije) počinje prodor eteričnih fluida u podneblje što se očituje kao estetska stopljenost s bezgraničnim protokom predochbi kao slika. LOGOS, kao drugi stupanj spoznaje, ograničava taj protok otvarajući obzor mogućega priricanja. Tu nastupaju KATEGOREMA (PREDICABILIA). To su rod (GENOS),

15 ibid. str. 80.

vrsta (EIDOS), razlika ili raznošaj (DIAFORA), vlastitost (IDION) i prigodak (SYMBEBEKOS). KATEGOREMA (kako je rečeno u Topici) **su uvijek u jednoj od KATEGORIJA (PREDICAMENTA): AEI GAR TO SYMBEBEKOS KAI TO GENOS KAI TO IDION KAI HO HORIZMOS EN MIA TOUTON TON KATEGORION ESTAI.** Kako je LOGOS TO AITHERION SOMA, eterično tijelo Iskona, a „tijelo“ je „rijeka zaborava“, LETHE, spoznaja klizi u zaborav. Spajajući se s drugim imenom kroz logosno „sabiranje“ (LEGEIN), ime sebe zaboravlja u **drugome**. No tu je i **drugi** eterični fluid, prasunašnja tekućina. Njezin prodor produbljuje zaborav do „idola“ (EIDOLON). To je treći stupanj spoznaje. „Vidić“ (IDOLUM) nas približava onome znatljivome kao **zaboravljenome**. To približavanje vodi u četvrti stupanj spoznaje, u EPISTEME kao „stajanje pri“ („pri-stoř“) znatljivome na način sve dubljega mraka, sve dubljega zaborava. **Najdublji zaborav je „dijalog“.** Prasunašnji fluid „razbija“ pramjesečev, probija ga, prolazi kroz (DIA) njega (LOGOS) i tako bljesne vid (IDEA). Zaborav (LETHE) se obrće u nezaborav (ALETHEIA), u THEIA ALE, božansku skitnju, božanski nošaj (THEIA FORA). IDEA, kao peti stupanj spoznaje, je OUSIA (sućina, jestvo) kao FORA (nošaj), iskonsko vrtloženje, vrelo smisla bitka. Imenovanje je rađanje smisla bitka imenovanih bića (sućih). Značenje znaka kroz povodanj transcendiru (prekoračuje) sebe u smisao onoga bića čije ime znak znači (znamenjuje). Transcendencija je klizanje značenja do smisla, a taj smisao jest „ideja“ u ovome „prevrednovanome“ smislu.

Tako se iz tvrdnje da su stoici slijedili aristotelovski ustroj bitka „gdje je najprije dolazio tjelesni podložak (HYPOKEIMENON) pa potom kvaliteta (POION)“¹⁶ vidi da Pandžić (a prije njega gramatičari) brka NOUS (duh) i LOGOS. NOMEN SUBSTANTIVUM nije „ime bića“, „ime supstancije“, nego ime „smisla bitka“, tj. „ideje“. To znači da je imenovano biće duhovna pojava (FAINOMENON) u istovjetnosti s istinom (ALETHEIA), a ne s LETHE kako bi slijedilo iz uvida gramatičara. Zato Kašić na tome tragu dijeli „ime bića“ na „vlastito, opće i zbirno“. Vlastitost, PROPRIUM (IDION) spada u KATEGOREMA, dakle u LETHE (zaborav). Ontički podložna „stvar“ (u gramatici), primjerice „Rim“, kao NOMEN SUBSTANTIVUM je EIDOLON (IDOLUM), osjetilna pojava, a ne duhovna. Ili još strože, EIDOLON je fantazma kao proizvod osjetilnosti (AISTHESIS) i mnijenja (DOKSA). Ona je DOKESIS DIANOIAS (D.L. VII,50), mnijeva razdušja. Ta mnijeva (DOKESIS) može biti jedinstvena, navlastita kao lučbena (Rim), nejedinstvena, nenavlastita, nazivno-uzmnožna kao nelučbena (grad) i

16 Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena, str. 86.

zbirna, sabirna jer u jednini označava mnoštvo (gradska čeljad)¹⁷. Lučba, KRISIS, stvar je logosnoga ognja. Kao element onoga NE-JEST logosni oganj kroz lučbu očituje „mržnju“ koja se, s jedne strane, u vlastitome imenu (NOMEN PROPRIUM) Rima, koje glasi ROMA, otkriva kao obrnuti AMOR (ljubav), jer ono obrnuto od ljubavi je mržnja, a, s druge strane, u zrcalnom vrtloženju elemenata kojemu odgovara broj 7, tj. raspon od sedam iskonskih elemenata koje „otjelovljuju“ sedam rimskih brežuljaka, pa se u skladu s tim naziva „la città dei sette colli“, „grad sedam brežuljaka“ ili naprosto Grad, l'Urbe, jer zrcaljenje izjedruje ono zajedničko (COMMUNIS) koje je elementarno u svemu, ono opće koje se u mnijevi (DOKESIS) pričinja „vječnim“, pa se ROMA još naziva i Vječnim gradom, la Città Eterna (NOMEN APPELLATIVUM). Kako je Vječni grad ujedno „svjetski grad“, gradska čeljad (NOMEN COLLECTIVUM) su „svijet grada“.

I sada je pitanje: što je ROMA kao duhovna, a ne osjetilno-mnijeta pojava? ROMA je MORA, „boravište“ kao zaborav (LETHE). MORA je nijek života kao budnosti, grobište, ORA, kao „krajina smrti“ (ORA MORTIS). Ukratko, ušće i zaušće (ORATIO), govor zaborava. ORATIO je LOGOS kao LETHE, zato gramatičari od starine, „navlastito u srednjem vijeku nakon Boecija, uvijek rabe izraz ORATIO (LOGOS) umjesto PROPOSITIO“¹⁸. Gramatika je podzemlje logike i to ne u spoznajnom, nego u elementarnom smislu:

VATRA	- GLASNICA (NOEMA)
UZDUH	- SLOG
VODA	- RIJEČ (KAO ZBOR GLASOVA)
ZEMLJA	- REČENICA (SUD KAO ZBOR POJMOVA)
OKRŠANJ	- PODMET (SUBJEKT)
ZDUH	- PRIROK (PREDIKAT)
ZGAR	- SKONA (KOPULA)
LOŠ	- GLAGOL
HUD	- IMENICA
VRAG	- SLOVNICA (LEGMA)

17 Po Kašiću (Osnove hrvatskoga jezika) : NOMEN PROPRIUM, NOMEN APPELLATIVUM, NOMEN COLLECTIVUM, str. 277.

18 Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena, str. 90.

Logika je podzemlje metafizike, a gramatika podzemlje logike. Budući da se uzduh zrcali u okršnju, a voda u zduhu, to znači sljedeće: kada se slog podmeće nastaje riječ, a kada se riječ pririče nastaje sud. S druge strane vatra se zrcali do zgara preko zemlje. Zgar je vezan uz „kopulu“ kao „podskon“ (HAPARHE). Podskon je LOGOS kao Kon. Kada se NOEME luče, tj. kada se vatra zrcali u zemlji, Iskon i Kon(ac) (Okon) su jedno. Zašto? Jer ih Kon kao skona svezuje u jedno. Zgar je slika vatre. Slika je alegorija. Alegorija upućuje na AGORU. Što je AGORA? Ono „ino“ (ALLO u ALLEGORIA) je zgar glede vatre kroz ogledanje preko AGORE, a ona je „zemlja“. Kategorija je, pak, „ono što je po (KATA) AGORI“, po zemlji, tj. zemlji podloženo. Subjekt i predikat, podmet i prirok su dva osnovna lika kategorija (u logici). Logos kao Kon je uzrok toga da se prirok pririče podmetu kao podlozi, tj. onomu zemlji podloženom. „Zemlja“ kao „sud“, koji luči Nadzemlje od Podzemlja, razlučuje ih formulom: S jest P ili strože: S hyparhei P. Zato je glagol „biti“ HYPARKTON REMA¹⁹, podskonski glagol. Ali to ne znači da je, kako tvrde gramatičari, VERBUM SUBSTANTIVUM²⁰. Zemlja odgovara onomu BITI bića, pa kako se vatra zrcali preko zemlje do zgara, glagol BITI preuzima ulogu skone kao podskona (HYPARHE). Nije dakle riječ o supstanciji kojoj se nešto predicira nego o prevrednovanoj supstanciji, o OUSIA-i koja je FORA, iskonsko vrtloženje, vrelo smisla bitka bića. To je ETYMOS, TO ETYMON **istinito značenje riječi**.

U tome smislu ROMA je vrtlog zaborava, **boravište** (MORA) kao krajina (ORA) „smrti“, zaušće (ORATIO) učizmenja (IMPERIUM) svega gramatizacijom ničega. To „ništa“ je duh kao HYPOKEIMENON. On (oslovljeni duh) je Prijestolnica svijeta (CAPUT MUNDI), glava (CAPUT) kao „posuda“ prepuna prasunašnje svjetlosti, Apostolski prag (LIMEN APOSTOLORUM) ukoliko su „apostoli“ samoglasnici i suglasnici, „poslanici“ odaslani da svjedoče prasunašnju svjetlost. AMOR INTELLECTUALIS LITERAE ROMA EST, što doslovno znači: Rim je duhovna ljubav slova, a glazboslovno znači: svi putevi vode u Rim, jer AMOR (EROS) je logosna vatra inficirana mržnjom (ROMA je obrnuti AMOR) koja pokreće lučbu (KRISIS) što se očituje u zrcalnom vrtloženju elemenata kojemu odgovara broj 7, tj. raspon sedam iskonskih elemenata koje otjelovljuju sedam rimskih brežuljaka.

Raspon od sedam elemenata ogleda se i u sedam padeža kojih je po Kašiću „kod nas u jednini skoro uvijek sedam“²¹. Padež spada u atribute i o

19 Osnove hrvatskoga jezika, Prolegomena, str. 86.

20 ibid. str. 86., str. 322.

21 Osnove hrvatskoga jezika, str. 229.

njemu je u „Osnovama hrvatskoga jezika“ riječ u dijelu naslovljenom „De attributis partium orationis“ („O atributima dijelova govora“). Pandžić je u podrubku stavio za „attribute ACCIDENTIA“. To znači da padeži spadaju u KATEGOREMA, dakle u LETHE (zaborav). No što je s padežom ako spada u ALETHEIA-u (nezaborav), tj. što ako je padež duhovna pojava (FAINOMENON)?

„EN ARHE EN HO LOGOS ...“ znači „U Ocu bijaše Sin ...“ Sin je iskonski Kon, a ono „iz“ u Iz-konu je Duh kao Očeva otvorenost za ujednost. Iskon je ujednost Oca, Sina i Duha. Zato iskonsko vrijeme teče „od Kona do Kona“, od početka svega kroz „imenovanje Božje“ („imenovanje“ je ujednost Duha kao Očeva Glasa i Sina kao Slova) do dočeka Kristovim „zarukama“ na koncu povijesna vremena.

Božje stvaranje je „imenovanje“. Prvi dan stvaranja je, stoga, prvi padež iskonskoga života, a to je NOMINATIV, imenski padež. Taj „pad“ u imenovanje, taj imenski „padež“ prosinuće je Iskona kao Prasunca kroz svjetlost u rastavi od tame. Zato se prvi dan stvaranja imenuje „Sunčevim danom“ (SUNDAY). No, tek drugi dan stvaranja u doslovnom smislu potpada pod GENITIV, padež „roditeljni“ koji naslovljuje pad u genezu, tj. otpad kroz rađanje. Zašto? Sin je Pramjesec. Njegovo zatvaranje Očeve otvorenosti (Duh) „zatvoreno je nebo“, svod koji rastavlja „vodu od vode“, vodu pod svodom od vode nad svodom. Tek ovim „mjesečevim“ rezom, kroz prozirnost neba, otvoreno je rađalačko podneblje „žrtvom“ Sina, jer vode se „žrtvuju“ zatvaranju Neba (Duh). Zato se drugi dan stvaranja imenuje „Mjesečevim danom“ (MONDAY). To padanja u genezu naznačeno padežom roditeljnim produbljuje se u trećemu danu stvaranja do DATIVA, padeža „davanja“, koji naznačuje „davanje plodova“ zemlje, tj. onoga bezvodnoga u rastavi od mora kao „zborišta vodena“. „Marsov dan“ (TUESDAY, „day of Tiu“, the god of war), dan je „davanja“ kao ratovanja. I dok je prvi dan „ratovanje“ kao zatvaranje bezdana (Otac) svjetlošću, drugi dan zatvaranje neba (Duh) svodom, treći dan je zatvaranje zemlje (Sin) davanjem „plodova“ u kojemu zatvaranju jestaju jestvujuća (suća) iz mraka na svjetlost dana oslobađajući Iskon njegove „tame“ s jedne strane, a čuvajući mu osobnost s druge strane. Trećega dana, dakle, dolazi do riječi „rat za iskonski život“ koji se očituje kao „rađanje zemlje“, tj. „davanje plodova“.

„Merkurov dan“ (WEDNESDAY, Woden's day, the chief Teutonic god), dan glasnika (Merkur) vrhovnoga poretka, naznačuje propadanje u AKUZATIV, padež „optužbe“ pod kojim stoji sve što gledaju nebeska vidjela kao „oči neba“ stvorena četvrtoga dana stvaranja. Optužba je prouzročena (ACCUSO

od AD-CAUSA) lučenjem nebeske od iskonske svjetlosti, svjetlosti Prasunca od svjetlosti sunca i ostalih vidjela, što odsudno je zrcaljenje „prvoga“ dana (Otac kao svjetlošću „zatvoreni bezdan“) u „četvrtome“. „Jupiterov dan“ (THURSDAY, Thor's day, the god of thunder), gromuje kroz VOKATIV, padež glasanja Duha na čiji se zaziv nebeske i morske životinje (stvorene petoga dana stvaranja) svojom „krilatošću“ i „pokretljivošću“ utječu kretanju kao „otvorenosti spram svjetlosti“, i kao takve stoje pod optužbom nebeskoga suda (KRISIS) kojim se luče vode nad svodom od voda pod svodom, što je zrcaljenje „drugoga“ dana (Duh kao svod ili „zatvoreno nebo“) u „petome“. Zatim slijedi „Venerin dan“ (FRIDAY, Fri, Frig-ga, the wife of Odin and goddess of the heavens) koji svojim svjetlonošnim sjajem smješta sve u pad LOKATIVA, u padež „mjesta“, u vezanost mjestom, tj. obuzetost „svijetom“. Zato kretanje zemaljskih životinja stvorenih šestoga dana dana stvaranja upućuje u usporedbi s pokretljivošću zračnih i morskih više na mirovanje, na „okrenutost tami“. „Izmještenost“ iz svijeta i „neumjesnost“ (ATOPIA) u svjetskim stvarima zato su odlike čovjeka (stvorenja također šestoga dana) kojemu je umjesto lažnoga Lucifera, tj. Venere kao boginje osjetilne ljepote, Isus istinska „zvijezda jutarnja“ (Otkrivenje, 2,28), što zrcaljenje je „trećega“ dana (Sin kao „zatvorena zemlja“) u „šestome“.

Napokon slijedi „Saturnov dan“ (SATURDAY, Saturn's day) kao pad u INSTRUMENTAL, padež uređaja i ustroja (IN-STRUMENTUM), tj. vremena (Saturn je Kron, „bog vremena“) kao ustrojnika i urednika (IN-STRUCTOR), što zrcaljenje je „četvrtoga“ dana (vidjelâ kao nebeski znaci vremena) u „sedmome“ (sedam je tradicionalno navlastiti broj vremena). Vrijeme je „vrtinja“, iskonsko „vreteno“, pad koji sama sebe „obrće“ u uspon. Utoliko je „Saturnov dan“ nedjelja, a ne „Sunčev dan“, jer „djelovanje“ je proizvođenje razlika kroz rastave, dok je sedmi dan sustavljanje u istovjetnosti početka i dočetka na obodu vrtložna kruga, u sveudiljnosti okružja Božjega.

Što primjerice tu u okružju Božjemu znače padeži? Nominativ naznačuje Prostor, Prasunce kao Prostor, prosinuće Iskona kao Prasunca kroz svjetlost u rastavi od tame. Genitiv, dativ i akuzativ naznačuju Vrijeme u odrednicama prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Tako Pandžić navodi bizantskoga gramatičara Maksima Planudesa (1225 – 1305) koji povezuje genitiv s pitanjem POTHEN (odakle?), tj. s prošlošću, dativ s pitanjem POU (gdje?), tj. sa sadašnjošću i akuzativ s pitanjem PE (kamo?), tj. s budućnošću²². U tome surječju budućnost nastaje lučbom (KRISIS) svjetlosti Prasunca od svjetlosti sunca i ostalih vidjela. Rastavljanje svjetla (Prostor = prasunašnje svjetlo) od svjetla (vidjelâ kao znaci Vremena) je budućonosno u smislu

22 Osnove hrvatskoga jezika, str. 104.

„prediciranja“. PREDICAMENTUM, tj. KATEGOREMA je optužba, a akuzativ padež optužbe. Sve što gledaju nebeska vidjela kao „oči neba“, kao EKPOPE, izaslanstvo neba ukorljivo je i „krivo“ zbog svoje „ukradene svjetlosti“. Krivost kao nagib, upravo je „pad“ i od-pad od „pravoga“ (prosinuća prasunašnjega) svjetla. Taj padežni otpad, zbog onoga „PRAE“ u PRAEDICAMENTUM, uvijek je već nešto „prošlo“. Vrijeme je Pramjesec, što znači da je njegovo svjetlo oduvijek već ukradeno. Genitivno pitanje „odakle“ smjera na rađanje od „ukradene“ praskvjetlosti. EISPOMPE je crpljenje iz izvora „ukradenosti svjetla“, a to je LOGOS kao Vrijeme, kao Pramjesec. Ali „rađanje“ je „poslanje“ (POMPE). Rođena suća „poslana“ su da u sadašnjosti (koja je vezana uz dativ) svjedoče ne ukradenu, nego iskonsku svjetlost, da sebe „davaju“ (padež „davanja“) kroz oplođivanje, da budu „plodovi zemlje“. No tek će u LOKATIVU kao „osjenjenju dativa“²³ čovjek (stvoren šestoga dana), othrvavši se vezanosti i obuzetosti svijetom, svjedočiti iskonsku svjetlost i tako učiniti da ukradena svjetlost postane istinska, tj. da Sin postane istinska „zvijezda jutarnja“ (Apokalipsa, 2,28) što zrcaljenje je „trećega“ dana stvaranja u „šestome“. EISPOMPE, POMPE i EKPOPE su tako vezani uz genitiv, dativ i akuzativ. Vokativ, lokativ i instrumental samo su njihova „osjenjenja“ (zrcaljenja).

Što primjerice u tome surječju znače nominativ i akuzativ u rečenici: Svi putevi vode u Rim (Tutte le strade conducono a Roma)? Svi putevi **zavode** u Rim? Optužba glede Rima je očita: Rim je lažno središte svijeta. ROMA je „bludnica“. Povijest kao zabluda i bludnja njezino su djelo. Zašto je Rim lažno središte svijeta? Zašto je u njemu svjetovnost svijeta utonula u zaborav (LETHE)? Svjetovnost svijeta je SUBSTANTIA. Ona je kao „riječ“ prijevod od OUSIA, sućina, „jestvo“. „Jestvo“ (OUSIA) je „iskonsko ognjište“ HESTIA (Platon, Kratil, 401c5), tj. VESTA, čija je svećenica Reja Silvija majka Romula i Rema. Iskonsko ognjište duhovna je vatra, kaos ljubavi (AGAPE) kao HYPOKEIMENON, majčinstvo (MATERIA) u svemu zbivanju. Dok je duh kaos ljubavi, vrijeme je ljubav kaosa i to ljubav kao EROS, kao AMOR. AMOR je obrnuta riječ od ROMA, tako da je ROMA od AMORA kao „ljubavi kaosa“ obratom postala iznova „kaos ljubavi“, **ali obratom unutar „vremena“**. Vremenu dakako odgovara LOGOS kao LETHE pa je SUBSTANTIA svega od prostornoga prosinuća Prasunca prevrednovana u vremensko prosinuće Pramjeseca kao „ukradene svjetlosti“, tj. utonula u LETHE (zaborav). Ta temeljna zabluda i bludnja koja je učinila da AMOR INTELLECTUALIS LITERAE ROMA EST, da je Rim duhovna ljubav slova kao zaborava (LETHE), možda bi se mogla preobrnuti iz temelja ukoliko bi se duhom spalilo „Eneidu“ i tako iskupilo pjesništvo,

23 *ibid.* str. 120.

koje iznosi na vidjelo majčinstvo (MATERIA = duh kao ljubav, kao vatra) u svemu zbivanju, od literatstva, od utonuća u zaborav (LETHE), od njegove zabludjelosti u opajanje praznim oblicima, praznim riječima kao skliskim zmijolikim vijugama u vrtoglavoj opojnosti neprestana izvijanja i okretanja. Spaliti „Eneidu“ da bi se njezinom vatrom povratilo plamno (prostorno) središte bitka. A to se može jedino prolaskom kroz bezdan čistoga srca, kako našega tako i srca jezika. Moramo se sunovratiti u najdublju dubinu kako bismo doprli do ponora jeke čistoga srca jezika iz kojega se odzrcaljuje naša slika prema nebu nad nebesima sve do Očeva oka. Jer kada zrcalni preobražaj bude uznapredovao do središnjega ognja tada će bljesnuti trenutak sveoptoka, i u zbilji takvoga sudnjega dana, ono sedmobojno će se ujediniti u bjelokosni proplamsaj sudnjodanske bjeline.

Ali neprobuđene ikakvim zemnim plamom zamukle su vatre neba u bezimenosti, zašutjelo je središte bitka ohladnjelo od daha ničega. Da bi se rastvorila utroba neba i razbio zmijski prsten vremena treba se iznova probuditi za ljubav (AGAPE) jer ona je pratemelj zbilje, prasunčeva grmljavina ognja koja ujedinjuje sve u kruglju svijeta. Bez nje sve je okamenjeno u osami Rima kao „krajine smrti“ (ORA MORTIS), u zaušću (ORATIO) učizmenja (IMPERIUM) svega gramatizacijom ničega koje (ništa) nije duh kao HYPOKEIMENON nego SUBSTANTIA utonula u zaborav (LETHE) kao dah (LOGOS), kao „kozmička pneuma u izaslanstvu (EKPOMPE) u dušu“²⁴ kako čovjeka tako i svijeta što je izravni padežni otpad u akuzativ, „u Rim“, u koji nas „zavode svi putevi“. Nominativ „svi putevi“ naznačuju to logosno izaslanstvo (HE EKPOMPE HE LOGIKE), puteve gramatike koji nas svode (CONDUCONO) na one koji (kao „Rimljani“) „zaboravljaju kamo put vodi“ (Heraklit, frag. 71). Utoliko naslov knjige „Počelo je u Rimu“ Stjepana Krasića upravo pogađa u središte, u srž „gramatizacije ničega“. Pitanje kako gramatika preko imena i padeža kodira prostornu narav svega bivstvovanja?, o kojemu u Prolegomeni (str. 134) govori Pandžić, stoga je nesuvislo jer je „prostorna narav“ kao sintagma mig da se tu ništa ne vidi i da se brkajući „prostor“ i „vrijeme“ ne može ništa vidjeti od suvislosti cjeline „bivstvovanja“. I nije pritom riječ o neupitnome „primatu filosofije nad gramatikom“²⁵ nego o suvislosti ili nesuvislosti našega života i života cjeline. Život cjeline je na kocki ukoliko je gramatika nesuvisla.

I na koncu, što se tiče glagola, vremenâ i vremena sâmoga, kakve veze imaju fizika i gramatika da bi tako bitna bila Aristotelova definicija vremena iz

24 Osnove hrvatskoga jezika, str. 102.

25 ibid. str. 138.

„Fizike“ za analizu glagolskih vremena u humanističkim gramatikama²⁶?
 Kratko rečeno: LOGOS je FYSIS kai GRAMMA, jestost i slovo, slovljenje svih jestvujućih (sućih) (PANTA TA ONTA), jestanje svih oslovljenih (PANTA TA GRAMMATA). Slovnica je jestosnica, doduše samo na eteričnoj razini. Jezikoslovci koji brkaju starinu i eteričnu razinu govore o najstarijemu dobu u razvoju jezika u kojemu nema nikakve vremenske kategorije glagola nego samo „vidovi“ (infektum, konfektum, perfektum). Ali „vid“ preko „svrhe“ uključuje u sebe „vrijeme“. LOGOS je iskonsko Vrijeme. On je Svrha. Kretanje LOGOSA je zatajivanje Iskona. To kretanje nije u opreci s mirovanjem nego smiraj okraj i kretanja i mirovanja, urastanje Iskona i Kona u Skonu, u solsticij, svjetlostaj (FAOSTASIA). Skona je „trenutak“ kao „broj kretanja“ (ARITHMOS KINESEOS). Ono „prije“ (PROTERON) i ono „poslije“ (HYSTERON) glede svrhe, tj. glede LOGOSA su „iskonije“ i „nakon“. Tako bi Aristotelova dafinicija vremena (HO HRONOS ARITHMOS KINESEOS KATA TO PROTERON KAI HYSTERON ESTIN) glasila: **Kon je skona prema onome iskonije i nakon.** „Iskonije“ od utaje (LETHE) je neutaja (ALETHEIA), a „nakon“ utaje je agapetični kaos duha kao vatre. Svršeni glagoli su „logosni“, „vremeni“, a „nesvršeni“ „noetički“, duhovni. Ili jo strože: noetički su nesvršnosvršni (jer se NOUS probija kroz LOGOS), a logosni svršnesvršni (jer NOUS pali logosnu vatru, logosni oganj). Tako se isprepliću svršnost i nesvršnost. Prodorom logosnoga ognja kao svršne nesvršnosti u duhovnu vatru rađa se infektum kao „uzduh“. Kako je nesvršnost infektuma uzdušna, vatreni element postaje „svršan“, postaje konfektum. Nesvršna svršnost kao rastajivanje i svršna nesvršnost kao utajivanje Iskona imaju za rezultat najprije rađanje opreke konfektum (vatra) - infektum (uzduh) kroz DIAFORA-u NOUS-a i LOGOS-a, a zatim njezino „ukidanje“ u duhovnoj vodi, u „završenosti“ perfektuma. U tome smislu „zemlji“ odgovara konfektivno-infektivni perfektum ili apsolutni (ne relativni) pluskvamperfekt. Kako „zemlji“ odgovara „bitak bit-ja“, on je „vječno bivši prošli bitak“, nesvršno-svršna svršno-nesvršna završenost. U tome kontekstu aorist imperfektivnoga glagola (vatra + zrak) i imperfekt perfektivnoga glagola (zrak + voda) omogućuju heraklitovski „put prema dolje“ od vatre preko zraka i vode do zemlje.

Uzmimo jedan jezični primjer iz „Besjeda svarhu evanđelja nedjeljnjih“ fra Matije Divkovića (Venecija, 1616): „Vele da sveti Ivan Krstitelj staja u pustinji kako jedan pustinjak dvaest i pet godišta (52)²⁷. Sa stajališta stazijskoga jezika (biti=stajati) „radnja je vršena i izvršena, protekla je, u

26 *ibid.* str. 136.

27 Eduard Hercigonja, Na temeljima hrvatske književne kulture, Matica hrvatska, Zagreb, 2004, str. 549.

određenom segmentu prošlosti²⁸. Aorist „staja“ ograničava protok radnje dok bi imperfekt „stajaše“ samo „označio razlivenu, ničim ograničenu radnju u prošlosti paralelnu s drugim radnjama“²⁹. Faostazijski jezik ima međutim osebujniju uobrazilju (FANTASIA=FAOSTASIA, uobrazilja=sjetlostaj): „Ivan“ po imenu naznačuje onoga koji je „bogu mio“. Milost i milina božja su STORGE: ljubav u elementu „vode“. Zato Ivan „krsti vodom“. On je Ivan Krstitelj. No, on samo „poravnava put“ („ravnina“ je geometrijski ekvivalent „vode“ kao elementa) Isusu Kristu koji „krsti ognjem“. Između „vatre“ i „vode“ posreduje „uzduh“, tj. „zrak“. On odgovara FILIA-i, ljubavi (skrb, briga, prijateljstvo) u elementu „zraka“. Zato će se „simbolično“ dvojica („uzduh“ je drugi element) Ivanovih učenika „pridružiti“ Isusu nakon što Ivan imenuje Isusa „Jaganjcem Božjim“. Ono što FILIA kao skrb ispunjuje je briga za „jaganjce“, za „stado“. Aorist imperfektivnoga glagola „staja“ svezuje „vatru“ i „zrak“, „oganj“ i „uzduh“ i tako naznačuje Ivanovo „stajanje“ pri onome koji dolazi nakon njega, a koji je pred njim jer krsti ognjem (element vatre kojoj odgovara ljubav kao AGAPE) svoje „stado“ (element uzduha, tj. FILIA-e). Ali da bi se to moglo, „stajati pri“ Isusu na način aorista imperfektivnoga glagola, nezaobilazno je najprije produbiti FILIA-u do AGAPE. Jedan od dvojice Ivanovih učenika što se pridružio Isusu, bio je Andrija brat Šimuna Petra kojega (Petra) Isus pita: „Šimune Ivanov, AGAPAS ME, ljubiš li me“? To znači: jesi li primio krštenje ognjem? Petar odgovara: FILO SE, ljubim Te“, što znači: pridružio sam Ti se („uzduh“ je drugi element) radi skrbi za čovječstvo kao ono ljubljeno u svakome čovjeku koje nas čini istim i istinitim. Da, Gospodine, Ti vidiš moju naklonost, moju uviđavnost glede skrbilju i ljubavnom brigom posredovane istosti. Na to Isus njemu ISTOMU (AUTO) prozbori (LEGEI): „Pasi jaganjce moje“ (Iv, 21, 15). Ono što FILIA kao skrb ispunjuje je briga za nejako „stado“ koje se, međutim, može uistinu osnažiti jedino kroz AGAPE. Zato ga pita drugi put: „Šimune Ivanov, AGAPAS ME, ljubiš li me“? „Da, Gospodine“, prozbori ISTI (njemu ISTOMU), „FILO SE, ljubim Te“, tj. Ti vidiš da smo sljubljeni kroz istost u vidokrugu istote; ta vid (EIDOS) i nije drugo do „ono isto istomu isto“. „Pastiruj ovce moje“ prozbori mu „isti“. Treći put, međutim, upita Isus ovako: „FILEIS ME, ljubiš li me“, imam li tvoju brižnu naklonost i prijateljstvo kao skrb oko onoga u životu čovjeka najvišega, najčovječnijega, najistinitijega, čovječstva kao istosti koja nas čini istinitima? Zaboli (ELYPETHE) Petra što njega ISTOGA pita po treći put FILEIS ME i prozbori njemu ISTOMU (AUTO): „Gospodine, sve Ti vidiš, Ti spoznajesh da FILO SE, da Te ljubim“. „Pasi ovce moje“ prozbori ISTOMU Isus. Makar FILIA i osnažila „jaganjce“ do „ovce“, nezaobilazno je žrtvovati ga i tako produbiti ljubav do AGAPE. Žrtva Isusova, on sam kao

28 ibid. str. 549.

29 ibid. str. 550.

„vazmeno janje“ žrtvovan je da se ovo produbljenje uistinu dogodi.

Uviđajući razliku ljubavi kao AGAPE i ljubavi kao FILIA-e, Ivan Krstitelj „staja“ u pustinji 25 godina. Što to znači? Pustinja je susret „vatre“ i „zemlje“, tj. ona je dovršeni „put prema dolje“: vatra-uzduh-voda-zemlja. Da je pisalo „stajase“ (imperfekt imperfektivnoga glagola) u pustinji, to bi bilo samo „voda+zemlja“. Da je pisalo „stađase“ (imperfekt perfektivnoga glagola³⁰), u pustinji to bi bilo „uzduh+voda“. No pisalo je „staja“ (aorist imperfektivnoga glagola) što je „vatra+uzduh“ da se naglasi (duh=glas) „krštenje ognjem“ koje on kao onaj koji „krsti vodom“ istom priprema. 25 je kvadrat broja 5, „svadbenoga broja“. 5 je zbroj od 2 i 3 (2+3=5), ženskoga i muškoga broja, brojeva Zemlje i Neba. On čini da bude „kako je na Nebu tako i na Zemlji“. Sam kvadrat broja, pak, znamenjuje „pravost“ (DIKAIOSYNE, pravednost) i čini da sveza Neba i Zemlje bude „prava“, da bude ono što joj „oduvijek već bijaše bilo biti“.

Čini se da je sveza Neba i Zemlje ponajbolje naznačena u Svetome pismu. 1625. godine Kongregacija za širenje vjere u Rimu dala je nalog Bartolu Kašiću da prevede Sveto pismo. Prijevod je 1633. predan u Rim. No, tiskanje je zaustavljeno. Po istraživanjima Ivana Goluba („Tko je zaustavio tiskanje hrvatske Biblije Bartola Kašića“) zagrebački biskup Franjo Ergelski piše Kongregaciji svetoga oficija u Rimu da se odloži tiskanje Novoga zavjeta prevedenoga na „dubrovačko narječje i dubrovački izgovor“ jer je riječ „o interesu čitave nacije takobrojne, raspršene po tolikim kraljevstvima i zemljama Europe, ne jedne samo biskupije dubrovačke“. Tako utvrđuje Golub i kaže: „Ne smije se smetnuti s uma da zagrebački biskup piše iz kajkavskog Zagreba. Njega u najmanju ruku zbunjuje prijevod Svetoga pisma na jezik koji se u njegovu Zagrebu i nadaleko po biskupiji ne govori. Bilo je to sučeljenje kajkavskog i „bosanskog“ govora“.

Izgleda da su moji strahovi, iz „vrućega limenoga auta“ od 17. rujna. 2010. na Pilama, o tome da nam „kaj“ prijeti i da nas ujeda, ipak donekle bili opravdani. Bilo kako bilo, sastanak ili sjednica Svetoga oficija – ondašnji naziv „congregatio“ – održao se u četvrtak 23. lipnja 1633. u Apostolskoj palači na Kvirinalu, i to pred samim papom Urbanom VIII. Među podastrtim

30 Po stazijskome jeziku imperfekt perfektivnih glagola svezuje međusobno uvjetovane svršene radnje u radnju što traje. No faostazijski gledano, „vidski“ slijed radnji: „staja“ (vatra+uzduh), „stađase“ (uzduh+voda) i „stajase“ (voda+zemlja) uvjetovan je susretom „vatre“ i „zemlje“ kao „pustinjom“ tako da se cjelina radnje Ivana Krstitelja očituje u njegovome sebečinjenju „dijelom“, a taj „dio“ se očituje u njegovome bivanju cjelinom. To znači da on kao **pustinjak** unosi duhovni, noetički, nesvršeni moment, unosi „vječnost“ u svršene, vremene, konačne radnje tako da imperfekt perfektivnoga glagola označava radnju koja traje „zauvijek“, jer svezi Neba i Zemlje „oduvijek već bijaše bilo biti“.

predmetima bio je i pismeni podnesak „biskupa zagrebačkoga koji traži da se zapriječi tiskanje Novoga zavjeta na živome jeziku dok se ne dobiju potrebna obavještenja“. Pošto je pročitana predstava, Presveti je naredio da se obustavi tiskanje dok Sveta kongregacija drukčije ne odredi. Golub dalje kaže: „To je bio udarac ne samo Kašiću, prevoditelju Biblije, Celesiju, dubrovačkom nadbiskupu, odobritelju Kašićeve Biblije, nego i Ingoliju, tajniku Propagande, promicatelju tiskanja hrvatske Biblije...Kao crkveni čovjek on se pokorio papinoj odluci. Točno godinu dana kasnije 13. lipnja 1634. povjerenstvo od tri kardinala i sedam uglednih teologa savjetnika Svetoga oficija koje je osnovao Urban VIII. donijelo je odluku da novi Kašićev prijevod nije potreban. Urban VIII. prihvatio je taj zaključak i dao mu snagu odluke. Neka kasnija još Kašićeva nastojanja kao i hrvatskih svećenika 1642. kod pape da se ipak Kašićeva Biblija tiska, ostala su bez učinka. Da je tiskana, tada bi sudbina hrvatskoga jezika pošla drugim tokovima. Imali bismo, zacijelo, već tada standardiziran hrvatski jezik i bili bi predusretne mnoge nedoumice i nezgode kasnijih vremena“.

Ali, hoćeš, nećeš, eto nas u „kasnijim vremenima“. Danas je 23.11. 2010. godine. Hrvatska Biblija Bartola Kašića tiskana je prije 10 godina. Citiram samo nekoliko stihova iz Pjesme nad pjesmama da se vidi kakav je jezik:

Koliko si lijepa, prijateljice moja, koliko si lijepa!
Oči tvoje od golubica bez onega što se unutarnje taji.

Isto mjesto u Bibliji Stvarnost, Zagreb, 1968, glasi:

Kako si lijepa, prijateljice moja,
Kako si lijepa!
Imaš oči kao golubica
(kad gledaš) ispod koprene.

Što je to što se „unutarnje taji“, ne što se izvanjski taji, što je zastrto „koprenom“, nego što je ono otajno što je uronjeno u utaju (LETHE)? Da bi to providjeli, Kašiću na spomen, moramo se zaputiti (u ljubavnoj gledbi duha) u tumačenje Pjesme nad pjesmama, onkraj strofa od srebra, sve tamo do krasote prozirna zlata ka oni ča napol mrtvi zajik zdiguju z popela.

1. Pjesma nad pjesmama

Proslav

TO FILEMA AGAPES, iskonski cjelov ljuveni, put je duhovna ljubobrižja (AGAPOFILIA) što iznjedruje dobrosrdnost u svrsi imena rasprostritih praprski ljubavi (AGAPE). Uronjeno u prabljesak Iskona, natopljeno od prasunčeve tvari sazdana ulja, to ime je miris grimizna vrela nadmoćnoga svekolikom lunarnomu daru mirodija. Cjelov, naime, kojim prebijelo lice prasunca obljudiše neanide, odao je tajnu kraljevskih odaja dublju od blažene neutaje (ALETHEIA) vina. Kada se duhom gleda ljubav, tada se u ljubavnoj gledbi duha ona najradije krije u gorućemu srcu ognjenoga oceana. A što se njegovi otkuaji u tišinu Iskona povlače dalje, to bliže do nje stiže onaj nježni dah vjetrolike krasote (AGALMA) čudovišne duše neanida.

Pjesma prva

Tamo, u okružju svoje jedinosti, iza Salomonovih zavjesa, na oltaru od ljuvena ognja, nožem od sunca (HELIOS), naprasno je spržila prasunčeva protuberanca cedrove nebnice bjelopsne puti zaručnice. Lice joj sja sjajem Crna Mjeseca uronjeno u tamu koja je život, u crni oblik što je ljepota. Njezino sudbotvorno „čuvanje vinograda“ usljedak je razbludne srdnje kao bludnjom Crna Mjeseca posredovane usrdne zablude iskonskoga majčinstva. Cjelov za Crnu Lunulu ne može stoga očuvati „vinograd u njoj“ jer je njegova tajna dublja od neutaje vina! Anđeo ljubavi nadkriljuje je u podne (MESEMBRIA) kad usredištene duše, nad ponorom srca njiše nogama prkoseći drugosti drugova (HETAIRON). I iako se u ljepoti svoje istosti i nije spoznala dok lutala je u drugosti, tragovi preobilja njezina srca vode je ravno u vatru ljubavi.

Krilata poput faraonovih konja što odnose dušu u „okućje onoga velikoga“ čini se zaručnica zaručniku: uručljiva rukom Iskona za zlatno podoblje onkraj podobna srebra. Iz ruke pak Iskona „prokapa smirna“ i zreo kao grozd ciprov isporučen je zaručnici njezin pronicavi pomazanik ljubavi. Ali susjenje (SYNSKION) Crna Mjeseca postelja je njihova, a „okućje vina“ (OIKOS TOU OINOY) stan ljubavi. „Cjelov za Crnu Lunulu u okućju vina“ mogla bi se možda nazvati ta bolna zaručba ljuvena, taj čas kada smrt i rađanje mijenjaju mjesta, kada zaručnici umiru od ljubavi da bi se rodili, kada to ljubav „bude htjela“.

Pjesma druga

Zagašena zracima Crna Mjeseca ljubavna vatra proizvodi tek ljuvenu opsjenu. Tamna mjesečina samo naglašava sjenke stvarajući pukotine tmine među zaručnicima kao sjenama sna.

„Prije nego dan izdahne i sjene se spuste“ uzalud traži zaručnica svoga ljubljenoga. On samo je sjen što luta, glas (FONE) što „prelijeće brda“ i zaviruje kroz prozorske rešetke. Ili možda nije tako?

1.4. Pjesma treća

Sjene i sablasni odrazi dižu se iz pustinje ljubavi i titraju kao zgasli plamen, kao stup dima iz kâda smirne i tamjana i svih prašaka mirodijskih. Nosiljka Salomonova, iznjedrena u misi sunca i mirisa, crpljena iz oniričkoga bezdana, vodoravni je udarac podrugljiva snoviđenja što duri se u dodiru s „Čudima noći“.

„Čudo je noći“ **voljeti ništa**, i s tim **ničim** mačevale su se bijele sablje ljljanove, usne zaručnikove iz kojih smirna teče: „Koliko si lijepa, blizkinjo moja, koliko si lijepa! Oči tvoje od golubica bez onega što se unutarnje taji. Vlasi tvoji kakono stada od koza, koje su uzišle s gore Galaade“.

I zar je čudo što su se u tome **gubikozju Crna Mjeseca**, prije nego izdahnuo je dan, izgubile sve „mane“, sve „ockvarnosti“ zaručnice?

Ali nakon „trodnevne“ ljuvene smrti, u kojoj se utonula u iskonske vode u krilu Tame krila, Crna Luna je uvijek iznova spremna da ljubavnomu cjelovu sunca daruje jednu svoju polovicu. Njezin „jedan pogled“ stoga ranjava zaručnikovo srce i taj „pogled“, koji vida zjenom zjene bolni nevid vida, iznova je tajnovitiji od neutaje vina i dopire do „vrela žive vode“ (FREAR HYDATOS ZONTOS).

1.5. Pjesma četvrta

Iz svake kapi biserne rose poezije, koju poput božanske školjke izvlači iz iskonskih vodâ ruka pjesnika, rascvjeta se žudnja kao cvijet ruže – rôse. Zaručnikova „glava prepuna je rose, a kosa noćnih kapi“ pa je on zaručnici „sav od žudnje“ (HOLOS EPITHYMIA), sav od ljupkosti. Živa sunčeva voda učinila ga je „zlatoglavim“ premda mu uvojci, crni poput gavrana

(MELANOS HOS KORAKS), još nose biljeg Crna Mjeseca. Ali oči pune poezije, zaručnice bolne od ljubavi, mogu li vidjeti drugoga do onoga koji se „ističe među tisućama“ rukama svojim od „zlatna prstenja“ i nogama svojim na „zlatnome podnožju“?

1.6. Pjesma peta

APOSTREPSON OFTHALMOUS SOU, „odvрати tvoje zjenice“ Crna Mjeseca od mene, kaže zaručnik, jer lijepa si kao mjesec (KALE HOS SELENE), ali izabranica sunca (EKLEKTE HOS HO HELIOS). Taj bljesak (ASTRAPE) očiju zaručnice koji odvrća oči (OPA APOSTREFEI), blješt što šiba i zbunjuje s rubova prepasti „strašan kao vojska pod zastavama“, bljesak je trećega oka kojim se duh (NOUS) probija kroz iskonsku pomraku.

Nebo gubi obale gdje se može izbjeći život i zaručnica, poput zore što dolazi, širi miris mandragore dok usnama od dobra vina iznova nudi da umru od ljubavi!

1.7. Pobjeda i trajnost ljubavi

No dublja od neutaje vina što teče s usana usnulih budnost je zaručnikova srca i premda je njezina „ljubav jaka kao smrt“ (KRATAIA HOS THANATOS AGAPE), on je probudio svoju dragu pod jabukom, stablom besmrtnosti!

Ljuveno obilje njihovih srca vodi ih stoga ravno u ognjeni ocean ljubavi (AGAPE) čiji iskonski žar sada više ne mogu potopiti nikakve mjesečeve vode. Lijepi kao Iskon, onkraj strofa od srebra sa zjenicama bez obzorja, sjahu drhtavi od tišine i prozirna zlata.

LJERKA CAR MATUTINOVIĆ

Slušajući šum vjetra u granama

SLUŠAJUĆI ŠUM VJETRA U GRANAMA

Slušajući šum vjetra u granama
 moje srce obnavlja nekorisne
 susrete i čudne rastanke pod
 krošnjama topola, dok sabirem
 šumno listanje vjetra, pomišljam
 na ljupka besmislena lutanja
 u postojanim sudarima lišća,
 raspinjem se na stablo sjećanja
 od svakodnevice otrgnuta, tužnom
 mahnitanju vjetra prepuštena,
 zatravljeno osluškujući pjev
 nevidljivih sirena neutješan zvuk
 njihovih kristalnih lira, sjećanje
 je oblik života, to su pohranjene
 obmane lakovjerne i propustljive...

NAMEĆEŠ MI SE DANE

Namećeš mi se dane svojom grubošću
 kao da mi je netko čvrsto prilijepio prste
 na kapke, pao mi odjednom na oči mrak
 gust i opasan, zaljuljao me hitro unatrag
 pa onda u lijevo, kakva kmica, s mukom
 pomičem tuđe prste s moga lica i gledam
 vidim ljudske prilike skrbne i pogurene
 pod teretom tzv. života, možda je i njih
 mrak zaskočio za zemlju zakvaćio...

ČINI SE

Čini se da pobjeđuješ, a već si izgubio
 na polasku, život se ne ponavlja kao ni
 susret koji si propustio, zrcalo nas
 razdvaja, zrcalo je prazno, vrijesak
 umjesto ruže, otrgnuti trn ubada dušu
 poput strjelice, nemilice je odvaja od tijela
 što se, klonulo, hrani strpljivošću i nadom
 zaboravljena nježnost pretvara se u žrtveni
 ritual, u čupanje srca, na kraju krajeva
 sve je podložno odvajanju rastajanju
 nešto poput vrtoglavice, mjesečarenja...

NAGINJEM SE NAD PROHUJALIM VREMENOM

Naginjem se nad prohujalim Vremenom
 koje je pomelo mnoge živote
 očistilo mnoga srca od sumpora
 i plača, mirišim vrijesak umjesto ruže
 cipelice koje je ostavila Pepeljuga
 nisam pronašla, kadikad sam kocke
 bacala, ali šestica se nije pokazala
 uostalom, prihvatila sam ureze na licu
 okrnjen mjesec ih odnosi, eto, gledam
 a ne vidim, prilagodba je sveta stvar
 i tzv. sreća tko je šljivi, opora je i trpka
 skromna i nenametljiva, traje tek trenutak
 onda tu je i kutak u kojem brusim suze
 i dok nitko ne gleda, otplačem...
 Tko je bez misli neka prvi baci kamen...

ŠTO SE KNJIGA TIČE

Što se knjiga tiče tu sam postojana
 ostajem definitivno pri svome, čitam
 odabrane, zaposlim ruke i računalo
 u tome sam svoja, knjigama oblažem
 svoju dušu kao podstavom, na police
 se slažem, lebdim nad njima kao anđeo
 laka kao pahulja ili prah koji se vazda
 taloži, sjeda na oštre rubove čvrsto
 stisnutih stranica, počiva na hrptu
 tek pročitane knjige, i tako dok svijet
 žulja i sažimlje dušu kao krpju ja strasno
 skupljam knjige i radosno se predajem
 njima, to moje gnijezdo iz kojeg pijem
 ljubav, te puste knjige nada mnom
 i puste godine, kao urlik bure kao
 vlastita nemoć kao doba oderane kože
 kao škrgut riječi što se množe kao strah
 u duši kao tjeskoba što guši kao žal za
 izgubljenim kao more koje u moju sobu
 prodire kao krv što u srce ulazi
 kao sablasni mjesec što nebom plazi
 kao varljive zvijezde što hladnim nebom
 jezde, kao kontejner na uglu moje ulice
 po kojem čeprka uvijek isto lice...

RIJEČI SU ČUDESNI SIMBOLI

Riječi su čudesni simboli u život se vraćaju
 imaju snažnu potrebu da ne zaborave
 da ih ne zaborave, u dušu čovječju prodiru
 otkrivaju slabost, osamljenost, izgubljenost
 riječi oživljavaju preživljavaju žude svom kraju
 a onda opet udahnu otvorene igri sklone
 i smislu stvari, ljubav prema riječima živi
 nema joj kraja ona se ponavlja obnavlja
 nije ista, odjednom zablista u nečijem oku
 ne umiru ljubavi prave ostaju u nama
 one su bit sjećanja, riječ nije nikad sama

MOJE TIJELO OSJEĆA MIRIS MORA

Moje tijelo osjeća miris mora
 neku zaboravljenu bliskost
 neku bolnu nježnost, vrtoglavicu
 valova, htjela bih mu toliko toga
 reći kad bi me samo htjelo čuti
 kad bi me samo htjelo vidjeti
 ono od mene svoje lice skriva
 i ponovno mi vraća bol
 koja kao nekad zdvaja
 srce u dvoje razdvaja
 kao u nekom drevnom ritualu
 na kraju sve se odupire
 prvom i zadnjem cjelovu
 neki sretan strah postaje
 strjelica što pogađa dušu
 more je poput dvostrukog zrcala
 uveličava i umanjuje
 tranzicijski se mijenja
 somnambulski šumi
 posljednjom strašću živi
 opori zimski solsticij
 moje tijelo miris mora osjeća
 ono što je izgubljeno
 ono što je različito more vraća

PONIŠTAVAM ODMAK

Poništavam odmak između mene
 i stvari koje me okružuju, to su
 uglavnom knjige koje prostor
 pobjeđuju caruju u njemu, u svemu
 mi povlađuju, nevidljivim očima
 me prate, a ima ih svuda na čudnim
 mjestima: iza fotelja, ispod polica,
 na tabureu koji poput kule od knjiga
 izgleda, uvis raste pitanjem opsjeda
 hoće li se kula srušiti i lica knjiga
 izroniti, knjige za kojima sam žudjela

koje sam htjela, no bile su u kulu
ugrađene, najdraže su iza uzglavlja

složene da mi ugone i daju se mojoj
ruci bez pogovora. Doista nema zborā:
Odmak između mene i stvari poništavam
prašinu s knjiga vjerno dišem i usisavam
knjige su moj obuzeti okorjeli imunitet...

TAJNA SJEĆANJA

Tajna sjećanja je u snu bez snova
sve je još tu i more i klupa i ledeni
mjesec nagnut nad magnolijom
promijeniti život za neki drugi
zamijeniti smiješak i algebru
ljubavi koja je nalik životu
zamijeniti svijet za neki drugi
obnoviti snagu prognanih zvijezda
u snu bez snova tajna je sjećanja
koje je zatvoreno u sebe sama
iz mraka u svjetlost iz svjetla u mrak.
Ne pobjeđuju jači već oni što se
prilagode tajni sjećanja bez snova...

OKO MENE MJESEČARI KIŠA

Okolo mene mjesečari kiša
sombambulski po krovovima
grada pada naginje se nad
oluke natapa sve živo
u sivilu oblaka svaka kap
pije dušu, za gušu je hvata
zimski okus kiše natapa
ulice donosi kmice u oči
i lice, svode se kišni računici
tijelo se somnambulski buni
tu kišu ne želi neka netragom
seli neka samu sebe zbríše
okolo mene kiša mjesečari...

DOMAGOJ MARGETIĆ

Molim te zaboravi pjesmu

MOLIM TE ZABORAVI PJESMU

Ionako je napisana pogledima tvojih očiju
 Zaboravi riječi
 Koje bez neba u tvojim očima nemaju smisla
 Riječi
 Koje bez te slučajnosti nikada ne bi bile napisane
 Molim te zaboravi pjesmu
 Ionako bespotrebnu
 Nisam je trebao napisati
 U tom priviđenju vječnosti
 Jer to su samo riječi
 Obične riječi naslagane jedna do druge
 I ako ih ispremiješ
 Ako razbacaš te riječi
 Ako ih presložiš
 Ništa se važno neće dogoditi
 Ništa važno
 Tek će nestati jedna neželjena pjesma
 Znam
 Ne može pjesma biti kriva
 Za ljepotu tvojih očiju
 Ne mogu riječi nikada napisati taj pogled
 Zbog kojeg sam zastao
 Kao što zastajemo samo pred beskrajem Neba
 Nisu riječi krive
 Što sam ih napisao
 Ali ipak
 Molim te zaboravi pjesmu
 I jednostavno ... zaboravi riječi
 A onda
 Bez te pjesme
 I bez riječi

Bez pogleda
 Ništa se nije dogodilo
 Bez te pjesme
 Ja te nikada nisam vidio
 Bez te pjesme nisam zadržtao pred tvojim pogledom
 Zato
 Molim te zaboravi pjesmu
 Istrgni tu rukom ispisanu stranicu
 I samo je baci
 Molim te zaboravi riječi ...
 I ja ću zaboraviti pogled ...
 Molim te zaboravi pjesmu

PRED KATEDRALOM NAŠE LJUBAVI

Čekao sam te
 Na onom našem
 posebnom mjestu

Bili smo samo
 More Nebo i ja
 I tek šutnja
 Neka čudna praznina
 Bez riječi
 I bez pogleda
 Bez tvojih osmijeha

Čekao sam te
 Na onom našem
 Posebnom mjestu
 Koje će u mom srcu
 Zauvijek ostati
 Skriveno svetište
 Naše ljubavi
 Tamo gdje sam ti
 Pred morem i Nebom
 Kao svjedocima Beskraja
 Obećao
 Vječnost
 Moje ljubavi

Tamo gdje si prihvatila
 Zavjet moje ljubavi
 Okretao sam se
 Za šumovima vjetra
 Očekujući uzalud
 Čudo tvojeg
 Dolaska

To se tek bura
 Poigravala mojim
 Nadanjima

Čekao sam te
 Na tim skalama
 Ispred naše katedrale
 Samo da te zagrlim
 Tamo gdje sam te u
 Zagrljaju
 Držao
 Kada smo si obećali
 Vječnost
 Čekao sam te
 Tamo gdje su more i Nebo
 U svom beskraj
 Bili svjedoci
 Našoj ljubavi
 Čekao sam te
 Tamo gdje sam
 U samo nekoliko
 Trenutaka postojanja
 Bio najsretniji u životu
 Čekao sam te ispred
 Katedrale naše ljubavi
 Tamo gdje sam u tvojim
 Pogledima
 Ostavio srce
 ... gdje sam
 Pred tvojim osmjesima
 Ostavio dušu
 Čekao sam te
 U rukama držeći

Moje pjesme
Kao molitvenik ljubavi
...
Mojim sam pjesmama
Molio ljubav
Tamo
Na onom našem mjestu
Gdje ću te čekati zauvijek
Tamo pred morem
I Nebom
Tim svjedocima
Vječnosti naše ljubavi ...

ZNAŠ, NEKAD SAM TAKO LJUT NA ANĐELE

Ponekad mislim
kako negdje na nebu
postoje mali nestašni anđeli
koji se poigravaju ovako nama ...
pa nas zaljubljuju i odljubljuju
i tako se igraju kao u nekom
nebeskom pješčaniku ...
Ne razumijem uvijek njihovu igru ljudskim srcima
Niti znam prepoznati obrise njihovih zaigranih
Crteža u pijesku
Srebrne zvjezdane prašine u kojoj iscrtavaju
Nebeska srca
pa u igri upisuju u njih naša imena
I tako se poigravaju našim ljubavima
Našim srećama
i nesrećama

U zvjezdanoj prašini
Ti se mali razigrani anđeli
Ponekad zločesto
Igraju našim srcima
Jer
Očito ne razlikuju
Ona svoja srca iscrtana u pijesku
I ova naša koja otkucavaju naše postojanje

Njima je to sve
 Ionako sve isto
 Tek igra u kojoj premještaju zvijezde
 S jednog neba na drugo
 I srca premještaju iz jedne ljubavi u drugu
 Iz radosti u tugu
 Anđeli našim srcima
 Zaigrano tek slažu neku svoju
 Slagalicu nesretnih ljubavi
 Jer im je Nebo zabranilo
 Preslagivati zvijezde
 Kako ne bi u igri poremetili ravnotežu svemira
 Ravnotežu beskraja
 Ravnotežu Vječnosti

Da

Jednostavnije je poremetiti ravnotežu ljudskih srca
 Ionako ograničenu
 Postojanjem
 Ovako daleko od zvijezda

Nekad sam baš ljut na anđele
 Kada se zaigraju našim srcima
 Kada se igraju našim ljubavima
 A mi se ovako daleko od zvijezda
 Možemo tek ljutiti
 Na njihovu igru koju ionako nikada nećemo razumjeti
 Na njihovu igru koju ionako nikada nećemo znati igrati
 Igru
 U kojoj
 Preslaguju naša srca
 Kako bi održali
 Nedodirljivost zvijezda

Znaš

Ponekad sam baš ljut na anđele ...

DA LI JE SEBIČNO

Moliti za tvoju blizinu
 Kad vrijeme
 Okruži prolaznošću
 Svaki dio mog postojanja
 Kad sati zakasne
 Za novo buđenje
 Kad san
 Izgubi buđenje
 Pitam se
 Da li je sebično
 Željeti vječnost
 S tobom
 Kad pticama ponestane glasa
 I kad zrake sunca
 Izgube put k nebu
 Je li sebično
 Željeti pogled tvojih očiju
 Kao jedini vid moje duše
 Molitvu ljubavi
 Kao zavjet
 Na zauvijek
 Dok bude ičega
 I kad ništa ne bude
 Kad ostane samo ljubav kao duh moga postojanja
 I ti
 Kao vječnost
 U koju odlazi moja duša
 Ti kao moja molitva.

VEČERAS SAM SE TEK SJETIO

Tvojega imena
 Onako usput
 I nebitno
 Kao zaostatak nekog starog zaborava
 Kratak razgovor s prijateljem
 Podsjetio me tek
 Na pjesme koje sam ti napisao

Sada
 Nakon tih pjesama
 Negdje na rubovima zaborava
 Dok se još mogu prisjetiti tvojega imena
 Zapravo
 Vidim
 Moje su pjesme
 Bile samo lakši način
 Da te jednostavno otpišem
 Da te ispišem
 Da te riječima izbrišem iz sjećanja

Pjesmama sam te izbrisao iz osjećaja
 Riječ po riječ
 Kao virtualne slagalice zaborava
 Pisao sam moje pjesme
 Da bih izbrisao tebe

I tako sam pjesmama
 Tim emotivnim slagalicama riječi
 Malo po malo
 Složio
 Zid zaborava

Pjesmama sam te jednostavno otpisao
 I tako riječ po riječ
 U pjesmama slagao zid zaborava

Na kraju
 ... zapamtio sam tek tvoje ime ...
 Zagubljeno negdje
 U mojim virtualnim slagalicama zaborava ...

Domagoj Margetić

Živi i radi u Zagrebu kao istraživački novinar. Autor je brojnih novinarskih tekstova, kolumni, komentara u tiskanim i internetskim medijima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Do sada je kao autor ili koautor objavio jedanaest knjiga. Član je međunarodne organizacije novinara sa sjedištem u Washingtonu. 2010. godine imenovan je regionalnim direktorom Istraživačkog instituta za europske i američke studije

Kao istraživački novinar poznat je po razotkrivanju tema kao što su: *Afera Hypo*, *Slučaj Sisak*, *Pukanićevi transkripti*, *Afera HAC*, korupcijska afera u Carini. Redoviti je sudionik Međunarodnog antiterorističkog *summita* u Izraelu.

Margetić je i pjesnik, s objavljene dvije zbirke pjesama: *Razotkrivanje*, 2006. godine, *Opraštam nebu tvoj osmijeh*, 2011.

VANJA MICHELLAZZI

Mome gradu

MOME GRADU

Grade moj,
 iz povijesti izvireš.
 Sve je tu:
 jučer
 danas
 i uzavrela krv mladosti.
 Unutar zidina
 Koblerov trg – prostirka Gradskom tornju,
 vremena otkucaj,
 S kazaljka sata
 dodiruju se sjenke prošlosti:
 Stara vrata, Rimski luk, Gomila, Grivica,
 Sveti Vid – tvog zaštitnika hram,
 mjesto susreta preživjelih znakova života.
 Grade moj,
 toliko si prostran
 da te i izvan sebe ima.
 Vjekovni most razdora i mira
 zaustavlja pogled na zidinama
 bršljanom obavijenog Trsata.
 Imam te grade kao na dlanu.
 Daljinom oka milujem ti srce
 ali i dijelove svijeta
 tamo preko mora.
 Voljeni grade,
 i moje srce daruje ti nešto:
 dva otkucaja moga tijela
 al' izvan njega,
 dva bića što s generacijom
 novu prošlost grade.

U PROLAZU

Minijaturom
omiljenog prozora
promatram svijet...
Usporeno,
ruku pod ruku
POSTOJANJE gmiže,
onako,
u prolazu
da prošeta naše živote...

STANKA

Teku dani
bezimeni,
bezličju ubrzavaju vrijeme...
Pritajio se izazov.
A znala sam
dotaći ljepotu,
obilaskom krasiti svijet...
Ne zamjeram,
ponekad
potrebna je stanka,
u miru ognjišta
prelistati nutrinu,
podariti svijetu prednost...

OTVORI VRATA

Poput maske
navlačim osmijeh
na licu stvarnosti...
Na pučini
daleki pogled
izlazećeg sunca,
tek nasmješene zore
škrtost
i našeg posljednjeg susreta.

Međuvrijeme
 bezlično je...
 Savršenstvom snova
 prepuštam se užicima...
 A, mogli smo se zadržati
 bez podvojenosti,
 udruženi
 u prostoru i vremenu,
 slušati otkucaje
 i obližnju crkvenu zvonjavu
 što na jutarnju molitvu
 mještane priziva.
 Ono jučer – bilo je
 danas – znamen NADE
 ponovo se ispisuje...
 ... i bez kucanja
 slobodno otvori
 zaboravljena vrata.

JUTRO

Moje jutro
 prohladno
 kišno,
 kvadratura neba
 sivilom prekrivena,
 kišne kapi
 olujnim vjetrom
 umnožene,
 razlijevaju se bujicom
 niz ulice...
 Otpalo lišće
 požutjele jeseni
 oslikava
 maglovito jutro
 ispranih kiša.
 Više nego ikad'
 moje jutro
 prohladno
 kišno,

prelijeva
 već isprane osjećaje,
 utapa bujicom
 u plavetnilo...

OTISAK NOĆI

Noćas,
 bogatstvom ljepote
 oblačiš mi misli,
 poljupcima
 priljubljenih na dlanu
 i blagim dodirima,
 slojevito
 utiskuješ trag...
 Noćas,
 I još jedna prolaznost...

ŽIVOT

Prvog se UDAHA
 ne sjećam ...
 IZDAH
 Zavjetno prepustit ću
 Svemiru,
 nastaviti nesmetano
 bezvremenske Udisaje
 Vječnosti!

VANJA MICHELAZZI rođena je 1947. u Rijeci, gdje i danas živi kao umirovljenik. Polovinom osamdesetih godina proteklog stoljeća, pojavljuje se sa svojom poezijom. Do sada su joj objavljene zbirke: *Krilima ptice kondor*, 1990., *Susreti i sjećanja*, 1991., te *U rukama vrijeme* 1992. Njezini radovi objeljavani su u raznim kulturnim časopisima od kojih *Rival* iz Rijeke, te u zbornicima *Susreti*, *Sunce* i *Plovidba*. Njezini stihovi objavljuju se i u zbornicima u Italiji gdje je radila nešto više od decenija. Nagrađena je na međunarodnom konkursu za svoje radove. Član je kulturnog društva *Dante Alighieri*, aktivan član zbora *Fratellanza* pri Zajednici Talijana u Rijeci, te suradnik Društva hrvatskih književnika – Ogranak u Rijeci.

ŽELJKA KOVAČEVIĆ ANDRIJANIĆ

Kruženje planeta

KRUŽENJE PLANETA

Ko rijekom ne mogoh vremenom teći,
obrisati suze s uplakana lica,
a htjedoh joj, plahoj, bar u snu reći:
“O, ne boj se, dijete, strmih litica:

izrast će ti krila ko bijelom galebu
i sve ćeš oštro preletjeti stijenje.
Istina, nije uvijek Sunce na nebu.
Zadrhti i zemlja - i ona stenje.

Ne bdij zbog bola. Nije trajan ni on.
I njeg' će u vir kruženje planeta.
Ne vjeruj svakom tko se čini smion
– hrabrost se ne mjeri trnjem mrtva cvijeta...”

Ko rijekom ne mogu teći vremenom
prekoračene pragove još jednom ‘taći,
al’ znam: kada sa svojim bremenom
stigne do vrha, sama će naći

tjesnace zvijezda. I znat će kroz njih,
neznanom rukom put svjetla vođena.
Uginut će drhtav ptić iz golog gnijezda.
Lavica će biti rođena. A ja ću,

tad negdje drugdje skriva,
motriti kako joj piše ove riječi.
I slušati mrmor novog osvita.
S vremenom kao s rijekom teći.

TRAŽEDUŠJE

Da mi je zakopčati koturaljke
(*al' ne ide - prerasla ih noga*)
i spustiti se niz cestu opečenu podnevnom jarom,
da osjetim ruke vjetra u zaletu
u svom letu...

I da mi je biti pastiricom:
na orošenoj livadi, u sjedu na panju,
zaflautati zov opraporenom krdu
konja u galopu...

Da mi je, sićušnoj, roniti lagunom sirena
u potrazi za bistom sanjanoga princa
i nikad je ne pronaći...

Da mi je, košmarnoj, još jednom 'taći
žagor kiša u slijevu niz slaplje lica...

Da mi je van iz ove tamnice,
– van, van! – gdje Sunce i ptice
naizmjenice razgrću kamenolome oblaka
i grade pitoma bijela gnijezda
tražedušnicima.

Da mi je toplo...
Da mi nije zima...

KOSITRENA VOJNIKINJA

Zamukao razvigor. Ugasla je panorama
utopljena grada.
Slušam šaptav razgovor
kaplji kojih duša pada
strmoglavu.

Kao biće dvoglavo iz djetinjeg svijeta sna
već me stiće pestima zavjetrine trud
i na istim mjestima gdje je cvao sunovrat

žutim okom puneć' grud
 sada tinja
 nepovrat.
 Tu, na rani, gdje je sol,
 sada klija
 neprebol.

Kositrena vojnikinja zatočena u regalu
 hvata uže maštarija
 rujuć' rubin u tom kalu.

Kalvarija. Preživjelih neće naći,
 al' nastavlja staklo grepsti svoga svijeta
 – svog regala –
 ne znajuć' da neće 'taći piješće žala:
 nema lijeta. Samo mir će um joj gnjesti.
 Utamničena
 iza stakla još će
 zepsti.

Kad se košmar rasprsne pri sudaru sjena,
 sići će s police na tepih iskušenja.
 Čut će šaptav razgovor kaplji
 isparenja.

KRLETKA

Imadoh krila skitnice-ptice
 modroga kolorita.
 Ti uze kliješta i
 – da me ne pita –
 iščupa prvo lijevo, pa desno.

Boli u krletki. Suviše je
 tijesno...

A vani se budi cvrkut divljine
 i podnevno sunce peče kao oganj.
 Slijeće mu trak na crkveni toranj
 i na zvono što netom zvoniti presta.

Koraka mojih željna je prašnjava cesta,
onih djetinjih: bosih i kad cipelu nose.

Za prstima vjetra čeznu mi kose,
oči za nebeskim bijelim gradovima,
grudi vape za valova dodirima...

Skrivah u zjeni nenapisane bajke:
patuljke, divove, prekrasnog princa...

Ti uze papir i
– da ne me pita –
ispisa priču. Uze patuljke. Izbrisa lica.
Prinče.

Imadoh lice zvijezde-sanjalice
posuto mjesečevim prahom.

Ti dođe i
– samo jednim dahom –
otprhnu s lica srebrni sjaj.

Utisnuta u pečat ovostranog,
lijepim svoj otisak na prazninu.

Čemerje pijem,
iskajući mjesečine tek
kaplju-dvije. Za kraj. Za potpunu tišinu.

UMIRANJE ORIGINALA

Tragovima tuđim izbrišimo vrijeme:
kao da nikad ne bijasmo nas dvoje
i kao da nikad ne bijahu bonace...

Skupimo kapljice u jednu čašu
i okrenimo čašu da dno bude gore,
da kapi poteku dolje

i kao da nikad ne bijasmo nas dvoje
izrežimo slova naših imena
i brojke dragih nam datuma,
zacrnilo crnilom kalendare zajedničkog vremena

i budemo li se tražili među nekim stranim ljudima,
 ne prepoznavmo jedno drugo, jer
 – sve što je nečemu nalik
 samo je loša kopija.

Ako brodolomci ispuste u more
 bocu s porukom
 i mi je ugledamo pokušavajući doseći spas
 – ne zavaravajmo se:
 poruka je drugima namijenjena.

Netko će uvijek krasti naše spokoje
 i tragati za slutnjama neizrečenim
 na tamnim kolodvorima,
 peronima bez putnika

i budeš li se htio okrenuti
 i okreneš se,
 iza sebe ćeš vidjeti tek crne besprostore
 nečim davnim ispunjene i razbijene...

I zvijezde će biti drukčije, nepoznate.
 I ljudi će biti drukčiji, nepoznati.
 I ulice će biti...
 I koraci skitnice će biti...
 I lavež pasa u crnoj noći bit će nekako
 drukčiji, nepoznat, jer
 – sve što je nečemu nalik
 samo je loša kopija...

GRIJEH

Krišom krenuh put žudi.
 Razlistale oči sumračje gutahu.
 Raščupane krošnje tminom lutahu.
 Žar plameni uzavrije grudi.

Dosezah drhtave sjenke nemira.
 Treperih poput paučine na dašku:

princeza usnula na grašku
doprje do vrha svemira.

Osluhnuh li gorskih vila pir
u zrcalu s bezbroj lica
il' se raskrilila bijela ptica
odnoseć zvijezde u vihora vir?

Bijelo praskozorje prikra se potajice.
Začuh opreznih koraka bat.
Raspletene obale ugledah gat.
Izgubih li noćas dušu djevojčice...?

MIRIS ZELENIH JABUKA

Ti znaš...

On,
Čiji prsti utiru otiske snova
U bijela bedra,

On,
Čijih zjenica plam
Grije plaho srce srne
I čija svetost poput orgulja
Odzvanja obzorjem njezina svijeta

Ona,
Žedna i prestrašena srna
Koja na izvorju oprezno zahvaća vodu
I ispire ranjena koljena
Slažući mozaik sjete i bola
Unutar korica neispisanih knjiga,

Ona,
Nemirna i nestalna,
Zarobljena u igri vjetra u granju
I ljušturi morskih zvijezda

On,

Koji najbolje zna
Kako primiriti vjetar,

On,
Koji jedini može
Otključati katance
I koji raštrkana raskrižja njezinih lutanja
Upravlja nevidljivim putokazima

Ona,
Neopjevana i neokrnjena,
Nježna i divlja u istom hipu,
Zakrivena velom bjeline oblaka
I otkrivena do nagosti uzavrelih dojki,

Ona,
Drhtava poput modroga vala
I oprezna kao tigrica
Koja iza rešetaka vreba potencijalnu opasnost

On,
Čiji dah miriše na zabranjene jabuke
I koji bez smokvina lista prilazi uzdrhtaloj zebi
Uzimajući je u dlan
Nježno, da je ne povrijedi

Ona,
Koja treperi preobličena u strune violine
Čiji se zvuci razliježu purpurnim livadama
I umiruje zamahe krila
Ugniježđena u toplini njegova dlana...

Tko si...? Tko sam...?
Nevažno je. Tu smo:
U trenutku darovanom s Visina,
Čiju svjetlosnu mijenu zahvaćamo tisućinkom trena.

Ti,
Koji pojiš žednu srnu
I na dlan primaš ozeblu zebu

I ja,
Otisaka prstiju utisnutih u bedra,
Napojena i utopljena

– Snujmo!

Ne dajmo im da nas bude;
Njihova stvarnost nije naša
I naš svijet ne pripada njima.

Ostanimo ovdje,
U ovoj tisućinki nemira...

ĐONI BOŽIĆ

Sušачke ljubičice

Krajem kolovoza 2010. godine, riječka novinarka Kim Cuculić objavljuje članak u *Novom listu* u kojem podsjeća građanstvo na iznimnu obljetnicu što se 29. kolovoza imala navršiti i prigodnim programom proslaviti. Radilo se o 80. obljetnici osnutka Gradske biblioteke u Sušaku, važne prethodnice Gradske knjižnice Rijeka... Gradska biblioteka u Sušaku otvorila je vrata korisnicima u veljači 1931. godine, u prostoriji na trećem katu sušачke Gradske vijećnice...

Prošloga stoljeća, u izdanju tadašnjeg *Primorskog novog lista* iz 1924. godine, mladi novinarski urednik Nikola Polić, pod pseudonimom *Quasimodo*, u svom feljtonu: *Dokona šetnja dokonim gradom*, pisao je:

„Svršavajući ovu polusentimentalnu šetnju, naišao sam na Bulevaru, kraj vodovoda, na prve ljubice. Tko radost sije, tugu žanje! Ovaj tužni i lijepi svijet, najljepši među najljepšima prvi je pravjesnik proljeća. Kraj vodotoka sam, dakle, naišao na prvu ljubičastu lastu proljeća, kao na razbijene ostatke neke ljubičaste čaše, pune ljubičastog, tužnog mirisa... Ljubica je miris zemlje... Ona je prva na uranku. Raste kraj kamena, kraj svog najvjernijeg druga...”

Upravo piscu ove briljantne poetske proze, proslavljenom uredniku feljtona *Sušачka subota* i tada još neslućenom knjižničaru, čijom djelatnošću će se uskoro početi baviti dugi niz godina..., u ne tako dalekoj budućnosti, na početku 21. stoljeća kad se više na betonizacijom i asfaltizacijom izmijenjenom teritoriju voljenog mu Sušaka, pri dugim šetnjama nisu mogle pronaći mirisne *Viole odorate*..., postaviti će se i svečano otkriti spomen ploča. Tom prigodom, dana 26. studenog 2010. godine, ravnateljica Gradske knjižnice Rijeka, Gorana Tuškan Mihočić, ponosno će reći:

„Godine 1939., gotovo desetljeće nakon osnutka knjižnice, književnik Nikola Polić preuzima mjesto knjižničara i upravitelja knjižnice, uloge naoko nespojive s njegovim boemskim životnim stilom. No, poslu knjižničara bio je predan. Od samog početka svoje knjižničarske karijere s nestrpljenjem prati izgradnju *Kulturnog doma* na mjestu nekadašnjeg Kortila, gdje je predviđen veći, suvremeni prostor za knjižnicu, „na veliku radost bibliotekara Sušачke biblioteke kao i mnogobrojne publike, koja svojim teškim posjetom ugrožava očajno stanje male vijećnice, u kojoj je smještena

zasad biblioteka, ta kovačnica mozga sušačke inteligencije.“ (N. Polić, *Sušačka subota*, 8.12.1939.). Ratna zbivanja odgodit će željeno preseljenje sve do 1947. godine. Za vrijeme talijanske okupacije, rad sušačke knjižnice bio je prekinut, a Poliću zabranjeno ulaziti u knjižnicu. U ratnim aktivnostima dio knjižničkog fonda stradao je u požaru. Nakon talijanske okupacije, Polić vraća knjižnicu u rad. Nakon preseljenja u atraktivniji prostor u Kulturnom domu, jačaju i aktivnosti nabave građe, donose se i nova pravila...

Godine 1951. Polić odlazi prvo na dugotrajno bolovanje, a potom i u *književničku* mirovinu, a knjižnicu preuzima legendarni Vladimir Pavlinić. Rad u knjižnici omogućio je Nikoli Poliću da još preciznije upozna Sušak i njegove građane, i da još aktivnije sudjeluje u kulturnom životu Sušaka, i kulturnoj edukaciji, kao što je to činio kroz svoje novinske feljtone, pa i poeziju.“

Mnoge slavne osobe bavile su se knjižničarskim zanimanjem: Papa Pio XI, Sv. Benedikt, Wolfgang i Jacob Grimm, Vatroslav Jagić, Matija Smodek, Vid Morpurgo (splitski knjižničar), Giacomo Casanova, Johann Wolfgang von Goethe, Siniša Glavašević (pisac proze, knjižničar, novinar, ratni izvjestitelj, završio studij komparativne književnosti i bibliotekarstva), August Strindberg, Jorge Luis Borges, etc. Njihove biografije su odavno upotpunile svjetsku i našu povjesnicu kulture...

O našem proslavljenom knjižničaru Nikoli Poliću, bratu još poznatijeg hrvatskog književnika Janka Polića Kamova, mnogi su suvremenici ostavili pokoji intimni zapis. Tako književnik Milan Crnković u eseju *Poezija Nikole Polića* piše: „Ja ga se sjećam iz gradske knjižnice gdje je radio daleke 1949. i početkom 50-ih godina kad sam došao u Rijeku. Jedina slika koja mi je ostala o njemu vjerojatno je kriva i ne bi valjalo od nje polaziti makar je se ne mogu osloboditi: stari bohem kao knjižničar u mračnoj, sivoj prostoriji učinio mi se kao Ivica Kičmanović u svojoj registraturi.“

Strpljivi Nikola bi na takav opis već imao svojstven bezvremeni odgovor davno sročeni u vrijeme svojih mladačkih dana:

„Ljubica je čedna i krije svoju ljubičastu bol i ljubičastu radost u grmlju, u šikarama. Ne cvate u širokom i otvorenom polju pored tratinčica, djeteline, pasjih zuba, žabljaka; ne kiti se šarenim perjem poput maćuhice i samo je jaglac i visibaba njezin ljupki drug...Privijamo ovaj cvijet na grudi kao što bi privijali jeku zaboravljenog i izgubljenog imena...“

Duša Nikole Polića, velikana hrvatske pjesničke riječi, napustila je ovozemaljski svijet 15. listopada 1960. godine: „Na Kostabele va kroničnen odelenju rečkoga špitala „Braće dr Sobol“..., kako je brižljivo naznačio njegov prijatelj čakavski pisac Ljubo Pavešić u svojem biografskom djelu *Ne pozabi napisat (Otokar Keršovani, Opatija – 1989. god.)* i u nepromijenjenom tonu nastavio: „...pjesnik je ležal na prven podu, kamara broj 6, postelj 3 do

poneštri... Žaleli su za njen i bolni i zdravi... Umrl je... subotu na 13,45 ur... Na komodinu j ustala zaklopljena *Riječka revija*, simbolički – knjiga življenja je dočitana.“

Nije nam poznato jesu li toga jesenjeg dana tmasti oblaci oponašali „stvarnost koju nemoćna prozorska stakla ne mogu zaustaviti kad s ružnom agresivnošću prodire izvana...“, ni dali je kroz prozor do našeg tada već sedamdesetogodišnjeg lirika dopirao, kao u njegovu stihu jedne pjesme: *šum smrti i straha*, ali znamo za zaključak Milana Crnkovića: “Prozor je krupna metafora poezije Nikole Polića.“ Kao znalac cjelokupne Nikoline poetike, prije te konstatacije znakovito napominje: „U *grobļjanskoj* pjesmi *Na groblju kula* iz 1943. godine, pjesnik izražava neobičnu želju: htio bi *biti prozor na kući samoće kraj ukletog drumu*, biti prozor na samotnoj kući kraj groblja, biti s onu stranu nepodnošljiva zla, biti prozor što dijeli stvarno i nestvarno, zbiljsko i utopijsko, život i smrt... (*Pjesme*, Sabrana djela N.P. III, ICR – Rijeka 1991. – Sabrana djela uredio je Vinko Antić i u njima objavio sve bio-bibliografske podatke o književniku koje je pedantno istražio. Njemu je Polić ostavio sve svoje rukopise.)

Životni put Nikole Polića bio je označen izrazito dinamičnim fatumom te prožet bohemom. Uz povremene prekide književnog stvaralaštva kao pjesnika i prozaika, esejista i feljtonista, glazbenog kritičara, novinara, knjižničara i nakladnika, njegova mnogoznačna osobnost u kontekstu zavičajnosti iskazala je u sebi ne samo *lirika par excellence* (ocjenio - Bruno Steiner) ili se uklopila u tvrdnju Antuna Barca da je Polić uz S.S. Kranjčevića i J.P. Kamova „jedini pravi lirik Hrvatskog primorja“, već je iz njenih duboko estetskih, moralnih, patriotskih i ljudskih zasada istinski procvao njegov unutarnji svijet, kako kultom osobnoga stilskog sklada, tako i izrazitom političkom zrelošću obogaćenom vječnim plamom požrtvovnog rodoljublja, a s kojom vrlinom se oduvijek isticao i njegov otac Ante Polić-Starograđanin (1838.-1905.) I upravo trgovac Ante Polić mnogo je čitao i kupovao knjige. Nikola je u svojim zapisima istaknuo:

“...ostavio nam nije ništa osim velike biblioteke... U toj biblioteci nalazila su se gotovo sva djela (izdanja) naše tadašnje književne kulture.“

Očevom bibliotekom služili su se i njegovi sinovi. Nikola se kao najmlađi sin rodio 26. studenog 1890. godine u Pećinama, koje su se zvale Potpećine, na Sušaku tada kao predgrađu Rijeke. Mlađi je brat Janka Polića Kamova (1886.-1910.) i hrvatskog kompozitora Milutina Polića (1883.-1908.)

O obitelji Polić iscrpno je pisao Mladen Urem. Kao književni kritičar, publicist i urednik, objavio je na američkoj i hrvatskoj periodici veći broj eseja i studija iz novije hrvatske književnosti, a poglavito istraživanja života i djela Janka Polića Kamova. Na otkrivanju spomen-ploče Nikoli

Poliću, na Krimeji 26. studenog 2010. god., između ostalog je ustvrdio: "U njegovu se stvaralaštvu uvijek provlačila glazba i kao motiv i kao način istraživanja. Pjevao je o čovjekovoj sputanosti, zapuštenosti, bolničkim ugođajima, kućama u kojima više nitko ne svira klavir... I dok se može na prvi pogled reći kako su te teme nebitne i nepotrebne, čitajući ih ulazimo u jedan nesvakidašnji, neponovljiv svijet osjećaja koji pokazuju da je Nikola Polić jedan od najznačajnijih hrvatskih pjesnika XX. stoljeća."

Za Nikolu je proživljeno djetinjstvo bila: "*lijepa idila – obasjana veseljem i radošću*." 1897. god., polazi sušačku osnovnu školu, a 1902. god., nakon očeva bankrota obitelj se seli u Zagreb gdje se Nikola tijekom vremena okreće književnom radu i novinarstvu. Objavljuje prve pjesme, upoznaje A.G. Matoša i tom prilikom mu pristupa riječima: "*Ja sam Semov, a ne Kamov. Primite me*."

I onda, u ljeto 1914. god., izbijanjem prvog svjetskog rata, napadom Austro-Ugarske na Srbiju, Nikola je mobiliziran i već 6. kolovoza upućen na granično bojište na Drini prema Srbiji. Tamo je 23. rujna teško ranjen. U sličnim okolnostima tada gubi život hrvatski pjesnik Fran Galović. Kao ranjenik Polić biva otpraćen u Graz u bolnicu, poslije upućen u Karlovac i tamo zadržan na dužnosti vojnog pisara. 15. siječnja 1915. „prognan“ je u Rusiju. On sam piše:

"Šalju me na ruski front, ali, pošto su mi na karpatskim visočinama uslijed ozeblina otpali nokti na nožnim prstima, bivam ponovno onesposobljen..."

Napušta Karlovac tek poslije završetka rata i vraća se u svoj rodni grad Sušak. Oba dijela grada na Rječini bili su te godine 1919. pod talijanskom okupacijom. U novim političkim prilikama na Jadranu, kad je Istra poslije Rapalla već bila porobljena, Nikola Polić, pjesnik rodoljub, kao ozbiljni i zreli pripadnik svoga naroda osjeća što se u tom narodu događa i kako mu se otimaju dijelovi domaje. Pa zbog te okupacije opet napušta Sušak u proljeće 1920. godine... Poslije trogodišnjeg boravka u Zagrebu vraća se i ostaje živjeti u osrčju svoje hrvatske kolijevke...

Od Nikolinoj nadasve sadržajnog i umjetnički plodnog života zasad ćemo se oprostiti još jednom citirajući nadahnute riječi Mladena Urema: "Čitajući ga vraćamo svoj dug jednom talentu i umjetničkoj istrajnosti koja je bila spremna živjeti na rubu kako bi mogla ispisati neke od najljepših stranica naše lirike."

A krajem kolovoza 2010. godine, kako smo objavili na početku ovoga teksta, riječka novinarka Kim Cuculić je, završavajući svoj članak, istaknula:

"Nažalost, cijeli istočni dio grada Rijeke ovu, 80. obljetnicu dočekuje bez ijednog knjižničnog ogranka! Naime, Ogranak Sušak Gradske knjižnice

Rijeka koji je radio u Kumičićevoj ulici zatvoren je prije više od dvije godine, u lipnju 2008. te od tada traje intenzivna potraga za novim domom sušačke knjižnice, što nije nimalo jednostavan zadatak u recesijskim vremenima. Nadajmo se da će ipak svi naponi uprave i zaposlenika Gradske knjižnice, kao i upiti stanovnika sušačkog dijela grada naposljetku uroditi plodom – novim, suvremenim knjižničnim ogrankom, prilagođenim potrebama korisnika.“

U blagoslovljenoj ostavštini Nikole Polića još i danas se možemo okoristiti tankočutnim mudroslovljem:

„Ljubica je mala i sitna, ali je tim veća i veličajnja naša radost... Kad uvene ovaj neuveli cvijet, tada njegov mrtvi, osušeni i bolećivi miris živi u našim pustim i očajnim sobama kao jeka prolumpovane zime i zaostali koraci samotnih šetnja...“

(Onoj, koja je otputovala, Novi list – 1924.)

WOLFGANG VOGT

Hrvatska poezija

Predstavljanje knjige *Bajo la ceniza del antiguo fuego* u Guadalajari,
17. ožujka 2011.

Hrvatska je relativno mala zemlja čiju književnost u Meksiku slabo poznajemo. Hrvatski je narod u posljednjih stotinu godina doživio tri rata i još uvijek se opažaju posljedice posljednjega koji je buknuo dvadesetak godina nakon smrti maršala Tita, osnivača Jugoslavije, zemlje sastavljene od nekoliko slavenskih zemalja kojom se vladalo iz Beograda. Beograd je danas glavni grad Srbije.

Padom željezne zavjese koja je dijelila zapadne, kapitalističke zemlje od komunističkoga svijeta istočne Europe, politički zemljovid istočne Europe znatno se promijenio. Pojavile su se nove države kao što su Bjelorusija i Ukrajina, Čehoslovačka se podijelila na dvije države, a na području nekadašnje Jugoslavije nastale su mnoge male države od kojih su najznačajnije Hrvatska i Srbija.

Najpoznatiji romanopisac iz nekadašnje Jugoslavije je Nobelovac Ivo Andrić. Taj je Srbin (Hrvat-katolik iz Bosne, op. ur.) pisao na novome srpsko-hrvatskome jeziku koji je trebao lingvistički ujediniti dva naroda. Ali, već više od dva desetljeća Srbi i Hrvati naglašavaju svoje kulturne i političke razlike. Prvi su pravoslavci i više se poistovjećuju s Rusijom nego sa zapadnim svijetom, dok su drugi katolici i gledaju prema Zapadu.

Prije godinu ili dvije Grad Meksiko i Guadalajaru posjetila je skupina slovenskih književnika. Predstavili su knjigu pripovijedaka koju je objavio UNAM*. Slovenija je zemlja koja se nalazi na krajnjemu sjeveru nekadašnje Jugoslavije. Glavni grad joj je Ljubljana. Nalazi se vrlo blizu Zagreba, glavnoga grada Hrvatske. Oba naroda vezana su uz zapadnu kulturu, ali govore različitim slavenskim jezicima. Antologija slovenske pripovijetke temelji se na prijevodu s engleskoga dok je antologija *Bajo la ceniza del antiguo fuego*, *Poesía de Croacia* koju je 2010. objavila nakladnička kuća iz Guadalajare La Zonámbula, izravni prijevod s hrvatskoga jezika.

Pjesme je odabrala je i prevela hrvatska hispanistica Željka Lovrenčić. Autor predgovora antologije naslovljenoga *Deset lica hrvatske poezije* je Davor Šalat, urednik jednoga zagrebačkoga književnoga časopisa.

Šalat ukratko prikazuje povijest hrvatske poezije od XIV. stoljeća

do naših dana i ukazuje da je zbog nedavnoga rata u Jugoslaviji književna produkcija opala, ali ukazuje na činjenicu da „u prvome desetljeću novoga milenija hrvatska književnost ponovo zadobiva književnu kvalitetu.“

Šalat nam predstavlja Željku Lovrenčić koja je živjela godinu dana u Meksiku i pet u Čileu kao jednu od „najznačajnijih hrvatskih hispanista.“ Osim što prevodi, (prevela je sedam knjiga objavljenih u zemljama španjolskoga govornoga izričaja) bavi se i proučavanjem djela čileanskih književnika hrvatskoga podrijetla. Njezina antologija *Bajo la ceniza del antiguo fuego* je jako osobno djelo u kojemu prevoditeljica predstavlja svoje omiljene pjesnike. Barem tako misli autor predgovora.

Lovrenčić meksičkome čitatelju predstavlja sto pjesama i deset autora - od svakoga je odabrala deset pjesama. Struktura antologije nas podsjeća na Boccacciov *Dekameron* u kojemu se deset dana izmišljaju priče. Postoji još jedan aspekt koji nam otkriva da prevoditeljica voli sklad. Od deset pjesnika, pet su žene. Vezano uz to, Šalat kaže da je ona „namjerno odabrala pet pjesnika i pet pjesnikinja. To je, bez sumnje, jasan znak da je, nakon nekoliko stoljeća muške dominacije, danas situacija drugačija; s jedne strane, po svojoj brojnosti i po kvaliteti svojih djela pjesnikinje su stale uz bok pjesnicima, a s druge, pripadnost jednome spolu više ne može biti prednost, ali ni nedostatak u razvitku novih i važnih iskustava u našem suvremenome književnome ozračju.“ Zanimljivo je primijetiti da se situacija u Meksiku i u Jaliscu ne razlikuje bitno od one u Hrvatskoj. Za razliku od prijašnjih razdoblja, danas su žene jednako zastupljene u književnosti kao i muškarci. Ali, ipak, među velikim imenima meksičke književnosti prevladavaju muškarci.

Najstariji pjesnik zastupljen u antologiji je Joja Ricov (1929.). Četrdeset je godina stariji od Lane Derkač koja je rođena 1969. i koja je diplomirala na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Ona je već poznata u Meksiku jer je 2008. godine s Davorom Šalatom u nakladničkoj kući La Zonámbula objavila knjigu *Murmullo sobre el asfalto*. Ricov, sin ribara, bio je izbačen iz sjemeništa zadarske nadbiskupije zbog svojih političkih, antitalijanskih aktivnosti. Osim toga, optužili su ga da je ateist i komunist.

More i drevni grad na obali mora, Zadar, gdje je izučio zidarski zanat i bio sjemeništarač, djelomično su obilježili njegovo poetsko stvaralaštvo. Teme Lane Derkač više su univerzalne. Dvije od njezinih pjesama posvećene su Meksiku. U prvoj opjevava jukatanske plaže, a u drugoj opisuje let iz Pariza u Grad Meksiko.

Na ovome skučenome prostoru nije moguće govoriti o svim pjesnicima iz antologije. Bolje rečeno, ja nudim svoje osobne dojmove, a čitateljeva je zadaća među autorima odabrati one koji im se najviše sviđaju. Poezija Joje Ricova mi se sviđa jer je pjesnik s dalmatinske obale, a ona Ante Stamač (1939.) privlači mi pozornost jer je on, osim što je pjesnik, i vrlo

značajan teoretičar književnosti. Jedna od njegovih pjesama je i *Ars poetica* u kojoj razmišlja o pjesničkom stvaralaštvu i o tome da se poezija javlja iz ništavila.

Smatram da je knjiga *Bajo la ceniza del antiguo* dragocjen uvod u hrvatsku poeziju na španjolskome jeziku.

Prijevod: Željka Lovrenčić

* Universidad Nacional Autónoma de México - meksičko državno sveučilište. (op. prev.)

ENERIKA BIJAČ

Ljerka Car Matutinović: *Uzmi me na oblaku*

Stajer graf, Zagreb, 2010.

Već na koricama ove zbirke, pjesnikinja Ljerka Car Matutinović se otkriva i određuje dodajući naslovu podnaslov „Pjesme o ljubavi i neljubavi“, mada nam naslovnica knjige vizualno sugerira samo ljubav, sipku senzualnost i čistoću u *pejzažu iznad*, u bijelim oblacima, među ružama što ovijaju mramorne stupove - koji su jedina stvarna zbiljnost, nosivi element poetske konstrukcije *pejzaža iznad*. Tako je, već na koricama zbirke likovno donijet odsjaj pjesničkog tkanja živog tkiva ljubavi koje diše među koricama, u *versih* ove poetese, gdje sve je krhko i stameno u isti mah, raskošno, senzualno, puteno i čedno, lomljivo, slomljivo, ali i životno i postojano - doživljeno i proživljeno u zemnom, a onda zaokruženo, pospremljeno u svemirsku distancu da se oplodi smislom, izdignuto u konačno, u Ljepotu. Među koricama je dakle, poezija intime, cijelih tjelesnih gutljaja, ali i treptaja duše koja se hrani ljepotom trenutka, želeći mu vječnost - poezija koja se objavljuje da bi proširila vrijeme i prostor u kojemu diše, da bi urezala svoj usklik ovdje i sada, ali i da bi ga pohranila u onom *pejzažu iznad*, u „ljuvenom gartlicu“ astralnih prostora, u kojemu se jedino, možda, i može nešto sačuvati.

U pjesmi „Nemir“, prvoj u zbirci pjesnikinja nam se šimićevski ispovijeda:

„kad me u mrkloj noći pohodi moja ljubav nečujno / i nijemo kad dotiče sve pore moga tijela ko sabrana / vječnost slatka hrana neumrle duše u meni se bivši / svjetovi ruše sve se neopozivo vraća u svemir / ostaje moj nemir tamniji od tame“...

Pjesma „Nemir“ paradigmska je za cijelu zbirku, u punom značenju riječi je nosiva - (zbirka je mogla dobiti naslov i po njoj!), jer bitno otkriva dubinsko raspoloženje, stanje pjesnikinje iz kojega se objavljuje, i iz kojega su, kao kumulirani zrak iz pluća, izletjele sve ove pjesme, pa pjevuše sa stranice na stranicu, pretaču dušu koja traži svoj eho u moru otplovljenih valova što se sidre na otvorenoj pučini. Upravo taj *nemir* je iznjedrio ovu zbirku pjesama, i na drugačiji način ugradio je u trag prethodnih zbirki poezije Ljerke Car Matutinović.

Uvažavajući protjecanje vremena i vlastito životno iskustvo, u podnaslovu ove zbirke, temi *ljubavi* ona dodaje i temu *neljubavi*. To su doživljajne osi kojima pjesnikinja ostaje dosljedna u cijeloj zbirci, i to baš tim poretkom po brojnosti pjesama (o ljubavi i neljubavi), mada je često teško odvojiti gdje ljubav završava, a neljubav počinje. Život nas uči da iz istog korijena raste i cvijet i trn; mnogo toga ovisi o podatnosti zemlje i neba, o datostima koje se sretnu ili ne sretnu. A kako vrijeme ide, kondenzira se se proživljeno, razdjeljuju se doživljajne osi i bitne sadržajne sastavnice, vrednuje se u čovjeku jasno sve - pa i ljubljeno i neljubljeno, odnosno ljubav i neljubav, i još više toga, kao što je to podvučeno i u Ljerkinjoj zbirci.

Jer, mudrost vremena, ako umijemo saslušati, daruje čovjeku mogućnost da dopre do sebe - u tragu Gibranove misli: „Pažljivo motri sebe, kao da si svoj neprijatelj, jer vladati sobom možeš tek onda kad se naučiš svladati svoje strasti i slušati svoju savjest“; daruje mogućnost protoka iz jastva u sebstvo, u dubine nepoznatog, nespoznatog i obrnuto.

Vrijeme koje donosi i odnosi, koje nas mijenja, ostavilo je svoj trag i u zbirci „Uzmi me na oblaku“; produbilo je slike proživljenog i obojilo ih naknadnim iskustvom, dopustilo je malo ironijskog i samoironijskog odmaka, što prinosi impresiji koju pjesnikinja gradi idući iz sebe svojom senzibilnošću i otvorenošću, često zaodjevena samo površinski lepršavim šušurom svoga pjeva.

Tematski određena, zbirka je strukturirana u pet ciklusa: „Zacoprane galaksije“ (19 pjesama), „Tiha vatra“ (19 pjesama), „Uzmi me na oblaku“ (18 pjesama), „Kutija za nakit“ (19 pjesama), „Nakon ljubavi“ (16 pjesama). Na kraju, iza tih ciklusa je sama za sebe pjesma „Kako j' ovisti žitak lagašan“, pisana čakavskim dijalektom i pomno akcentuirana, što samo po sebi govori o važnosti čakavskog izričaja u životu Ljerke Car Matutinović, a stihovi pjesme natopljeni finom emocijom sažetom u zadnjem stihu: „A ja bin s tobun mogla i pod moren dihat“, kulminacija su jednostavnosti i ljepote iskaza ljubavi i predanosti, pohranjene u međukoričje ove zbirke. Samo jednim stihom, pokreće se ovdje cijeli svijet intimnih čuvstava, dragosti i ljubavi koje su zvjezdanim trenucima obilježile cijeli život.

Između prve u zbirci - pjesme „Nemir“, i ove posljednje „Kako j' ovisti žitak lagašan“, ima još pjesama unutar navedenih ciklusa koje su nosivi stupovi ove zbirke u svakom pogledu - koje su dometne pjesme unutar suvremene hrvatske ljubavne lirike, protkane modernim senzibilitetom baziranim na svakodnevicu i njenom govoru, kao primjerice: „Patnja“ (str. 66.), „Pukotina“ (str. 67.), „Baš pravo vrijeme za ljubav“, (str. 84.) i druge, a po dojmivosti i snazi pjesnički preoblikovane riječi, uz spomenute mogla bih podvući još neke, među kojima su: „Odjednom, dok hitam ti ususret“ (str.29.), „Anđeo čuvar“ (str.31.), „Uzmi me na oblaku“ (str. 76.), „Tko ljubiti

krene“ (str. 83.), „Skidam pred tobom svoju samoću“ (str.103.).

Cijela zbirka je postavljena na gradaciji doživljaja, gdje um i srce zaskaču jedno drugo, i u konačnici koliko god da je ovo ljubavna poezija - koja se hrani tjelesnim čarima i zanosima, ona je i reflektivna i produhovljena - ona je isto toliko i čistilište duše koja se uznosi patnjom da bi pročišćena zaplovila u nebesko prostranstvo i sjedinila se s univerzumom, oslobođena svih patnji, tlapnji i jada. U tom smislu neke pjesme pod kraj zbirke vrlo su snažne, a „Obećana zemlja ljubavi“ (str. 81.), koja apostrofirava ljubav kao jedini smisao sveukupnosti postojanja, poanta je ove knjige.

I kada zapisuje:

„sve ono što sam željela sve moje tlapnje nemaju tijelo / nisu od krvi i mesa a opet ih osjećam kako se gube u / polumraku kako me privlače u beskonačnoj uzaludnoj / želji da postanu tijelo pretvarajući ga u pokret ljubavi“ //... „sve moje izgubljeno je u meni i ja se vraćam među žive / mrtve ono mnoštvo mrtvih koji žive“... „u žudnu tjelesnost duša u obnovljena neumrla tijela / u kojima će do beskraj stolovati mnogolika ljubav // JEDINI SMISAO“ - pjesnikinja intuitivno spoznaje i biva svjesna činjenice da je ljubav nepotrošivi smisao života.

Ima još nešto što je u ovoj zbirci bitno za pjev Ljerke Car Matutinović: pjesnikinja se nije izgubila u jednoslojnosti i sentimentalizmu, u što se s temom ljubavi vrlo lako otplovi; ovdje je riječ o pjesnikinji koja je izgradila svoj otisak pjesničkog jezika i koja ima što poručiti o temi i nakon - već u ranijim zbirkama rečenog. Stih joj je moderan, istovremeno je i na tradiciju oslonjen, osobito u leksičkom i metričkom pogledu. Taj stih je bujan, često opkoračuje, sintagme se prelijevaju u kaskadama u dvostrukoj podudarnosti rime unutar stiha, s rimom na kraju stiha, kao u pjesmi „Zvezdani plač“ u kojoj čujemo upravo glazbu stiha postignutu navedenim postupcima.

„Na tamnom nebu oči se zvijezda iskre od suza / ta sumorna nebeska uza / ne da im da se maknu da jedna drugu taknu / prikovane za nebo boje noći / zvijezde neće sići moći /...“

Ili: „Pjesanca o nekoj gospi // koja se u versih voljela ljubiti koja se u versih / raspojasala u ljubavi stasala koja je u versih // sve vrste cjelova znala da te poljupcem // od svijeta izbavlja i opet cjelovom-stihom // u njega stavlja, ta maestra dična, ljubavi u versima vična“...

Mnoge pjesme u sasvim slobodnom su i nesputanom stihu, bliske ritmiziranoj prozi, široke kao rijeka - ili baš kao oblak nošen vjetrom.

„Ljerka Car Matutinović izrazit je lirik ispovjednih predilekcija, romantična natura i artist bogate osjećajnosti, uz to željna novina, pokusa, nepoznanica“... ustvrdio je Saša Vereš, već davne 1983. u pogovoru njenoj knjizi „Odiljat se“ (*August Cesarec*, Zagreb, 1983.).

Te konstatacije potvrđuju se i danas u zbirci „Uzmi me na oblaku“, uz koju bih na kraju dodala: Ljerka hodi zemljom zagledana u *krajolik iznad*, u oblake – u svoje „zacoprane galaksije“ i živi ljubav kao sol života - i na zemlji i na/u oblacima.

BRANKO PILAŠ

Ljerka Car Matutinović: *Uzmi me na oblaku*

Stajer graf, Zagreb, 2010.

Pisati o književnom radu Ljerke Car Matutinović nije lako niti jednostavno. To je umjetnica koja je svojom pjesničkom riječi, proznim radovima, stvaralaštvom za djecu, književnim interpretacijama, prijevodima ili bolje reći raznovrsnim književnim ostavrenjima, postigla vrlo zapažene rezultate i zato pripada vrhu suvremene hrvatske književne riječi. Upravo zato dobitnica je niza nagrada u domovini i u Italiji. Međutim, ono što je Ljerka Car Matutinović postigla čakavskim stihom u suvremenoj hrvatskoj književnosti, pripada samom vrhu.

Samom vrhu hrvatske suvremene ljubavne poezije svakako pripada i Ljerkina nova zbirka *Uzmi me na oblaku*. Upravo zato u pogovoru knjige naslovljenom *Energija ljubavi u pjesništvu Ljerke Car Matutinović*, književnik Branimir Bošnjak s pravom piše: “Tako je i knjiga koju prelistavam *Uzmi me na oblaku* oda različitim oblicima pjesničkog predstavljanja ljubavi, naizgled sretna i razigrana, spremna uživati ljubavni pehar, ali isto tako i srkati teški gutljaj ljubavne gorčine i poraza...”

Književna riječ Ljerke Car Matutinović ima posebnu vrijednost, koja se očituje u tome da njezina pročitana knjiga nije i dočitana. Prijatelji pjesničke riječi njezinu knjigu ne zatvaraju, već se ponovno vraćaju na njezine stranice. Ta knjiga ima neku očaravajuću moć da svojim stihom zaokupi čitatelja, zagrli ga kao što ljubav grli voljenu osobu. Ali ta osobina, moć te poezije, zaokuplja kao da je ona vitalna životna snaga. Prateći književnu riječ ove pjesnikinje koja je inspirirana ljubavlju, mogli bismo se zanijeti njezinom ljubavnom pjesničkom slikom i pomisliti da upravo na tom stihu završava i njezina pjesnička riječ. Međutim, poznavatelji cjelokupne pjesničke riječi Ljerke Car Matutinović uočavaju da je isto tako, ako ne i snažnija, pjesnička riječ kada Ljerka *zakanta* svojim čakavskim, mogli bismo reći i crikveničkim, stihom. E, tu je Ljerka nenadmašna. Upravo zato ponesen sam njezinim stihom. Niz pjesama ima antologijsku vrijednost i ne bi smjela niti jedna antologija ostaviti u zaboravu stihove koji ponajbolje govore o samoj pjesnikinji, o snazi njezine pjesničke riječi i o ljepoti čakavskog stiha u zbirci *Meštija*. Ali o toj pjesničkoj riječi, ali i o cjelokupnom pjesničkom stvaralaštvu Ljerke Car

Matutinović, pisali su brojni i priznati književni kritičari. Tako su u ovoj knjizi zapisane riječi književnih kritičara, kao što su: Ivan Pandžić, Saša Vereš, Ante Matijašević, Rolando Certa, Nedjeljko Mihanović, Milan Moguš, Karmen Milačić, Josip Pavičić, Miroslav Šicel, Branimir Bošnjak, Daniel Načinović, Sead Begović, Marija Gračaković, Davor Šalat, Katica Čorkalo... Pročitamo li samo ove izvadke iz književnih kritika dolazimo do nenametljivog zaključka da je cjelokupno književno stvaralaštvo pjesnikinje ljupkost, koja tu svoju duboku osjećajnost ravnopravno predaje djetetu, zaljubljennoj, i ne samo njoj, mladosti i svima koji su u tom stvaralaštvu prepoznali pjesnikinju, njezino nadahnuće i svoju intimnost.

“*Uzmi me na oblaku*, zbirka je pjesama o ljubavi i neljubavi. Urednica knjige Marijana Rukavina Jerkić, u uvodnoj riječi ističe: “Ova nova zbirka nastavlja poetesinu zaokupljenost temom ljubavi kao vitalne životne sile i energije.”

Ljubav koja dominira knjigom preslik je života i to onog istog s kojim se susrećemo stoljećima, ali pjesnikinja svojim stihovima otvara nove stranice životne i pjesničke ljubavi. Ljubav se može izgubiti, ona može ostati i nestati, ali uvijek se može i vratiti na životne staze, a s tih staza ona dopire i u stihove. Ne mali izbor stihova iz ove zbirke svakako dostiže najviši domet u ljubavnoj poeziji. I ono što je u cjelokupnom pjesničkom stvaralaštvu zapaženo, to je ne mali broj pjesama antologijske vrijednosti, pa tako i u zbirci *Uzmi me na oblaku* otkrivamo poeziju ljubavi pjesničke ljepote i čitateljskog zanosa koje imaju trajnu vrijednost.

Kad je riječ o književnom djelu u cjelini, Ljerka Car Matutinović zaslužuje da se njoj i tom djelu posveti više pozornosti. S obzirom da je to djelo po svom obliku vrlo zapaženo, a svojom raznolikošću i kvalitetom postiže zapažen interes kod čitatelja i u književnoj kritici, bilo bi potrebno da se objave i sabrana djela. Upravo zato i zbog toga osvrnimo se na to književno djelo i život autorice koja je svojim stvaralaštvom već desetljećima prisutna u našem suvremenom književnom životu. Književnica Ljerka Car Matutinović objavila je šesnaest zbirki pjesama na hrvatskom književnom jeziku, na čakavskom i talijanskom jeziku. Upravo ta pjesnička riječ ponajbolje govori o samoj pjesnikinji, o snazi njezine pjesničke riječi i o ljepoti pjesničkog stvaralaštva. I objavljena prozna djela zaslužuju da se nađu među sabranim djelima. Sve ono što je autorica podarila književnoj riječi za djecu ima zapaženo mjesto u dječjoj književnosti. Književno kritička ostvarenja prisutna su u našoj sredini već od 1979. godine. Prijevodi s talijanskog jezika bogati su dio stvaralaštva, a njezina djela prevedena su na desetak jezika i uvrštena u brojne antologije. I brojne nagrade koje je književnica dobila u domovini i Italiji potvrđuju vrijednost književnog djela Ljerke Car Matutinović, kojoj pripada vrlo zapaženo mjesto u našoj suvremenoj književnosti.

ĐURO VIDMAROVIĆ

Ljubica Kolarić - Dumić: *Obasjana suncem*

Stajer graf, Zagreb, 2010.

Ljubica Kolarić-Dumić je ugled u suvremenoj hrvatskoj književnosti zaslužila pjesmama za djecu. Međutim, 2005. godine, u izdanju Hrvatskog filološkog društva u Rijeci, objavljena je zbirka njezinih stihova za *odrasle*, u kojima se predstavlja kao književnica naglašene senzualnosti i senzibilnosti, sklona lirici uzvišenog doživljaja.

Gospođa Kolarić-Dumić je podrijetlom iz Srijema, a život ju je *smjestio* u našu lijepu Rijeku, na obale Jadranskoga mora, daleko od rodniha krajolika. Rođena je 1942. u srijemskom mjestu Kukujevci, nažalost, danas poznatom po stradanju domicilnih Hrvata. Naime, tamošnje je hrvatsko pučanstvo tijekom velikosrpske agresije protjerano iz pradjedovskih domova. Od studenskih dana, odnosno od završetka studija, gospođa Kolarić-Dumić živi u Rijeci, gdje je stekla obitelj, rodila djecu, gdje se afirmirala kao intelektualka i ostvarila profesionalni životni san – biti učiteljica.

Prvu knjigu Ljubica Kolarić-Dumić objavila je u Rijeci 1983. pod naslovom *Raskrižje*, drugu u Zagrebu 1985. pod naslovom *Sva u srcu*. Sljedećom zbirkom *Vratit ću se, zemljo* javlja se 1991. Iduće, 1992. godine izlazi joj knjiga pjesama *Molitva za Hrvatsku* objavljena u Rijeci. Ratne su to godine i autorica punim kapacitetom svojih osjećaja reagira na ugroženost rodne zemlje.

Godine 1995. u Rijeci izlaze joj izabrane pjesme pod nazivom *Stazama jutra*, 1997. *Uz baku je raslo moje djetinjstvo*, a 1999. zbirka *S vjetrom kroz godine*. 2003. objavljuje sjajnu knjigu pjesama za djecu *Od proljeća do proljeća*, a 2004. u ponovljenom izdanju. Godine 2005. izlaze dvije knjige gospođe Kolarić-Dumić: *Izašli iz priče*, knjiga za djecu, i *Obasjana suncem*, zbirka refleksivne lirike.

Gospođa Kolarić-Dumić je kao pjesnikinja uvrštena u dvije početnice za prvi i u čitanke za drugi i četvrti razred osnovne škole, zatim u vježbenicu *Moj hrvatski*, za peti razred, u udžbenik za glazbenu kulturu *Glazbene čarolije* za 1. 2. i 3. razred osnovne škole, u zbirku antiratne poezije *Nad zgarištima zvijezde*, te u knjige *Taj hrvatski*, *Zavičaj riječi*, *Kako je umirao moj narod*, *Srijemska kalvarija Hrvata*, *Zmajska pjesmarica*, zbirka *zmajskih*

i domoljubnih skladbi za zborove i Pjesme naših želja, zbirku uglazbljenih pjesama. Priče i pjesme objavljuje u mnogim časopisima, kalendarima i novinama.

Branko Pilaš objavio je 2004. godine knjigu *Raspršena vrela književnih djela* u koju je uvrstio gospođu Kolarić-Dumić kao jednu od pedesetak hrvatskih i stranih dječjih književnika, Stjepan Hranjec je uvrštava u knjigu *Pregled hrvatske dječje književnosti*, a Ivo Zalar u antologiju hrvatske dječje poezije.

Dobitnica je Godišnje Nagrade Grada Rijeke za izuzetan doprinos dječjoj književnosti i poetskoj riječi za djecu za 2006. godinu.

Potrebno je kazati da su njezine pjesme uglazbili autori: Ljuboslav Kuntarić, Josip Degl' Ivellio, Stjepan Mikac, Natalija Banov i Doris Kovačić, Suzana Matušan i Mario Anton Kamenar. Pjesme joj se izvode na svim relevantnim dječjim festivalima.

U naše vrijeme, vrijeme ratno i poratno, intimna lirika kao da gubi na cijeni, ili, ako se piše, onda se pretvara u dnevnik za osobnu uporabu, bez univerzalnih poruka i sadržaja.

Ljubica Kolarić-Dumić je 2005. godine objavila knjigu koja nije naišla na snažniji odjek u javnosti, što smatramo propustom književnih kritičara. Knjiga koju želimo predstaviti nosi naslov *Obasjana suncem*. Ma koliko naslov bio pomalo pasatistički, knjiga otkriva autoricu uspješne gradacije osjećaja i naglašena lirizma, dakle, čimbenika koji se pomalo gube i postaju poetska *arhiva*. Mišljenja smo da se ovaj trend može zaustaviti jedino afirmacijom upravo takvih vrijednosti, kao i autora koji se njima služe. Pohvala djeluje kao poticaj, naravno, ako je opravdana i utemeljena.

Zbirka *Obasjana suncem* relativno je obimno djelo. Podijeljena je na osam poglavlja, pri čemu svako poglavlje nosi karakterističan naslov, primjerice: *Sama sam, a prolaze ljudi, U ime ljubavi, Možda on stoji kraj rijeke, Kad umor padne na večernje sate, Ne oplakujte zemlju, Hodam stopama mojih predaka, Korak svoj upravljam prema glasu* i posljednje, osmo, *Vratit ću se, Zemljo*.

Na početku treba kazati da se u pjesmama gospođe Kolarić-Dumić osjeća sretna simbioza izvornog narodnog književnog stvaralaštva njezinog rodnog Srijema, naglašenog senzibiliteta žene kakav nalazimo kod velike naše poetese Vesne Parun, gotovo antejske vezanosti uz Zemlju, prisutne kod Dragutina Tadijanovića i, konačno, uzvišeni moment nadahnuća kojim poezija transcendiraju ljudsko, kakav nalazimo u Bibliji, poglavito u *Pjesmi nad pjesmama*.

Glede motiva u knjizi koju predstavljamo isprepliću se tri osnovna, a to su:

- a) raspolovljenost lirskoga subjekta između odlaska i povratka,

- b) raspolovljenost između obitavališta i zavičaja,
- c) raspolovljenost između sadašnjosti i djetinjstva.

Lirski subjekt nalazi se u stanju napetosti gotovo antipodije između vremena u kojem živi i vremena u kojem je živio, između osjećaja koji ga prožimaju u sadašnjem trenutku i lijepih trenutaka kojeg je proveo u djetinjstvu.

I konačno, četvrto sidrište u pjesništvu gospođe Kolarić-Dumić njezina je *zavičajna* poezija, stalne reminiscencije na vrijeme provedeno u Srijemu, u rodnom krajoliku s odgovarajućim refleksijama na povijest, ljude i sudbinu zemlje i naroda. Uvjetno rečeno, peti motiv bi bio protoantejski, a to je zemlja - vezanosti uz zemlju kao hraniteljicu. Kada piše pojam Zemlja, a piše ga velikim početnim slovom, tada je to za pjesnikinju Zemlja-majka, dakle pojam koji se razvija i širi do, gotovo, teološkog osmišljavanja. Tako čine svi koji zemlju cijene, vole i uvažavaju recimo, američki prastanovnici, ili izvorni žitelji Australije, Aboridžini, kao što smo saznali iz romana Drage Šaravanja *Idemo kući*, objavljenog 2006. godine.

Kada piše o vremenu sadašnjem, i kada izražava osjećaje koji je prožimaju u vremenu sadašnjem, pjesnikinja koristi nekoliko temeljnih ili nosivih pojmova. To su *krik*, *samoća*, *čežnja*, *povezanost sa svemir*om i *ljubav*, koji proizlazi iz prethodnih. Posebno je kod gospođe Kolarić-Dumić signifikantan jedan od najsnažnijih lirskih pojmova, pojam ljubav. Kod nje se ljubav dijeli na onu prema muškarcu, u obliku čežnje, želja, neostvarenih ideala u odnosu na njezin konačni cilj, i ljubav prema djetinjstvu, prema jednom idealiziranom stanju koje se može usporediti s uterusom, povratkom djeteta u maternicu, što, također, izaziva uznemirenost i raspolovljivost.

Krik je zanimljiv pojam koji u posljednje vrijeme nalazimo kod nekoliko istaknutih hrvatskih pjesnika, recimo kod Tomislava Marijana Bilosnića, Zdravka Kordića, Marije Barbarić Fanuko. Njime izražavaju na munkovski način zaprepaštenost, strah, složenu emociju koja prožima većinu ljudi. Nalazimo ga i kod naše pjesnikinje:

*Krik je to
i čežnja za plavetnilom*

Iz pjesme *Čežnja*

Slično se ponavlja u pjesmi koja nosi naslov *Krik*, u kojoj autorica pjeva:

*Pjesma je moja zamrla.
Tek krik
Iz grla čujem.*

*Svoj
Nepoznat*

Druga odlika njezina pjevanja je izdvojeno doživljavanje svijeta oko sebe, i sebe u tom svijetu, dakle isticanje samoće kao literarne inspiracije. Ovaj motiv je, uvjetno rečeno, već iskorišten u hrvatskoj poeziji, ali ukoliko pjesnik izražava vrijeme u kojem živi i sublimira svoj život u tom vremenu kao paradigmu, tada je samoća, kao u našem slučaju književno obranjena.

Pjesmu koja nosi naslov *U samoći* autorica završava trostihom:

*Što ću sa samoćom tuđom
kada je i moja
ovoliko teška.*

Ili u pjesmi *Sama sam, a prolaze ljudi* završni stihovi glase:

*Sama sam,
u prolaze ljudi*

Ova pjesma, na predmetno-tematskoj razini u suglasju je sa sjajnom knjigom koprivničke književnice, preminule prije nekoliko godina, Božene Loborec, koja je u kajkavskom dijalektu, isto osjećanje samoće i usamljenosti iskazala sjajnom knjigom *Črez mene ljudi idu*.

U pjesmi "Ja nisam htjela ovu noć" pjesnikinja navodi sljedeće stihove:

*Noć je pogasila svjetla,
Svuda razlila se tama,
Bojim se mraka,
Svjetla bih htjela.
Bojim se,
Ostala sam sama.*

U niz pjesama Ljubica Kolarić-Dumić osjećaj samoće vezuje u osjećaj odcijepljenosti od rodnog krajolika, s kojim se poistovjećuje. Takav je osjećaj dramatično iskazan u pjesmi koju, pretpostavljamo, upućuje svojim roditeljima. Pjesma završava dvostihom:

*Ja ti pišem svake noći, jer sam sama.
Sama i tužna. Iz pjesme *Pismo*.*

Kao što smo rekli gospođa Kolarić-Dumić govori u svojim

stihovima o ljubavi, ali tu se isprepliću ljubav kao čežnja za muškarcem, za ostvarenjem ženstva i jastva, ali i ljubav prema krajoliku u svojem rodnom zavičajju. Ponekad je teško razlučiti gdje je pjesnikinja na terenu svoga jastva, svoje ženstvenosti, a gdje prelazi u fikciju prema idealiziranom djetinjstvu i rodnom krajoliku. U ovom kontekstu istaknuli bismo pjesmu *Pokucaj na moja vrata*:

*Kad postaneš ljubav,
Kada se sav
Pretvoriš
U
Srce...*

Pokucaj na moja vrata!

Kao dokaz prepletanja nemira, čežnje i ljubavi pjesma je *Čeznuće* u kojoj završni stihovi glase:

*Ali nemir ovaj u meni
Čežnju za nizinama budi.
Grudi rođenoj
U zagrljaj
Htjedoh.*

Raspolovljenost lirskog subjekta očituje se gotovo kroz sve stihove. S jedne strane pjesnikinja piše o svom stvarnom životnom obitavalištu Rijeci i moru kojim je oduševljena, i koje, također, voli i lirski opisuje, ali ta činjenica ljepote krajolika u kojem živi, i činjenica da su tamo njezina djeca i njena obitelj, ne ispunjava lirsko biće svime što je potrebno da bi cjelovito živjela i osjećala puninu svoga ja.

Ako smijemo dati naglasak u ovoj knjizi na temu koja prevladava, to je svakako antejski motiv vezanosti uz Zemlju, Zemlju kao hraniteljicu, uz rodni krajolik. Ističemo pojmove koji su nosivi u ovom dijelu knjige: Zemlja, kruh, trave, vjetrovi, oblaci, ptice poglavito lastavice, cvijeće, kao što je jasmin, dakako, Srijem kao takav, kao fenomen. Biofilnost, uvjetno rečeno, također je karakteristika poezije Ljubice Kolaric-Dumić. U nizu pjesama osjeća se biofilnost kao ushićenost, kao motiv koji je tu, u lirskome subjektu, s kojim on živi, a izvan toga je, kako kaže u pjesmi *Ptica u krletci*:

*O plavetnilu snivaš
I vjetrove
Razigrane moliš*

Da ti razmašu krila.

Posebno poglavlje u knjizi *Obasjana suncem* posvećeno je predcima. Kada pjeva o stopama svojih predaka, Ljubica pjeva o svome hrvatskome Srijemu. U pjesmi *Ravnico moja* prva kitica glasi:

*Volim te,
Ravnico moja nepregledna.
Volim prostranstva tvoja,
Suzama umivam
Livade tvoje nepokošene.*

Ili u pjesmi *Žitno polje*, u kojoj se nalazi uspješna metafora:

*Žutiš se kao dukat
Na prsima mlade seljanke.*

Ili u pjesmi *Miriše zemlja* gdje završni trostih glasi:

Miriše zemlja, zove me i miriše.

Jedna od najpotresnijih pjesama u ovoj knjizi ima naslov *Ako odete*. Očito je nastala tijekom nasilnog preseljavanja Hrvata iz Kukujevaca u Republiku Hrvatsku.

*Ako odete, Zemlja će biti žedna,
A Vi ćete na tuđim njivama plakati.
Ako odete tko će cvijeće zaliti
I svijeće na grobovima zapaliti?
Polja će u drač i korov zarasti,
Jer oni ne će našu Zemlju voljeti.
Djeca će Vam kao siročad
Brata i prijatelja za igru tražiti.
Sve berbe, i žetve, i sjetve,
Kome ćete ostaviti ako odete?
Ako odete, Vaš će se plač
I tužaljke i kletve do Nebesa dizati.
Bit će kasno i za plač i za molitvu,
A povratka ne će biti ako odete.
Zar ćete reći da ste bez prošlosti
Kad Vas unuci budu o sebi pitali.
Tko ste i odakle?*

*Što ćete reći ako odete?
Ne dajte Vaša stoljeća
Za ovo straha pred njima!
Zavapite Gospodinu!
Kao u ljetnim žegama
Kada ste kišu molili.*

*Zavapite Gospodinu!
I za vapaj će biti kasno ako odete.*

Završni dio knjige donosi pjesme u prozi, također vezane uz pjesnikinjin zavičaj. Među njima je i pjesma *Kukujevcani*, posvećena autoričinim sunarodnjacima koji su doživjeli strašnu sudbinu kada su morali napustiti pradjedovska ognjišta. Potresno djeluje pjesma *Da se ognjišta ne ugase* koja završava dvostihom:

*Hoće li stići prije zime i vatru rasplamsati
Da se ognjišta ne ugase!*

Završna pjesma je *Vratit ću se, Zemljo* u kojoj pjesnikinja kaže:

*Vratit ću se, rodna grudo!
Da Te pomilujem.
Da Te držim u šaci. Da mi ugriješ dlan. Da me
zaštitiš od
samoće kao onda kad Te uzeh sa svježā groba
majke...
Zimu ću odabrati za povratak. Otopit ću snijeg
suzama,
a ispod snijega bit ćeš samo Ti.
Ni jedna travka. Ničija stopa. Ništa između nas.
Samo Ti i ja, Zemljo!
I kad Te ugledam pred sobom onakvu... Zagrlit ću
Te.
I više ne ću otići.*

Čitajući stihove Ljubice Kolarić-Dumić nameće se spoznaja kako autorica nikada nije napustila rodni zavičaj, zbog čega se, zapravo, osjeća kao i svi njezini sunarodnjaci iz Srijema, koji su živjeli kao pripadnici nacionalne manjine, a onda se našli u sredini matičnog naroda, ali i u zavičaju, koji im nije rođeni.

Kao završnu misao treba kazati da je vrijednosti ove knjige pjesama gospođe Kolarić-Dumić pridonio i cijenjeni hrvatski slikar Vjekoslav Vojo Radoičić.

Zahvaljujući ilustracijama, stihovi Ljubice Kolarić-Dumić dobili su dodatnu svježinu. Suradnja između slikara i pjesnikinje dala je odlične rezultate, ne samo u ranijim knjigama za djecu koje smo spomenuli, nego i u ovoj knjizi. Da završimo: knjiga koju smo predstavili doprinos je suvremenoj hrvatskoj književnosti upravo u godinama zadnjeg desetljeća 20. stoljeća. S aspekta stvaralaštva srijemskih Hrvata, ovo je djelo, bez svake sumnje, izuzetan književni oris njihove tragedije, ali i pokazatelj vitalnosti ove manjine s tragičnom povijesnom sudbinom.

Ljubica Kolarić-Dumić jedno je od značajnih imena u dugoj plejadi časničkih prethodnika, koje je Srijem podario Hrvatskoj. Dakako, svako umjetničko djelo, kao takvo, svojim estetskim dosezima u fenomenu univerzalnosti, nadilazi ograde, pa i etničke, i uzdiže se na razinu skupne vrijednosti, postajući dijelom globalne duhovne baštine.

ŽELJKA LOVRENČIĆ

Gajo Bulat: *Autobiografija*

¡No es tan fácil como usted piensa! Una historia personal de privilegios y exclusiones a través de los diversos sistemas políticos y sociales del siglo XX. (Nije tako lako kako vi mislite! Osobna povijest povlastica i izuzetnosti u različitim političkim i društvenim sustavima u XX. stoljeću). Buenos Aires, vlast. nakl., 2007. ,190 str..

Gajo Bulat još je jedan uspješni hrvatski iseljenik koji je svoju karijeru arhitekta i poslovnog čovjeka ostvario u Argentini i Ekvadoru. U knjizi *¡No es tan fácil como usted piensa!* opisuje svoj zanimljiv život u osam razdoblja (poglavlja) uz epilog. U uvodu autor kaže da ne daje objektivan prikaz razdoblja u kojemu je živio već iznosi osobne stavove i razmišljanja te opisuje događaje iz svojega bogatog života. Rođen je u Splitu 1930. godine u vrijeme kad je Hrvatska bila dio Kraljevine Jugoslavije, opisuje urbani i ruralni način života u Dalmaciji toga doba, običaje i nošnje stanovništva. Potječe iz vrlo ugledne obitelji. Djed po ocu, Gajo, bio je odvjetnik, pisac, prevoditelj i pjesnik. On i njegova supruga imali su troje djece: Anku, Edu i Tomislava, Gajinog oca. Anka se udala za srpskog generala Petra Simića koji je bio u kraljevskoj straži. U vrijeme komunizma bila je istaknuta povjesničarka umjetnosti i znanstvenica. Majka je rodom bila iz sinjske obitelji Tripalo čiju su pripadnici bili zemljoposjednici, političari i intelektualci.

U prvome poglavlju koje obuhvaća razdoblje od 1930. do 1941. i vrijeme Kraljevine Jugoslavije, Bulat govori o svojem rođenju (8. ožujka 1930.), kako kaže točno nakon devet i pol mjeseci od vjenčanja njegovih roditelja i njihovoga bračnog putovanja u Pariz i Veneciju. Zanimljiva je napomena da obitelj Bulat nije posjedovala nekretnine već su uvijek iznajmljivali stanove i živjeli trošeći ono što su zaradili. Ali je zato tetka njegove majke Zia Zana bila vlasnica trokatnice s pet stanova smještene u središtu Splita, 20 metara od mora i luke. Tu je njegov otac iznajmio stan na prvome katu. Za tetku kaže da je bila jako lijepa, crvenokosa, obrazovana i govorila je talijanski, francuski i njemački. „Hrvatski samo s poslugom“, piše Bulat. Otac mu je završio studij ekonomije i doktorirao u Trstu 1926. godine. Radio je u tvornici cementa „Dalmacija“ u talijanskom vlasništvu. Majka je bila kod kuće, brinula se za djecu, puno čitala i svirala glasovir. I ona i sestra studirale su na konzervatoriju u Beču. Ljeto se provodilo na posjedu obitelji

Tripalo u Sinju.

Godine 1936. završava djetinjstvo Gaje Bulata. Tada kreće u školu gdje se sprijateljuje s Tomom Marasovićem s kojim dijeli mnoge mladenačke tajne. Krajem 1938. godine zbog endokarditisa liježe u krevet i prisiljen je mirovati više od šest mjeseci. Puno čita i s petnaest godina već je pročitao veliki dio djela francuskih, njemačkih i ruskih klasika.

Drugo razdoblje njegovog života započinje 1941., napadom Hitlerovih snaga na Beograd. U Hrvatskoj su na vlasti ustaše, Talijani zauzimaju Dalmaciju, a Gajo Bulat s obitelji provodi neko vrijeme u Borovu koje je pošteđeno ratnih (ne)prilika. Poslije se upisuje u gimnaziju u Križanićevoj ulici u Zagrebu (1941.- 42.), a onda se opet vraća u ne više tako mirno Borovo. U vrijeme krvavog Drugoga svjetskog rata obitelj Bulat živi prilično dobro, ali dolaskom komunista na vlast moraju napustiti kuću u kojoj su stanovali.

U trećemu razdoblju (poglavlju) Bulat opisuje svoj život u Demokratskoj Federalnoj Republici Jugoslaviji u razdoblju od 1945. do 1948. Njegova obitelj tada napušta Zagreb i vraća se na imanje u Sinju. To je doba autorova odrastanja i oproštaj od djetinjstva, ali i vrijeme kad je uhićen i boravi u komunističkom zatvoru. U međuvremenu, njegov je otac u Brazilu optužen kao ratni zločinac i Brazil ga želi izručiti Jugoslaviji (prodavao je čizme i cipele njemačkim vojnicima). Nakon uplitanja hrvatske zajednice u Argentini, visokih argentinskih i brazilskih crkvenih dostojanstvenika te samoga Jana Bate, vlasnika tvornice „Bata“ za kojega je nekada radio, otac Gaje Bulata biva oslobođen optužbe i nastanjuje se u Argentini.

Slijedi četvrto razdoblje od 1948. do 1961. i vrijeme Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Autor se upisuje na Arhitektonski fakultet u Zagrebu, svira glasovir, ima prvu ozbiljnu djevojku, kćerku austrijskog aristokrata po imenu Lidija. Njome se oženio. Odslužio je vojsku, počeo raditi kao arhitekt, kupio je Fiat 600 i saznavši da u UDB-i ima podeblji dosje, odlučuje se na bijeg iz Jugoslavije. Dolazi u Trst, iz Trsta vlakom putuje u Genovu, a zatim u Argentinu.

U petome poglavlju opisuje svoj život u Argentini u razdoblju od 1962. do 1975. Živi u demokratskoj zemlji, pripada srednjoj klasi, upoznaje Argentinku španjolskoga podrijetla Elenu i ženi se njome. Kao što reče u knjizi „Ljubav kuca dvaput“, Elena je kao i on, rastavljena i moraju se oženiti u Meksiku jer u Argentini nisu priznavali razvod. U toj je zemlji tada na vlasti Perón, gospodarska situacija je loša i Bulati odlučuju otići u Ekvador. Tu započinje šesto razdoblje autorova života. U Quitu radi za Židove i prilično dobro zarađuje. Nakon 17 godina ponovo dolazi u Hrvatsku. Iz Ekvadora se vraća u Argentinu i od 1984. do 1991. proživljava svoje sedmo razdoblje života. To je vrijeme dugo očekivane demokracije u Argentini, ali i

neobuzdane inflacije. U XXI. stoljeću započinje osmo razdoblje Bulatovog života, odnosno osmo poglavlje knjige. Nakon epiloga u knjizi slijedi zaključak: nije sve tako lako kako vi mislite!

Gajo Bulat sigurno nije imao lak život, ali bio je vrlo zanimljiv i uspješan. Ova je knjiga njegovo osobno svjedočanstvo - u njoj pratimo uspone i padove još jednoga našeg emigranta koji je svoju sreću pronašao izvan naše zemlje. Radi se o mješavini dnevnika i zabilješki o pojedinim povijesnim razdobljima. Autor opisuje društvena događanja i svoje doživljaje. Rođen je u bogatoj i uglednoj obitelji, radio je u važnim tvrtkama, arhitektonskim biroima, bio je na čelu uspješnih građevinskih i agroindustrijskih poduzeća u Argentini i Ekvadoru, objavljivao je stručne članke u časopisima, bio vezan uz vodeće ljude u Argentini, Ekvadoru i Hrvatskoj. Osim knjige u kojoj se pred našim očima otvaraju stranice jednoga života, možemo pratiti i povijesne događaje unutar kojih se odvijaju pojedina razdoblja piščevog života - od 1930. do početka XXI. stoljeća.

Radi se o memoarskoj prozi isprepletenoj poviješću, o zabavnom i poučnom štivu iz kojega možemo razabrati da se upornošću i voljom (uz sposobnost i malo sreće) puno toga može učiniti.

IGOR ŽIC

Giovanni Stelli: *La memoria che vive*Fiume interviste e testimonianze, Archivio Museo Storico di Fiume,
Roma, 2009.

Stjecajem čudnih okolnosti ja sam, tijekom vremena, postao jedan od vjernih čitatelja dugovječnog povijesnog časopisa *Fiume (Rijeka)*. Časopis je pokrenulo i izdavalo *Društvo za riječke studije* u Rijeci između 1923. i 1940. godine. Uz sve manjkavosti taj godišnjak/polugodišnjak bio je najkvalitetnija publikacija u *Mussolinijevoj Fijumi*. Redakciju su činili: Arturo Chiopris, Attilio Depoli, Guido Depoli, Silvino Gigante, Belario Lengyel i don Luigi Maria Torcoletti, a ako im se pridodaju Edoardo Susmel i Riccardo Gigante to je bila duhovna elita međuratne talijanske Rijeke.

Poslije drugog svjetskog rata izbjegli Riječani - Depoli, Prodam (Prodan), Radetti (Radetić) i Burich (Burić) - obnovili su reviju 1952. god. u Italiji, s podnaslovom *Rivista di Studi Fiumani*. Od 1955. do 1974. god. rimsko izdanje časopisa izlazilo je dva puta godišnje, a u tom razdoblju urednik je bio Giorgio Radetti. Njegovom smrću časopis je prestao izlaziti. Obnovljen je u Padovi 1981. godine i tiskan pod pokroviteljstvom *Udruženja slobodnog grada Rijeke u izgnanstvu*. Uredništvo su sačinjavali: Oscar Böhm, Carlo Cattalini (Katalinić), Mario Dassovich (Dasović), Camilo de Carlo, Luigi Peteani i Paolo Santarcangeli (pravim imenom Pal Schweitzer). Posljednji broj u Padovi bio je 17 za 1989. godinu.

Godine 1990.-1991. časopis je opet prebačen u Rim s glavnim urednikom Schiavellijem, a od 1992. direktor i glavni urednik Amleto Ballarini okuplja nove ljude. Od 2000. časopis dobiva podnaslov *Revija za jadranske studije*, te je pod pokroviteljstvom *Društva za riječku, istarsku i dalmatinsku kulturu Lazia*. Izdavač je *Društvo za riječke studije (Societa di studi Fiumani)*, na čelu je odgovorni direktor dr. Amleto Ballarini, a glavni urednik je prof. Giovanni Stelli.

Iz neraskidivih hrvatsko-talijanskih, fijumanskih, etničko-kulturnih veza regrutira se članstvo *Društva za riječke studije*. Prema popisu od 15. prosinca 2010. članovi su, između ostalih: Bacci (Bačić), Barbalich (Barbalić), Blasi (Blažić), Cattalini (Katalinić), Liubicich (Ljubičić), Pamich (Pamić), Serdoz (Srdoc), Sichich (Šikić), Becchi (Bekić), Crisman (Krizman), Grubessi (Grubešić), Lenaz (Lenac), Massagrande (Golemović), Ossoinack (Osojnak),

Sablich (Sablić), Skull (Škulj), Tomsic (Tomšić)...

Na granici čovjek može odabrati ili dvostruku pripadanje - ili dvostruko nepripadanje! Fijumani su, iako svi od reda etnički Hrvati, odabrali, dvostruko nepripadanje i tako sami sebe odveli u progonstvo (patetično - *olocausto*), među *esule*. Pokušavajući, kao Fijumani, biti iznad Hrvata i Talijana, završili su rasuti diljem Italije, razočarani u obje svoje domovine! Niz godišta časopisa *Fiume* bio je izrazito anti-jugoslavenski, anti-titin, anti-hrvatski, no u najnovije doba su neke osnovne teze, ipak, malo modificirane. Najzagriženiji iredentisti su umrli – kao i Tito i njegova Jugoslavija! – a Hrvatska je odabrala nešto mekši pristup prema svojoj *zločestoj djeci* zavedenoj ljepotom talijanskog jezika, slikarstva i glazbe.

Odgovorni direktor revije *Fiume*, Amleto Ballarini, potječe, po majci iz hrvatske ribarske obitelji Kocijan iz Omišlja. Kao obavještajni časnik talijanske vojske imao je pristup različitim dokumentima, te je objavio niz knjiga vezanih uz riječku povijest. U suradnji s Hrvatskim institutom za povijest objavio je knjigu o stradanju talijanskih građana na području nekadašnje Kvarnerske provincije (poslije Zadra druge najmanje u Italiji!) pod naslovom *Le vittime di nazionalita italiana a Fiume e dintorni (1939-1947)*, Roma, 2002. Njegov vjerni, osam godina mlađi, suradnik Giovanni Stelli rodio se u Rijeci 1941. godine.

Kao zaljubljenik u povijesti svoga rodnog grada Stelli je tiskao 1995. godine studiju *Rijeka i okolica 1884. godine* (Trst, 1995.), i u njoj se bavio onim idiličnim razdobljem uspješnog, tada poslije Budimpešte, drugog najvećeg *mađarskog grada u kojem su Hrvati govorili talijanski!* Studija zapravo povijesno uokviruje prijevod vodiča *Fiume und seine Umgebung*, koji je 1884. godine, u Rijeci, tiskao ugledni jezikoslovac i pisac Heinrich von Littrow.

Heinrich von Littrow zaboravljeni je riječko-opatijski književnik koji je pisao na njemačkom jeziku. Godine 1849., u Trstu, Littrow je tiskao zbirku *Galebovi* s 43 pjesme. Posvećen knjigama kompletira *Njemački pomorski rječnik*, te priručnike *Njemački taktički i telgrafski signali* i *Manevri brodova*. Godine 1857. u Trstu tiskao je zbirku pjesama *S mora*, u stvari proširene *Galebove*.

Godine 1857. tiskao je i komediju *Ksantipa*, koja je prevedena na talijanski, engleski, ruski, ali i hrvatski - zalaganjem riječkog župnika Ivana Fiamina. Potom je napisao još komedije *Poljubac* i *Dobra pouka*. Godine 1859. u Beču izlazi mu *Talijansko-francusko-englesko-njemački pomorski govorni priručnik*. Godine 1863. tiskao je *Od Beča do Trsta. Ugodni stihovi za čitanje u vlaku*.

Godine 1864. zapovjednik je luke u Dubrovniku, a od 1865. do 1867. u Senju. Godine 1867. prelazi u Rijeku kao zapovjednik Lučke kapetanije. Godine 1870. tiskao je na njemačkom *Rijeka u pogledu pomorstva*. Godine

1872. radi na utemeljenju *Filharmonijsko-dramskog društva*, uz Mohovicha, Brelicha i Vranyczanya. Iste godine tiskao je *O austrijskoj ekspediciji na Sjeverni pol*, a 1877. *Od Rijeke do Sv. Petra. Putne slike s prijatnim stihovima*. Godine 1880. odlazi u mirovinu i prelazi u Opatiju. U sutonu života objavljuje zbirku novela *Iz pomorskog života* (Beč, 1892.). Stelli je savjesno obradio jednu važnu figuru iz riječke prošlosti i njegov austro-ugarsko pedantni vodič.

To razdoblje, od 1868. do 1918., do vrhunca apsurdna dovela je Ilona Fried svojom lijepom, no bizarnom knjigom *Emlekek varosa. Fiume (Rijeka grad sjećanja*, Budimpešta 2001., talijansko izdanje 2005.) u kojoj je Rijeka prikazana kao mađarsko-talijanski grad – praktično bez Hrvata!

Ipak, Stelli je dijelom svoga bića vezan uz apstraktnija promišljanja, predaje didaktiku filozofije na *Universita della Basilicata* i upravo mu je taj odmak omogućio da zanimljivo posloži knjigu koja nas zanima: *Sjećanje koje živi – Rijeka – Razgovori i svjedočanstva*. To djelo nastalo je prikupljanjem članaka objavljenih u časopisu *Fiume* tijekom niza godina.

Knjiga na gotovo 400 stranica donosi jednu povijest Rijeke koju bi *komunistički povjesničari* rado zaboravili. U prvom poglavlju, koje je nazvano *Mirovni ugovor 1947.* doneseno je svjedočanstvo Lea Valiana (kao i svi Fiumani malo je modificirao izvorno prezime - Weitzen!). On, recimo, priziva sjećanje na istaknutog riječkog autonomaša Maria Blasicha (Blažića), kojeg su likvidatori OZNA-e udavili u krevetu 3. svibnja 1945. godine. Manji problem je što je on bio uvjereni antifašist, a veći je što je u trenutku smrti imao sedamdeset godina i što je bio u invalidskim kolicima! Ili je, mažda, ipak, veći problem što je bio antifašist?!

Druga bizarna likvidacija OZNA-e vezana je uz istaknutog sindikalistu Angela Adama, koji je godinama tijekom Mussolinijeve diktature bio u zatvoru, preživio njemački koncentracijski logor Dachau i bio likvidiran zbog inzistiranja na odvajanju sindikata od komunističke partije!

Treći neugodan primjer, od oko 300 likvidiranih Riječana nakon završenih ratnih operacija, nesumnjivo je Riccardo Gigante (majka Kanarić s Cresa), u tri navrata gradonačelnik, inače povjesničar i uvjereni fašist. Kod njega nije upitan pogled na svijet, već je upitno da li ga je bilo nužno ubiti kukom za meso, s još deset drugih uhapšenika, u prostoru nedovršene kastavske Crekvine 4. svibnja 1945. godine.

Još jedan gradonačelnik, Gino Sirola (Širola), profesor talijanske književnosti i prevoditelj s mađarskog - pred kojim je Slobodan Novak maturirao u Sušačkoj gimnaziji! - skončao je tako da je bio uhapšen na ulici u Trstu 1945., doveden u Rijeku i pogubljen na Trsatu. Industrijalac Matteo Scull (Škulj) isplivao je kod posljednjeg mosta na Rječini 29. svibnja 1945. s metkom u potiljku...

U drugom poglavlju *Represija, opozicija i procesi 1945.-1949.* stvari se intenziviraju. Tu je najzanimljivija epizoda vezana uz posljednju talijansku procesiju ulicama Rijeke, za Tijelovo, u lipnju 1945. godine. Tada su mladi komunisti uletjeli u katoličku povorku kod kapucinske crkve i izazvali velike neredе, koji su se gotovo pretvorili u otvoreni obračun. Komunistički pritisak i represija doveli su do iseljavanja 30.000 protalijanskih Hrvata iz Rijeke!

Treće poglavlje posvećeno je autonomašima i tu je objašnjen sam razlog i način likvidacije tog riječkog antifašističkog pokreta otpora. Naime, još 1944. u kući Maria Blasicha partizani su pregovarali s autonomašima o budućnosti grada. Jedan od pripadnika OZNA-e, bio je prisutan na pregovorima isključivo zbog formiranja popisa za likvidaciju nakon oslobođenja. Svi autonomaši koji su prisustvovali tom sastanku brutalno su ubijeni.

Inače u Rimu je 1997. bio pokrenut i proces zbog poratnih likvidacija Giuseppea Sincicha, Maria Blasicha i Nevia Sculla, no bez ikakvih konkretnih rezultata u idućih nekoliko godina – osim što su neki od optuženih, umrli snom pravednika u visokoj životnoj dobi.

Ti svježi procesi prizivaju i one riječke, poratne, tragikomične i to protiv *mladih autonomaša* (grupa Visinko), *katoličke grupe* oca Nestora, te grupe Maltauro. Svi ti naivni protivnici novog, savršenog poretka završili su s dugogodišnjim zatvorskim kaznama u Mariboru. Među njima opet zatičemo karakteristična *talijanska* prezimena: Kocijančić, Sterle, Pick, Dasović, Benković, Orešković, Franck, Šuperina, Lukšić, Lenski...

U daljnjem poglavlju donesena su i svjedočanstva Židova (Federico Falk i Laura Einhorn Ricotti), te sjećanja na talijanske izbjegličke logore – npr. Maria Stellia i slavnog talijanskog olimpijca, hodača Abdona Pamicha (Pamića).

Posljednje, šesto poglavlje, nazvano *Povratak gradu Fiume-Rijeci*, pokušaj je, ne uvijek posve uvjerljiv, da se od vrlo oštih krhotina prošlosti rekonstruira, bez kapi krvi, *još starija i ljepša Fijume* i to kroz razgovore sa Slavkom Linićem, tadašnjim gradonačelnikom Rijeke, Miklosom Vasarhelyijem, te Amletom Ballarinijem. Razgovor Giovannija Stellija sa svojim mentorom i duhovnim ocem tako dramatičnog imena - Amleto je Hamlet! – malo podsjeća na Uroboros, zmiju koja grize svoj vlastiti rep - inače simbol Vječnosti i D'Annunzijeve kratkotrajne Riječke države!

Na žalost autora nikad nije zaista postojala ni mađarska, ni talijanska Fiume, već uvijek jedna bizarna, sitna, cinična, samodostatna, neuvjerljiva, pompozna, anti-intelektualna, trgovačka, odavno potrošena Rijeka... *Naš mići Šangaj...*

Događanja DHK - Ogranak u Rijeci

7. siječnja 2011.

Održan prvi sastanak Upravnog odbora DHK – ogranak Rijeka.

Članovi Upravnog odbora su: Silvija Benković (predsjednica ogranka), Diana Rosandić (tajnica ogranka), Davor Velnić, Igor Žic i Tomislav Kovačević.

30. siječnja 2011.

u suradnji organizacije *Amici della poesia*, nakladničke kuće *Edit* i DHK-ogranak Rijeka u talijanskom gradu Chioggia, regije Veneto, održana je zajednička književna večer na kojoj je sudjelovalo dvadeset pjesnika. Pjesnikinja Nirvana Beltrame Ferletta govorila je i o radu nakladničke kuće *Edit*; Giacomo Scotti predstavio se pjesničkom zbirkom *Verso l'ultimo approdo / K posljednjem pristanu* u nakladi DHK Ogranak Rijeka. Pjesme Diane Rosandić čitale su se dvojezično. Manifestacija koja tradicionalno okuplja pjesnike iz čitave regije, ove je godine nosila naslov *Dodiri poezije između dvije obale*.

7. veljače 2011.

U prostoru knjižare V.B.Z. Filodrammatica predstavljena je treća zbirka poezije *Barcelona* u nakladi DHK Ogranak Rijeka, mlade članice, pjesnikinje i profesorice hrvatskog jezika i književnost Kristine Posilović. Predstavljanje knjige vodio je prof. Krešimir Vogrinc, o knjizi je, uz autoricu, govorio prof. Dejan Durić.

14. veljače 2011.

Na Valentinovo je započela prva večer poezije u suradnji DHK Ogranak Rijeka i KUD-a *Bašćinski glasi* iz Rijeke. Premijernu večer književnih susreta Trsatskoj gradini u ime Društva hrvatskih književnika - Ogranak u Rijeci otvorila je predsjednica riječkog Ogranak prof. Silvija Benković Peratova, a sudjelovali su Željka Kovačević Andrijanić, Domagoj Margetić te četvero mladih autora-sudionika Susreta mladih pjesnika koje svake godine organizira DHK-Ri: Mirna Cvijić, Antonia Martinčić, Vanessa Nessie Vidas i Igor Kandić.

21. veljače 2011.

u knjižari V.B.Z. Filodrammatica održana pjesnička večer članova DHK–ogranaka Rijeka na kojoj su se predstavili; Silvija Benković Peratova, Tomislav Kovačević i Željka Kovačević Andrijanić, a pjesme Giacoma Scottia čitala je Ž.K.:A, kao i nekoliko pjesama Edina *Lime* Jakupia, nedavno preminulog mladog autora pjesmarice *Hip hop lirika*.

16. ožujka 2011.

Talijanska Zajednica - Rijeka i DHK Ogranak u Rijeci u svečanoj dvorani Talijanske zajednice imali su čast predstaviti dvojezičnu knjigu Giacoma Scottia *K posljednjem pristanu / Verso l' ultimo approdo*. U programu su sudjelovali dr. sc. Danijela Bačić Karković, prevoditelj Daniel Načinović, Diana Rosandić, te Giacomo Scotti i njegovi gosti: Kristina Posilović, Željka Kovačević Andrijanić i Robert Vrbnjak kojima je autor pjesme preveo na talijanski. Nazočne je pozdravila Agnesa Superina u ime Talijanske zajednice, te Silvija Benković Peratova u ime DHK Ogranaka Rijeka

18. ožujka 2011.

održan drugi sastanak Upravnog odbora DHK – ogranak Rijeka. Za članove-suradnike primljeni su: Kristina Posilović, Franjo Deranja, Ivana Klovar i Vanja-Bianca Michellazzi. U Gradskog knjižnici i čitaonici na Korzu, predstavljen je časopis *Književna Rijeka* u novom vizualnom ruhu, o kojem je govorio glavni urednik Igor Žic, te Silvija Benković Peratova kao urednica poezije. Diana Rosandić je najavila novu knjigu Nikole Kraljića *Na nebu se ne prlja rublje / In cielo la bianchera non si sporca* u prijevodu Giacoma Scottia.

20. ožujka 2011.

U organizaciji KUD-a *Baštinski glasi* i DHK Ogranak u Rijeci održana je II. pjesnička večer na Trsatskoj gradini na kojoj su nastupili: Diana Rosandić i Giacomo Scotti, te mladi autori: Marin Kolić, Ana Salopek, Marko Sladić, Tatjana Pajalić i Damir Maras. Večer su vodile Antonija Martinčić i Silvija Benković Peratova. U glazbenom dijelu nastupili su Wanessa Nessie Vidas i Matko Mikašinović.

17. travnja 2011.

U organizaciji KUD-a *Bašćinski glasi* i DHK Ogranka u Rijeci organizirana je III. pjesnička večer na Trsatskoj gradini na kojoj su naslupili slikarica, pjesnikinja i prozaistkinja, prof. Silvija Benković Peratova, predsjednica Ogranka te pjesnik i prozaist Đoni Božić. Mladi autori koji su se predstavili su: Zrinka Malić, Djana Pekić (čiju je poeziju, zbog nemogućnosti autoričina prisustvovanja predstavila Ratka Višnić, također sudionica književno-poetsko-glazbene večeri, Anita Srdoč, te Ana Emanuela Šimunić.

U glazbenom dijelu večeri nastupila je pjesnikinja i pjevačica Wanessa Nessie Vidas.

